ARÂF

﴿٧﴾ سُورَةُ الْاَعْرَافِ

Bu sûre dahi mekkîdir, hicretten mukaddem Mekkede nâzil olmuştur. bunda icma' vardır. Ancak Mukatil « وَسْئَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ » den « وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِٓى اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ » âyetine kadar istisna etmiş, bunların medenî olduğunu söylemiştir. Bu, İbni Abbastan dahi rivayet edilmiş « وَاِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ » âyetine kadar da denilmiştir. Anlaşılıyor ki böyle diyen gâyenin mugayyada duhulünü kasdetmiş, ya'ni « وَاِذْ نَتَقْنَا » nın istisnada dahıl ve medenî olduğunu göstermek istemiştir.

Âyetleri - Kûfiyyun ve Hıcaz ta'dadında iki yüz altı, Bısriyyun ve Şam ta'dadında iki yüz beştir. Tam âyet olub olmadığında rivayet muhtelif olanlar şunlardır: «

الٓمٓصٓ۠ ۝ كَمَا بَدَاَكُمْ تَعُودُونَ۠ ۝ ضِعْفًا مِنَ النَّارِ۠ ۝ الْحُسْنٰى عَلٰى

«بَنِى اِسْرَآئِيلَ

Kelimatı - «Otuz üç bin yirmi beştir».

Hurufu - «On dört bin üç yüz ondur».

Fasılaları - « ن ، م ، ل ، د » harfleridir. « دال » yalnız baştaki « المص » dadır. « لام » yalnız ahiri « اِسْرَائِيلَ » olandır ki iki âyettedir. « ميم » on kadardır. Mütebakisi hep « نون » dur. « ضِعْفًا مِنَ النَّارِ » Bir âyet nihayeti olduğu rivayetine göre bir de « ر » fasılası var demektir.

İsimleri - Sûretül'araf, Sûretülmîkat, Sûretülmîsak, Elif lâm mim saddır. « وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْاَعْرَافِ رِجَالٌ » ilh... diye Cennet ile Cehennem beyninde bir sur olan A'rafin ve eshabı A'rafın zikrini mütezammın olduğundan dolayı Sûretüla'raf, « وَلَمَّا جَآءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا » âyeti ile Miykati Musâyı ve « اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلٰى » âyetiyle hadîsi misakı müştemil olduğundan dolayı-

sh:»2119

da Sûretülmikat veya Sûretülmisak ile, başı « الٓمٓصٓ » olduğundan dolayı da bu nam ile yad edilmiştir.

Lâkin en meşhuru A'râftır.

Bu sûre geçen sûrei En'amda zikr-ü isbat ve telhıs olunan esasatı evvel-ü âhirden ukuli beşerin maverayı ihatası olan noktalara kadar şerh-u tafsıl ve mebde'den müntehaya teklif ve imtihanın sureti cereyanını bast-u iyzah ederek «

«وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

mazmununu derin ve mufassal bir inzar ve ıhtar ile tenvir edecek ve En'am ile Enfal beyninde bir A'raf gibi olacaktır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ الٓمٓصٓ ﴿٢﴾ كِتَابٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِى صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهٖ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾ اِتَّبِعُوا مَآ اُنْزِلَ

اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهٖٓ اَوْلِيَآءَ ۭ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٤﴾ وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا فَجَآءَهَا بَاْسُنَا بَيَاتًا اَوْ هُمْ قَآئِلُونَ ﴿٥﴾ فَمَا كَانَ دَعْوٰىهُمْ اِذْ جَآءَهُمْ بَاْسُنَآ اِلَّآ اَنْ قَالُوٓا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٦﴾ فَلَنَسْـَٔلَنَّ الَّذِينَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ۙ ﴿٧﴾ فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَآئِبِينَ ﴿

sh:»2120

﴿٨﴾ وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذِ ِۨالْحَقُّ ۚ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهٗ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهٗ فَاُولٰٓئِكَ الَّذِينَ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ﴿

Meali Şerifi

الٓمٓصٓ 1 Bir kitab ki sana indirildi, sakın bundan dolayı yüreğinde bir sıkıntı olmasın da bununla

inzar edesin, mü'minlere de şu bir ıhtar: 2 Rabbınızdan size indirilene ittiba' edin, onsuz bir takım veliylere

ittiba' etmeyin, siz pek az düşünüyorsunuz 3 Biz nice memleket helâk etmişizdir ki gece yatarlarken yâhud gündüz uyurlarken baskınımıza ona gelivermiştir 3 Azâbımız kendilerine geldiği vakıt da "bizler hakıkaten zalimler idik" demekten başka da'vaları olmadı 5 Sonra elbette Peygamber gönderilen ümmetlere soracağız, elbette gönderilen Peygamberlere de soracağız 6 Soracağız da kendilerine karşı olan biteni mutlak bir ılim ile behemehal anlatacağız, öyle ya biz onlardan gâib değil idik 7 Hem vezn o gün tam hak, artık kimin mizanları ağır basarsa işte onlar, o felâh bulacaklar 8 Kimin de mizanları hafif gelirse bunlar da işte âyetlerimize zulmetmelerile kendilerine yazık edenler 9

1. اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَقْصُودِهِ ـ الف٠ لام٠ ميم٠ صاد ﴿الٓمٓصٓ﴾ sûrei «Bakare» nin ve «Âli Imran» ın başına bak. Maamafih burada da صاد münasebetiyle müfessirîn tarafından nakledilen ba'zı sözler vardır: Ezcümle İbni Abbastan bir rivayete göre « اَنَـا اللّٰهُ اَعْلَمُ وَ اُفَصّلُ = ben Allahım bilir ve tafsıl ederim» demek olduğu nakledilmiştir. Süddî « اَلْمُصَوّرُ » muhaffefi olduğunu, ba'zıları « اَلَمْ نَشْرَحْ صَدْرَكَ » ma'nâsına olduğunu söyle-

mişlerdir. Fakat elfazın lisanda bir vaz'ı mahsusuna istinad etmiyen bu gibi ıhtimalâtın binlercesi hatıra gelebileceğinden müfessirîn bunlara i'timad câiz olamıyacağını beyan ederler. Maamafih ibni Abbastan nakledilen ma'nâ, iki sûre beynindeki siyak ve mûnasebet noktai nazarından calibi dikkattir. Her halde bu sûrei celilenin dahi böyle hurufi munkatıa ile başlaması mündericatının « وَمَا يَعْلَمُ تَاْوِيلَهٗٓ اِلَّا اللّٰهُ » mazmunu üzere idrâki beşerin tevakkuf edeceği ba'zı hakaikı müteşabihe ve meanii remziyyeyi muhtevi bulunduğuna bir tenbihi tazammun eyler. Binaenaleyh, sûrei «Bakare» ve «Âli Imran» da olduğu gibi bu sûrede dahi künhi hakıkatini daha ziyade bir tafsıl ile ıhata edemiyeceğimiz bir takım hakaikı iymaniyye karşısında ı'tirafı aczederek secdei ubudiyyete kapanacağız. Ezcümle mebdei hılkat, sirri teklif, ahvali Âhıret, mu'cizatı Enbiya mebdei hılkat, sirri teklif, ahvali Âhıret, mu'cizatı Enbiya, ru'yetullah mesaili bu kabildendir. Binaenaleyh işbu « المص » matlaında da bizim nihayet mülâhaza edebileceğimiz mefhum şudur: Ey Resulüm Mustafa sence ma'lûm olan bu الف ٠ لام ٠ ميم ٠ صاد sesleriyle kulaklarında çınlayıb kalbinde fısıldıyan vahiy tecelliyatı 2. ﴿كِتَابٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ﴾ bir kitâbdır ki sana indirildi ﴿فَلَا يَكُنْ فِى صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ﴾ Binaenaleyh göğüsünde bundan bir darlık

olmasın. -Ya'ni Bunun Allahdan münzel olduğunda şekkin olmadığı gibi sana teklif ettiği vazıfenin fevkalâde ehemmiyyet ve müşkilâtından dolayı da sıkılma.- Bu sana indirildi ki ﴿لِتُنْذِرَ بِهٖ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِيْنَ﴾ bununla inzar edesin, mü'minlere de ıhtar. -Ya'ni bu kitabın mazmunu mü'minlere münhasır zannedilmemelidir. Buna muhatab olacak olanlar ikiden hâli değildirler: Mü'min, gayri mü'min. İnanmıyanlar kâfirler için bu kitâbı mubarek, bir inzardır. Mahza onların korkunç akıbetlerini beyan ve ıh-

bardır. Onlar bunlara inanmıyacaklar ve inanmadıkları için sakınmıyacaklar. Binaenaleyh Kur'anda kendileri için acı şeylerden, azâb ve ukubetten başka bir şey duymıyacaklardır. Fakat onlar inanmadığı için hakıkat değişmiş olmıyacak, haberi sadık yerini bulacaktır. Bunun için Kur'andan istifade edemiyecek kimseler bir çok bulunabilir, lâkin Kur'anın hukmünden hâriç kalabilecek hiç kimse tasavvur edilemez. Şu kadar ki bu huküm lehine olmaz da aleyhine olur. Meselâ kâfir « اَنْ لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكَافِرِيْنَ » hukmüne inanmamakla bundan kurtulacak değildir. Bunun gibi Kur'anı arkalarına atanlar, dinlemek, amel etmek istemiyenler böyle yapmakla Kur'anın

hukmünden kendilerini kurtarmak şöyle dursun bil'âkis temamen onun hukmi inzarına atılmış olurlar.

Mü'minlere gelince: Kur'an onlar hakkında bir müzekkirdir. İyman ettikleri ve fakat tafsılâtından zühul eyledikleri şeyleri kendilerine tezkir eder. Akıllarına getirir, mü'minler Kur'anı daimî bir muhtıra, bir rehber olmak üzere ellerinde ve gönüllerinde tutmalı, her hangi bir hususta bir iş yapacakları zaman onun sarahat veya delâletine müracaatle inzar ve irşadına, müsaadesine ve ademi müsaadesine göre hareket etmelidirler. Bu ıhtar-u tezkir şöyle ki: Ey Muhammed ümmeti! 3.

﴿اِتَّبِعُوا مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ rabbınızdan size inzâl edilen bu kitâba ittiba' ediniz ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهٖٓ اَوْلِيَآءَ﴾ ve bunsuz bir takım evliyaya ittiba' etmeyiniz. -Ya'ni gerek İns ve gerek Cinden her hangi bir dostun, bir zahîrin, bir veliyyül'emrin bizzat kendilerine ve kendiliklerinden olan kavil veya fiillerine tabi' oluvermeyiniz. Onlara uyub uymamak için evvel emirde rabbınızdan indirilmiş olan bu kitâba ittibaı mı'yar ittihaz ediniz, kitâba mugayir olan, rabbınızın emr-ü nehyine muhalif bulunan hususatta gizli aşikâr kimseye uymayın,

rabbınızı bırakıb başkalarının arkasından, izinden gitmeyin ﴿قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ﴾ siz pek az tezekkur ve tahattur edersiniz. Halbuki 4. ﴿وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا﴾ nice karyeler; insan toplanan memleketler vardır ki biz onları ihlâk etmişizdir. Öyle ki ﴿فَجَآءَهَا بَأْسُنَا﴾ ona, o karyeye be'simiz, darbei azâbımız ansızın geliverdi. O sırada ehalisi ﴿بَيَاتًا﴾ yataklarına yatmış, gece uykusuna dalmış, ﴿اَوْ هُمْ قَآئِلُونَ﴾ veya kaylûle halinde, kuşluk uykusunda bulunuyorlardı.- Hasılı ya kavmi Lût gibi gece yarısında veya kavmi Şuayb gibi güpe gündüz hali istirahat-ü gaflette azâb kendilerini bastırıverdi 5.

﴿فَمَا كَانَ دَعْوٰيهُمْ اِذْ جَآءَهُمْ بَأْسُنَآ اِلَّآ اَنْ قَالُوٓا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾ de be'simiz kendilerine geldiği sırada «filhakıka bizler zalimler idik» demelerinden başka bir iddiaları veya duaları olmadı.- Nihayet Allahın emr-ü hukmüne karşı gelinemiyeceğini anladılar, da'valarındaki haksızlıklarını, zulümlerini vicdanlarında i'tiraf ile yaptıklarına nedamet ve halâs için niyaz ettiler amma iş işten geçmiş, be'is gelib çatmış bulunuyordu.

Bu felâket bunların Dünyadaki azabları, bunun arkasından bir gün gelecek 6.

﴿فَلَنَسْـَٔلَنَّ الَّذِينَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ﴾ alel'umum kendilerine Peygamber gönderilmiş olanlara elbette ve elbette soracağız. -Gönderilen Peygamberleri nasıl, ne cevab ile karşıladınız, « ﴿مَاذَآ اَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ﴾ » diye suâle çekeceğiz ﴿وَلَنَسْـَٔلَنَّ الْمُرْسَلِينَ﴾ ve

gönderilmiş olan bütün Peygamberlere de elbette ve elbette soracağız.- «

يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَآ اُجِبْتُمْ» Medlûlünce ne suretle, ne

cevab ile karşılandınız? diye

sh:»2124

suâl edeceğiz. İki nevi' suâl vardır. Birisi tevbih ve muâheze suâlidir. Nitekim bu ma'nâ ile lisanımızda «iyi

belle bunu ben sana sorarım» denilir. Diğeri de anlayıb öğrenmek için isti'lâm suâlidir ki bu ma'nâca da

«bilmiyorum sorayım» denilir. İşte «

فَيَوْمَئِذٍ لَايُسْئَلُ عَنْ ذَنْبِهٖٓ اِنْسٌ وَلَا جَآنٌّ» kezalik «

وَلَا يُسْئَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ» âyeti celilelerinde ins-ü Cinden mücrimlerin hiç

biri o gün günahlarından sorulmaz buyurulması bu ma'nâyadır ki mücrimiyyetleri simalarından belli.

Cürümleri bütün vesaikıyle ma'lûm ve mazbuttur. Kendilerinden veya şundan bundan sormağa hacet

yoktur demektir. Buna mukabil burada mürselünileyhime ve mürselîne elbette ve elbette soracağız

buyurulması da bütün kâfirleri bütün Peygamberler muvacehesinde suâli tevbıh ve muahaze ile mes'ul

edeceğiz demektir. Bunun için buyuruluyor ki: Elbette ve elbette soracağız da 7.

﴿فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ﴾ kendilerine karşı ılm ile her halde ve her halde haber verib

anlatacağız. -Peygamberler soruldukları zaman «

لَا عِلْمَ لَنَا اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ » diyecekler, bunun üzerine en gizli

hallerine varıncıya kadar hepsinin yaptıklarını, içlerini dışlarını ılmimizle yüzlerine vuracağız

﴿وَمَا كُنَّا غَآئِبِينَ﴾ biz gaib değil idik -ki ma'lûmumuz olmıyan bir halleri bulunabilsin, zâhir

ve bâtında her ne yaptılarsa Allah hepsine hâzır ve nâzır ve şâhiddir. 8.

﴿وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذِ ِۚالْحَقُّ﴾ vezin de o gün haktır: Herşeyin, her amelin en doğru ve

temamen adl-ü hakkaniyyetle tartısı da o gündür.- Ne olursa olsun o güne kadar az çok bir hisabı cari veya

imhal ve müsaade vardır. O gün ise defteri a'maldeki her muamele en ince, en hürde noktalarına varıncıya

kadar bihakkın tartılıb leh ve aleyhteki matlûb ve zimmetin muvazeneleri temamen tehakkuk edecek her

kesin kâr ve zarar pusulaları -bilânçoları, i'lâmları-

sh:»2125

çıkarılıb hisabları kapanacaktır. Binaenaleyh ﴿فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ﴾ her kimin mizanları

ağır gelir, hasenatı seyyiatından, matlûbları zimmetlerinden, kârları zararlarından fazla çıkarsa

﴿فَاُولَٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ işte bunlar ve ancak bunlar o felâh bulmuş, muradlarına

irmiş olanlardır. -Cemi' sıgasiyle « مَوَازِينُهُ » ta'birinden anlaşılır ki her ferd için bile müteaddid

mizanlar vardır. Kâr ve zarar hisabı hepsinin yekûnundan çıkacaktır. 9.

﴿وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ﴾ her kimin de mizanları hafif gelir: Hasenatı seyyiatından, matlûbları

zimmetlerinden eksik çıkarsa ﴿فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ﴾ işte bunlar da

nefislerini ziyan etmiş, kendilerini husranda bırakmış olanlardır ki

﴿بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ﴾ bunun sebebi bizim âyetlerimize zulm eder olmaları-

müstemirren tekzib ve inkâr ve hakkını vermekten imtina' ede gelmeleridir. Şu âyâtı ilâhiyyenin muhtevi

olduğu hakaık ve hukuka dikkat ediniz:

Ey insanlar:

﴿١٠﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ
قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿١١﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ
قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ
السَّاجِدِينَ ﴿١٢﴾ قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا
خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ﴾

sh:»2126

﴿١٣﴾ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ اَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا
فَاخْرُجْ اِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٤﴾ قَالَ اَنْظِرْنِىٓ اِلٰى يَوْمِ
يُبْعَثُونَ ﴿١٥﴾ قَالَ اِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿١٦﴾ قَالَ فَبِمَآ
اَغْوَيْتَنِى لَاَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٧﴾ ثُمَّ لَاٰتِيَنَّهُمْ مِنْ
بَيْنِ اَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ اَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَآئِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ
اَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿١٨﴾ قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَدْحُورًا لَمَنْ
تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿١٩﴾ وَيَآاٰدَمُ اسْكُنْ
اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ
الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٠﴾ فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ
لِيُبْدِىَ لَهُمَا مَاوٗرِىَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْاٰتِهِمَا وَقَالَ مَانَهٰيكُمَا رَبُّكُمَا
عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ اِلَّآ اَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ اَوْ تَكُونَا مِنَ
الْخَالِدِينَ ﴿٢١﴾ وَقَاسَمَهُمَآ اِنِّى لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ
﴿٢٢﴾ فَدَلّٰيهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا

وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادٰيهُمَا رَبُّهُمَآ اَلَمْ اَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَاَقُلْ لَكُمَآ اِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ﴿﴾

sh:»2127

﴿٢٣﴾ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ اَنْفُسَنَا وَاِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٤﴾ قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِى الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ ﴿٢٥﴾ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Şanım hakkı için sizi Arzda yerleştirdik ve sizin için onda bir çok geçimlikler yaptık, siz pek az şükrediyorsunuz 10 Hakıkat sizi evvela halkettik, sonra size sûret verdik, sonra da Melâikeye dedik ki "Âdeme secde edin" hemen secde ettiler, ancak İblis secde edenlerden olmadı 11 Sana, buyurdu:

"emrettiğim halde secde etmemene mani' ne oldu?" ben, dedi: ondan hayırlıyım, beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın 12 Hemen, buyurdu: in oradan ne haddine ki orada tekebbür edesin, haydi çık, çünkü sen alçaklardansın 13 Bana, dedi: ba'solunacakları güne kadar mühlet ver 14 buyurdu ki: hâydi mühlet verilenlerdensin 15 Öyle ise dedi beni azdırmana karşılık yemin ederim ki ben de onları saptırmak için her halde senin doğru yoluna oturacağım, 16 sonra onlara önlerinden ve arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım, sen de çoğunu şükredici bulmıyacaksın 17 Çık oradan mezmûm, matrûd olarak buyurdu: kasem ederim ki onlardan her kim sana uyarsa kat'ıyyen ve katıbeten sizin

mec-

muunuzdan Cehennemi doldururum 18 Veya Âdem, mesken et o Cenneti sen zevcenle de ikiniz dilediğiniz yerden yeyin ve şu ağaca yaklaşıb da zâlimlerden olmayın 19 Derken Şeytan bunlara kendilerinden örtülmüş olan çirkin yerlerini açmak için ikisine de vesvese verdi, ve sizi rabbınız başka bir şey için değil, sırf Melek olacağınız yâhud ebediyyen kalanlardan olacağınız için bu ağaçtan nehyetti dedi 20 Ve her halde ben sizin hayrınızı istiyenlerdenim diye ikisine de yemin etti 21 Bu suretle kandırarak

ikisini de sarktırdı, onun üzerine vakta ki o ağacı tattılar, ikisine de çirkin yerleri açılıverdi ve başladılar Cennet yapraklarından üzerlerine üst üste yamayorlardı, rabları da kendilerine nida etti: ben sizi bu ağaçtan nehyetmedim mi? Ve size haberiniz olsun bu Şeytan açık bir düşmandır size demedim mi? 22 Rabbena, dediler, nefsilerimize zulmettik, eğer sen bize mağfiret etmez, merhamet buyurmazsan şüphe yok ki husrâna düşenlerden oluruz 23 Buyurdu ki ininiz ba'zınız ba'zınıza düşman olarak, size bir zamana kadar Arzda bir karargâh tutmak ve bir nasîb almak mukadder 24 Buyurdu ki onda yaşıyacaksınız ve onda öleceksiniz ve ondan çıkarılacaksınız 25

10. ﴿وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِى الْاَرْضِ﴾ kasem olsun ki sizi Arzda temkin ettik: Mütemekkin kıldık, onu size vatan, hayat ve mematınızda karargâh yaptık veya üzerinde tasarrufa kudret ve müknet verdik ﴿وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ﴾ ve onda sizin için bir çok maışetler, yaşıyacak, geçinecek, intifa' edecek sebebler, vasıtalar halk-u tahsıs eyledik -ki mekân ve müknet ve esbabı maışet ta'biri âharla vatan, ıktidar, geçim, bu esas ni'metler ne büyük atâyâtı ilâhiyyedendir. Ve bunlardan dolayı insanlar Allaha karşı ne kadar hukuk ve vezaif ile şükr-ü şükrâna borçludur. Böyle iken ﴿قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ﴾ siz pek az şükrediyorsunuz.- Vatan olan Arzın ıslah-u ı'marında ve

sh:»2129

esbabı maîşetin istıhsalinde hâlikını ve hâlikın evamirini tanıyarak kudret-ü müknetlerini yerli yerine sarfeden ve fesad-ü zulümden ve küfr-ü tuğyanda tevakkı eyliyenler az olduğu gibi şükredenlerin bile evkatı şükr-ü ubudiyyetleri ne kadar azdır. Halbuki insanlar bunlardan başka daha ne büyük niami ilâhiyyenin medyunı şükrânıdır bakınız:

11. ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ﴾ Kasem olsun ki biz sizi halkettik: -Siz hiç bir şey değil iken, siz nev'i beşerden hiç bir ferd, âlemde mevcud değil iken, siz henüz şu bulunduğunuz şekl-ü sureti ahzetmeden evvel ilk mayenizi takdir ve icad eyledik ﴿ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ﴾ sonra sizi tasvir ettik: Siz ibtidai hılkatte suretsiz, uzviyyetsiz bir mahlûk, Arzda bir çamur ve babanızın sulbünde birer zerre, birer nutfe olduğunuz halde sizi ahseni takvim olan insan suretine koyduk ﴿ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ﴾ sonra da Melâikeye «Âdeme secde edin: Ona boyun eğib itaat ve inkıyad ile hızmet eyleyin» dedik.

Bu hıtabların bir ferde veya sınfa değil, alel'umum cinsi beşere, daha doğrusu cem'iyyeti beşeriyye cinsine müteveccih olduğu ve bu münasebetle Melâikenin Âdeme secdesi kazıyyesinin de nev'i beşere bir minnet siyakında tezkir buyurulduğu sarihtir. Demek ki bu secde emri Hazreti Âdemin şahsına mahsus değil, zürriyyeti de dahıl olmak üzere nev'ıne aid bir şeref ve imtiyazdır. Zürriyyeti Âdem içinde bizzat Hazreti Âdemden efdal olan ülül'azm Enbiyai ızam gibi zevat bulunduğu şüphesiz olduğuna nazaran da bu ma'nâ vazıhtır. Binaenaleyh Âdemi yalnız ilk insan olmak üzere değil, alel'umum nev'i beşerin mahiyyetini temsil eden bir misali kül, ta'biri âharle alemi cins olarak mülâhaza etmek siyakı âyete daha muvafıktır. Hazreti Âdem kendi ferdiyyetinde bil'fiil haiz olduğu fe-

sh:»2130

zâil ve melekâtı insâniyyeden başka bütün zürriyyetinde tecelli edecek olan fezâil-ü melekâtı da bilkuvve hâiz olmak ı'tıbariyle ebülbeşer olarak te'emmül edildiği zamandır ki hılkati Âdem hılkati Beni Âdemi, tasviri Âdem tasviri Beni Âdemi, Âdeme secde bütün nev'i beşere secdeyi mutazammın olduğu tevazzuh eder. «وَهُوَ الَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَآئِفَ الْاَرْضِ» ma'nâsını da tavzıh eden bu âyetin mazmunu bir çok derin mebahisi ıhtıva etmektedir. Fakat biz burada bu kadar işaretle iktifa edeceğiz.

Cenabı Allah insanlığa öyle bir şeref bahş eylemiştir ki Âdemin Melâikeye değil, Melâikenin Âdeme secde etmesini emretmiştir. Düşünmeli ki bu halk, bu tasvir, bu teşrif nı'metlerinden sonra insanların Allahdan başkasına perestiş etmeleri ne büyük zillet ve ne büyük nankörlük olacak ve ne azîm mes'uliyyeti intaç eyliyecektir.

Evet, Allah Âdem ile insanlığı halk-u tasvir ettikten sonra Melâikeye Âdeme secde ediniz dedi de ﴿فَسَجَدُوٓا﴾ onlar da secde ettiler ﴿اِلَّآ اِبْلِيسَ﴾ ancak İblîs ﴿لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ﴾ secde edicilerden olmadı. -Olmadı da ne oldu 12. ﴿قَالَ مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذْ اَمَرْتُكَ﴾ Allah ona «sana ne mani' oldu da ben emrettiğimide secde etmemeğe cür'et eyledin!» Buyurdu. Böyle tevbih ile istinhak etti.- Buna karşı İblîs ne dedi bilirmisiniz? ﴿قَالَ﴾ dedi ki ﴿اَنَا۠ خَيْرٌ مِنْهُ﴾ ben ondan hayırlıyım: -Ya'ni daha fazıletli, daha yükseğim. Böyle olanın madununa secde etmesi ise revâ değildir. Binaenaleyh bu emir, ma'kul ve müstahsen değildir. İşte beni secdeden men'eden ondan yüksek olmaklığım ve bu emri muvafık görmemekliğimdir. Ben ondan hayırlıyım. Çünkü ﴿خَلَقْتَنِى مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ﴾ beni ateşten halkettin

onu ise çamurdan halkettin.- O da'vayı istilzam etmek için bu mukayeseli çifte suğra şunu tazammun eder: Ateş ise çamurdan hayırlıdır, hayırlıdan halkolunan da hayırlıdır. Binaenaleyh ateşten yaratılan ben çamurdan yaratılan Âdemden hayırlıyım, bunun için secde etmedim. -Demek oluyor ki bu lâhzaya, ya'ni Âdeme secde emrinin vüruduna kadar Allah tealâ İblîsin hıssiyyatına dokunacak hiç bir emir ve teklif yapmamış, bir imtihan etmemiş idi ve onun o zamana kadar ısyan etmemesi ve Melekler içinde bulunması vakıatın kendi arzu ve temayülâtına muvafık cereyan etmesiyle de alâkadar bulunuyordu, böyle bir halde olan tâatin ise mücerred emir ve rızayı ilâhîye inkıyaddan neş'et ettiği tebeyyün edemezdi. Çünkü hem Allahın emrine hem de nefsin rızasına muvafık gelen hususatta asıl nazarı ı'tibara alınıb itaat edilen ma'bud, Allah mı, yoksa nefis mi bu taayyün ve tebeyyün edemez. Vaktâ ki Âdem yaradılıb Meleklerin ve o miyanda İblîsin ona secde etmeleri emredilince bu hepsi için bir imtihan olmuş ve bu imtihan İblîsin hissiyyatına dokunmuş ve mahiyyetini tezahür ettirmiştir. Ve o zaman Allahın bildiği gibi Melekler ve Âdemce de anlaşılmıştır ki İblîsin sabıkan Meleklere refakat ve müşabeheti « لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَآ اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ » vasfını hakıkaten haiz olduğu için değil, emri ilâhî ile emri nefsin tearuz etmediğinden ve ısyana sebeb bulunmamasından dolayı imiş. Yoksa İblîs hakıkatte Allaha değil, kendi zevkına taabbüd edermiş ve netekim « اسْجُدُوا لِاٰدَمَ » diye onun zevk-u rızasına muhalif ilk emri ilâhî teveccüh edince İblîsin ilk işi

secdeden imtina' ile ısyan « وَمَا مَنَعَكَ » suâline karşı ilk sözü ı'lânı kibrile ızharı küfr-ü tuğyan olmuştur. Bu suretle İblîs « اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ » derken evvel emirde mücerred hıssiyyatı nefsaniyyesine ittiba' etmiş ve fakat bunu bir de ılim şeklinde süsliyerek hakka isnad etmek için biri kâzib « خَلَقْتَنِى مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ » iki « اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ » biri de sadık mukaddimeyi birbirine rabtedib mukaddimei sadıkanın zımnında yanlış

bir takım kübralar gizliyerek iki suğra ile iki kıyası mantıkî suretinde bir nazarı fâsid yürütmüş ve sadık olan kazıyyei hılkatten kâzib olan « اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ » da'vayı nefsânîsini istintaca kalkışmıştır ki âlemde şeytanet ve telbîsin ilk misali olan bu söz de şeytanetin bütün künhü münderiç gibidir. Bu iki cümle tahlil-ü tetkık edilecek olursa bunda ılmi adâbı bahis, ılmi ruh, ahlâk, istikraî, istintacî mantık, hıkmeti tekvin ve teşri' gibi nice ulûma temas eden açık gizli bir çok hatıât, telbîsat, muğaletât görülecektir ki bununla Şeytan ve şeytanetin bütün mahiyyetini anlamak mümkin olacaktır. Ezcümle hayırdan imtinaı tasvib için cehl ile ılmi, kizb ile sıdkı, şerrile hayrı, kibrile müdarayı, aldanmakla aldatmayı halt-u mezc edib hayırlı olmayı hayra mani' tutmak tenakuzunu bir hakıkati ılmiyye ve neticei mantıkıyye şeklinde tasvîr etmek Şeytanın birinci

sıfatı olduğu anlaşılıyor ki gururı nefsile fikr-ü zekâ suretinde görünmek istiyen bu hamakat ve cehaletin huzurı hakta ne kadar sefil bir vaz'ıyyet olduğunu bir düşünmeli.

Şimdi İblisin bu da'vâ ve istidlâlindeki başlıca hata ve galât noktalarını da kaydedelim:

1- Evvel emirde İblis suâle karşı vaz'ıyyet ve vazıfesini takdir edememiş, cevabı ta'rız ve muaraza tavrına dökerek bahs-ü kelâmda gasbı makam sevdasına düşmüştür. I'tiraf ve ı'tizar yerine ı'tizar ve tahtıeye kalkışmıştır.

2- Mevridi nassta kıyas ve ictihada kıyam etmiş, emri sariha karşı halkın delâletine müraceat eylemiştir.

3- « خَلَقْتَنِى مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ » demesi haddi zatında doğrudur. Lâkin İblis bu iki vakıai hılkati mukayese ile bundan « اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ » neticesini almak için noktai nazarında hata etmiştir. Zira bir taraftan hâlikın halkını ı'tiraf ile ona nazarı dikkati celbediyor gibi görünürken diğer taraftan hayr-u meziyyette nazarını madde ve unsura kasretmiş,

sh:»2133

faılin nisbeti ıhtisasına, surete, gayeye atfı nazar eylemiştir. Hılkati Âdemde «

مَا مَنَعَكَ اَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَىَّ» kavli ilâhîsiyle ıhtar buyurulan şerefi

ıhtisası «فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى» kavli ilâhîsiyle ıhtar buyurulan ruh

ve sureti « اِنِّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً » kavli ilâhîsiyle ıhtar buyurulan gayeyi

nazarı mülâhazaya almayıb yalnız madde ve unsura ı'tibar etmek istiyen İblîs Âdemde toprak kendisinde

ateşten başka bir mahiyyet görmemiş ve diriden ölü, ölüden diri halkeden ve havass-u mezayayı eşyayı

hazinci kereminden bahşeyliyen halık tealâyi maddeye mahkûm gibi farzeylemiştir. Hiç düşünmemiştir ki

tıyn ile nârın havassındaki fark da mücerred tahsısı halika medyun olan bir hılkat farkından başka bir şey

değildir. Bundan anlaşılır ki âlim geçinenlerin bir çoğunda görülegelen maddeye kasrı nazar mesleki

mesaliki İblîstendir. İşte balâda işaret edildiği üzere bu galetı nazariyledir ki İblîs «

خَلَقْتَنِى مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ» suğrası tahtinde «nâr, tıynden hayırlıdır, hayırlı

olandan halkedilen de hayırlıdır.» Diye iki kübrayı zımnîye iyma ederek bunları birer hakıkati zâhire ve

müselleme gibi farzetmiş ve bundan « اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ » neticesini çıkarmak istemiştir. Halbuki ikinci

kazıyye külliyyetiyle sadık olmadığı gibi birinci kazıyye de ıtlakıyle doğru değildir. Hakıkatte alel'ıtlak halk noktai nazarından ikisi de mahlûk olmak ve hukmi halika mahkûm bulunmak ı'tibariyle müsavi olduktan başka hususıyyet noktai nazarından da havassı türâbiyye havassı nâriyyeden daha cem'ıyyetli ve daha kemallidir. Hele ahlâkî bir temsil ile mülâhaza edildiği zaman ateşin hıffetine, hıddet ve şiddetine, telâş ve ıztırabına, meyli tekebbür ve istiylâsına mukabil türabın vekar-ü sekîyneti, sabr-ü mekânet ve sebatı, hılm-ü haya ve semahati, kabiliyyeti ıstıfa ve tekâmülü ne kadar yüksektir. İblîs gerek istikrasının noksanından, gerek telakkîsindeki bozukluktan, ya'ni ılmi haktan değil nefsinden ahzetmek da'vasında bulunduğundan

sh:»2134

dolayı bunda da galeta düşmüştür. Ve yine bu galat iledir ki Âdemi sırf bir çamur, kendini sırf bir ateş seviyyesinde mukayese etmiş, tıynden halk olunan Âdemin ıstıfayi ilâhî ile çamurdan büsbütün başka bir mazharı emr kendisi de nârdan büsbütün başka bir mazharı lâ'net olacağını anlıyamamıştır. Ve yalnız Âdeme karşı değil emir ve suali ilâhîye karşı da kibr-ü enaniyyetle « خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِى مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ » deyivermiştir. Bunun üzerine:

13. ﴿قَالَ﴾ Allah buyurdu ki ﴿فَاهْبِطْ مِنْهَا﴾ öyle ise in oradan: -O bulunduğun Cennetten, yâhud zümrei Melâike içinden ﴿فَمَا يَكُونُ لَكَ اَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا﴾ çünkü senin orada tekebbür etmen olamaz.- O makamı ulvî haddini bilen ehli taat ve tevazua mahsustur. ﴿فَاخْرُجْ اِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ﴾ Binaenaleyh çık sen artık küçülenlerdensin.

-Tekebbür küçüklüktür, büyüyecek olan büyüklenmez, büyüklenen behemehal küçülür, alçalır zelil olur. Sıfatı kibriya zatına mahsus olan Allah tealâ bu emr ile onu bulunduğu makamdan derhal azledib indirdi, kibrine mukabil zillet-ü hakarete mahkûm etti, aslının ateş olmasına güvenerek ve hayriyyet ve fazıleti kendisinde aslından müntekil ve mevrus elinden alınmaz bir hasleti zatiyye gibi farz ederek bu lâhzai imtihana kadar bulunduğu o makamı saadetten düşmiyeceğini zanneden ve bu zanniyle halikının emrini tenkıde kalkışan İblise bu emri ilâhî bütün havassı eşyanın mücerred bir dadı hak olduğunu bu suretle bir lemhada fı'len anlatıverdi.

Bu hıtabı gadab karşısında vücudi mahlûkun lâşey olduğunu anlayan İblis derhal ı'damından korkarak ve zillet-ü hakaretle olsun hayatı memata tercih ederek:

sh:»2135

14. ﴿قَالَ اَنْظِرْنِیٓ اِلٰی یَوْمِ یُبْعَثُونَ﴾ beni onların ba'solunacakları güne kadar ınzar ve imhal et dedi: Ya'ni Âdem ve zürriyyetinin ba'delmevt ba'sleri vaktine kadar öldürme de ecelimi te'hır eyle diye tedarru' ve niyaz etti -ki bugün « ثُمَّ نُفِخَ فِیهِ اُخْرٰی فَاِذَا هُمْ قِیَامٌ یَنْظُرُونَ » mantukunca « یَوْمَ یَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِینَ » olan nefhai saniye vaktidir. Bundan anlaşılır ki İblis esasen halık tealâyı münkir olmadığı gibi ba'si de münkir değildir, o biliyormuş ki Âdemin nesli ve zürriyyeti olacak, bir müddet yaşıyacaklar, sonra ölecekler ve bir gün gelib ba'solunacaklar. Şu halde İblisin küfrü Allahı ve Âhıreti inkâr suretiyle değil, emr-ü teklifi ve vücubı ameli inkâr ile muaraza suretindedir. Şayanı dikkattir ki İblis bu yevmi ba'se kadar imhal talebi zımnında nefhai ulâ devresini atlatıb ilel'ebed ölümden kurtulmayı ve zillet-ü hakaret içinde de olsa fenasız bir bekaya ırişmeyi arzu etmiş ve fakat bunu tasrih etmeyib kurnazlık etmek istemiştir. Çünkü yevmi ba'sten sonra mevt yoktur. Binaenaleyh bu derece meyli hayat da İblisin hissi demektir. Hiç bir mahlûkunun her hangi bir taleb ve niyazını külliyyen reddetmek şanından olmıyan ve « عَلِیمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ » olan Allah tealâ nazarı ızzetinden koğduğu

İblisin bile recasını sureti mutlakada reddetmiyerek 15. ﴿قَالَ اِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ﴾ şüphelenme sen munzarîndensin: Ya'ni eceli te'hır edilenlerdensin buyurdu.- Fakat « اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ » gayesine müsaade etmedi, bil'akis sûrei « حجر » de ve sûrei « ص » da geleceği vechile « اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ » vakti ma'lûm gününe kadar bir ecelile ınzar buyurdu ki « وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَآءَ اللّٰهُ » medlûlü üzere nefhai ûlâ günüdür. Âdeme secde emri İblisin mahiyyetini izhar ve Meleklerden temyiz eden bir imtihan olduğu gibi İblisin ınzarı da Âdem ve zürriyyeti hakkında bir imtihan olacaktır. İblisin ısyandan tevbe ve halâsı düşünmeyib zillet içinde hırsı hayatına alâkadar olan bu tâleb ve duasiyle Âdemin hemen tevbeye

şitab ile mağfiret-ü rahmet taleb ve duası mukayese edilince aradaki farkın ne kadar mühimm olduğu anlaşılır.

İblis, recasının kabulünü gördükten sonra o uzun ömürünü tevbe ve şükrile halâsa sarfedecek yerde 16. ﴿قَالَ﴾ şöyle dedi: ﴿فَبِمَآ اَغْوَيْتَنِى﴾ öyle ise beni azıtman: İğvâ ve ıdlâlime müsaade etmen hakkı için ﴿لَاَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ lâbüd ben onlar için, o nev'ı Âdemi azıtmak için senin doğru yoluna oturacağım: -Sana senin ni'metine götüren iyman ve islâm ve istikamet yolunu kesib pusuya duracağım 17. ﴿ثُمَّ لَاٰتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ﴾ sonra da behemehal önlerinden ﴿وَمِنْ خَلْفِهِمْ﴾ ve arkalarından, ﴿وَعَنْ اَيْمَانِهِمْ﴾ sağlarından ﴿وَعَنْ شَمَآئِلِهِمْ﴾ ve sollarından onlara varacağım;- dört cihetten ya'ni bir düşmanın hücum edebileceği her taraflarından saldıracağım: Doğru yoldan çevirib sapıtmak, şaşırıb soymak için ne yapabilirsem yapacağım. ﴿وَلَا تَجِدُ اَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ﴾ Sen de ekserîsini şakir, mutı' bulmıyacaksın. -İblis, bu son fıkrayı «وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ اِبْلِيسُ ظَنَّهُ» âyetinin delâletine göre zannen söylemiştir. Çünkü nev'i beşerden şerr için müteaddid, hayır için bir mebde' görmüştür. Bâ'zı müfessirînin nakline göre de bunu Melâikeden eşidib söylemiştir. Onun bu azmi şekavetine karşı:

18. ﴿قَالَ﴾ Allah buyurdu ki ﴿اخْرُجْ مِنْهَا﴾ çık oradan ﴿مَذْءُومًا مَدْحُورًا﴾ mezmun, matrud olarak çık ﴿لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ﴾ kasem

olsun ki onlardan her kim sana uyarsa: ﴿لَاَمْلَـَٔنَّ جَهَنَّمَ مِنكُمْ اَجْمَعِينَ﴾ sizden,

sizin hepinizden Cehennemi doldururum,

sh:»2137

bunda asla şübheniz olmasın.- Demek ki İblise uyanlar ondan, onun tebaasından ve onun akıbetine

mahkûmdurlar.

Görülüyor ki Allah tealâ İblisi iptida ısyanından dolayı tardedivermemiş istintak etmiştir. İstintakında i'tizar yerine kibr-ü gurur ile gösterdiği ınad ve küfründen dolayı da bulunduğu makamdan indirmiş yerinden çıkarmış «in oradan çık, artık alçaksın küçüksün» diye azl-ü ıskat ile tahkır ve tezlil eylemiş, birinci « فَاخْرُجْ » emrinin ıtlakına nazaran o lâhzada bu ihrac henüz bir tardı müebbed olmamak melhuzdur. Eğer İblis, mütenebbih olub edebini takınsa, salâha yüz tutsa imiş afvı muhtemil bulunuyormuş. Netekim imhal recası bir dereceye kadar is'af buyurulmuştur. Fakat bunun üzerine şükr-ü salâh yerine bütün bütün şımarıb tarikı hakka ve ehli iyman ve istikamete karşı şekavete azmi ebedîsini ishar ettiği zamandır ki « اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَدْحُورًا » emriyle külliyyen zemm-ü tard ve Âhırette de tebaasiyle

beraber azabı ebedîye mahkûm edilmiştir. Allah bunu İblisin azmi şekavetine ceza olarak ta'yin etmiş ve ona uyanları da ona ilhak eylemiştir. Hilkati Âdem ile vakı' olan bu imtihanda İblisin hissiyyatı nefsaniyyesine tâbi' olarak Melekler içindeki makamı saadetinden bu derekei şekavete düşmesi ne kadar elîm ise hiç şübhe yok ki Meleklerin mescudu olmak şerefine mazhar olan Âdem nev'inin böyle bir adüvvi mübîni bulunan mezmum matrud İblisin izine, huyuna uyarak o makamı ulvîden sukut ve onun akıbetine iştirak etmesi ondan daha elîm olacaktır. İblisin Halikı ve Âhıreti münkir olmadığı halde bu sukut ve şekavetine sebeb kibr-ü gurur ile hissiyyata tâbi' olması ve bu suretle arzusuna muvafık olmıyan hususatta emri ilâhîye taarruz fikrinde bulunması olmuştur. Onda bu hasletin zuhuruna da beşerin şerefi mahsus ile hilkati ve secde emrine mazhariyyeti vesile vermiştir. Buna mukabil İblisin eceli te'hir olunmasında da insanın sukutuna sebebi karib kendi hatalarıdır.

sh:»2138

Fakat bu hataların mütekabilen yekdiğerine birer ciheti taallukları vardır. Allaha karşı serâzâd kalmak isteyen İblis insan ile müptelâ olmuş bulunduğu gibi İblis gibi serâzâd kalmak sevdasına düşecek olan insanlar da İblis ile müptelâ kılınmışlardır. Binaenaleyh hilkatleriyle İblisin sukutuna sebeb olmuş olan

insanlar, kendi iradeleriyle onun akıbetine düşmemek için fıtratlarına bahşedilen bu ni'meti ezeliyyenin hakkı şükrünü eda etmeli ve İblisin izine gitmekten son derece sakınmalıdır. Ve bilmelidir ki şu kıssada İblisin gösterdiği huylardan hangisi bir kimsede varsa onda Şeytandan bir haslet var demektir. Ve onun tehzibine çalışmalıdır.

İnsanın aslı hılkatindeki mevkii böyle yüksek ve nâziktir. Melekler secde ettiler, İblis etmedi böyle oldu

19. ﴿وَيَـٰٓـَٔادَمُ﴾ ve dedik ki ya Âdem, ﴿اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ﴾ sen eşinle o Cennette sakin ol: İblisin matruden ihrac olunduğu o Cennette dur.- Bu Cennetin Cennetülhuld veya Sema Cennetlerinden bir Cennet veya Arz cennetlerinden bir cennet olması hakkında ba'zı kaviller vardır ki sûrei «Bakare» de buna dair ba'zı izahat geçmiş idi. Burada da şunu kaydedelim ki İblisin « ﴿فَاهْبِطْ مِنْهَا﴾ ، ﴿فَاخْرُجْ مِنْهَ﴾ » emirleriyle indirilib ıhraç edildiği Cennet hakkında ibni Abbas radıyallahü anhüma «Cennetülhulde değil cenneti adnde idiler» demiştir.

Binaenaleyh Âdemin iskân edildiği de cenneti adn demektir: Dâlin sükûniyle «Adn» ikamet demek olduğuna ve «ma'din» kelimesinin de esası bulunduğuna nazaran «Cenneti adn» ismi ma'dini hılkat ve ikametgâhı aslî olan Cennet mefhumunu iyma eder, Bu ise Âdemin ilk ni'meti vücude mazhar olduğu ravzai hılkat ma'nâsını iş'ar eyler. «Cenneti adn» dahi Cennetülme'vâ, Cennettünnaîm, Cennetülfirdevs,

dârüsselâm, Cennetülhuld, Cennetülvesile, gibi Âhıret Cennetlerinden ma'dud olduğuna nazaran ilk

sh:»2139

meskeni Âdem olan Cennet-i adnin Âhırette Cennetülhuld güzergâhında ilk Cennet olacağı ve bunda « ﴿تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ » mısdakınca mebde' ile meadın bir telâkısi bulunacağı anlaşılabilir. Allahü a'lem.

﴿فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا﴾ Sâkin olunuz da neresinden dilerseniz yiyiniz. -Mubahtır. Ancak ﴿وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ﴾ şu bir ağaca yaklaşmayınız ﴿فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ ki zalimlerden olursunuz.- haddinizi tecavüz ve kendinize yazık etmiş bulunursunuz. Demek ki Âdem ve Havva Cennette diledikleri gibi hareket edebilecek ve istedikleri yerde istediklerini yiyib mütena'ım olabilecek bir serbeslik ve ibaha ile iskân edilmiş olmakla beraber bu salâhıyet ve me'zuniyyet her kaydden azâda gayri mahdud bir hurriyyet ve temlik olmayıb bir hadde kadar idi ki bişşahıs veya binnevi' vahıd olan bu ağaç ve bunun semeresi o haddi ta'yin etmiş ve ona yaklaşmak kendileri için tekvinen mümkin ise de teşrian ve hukukan nehyedilmiş idi. Ma'lûmdur ki

ağaç urfte hududı mekâniyyeden bir haddi, onun meyvesinden ekil de hududi ef'alden bir haddi irae eder. Bu nokta Âdemin Cennette bile mebdei mükellefiyyetten azâde olmadığını ve bu şecere civarı haddi zatında Cennetten ma'dud olmakla beraber Âdem ve Havva için bir cennet değil bir sahai ibtilâ olacaktı. Ve her kim olursa olsun ona Allah tealânın ta'yin ettiği haddi ve dairei hukuku tecavüz ederse haksızlık ve binaenaleyh kendine zulmetmiş olacağından Âdem ile Havvaya da buna yaklaşırsanız zalimlerden olursunuz buyurmuştur.

Bu iskân ve tebliğ üzerine: 20.

﴿وَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُرِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْاٰتِهِمَا﴾ Şeytan kendilerinden örtülüb gizlenen kötü yerlerini meydana çıkarmak: Avret mahallerini

sh:»2140

açmak için ikisine de bir vesvese verdi. -Âdem ve Havvâ bu lâhzaya kadar hıklatlerinde kendilerini utandıracak ve tiksindirecek çirkin pis şeylere mahalli sudur ve zuhur olacak kötü yerlerini ne kendilerinden

ne de birbirlerinden görmüyorlar ve hattâ bilmiyorlardı. Settarül'uyub olan hâlık tealâ evvel emirde onu setretmiş kendilerinden gizlemiş idi. Bir rivayete göre bir nur ile nazarlarından mestur idi, diğer bir rivayette de tırnak kabilinden bir örtü ile mestur idi. Anlaşılıyor ki insan ne kadar yüksek olursa olsun bilkuvve ayıbdan hâli değildir, Ve hılkatinin bütün kuvveleri şöyle dursun bilfıil muhtevi olduğu ezcasına bile temamen vakıf olamaz. Bu suretle hılkati beşer iyiye de kötüye de müstaiddir. Ve bu isti'dadın inkişafı halktan sonra Allahın emr-ü nehyiyle ta'yin ve tahdid buyurduğu hududı fa'aliyyete derecei rivayetiyle mütenasibdir. Binaenaleyh evveli hılkat, haddi emrile mütenasib olduğundan fıtrat, ahseni takvim üzerine olmakla beraber kuvvei iradiyyenin mertebei zuhurundan ı'tibaren muhalefeti emir, hayyizi imkânda bulunduğundan o ahseni takvimin zımnında bir de efseli safilîne sukut kabiliyyeti mündericdir ki işte din ve emri ilâhî insanlığı bu sukuttan muhafazaya müteveccih olduğu gibi azmi Şeytan da bu insanlarda o ayıbların ızhariyle bu sukuta tevcih etmektir. Ve bunun için fıtrati ûlâ mucebince Cennette olan Âdem ve Havvâya mestur olan ayıb yerlerini açmak için bir vesvese vermiştir.

VESVESE aslı luğatte hışırtı, fışırtı, fısıltı gibi savti hafiy demektir. Bu münasebetle gönülde tevali ve tekerrür eden gizli söze vesvese ve bir nefse böyle bir söz ilka etmeğe de vesvese vermek ta'bir olunur.

Şeytan, Âdeme ve Havvâya böyle bir vesvese verdi ﴿وَقَالَ﴾ ve dedi ki

﴿مَانَهٰيكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ اِلَّآ اَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ اَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ﴾ rabbınız sizi bu şecereden başka

sh:»2141

bir sebeble değil, ancak iki Melek olacağınızdan veya muhalled kalacağınızdan dolayı nehyetti: Ya'ni bundan yerseniz ya yemek içmek ıhtiyacından Melekler gibi müstağni olursunuz, yahud ölüm yüzü görmez müebbed kalırsınız diye bir taraftan onları Âdeme secde ile me'mur olan Meleklere imrendirmek, bir taraftan da sebebi maddînin takdiri ilâhîyi tağyir edebileceği şüphesile herçibâdâbad bir hulûd ve baka sevdasına düşürmek istedi. Burada meşhur bir suâl vardır. Şeytan Cennetten ıhrac ve tard edilmiş olduğu halde Cennetteki Âdem ve Havvaya nasıl vesvese verebilmiştir. Buna karşı bir hayye vasıtasiyle girdi diye bir kıssa nakli şöhret bulmuş ise de bunu eazımı müfessirîn rekik addetmişler ve başlıca üç veçhile cevab vermişlerdir:

1- Haseni Basrî Hazretleri demiştir ki Allah tealânın vermiş olduğu bir kuvvet ile yerden Semaya veya

Cennete vesvese iysal edebilmiştir. Bu ma'nâya göre «hayye» ta'birinin beşer için yılan gibi zehirnâk bir kuvvei hayatiyyeden kinaye olması söylenebilir.

2- Ebûmüslimi Isfehanî bu Cennetin Arz Cennetlerinden biri olduğuna kail olduğu için Âdem ve İblis ikisi de Cennette idi demiş, lâkin bunun suâle muntabık olmadığı zâhirdir.

3- Diğer bir takım müfessirîn de demişlerdir ki Âdem ve Havva ba'zan Cennetin kapısına yakın gelirler, İblis de haricden gözetir yaklaşırdı, vesvese bu suretle hasıl oldu. Her halde âyetlerin delâletine nazaran İblisin tard ve ıhracı cihatı erbaadan ilkai vesvese imkânını selbeder bir surette olmadığı anlaşılıyor. Bunun için vesveseye imkân bulub o maksadla öyle yaptı 21.

﴿وَقَاسَمَهُمَآ إِنِّى لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ﴾ ve emîn olunuz ben sizini nasıhatçılarınızdan, hayirhahlarınızdanım diye yeminleşti: ya'ni yemin

etti de 22. ﴿فَدَلَّىٰهُمَا بِغُرُورٍ﴾ ikisini de aldatarak sarkıttı, mertebei, nezahetten ekli şecereye

tenezzül ettirdi. -Âdem ve Havvâ hiç bir kimse yalan yere Allaha yemin etmez sandılar aldandılar.

Binaenaleyh ﴿فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ﴾ vakta ki o ağacı tattılar ﴿بَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا﴾ kendilerine kötü yerleri beliriverdi:- Masıyetin şeameti yüz gösterdi, mestur ve mahfi olan avret mahalleri açılıverdi, bunun üzerine hayalarından ﴿وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ﴾ derhal üzerlerine Cennet yaprağından yamalar yamamağa başladılar- denilmiş ki bu yaprak incir yaprağı idi. ﴿وَنَادٰيهُمَا رَبُّهُمَآ﴾ rabları Allah tealâ da kendilerine şöyle nida etti: ﴿اَلَمْ اَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ﴾ ben sizi o ağaçtan nehyetmedim mi idi? ﴿وَاَقُلْ لَكُمَآ اِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾ ve her halde Şeytan size açık bir düşmandır demedim mi idi? -Ki evvelkisi nehye muhalefetlerinden dolayı, ikincisi de düşman sözüne aldanmalarından dolayı ıtab ve tevbıhtir. İşbu ıhtarı- adâvet bu sûrede sarahaten sebketmemiş ise de bu istifhamın ıktizasına ve sûrei « طه » da « اِنَّ هٰذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ » âyetinin tasrihine nazaran demek ki bu ıhtar da vakı' olmuş idi. Bu ıtaba karşı Âdem ve Havvâ bakınız ne dediler:

23. ﴿قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ اَنْفُسَنَا﴾ Ya rabbena, biz nefislerimize zulmeyledik, kendimize yazık ettik ﴿وَاِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا﴾ ve şayed sen bize mağfiret ve rahmet etmezsen ﴿لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ hâsirler gü-

sh:»2143

ruhundan olacağımız şüphesizdir dediler. -Derhal vaz'ıyyeti takdir ve hatâlârını ı'tirâf ve tevbe ve istiğfara müsaraatle rahmeti ilâhiyyeye dehalet eylediler ki bu kelimâtı tadarru' sûrei «Bakare» de « ﴿فَتَلَقّٰٓى اٰدَمُ مِنْ رَبِّهٖ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ﴾ » âyetinde işaret olunan kelimâttır. Suâli ilâhîye karşı İblisin zikri sebkeden cevabiyle Âdem ve Havvânın bu cevablarını mukayese etmeli de bu kelimatın derhal kalbi Âdeme sünuhu ne büyük bir lûtfi ilâhî olduğunu ve tıyneti Âdem ile mahiyyeti İblis beyninde ne azîm bir fark bulunduğunu anlamalı ki İblisin nâr ve tîn mukayesesindeki sirri cehaleti bu noktada vazıhan tecelli etmektedir. Denilmiştir ki Âdem beş şey ile bahtiyar oldu. Muhalefeti i'tiraf, nedamet, nefsini levm, Tevbeye müsaraat, rahmetten ümidi kesmemek. İblis de beş şeyle bedbaht oldu: Günahını ıkrar etmedi, nedamet eylemedi, kendini levm etmeyib azgınlığını Allaha nisbet etti ve rahmetten ümidini kesti. Maamafih emir veya nehyi ilâhîye muhalefetle işlenen her hangi bir günah mağfur bile olsa sahibini

nezaheti mutlaka mertebesinden indirmeğe sebeb olmaktan hali kalmıyacak demektir. Zira bu tevbe ve

tedarru' üzerine 24. ﴿قَالَ﴾ Allah buyurdu ki ﴿اهْبِطُوا﴾ ininiz

﴿بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ﴾ bâ'zınız bâ'zınıza düşmansınız

﴿وَلَكُمْ فِى الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ﴾ ve size Arzda bir vakta

kadar bir istikrar ve temettü var. Ya'ni 25. ﴿قَالَ﴾ Allah dedi ki ﴿فِيهَا تَحْيَوْنَ﴾ onda, o

Arzda yaşıyacaksınız ﴿وَفِيهَا تَمُوتُونَ﴾ ve onda öleceksiniz

﴿وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ﴾ ve yine ondan çıkarılacaksınız: Ba's-ü neşrolunacaksınız. İşte Allah siz

nev'i beşeri Arzda böyle temkin eyledi:

Şimdi:

﴿٢٦﴾ يَا بَنِىٓ اٰدَمَ قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِى سَوْاٰتِكُمْ
وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوٰى ذٰلِكَ خَيْرٌ ذٰلِكَ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ لَعَلَّهُمْ
يَذَّكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ يَا بَنِىٓ اٰدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَآ اَخْرَجَ

اَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْاٰتِهِمَا ؕ اِنَّهُ
يَرٰيكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ ؕ اِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ
اَوْلِيَآءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿۲۸﴾ وَاِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا
وَجَدْنَا عَلَيْهَآ اٰبَآءَنَا وَاللّٰهُ اَمَرَنَا بِهَا ؕ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَاْمُرُ
بِالْفَحْشَآءِ ؕ اَتَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَالَا تَعْلَمُونَ ﴿۲۹﴾ قُلْ اَمَرَ رَبِّى
بِالْقِسْطِ ۖ وَاَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ
الدِّينَ ؕ كَمَا بَدَاَكُمْ تَعُودُونَ ؕ ﴿۳۰﴾ فَرِيقًا هَدٰى وَفَرِيقًا حَقَّ
عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ ؕ اِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿﴾

sh:»2145

Meali Şerifi

Ey Âdem oğulları! bakın size çirkin yerlerinizi örtecek libas indirdik, hıl'at indirdik, fakat takvâ libası, o

hepsinden hayırlı, bu işte Allâhın âyetlerinden, gerektir ki düşünür ıbret alırlar 26 Ey Âdem oğulları!

babanızla ananızı çirkin yerlerini kendilerine göstermek için Şeytan Cennetten çıkardığı gibi sakının sizi de belâya uğratmasın, çünkü o ve kabılesi sizi sizin kendilerini göremiyeceğiz cihetten görürler, biz o Şeytanları o kimselerin velileri kılmışızdır ki iymana gelmezler 27 Ve bir edebsizlik yaptıkları zaman da atalarımızı böyle bulduk ve bize bunu Allah emretti derler, Allah, de, edebsizliği emretmez, bilmediğiniz şeyleri Allahın üzerine mi atıyorsunuz? 28 Deki: Rabbım, Adl-ü insafı emretti, hem her mescidde yüzlerinizi doğru tutun ve ona, dini mahza onun için hâlıs kılarak, ıbadet edin, sizi iptida o yarattığı gibi yine ona döneceksiniz 29 Bir kısmına hidayet buyurdu, bir kısmına da dalalet hakkoldu, çünkü bunlar, Allahı bırakıb Şeytanları evliya ittihâz ettiler, bir de kendilerini hidâyette zannederler 30

26. ﴿يَا بَنِيٓ اٰدَمَ﴾ Ey Âdem oğulları ﴿قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِى سَوْاٰتِكُمْ﴾ muhakkak ki biz üzerinize fena yerlerinizi örter: setri avret eder bir libas ﴿وَرِيشًا﴾ bir de riş, ya'ni cemal ve mefharet kisvesi yâhud servet-ü refah indirdik: -Arzî Semavî, enfüsî, afâkî, ferdî, içtimaî, tabiî, sun'î esbabını halk-u ıhsan eyledik. Âdem ve Havvâ Cennette mahfuz ve mestur sâkin iken ayıbları açılarak yer yüzüne gelmiş oldukları gibi Benî Âdemden her biri de rahimi maderde «meşiyme» içinde mahfuz ve mestur olarak merzuk olub dururken çırçıplak yer yüzüne indiler. Sonra da ayıblarını örtecek veya giyinib kuşanıb

süslenecek surette fakırâne veya ganiyyâne iki nevi' libas ile tehaffuz ve tesettüre ve hattâ tecemmül-ü tezeyyüne imkân buldular.

sh:»2146

Bu miyanda ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوٰى﴾ takvâ libası:- Hissi takvâ veya hissi takvâ ile geyim, ya'ni hissi hayâ ve haşyetullah ile giyilen ve biiznillâh maddî ma'nevî ayıbdan, fenalıktan, zarar ve mehlekeden vikaye edecek olan korunmak elbisesi yok mu ﴿ذٰلِكَ﴾ bu ﴿خَيْرٌ﴾ hayrı mutlaktır: -Nef'ı mahızdır. Elbise ni'metinden tena'um ve istifade asıl bunuladır. Zira hissi takvâsı haşyet-ü iymanı, hayâ ve ırfanı olanlar bizzarure çıplak bile kalsalar lâekall Âdem ve Havvânın yapraklarla tesettür ettikleri gibi ayb ve avretlerini setr-ü muhafaza ederler. Fakat hissi takvâsı olmıyan fâcirler ne kadar giyinseler yine kıçları açılmaktan kurtulamazlar. Çünkü bunlar elbise ni'metinin ayb ve avreti setir, harr-ü berd ve mu'ziyât ve habâis gibi esbabı marazdan tahaffuz, düşmandan tevakkı ve nihayet hüsni nazarı cezb ve sui nazarı def'edecek, hiç kimsenin ne heyecanı şehvetine ve ne galeyanı nefretine bais olmıyacak bir siymayı salâh ve sekineti edeb-ü vekar ile tecemmül gibi menafi'i hakıkıyye ve mekasıd hasenesini düşünemez, sevkı şehvet, kibr-ü nahvetle riş-ü riyaş içinde ı'lânı gurur etmek isterken bir taraftan en fena yerini açar, hatır-u

hayale gelmez zarar ve vekahate düşer. Bunun için riş, libas fahr-u ihtişam dahi haddi zatında bir ni'meti ilâhiyye olmakla beraber bir çoklarının gözlerini kamaştıran cazibei zâhiriyyesine rağmen hayır ve nef'ı mahız değil, bir metaı gururdur. Asıl hayır, libası takvâdadır ki setri avret, hıfzı namus şartı evvelini teşkil eder. ﴿ذٰلِكَ﴾ Bu, -ya'ni libas indirilmek ﴿مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ﴾ Allahın âyetlerindendir: İnsanlığa olan lûtf-u ınayetine, fadl-u rahmetine delalet eden delâil ve alâimdendir.

﴿لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾ Me'muldür ki bunu tezekkür ederler. Bundaki vücuhı delâleti, hikmeti rabbaniyyeyi düşünür, nia-

mı ilâhiyyeyi hatırlar, tanır veya mütenassıh olub çirkinliklerden sakınırlar.- Rivayet olunuyor ki cahiliyye Arablarından bir takımları ezcümle humsten olmıyan a'rab ya'ni bedevîler beyti şerifi uryan oldukları halde tavaf ederler ve içinde Allaha ısyan ettiğimiz esvablarımızla tavaf etmeyiz derlerdi. Ekseriya erkekler gündüz, kadınlar gece tavaf ederler, kadınların gündüz tavaf ettikleri de olurdu, kadın bütün siynesini ve siynesindekileri açar ve hattâ büsbütün uryan olur, ancak orasına şarab üstüne sinek konmuş gibi hafif, seyrek bir paçavra kor «tavaf ederken beni kim ta'yıb eder» der ve şu:

اليوم يبدو بعضه او كله وما بدا منه فلا احله

beytini söylerdi. İşte bu âyetler bu sebeble nâzil olmuştur.

27. ﴿يَا بَنِيٓ اٰدَمَ﴾ ey Âdem oğulları ﴿لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ﴾ sakının

Şeytan sizi meftun etmesin

﴿كَمَآ اَخْرَجَ اَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْاٰتِهِمَا﴾ ebeveyninizin: Babanızın ananızın sev'elerini -fena yerlerini, Mücahidin tefsirine göre

kendilerine fenalık veren ma'sıyyetlerini- kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak, üzerlerindeki

libası tekvayı sıyırtarak Cennetten çıkmalarına sebeb olduğu gibi sizi de aldatıp fitne ve mihnete

düşürmesin sakının ﴿اِنَّهُ يَرٰيكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ﴾

çünkü o ve o kabîlden olanlar sizi, sizin onları görmiyeceğiniz cihetten görürler. -İblis de «

كَانَ مِنَ الْجِنِّ » olduğundan o Şeytan ve onun hemcinsleri: Zürriyyet ve cunudu insan

nazarından gizlenebilen Cinn güruhundandırlar. Ve hafiyye ve Casus gibi insanı görmediği tarafından

vurur avlarlar. Müfessirîn demişlerdir ki bundan insanın Şeytanı hiç göremiyeceği

zannedilmemeli-

sh:»2148

dir. Görülmiyecek cihetten görebilmek hiç bir veçhile görülememeği iktiza etmez. اهـ. Filvaki' bir insan bile diğer insanı göremiyeceği cihetten görebilir, Şeytan da insanı böyle görmediği tarafından aldatır ve hattâ bâ'zan görünür de Şeytan olduğunu sezdirmez, Şeytan olduğunu gizlemiyerek göründüğü de olur. « لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ » nehyi de gösterir ki bir insan için Şeytanın fitnesinden ihtiraz ve ictinab mümkindir. Demek ki Şeytan gözle görünmediği halde bile onun şeytanet ve iğva noktaları bilinebilir. Ve bilinemediği halde bile libası tekvâ, hissi iyman ve haşyet onun fitnesine en kuvvetli bir mânia teşkil eder. İnsan zâhir ve bâtıniyle maddeten ve ma'nen mücehhez olur, libası tekvâ ile içinden dışından giyinmiş bulunursa Şeytan onu görmediği tarafından gördüğü halde bile nüfuz edib aldatamaz, binaenaleyh Şeytandan libası tekvâ ile sakının ﴿اِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ اَوْلِيَآءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ muhakkak ki biz Şeytanları iyman şanından olmıyan iymansızların evliyası: Veliyleri, amirleri, iş başları, başlarına musallat karinleri, arkadaşları kılmışızdır.- İymansızlıkla şeytanet arasında bir cazibe vardır. Korusuz bahçeye

haşerat musallat olduğu gibi « اَنَّآ اَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ اَزًّا » medlûlünce iymansız kalblere de Şeytanlar musallat olur. İymansızlar şeytaneti sever, Şeytanî haslatlara, hareketlere mefhun olurlar. Hayırsız, hayırsızla düşer kalkar, eşkıyanın reisi en büyük şakıy olur. Bunun gibi iymansızların bütün temayülleri şeytanette olduğundan önlerine Şeytanlar düşer, başlarına Şeytanlar geçer ve artık onları diledikleri yere sevk eder, soydurur, soyarlar. Bu suretle Şeytanlara mefhun olduklarından 28. ﴿وَاِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً﴾ o iymansızlar bir fahişe, bir edebsizlik yaptıkları zaman da ﴿قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَآ اٰبَآءَنَا وَاللّٰهُ اَمَرَنَا بِهَا﴾ biz atalarımızı bunun üzerinde bulduk, Allah da bize biz atalarımızı bunun üzerinde bulduk, Allah da bize böyle emretti dediler. -Meselâ keşfi avret kadîm bir

adet ve bununla beraber Allahın bir emri olduğunu iddiaya kalkıştılar. Ey Resuli kibriya ﴿قُلْ﴾ sen de ki ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَاْمُرُ بِالْفَحْشَآءِ﴾ her halde Allah fuhşiyyatı emretmez.- Edebsizlik, fenalık, günah eskiden beri bir adet olabilir, fakat şurası muhakkaktır ki Allah onu emretmez. Bir de tutup ﴿اَتَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَالَا تَعْلَمُونَ﴾ bilmediğiniz şeyi Allaha karşı söylüyor

musunuz? Bilmediğiniz şeyi biliyormuş gibi tutturup Allaha karşı kizb-ü iftiraya kalkışmak ne büyük cür'et ve cehalet!... Hiç bir Şeriatte, hiç bir Peygambere, hiç bir vahiyde, hiç bir akılda Allahın edebsizliği emrettiğine veya edeceğine delâlet edecek hiç bir şey yoktur. Ve iyi bilmek lâzım gelir ki insanları edebsizliğe, terbiyesizliğe, ma'sıyete da'vet eden sanihatı nefsiyye ve fikriyyenin ılm ile, ilham ile, vahy ile alâkası yoktur. O bir Şeytan vesvesesinden başka bir şey değildir. 29. ﴿قُلْ﴾ de ki ﴿اَمَرَ رَبّى بِالْقِسْطِ ۖ﴾ rabbım kıst-u i'tidali emretti, ya'ni ifrat-u tefrıtten sakınıb i'tidal ve muvazene ile hareket ediniz ﴿وَاَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ ve her mescid yanında vücuhünüzü ikame eyleyiniz. Ya'ni her secde her zaman veya mekânında, her nâmaz veya nâmazgâhta yüzlerinizi dosdoğru ona, onun kıblesine dikerek ıbadetine teveccüh ediniz. Nâmaz vaktı nerede irişirse orada kılınız. Ve hepinizin yüzü bir nesakta Allaha müteveccih olarak sırf Allah için kılınız, kalblerinizde eseri şirk, yüzlerinizde eseri ihtilâf-ü i'vicac bulunmıyarak muntazamen kılınız ﴿وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۖ﴾ ve Allah için dininizde muhlıs olarak, Allaha dua ediniz çünkü ﴿كَمَا بَدَاَكُمْ تَعُودُونَ ۖ﴾ o size nasıl baş-

ladı ise yine öyle döneceksiniz -ya'ni Allah tealâ siz insanları ibtida halk-u inşa edib Dünyaya getirdiği gibi yine öyle iade edecek, Âhırete gideceksiniz. Şüphe yok ki iade, ibtidadan esheldir, Bir kerre olanın yine olabileceğinde şüpheye mahal yoktur, Bunun için yine olabileceğinde şüpheye mahal yoktur, Bunun için tabiat da'vasına tutulub da Âhıreti inkâr edenler, evvel emirde tabiat kanunlarının başı bulunan «olan yine olur» kanununu düşünmeli ve ibdaya kadir olan Allahın iadeye evleviyyetle kadir olduğunu anlıyarak meada inanmalıdırlar. Binaenaleyh saniyen bilmelidir ki bu Dünyaya çırçıplak gelib az çok türlü türlü giyimler bulan insanların hepsi akıbet bu Dünya libasından soyunub yine geldikleri gibi çırçıplak olarak dönüb gidecekler ve amellerinin cezasını bulacaklardır. Salisen şunu hiç unutmamalıdır ki bu geliş gidişte, bu bed'-ü avdette tecelli eden bütün hukm-ü kudret münhasıren Allahın olduğunda aslâ şekk-ü şüphe yoktur. Analar, babalar, hısımlar, akribalar, eşler, dostlar, efendiler, beğler, hâkimler, hukümdarlar, devletler, milletler, İnsler, Cinler, hâsılı bütün mahlûkat bir yere gelseler kendi kendilerine bir ferdin ne bidayeten ihyasına kadir olabilirler, ne nihayeten iadesine. «İnsanı insan yapar» diye nice müddeıyler « اَنَـا اُحْيٖ وَاُمِيتُ ۘ قص » diyen nice Nümrudlar gelmiş geçmiştir ki bütün arzu ve iddialarına rağmen ne bir çocuk yapabilmiş, ne de kendisini öldürmeğe gelen hasmının canını alabilmiştir. Binâenaleyh mebde' ve meadda hâkim münhasıren Allah olduğu için her gün her lâhza ister istemez o meada doğru yürümekte olan ortadaki insan da dininde Allah için muhlıs olmalı ve ancak Allaha dua edib yalvarmalı ve

bütün ıhlâs-u samimiyyetle ona yalvarıb ona çağırmalıdır. Başladığınız gibi döneceksiniz öyle ki 30. ﴿فَرِيقًا هَدٰى وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ﴾ bir kısmınızı hidayet etmiş, tevfikı iyman ile doğru yolu tutturmuş, bir kısmınızı da üzerlerine dalâlet hakk olmuş bırakıvermiş bir hal-

de döneceksiniz. Çünkü ﴿اِنَّهُمُ﴾ onlar o ikinci kısım ﴿اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ﴾ Allahı bırakıb Şeytanları evliya ittihaz etmişlerdir. Bununla beraber ﴿وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ kendilerini doğru yolu tutmuş hidayettedir zannederler.- Üzerlerine dalâletin hakkolmasında ve ebediyyen dalâlette bırakılmalarında bu zannın büyük ehemmiyyeti vardır. Bu zanları olmasa idi dalâlet üzerlerine hakk olmaz, kabili hidayet olurlardı.

﴿٣١﴾ يَا بَنِيٓ اٰدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا

وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوآ انَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣٢﴾ قُلْ مَنْ
حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِىٓ اَخْرَجَ لِعِبَادِه وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ
هِىَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كَذٰلِكَ
نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّىَ
الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْاِثْمَ وَالْبَغْىَ بِغَيْرِ الْحَقِّ
وَاَنْ تُشْرِكُوا بِاللّٰهِ مَالَمْ يُنَزِّلْ بِه سُلْطَانًا وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى
اللّٰهِ مَالَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ وَلِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ فَاِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ
لَايَسْتَاْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴿﴾

sh:»2152

Meali Şerifi

Ey Âdem oğulları! her mescid huzurunda ziynetinizi tutunun, ve yeyin, için de israf etmeyin, çünkü o müsrifleri sevmez 31 De ki Allahın kulları için çıkardığı ziyneti ve temiz hoş rızıkları kim haram etmiş? De ki: Onlar Dünya hayatta iyman edenler için kıyamet günü halıs olacaktır, bu suretle ılm ehli olanlar için âyetleri

tafsıl ediyoruz 32 Rabbım, de, ancak şunları haram buyurdu: Bütün fuhşiyyatı, açığını, gizlisini ve her türlü vebali, ve haksızlıkla bağyi ve Allaha hiç bir zaman bir bürhan indirmediği her hangi bir şeyi şirk koşmanızı, ve Allaha bilmediğiniz şeyler isnad etmenizi haram buyurdu 33 Her ümmet için bir müddet mukadder, müddetleri gelince bir lâhza geri de kalmazlar, öne de geçemezler 34

31. ﴿خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ Her mescid yanında ziynetinizi tutunuz -ya'ni gerek tavaf ve gerek nâmaz halinde elbisenizi üzerinize alınız, en güzel hal ve hey'ette bulununuz, keşfi avret insanın en büyük ayb-ü fezahati olduğundan esasen elbise, insanın bir ziynetidir. Bu da balâda beyan olunduğu üzere lâekall setri avretten «riyş» derecesine kadar mütefavittir ve en hayırlısı libası tekvâdır. Bunun için setri avret insana her zaman farz olduğu gibi bilhassa nâmazda ve tavafta da farzdır. Ve bir müslimanın nâmazda mümkin olan en güzel hey'et ve surette bulunması sünnettir ki cemaat ile nâmazda safların intizamı ve mescide giriş, çıkış ve oturuş duruşta edeb-ü haya ve vakar-u sekinet dahi bu ziynet ve hüsni suret mefhumunun işaretinde dahil olur. Nitekim evvelki âyetlerdeki ikamei vücuh mefhumunda da bu işareti intizam vardır. Kezalik âyetin işaret ve iymasından şu da anlaşılır ki bir islâm beldesinin bediî noktai nazardan tenzimat-ü teşkilâtında mescid ve mescid civarları en güzel mevki'leri ve merkezi ziynet nokta-

sh:»2153

ları ittihaz olunmalıdır. Maamafih bütün bunların içinde mescidlerin asıl ziyneti ibadet ile ma'muriyyeti ve ona alâkadar olan insanların hal-ü atvarıdır. Fenalar en güzel yerleri kirletir ve çirkinletir. İyiler en fena yerleri bile temizler, güzellendirir. Bunun için asıl matlûb insanların iyiliği ve güzelliği olduğundan buyurulmuştur ki « خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ » ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا﴾ ve yeyiniz içiniz, maamafih ﴿وَلَا تُسْرِفُوا﴾ israf da etmeyiniz. -Haramı helâl kılmak veya halâlı haram yapmak veya ekl-ü şürbde ve ziynette hırs-u ifrat etmek gibi bir suretle haddi i'tidali tecavüz etmeyiniz. Çünkü ﴿اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾ o, ya'ni Allah israf edenleri sevmez, fiillerine razı olmaz, bu muhakkak.- Bunun sebebi nüzulünde çıplak tavaf adetinden başka bir de şu rivayet olunuyor ki: Beni âmir, hacc günlerinde yemek ve yağlı yemezler, ancak bayılıp düşmiyecek kadar kut miktarı bir şey yerlerdi ve bu suretle haclarına ta'zîm ederlerdi. Müslimanlar da böyle yapmak istemişler bu nâzil olmuştur, Demişler ki bu âyette tıbbın nısfı telhıs olunmuştur. Biz bunu bir kaç noktai nazarla anlıyoruz. Birincisi; tıb gerçi başlıca Ilmi emraz ile san'ati tedavide hulâsa olunur. Fakat her ikisinden gaye sıhhattır. Binaenaleyh hıfzı sıhhat evvel-ü âhır tıbbın en büyük şartını ve maksadını

teşkil ettiğinden tıbbın bir nısfı hıfzısıhhat, diğer bir nısfı da emraz ve tedavi demektir. Bu âyet ise hıfzısıhhat şerâiti esasiyyesini telhıs etmiştir.

32. ﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِىٓ اَخْرَجَ لِعِبَادِهٖ﴾ De ki Allahın kulları için çıkardığı ziyneti -meselâ pamuk, keten gibi nebatattan, yün ve ipek gibi hayvanattan, zirh ve saire gibi maadinden çıkan ve insanları süsleyib tezyin eden melbusât gibi Allah ziynetlerini ﴿وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ﴾ ve rızk kabilinden tayyibâtı: Kısmet olup lezzet-ü iştiha ile intifa' edilecek, hoş hoş, temiz temiz en-

va'ı me'kûlât ve meşrubatı kim haram kılmış?- Bu bir istifhami inkârîdir. Ya'ni Allahın çıkardığı bu ziynetleri ve tayyibatı haram kılmak kimsenin haddi değildir. Binaenaleyh bu âyet, mat'umât ve melbusât ve envâı tecemmülâtta asl olan ibâha olduğuna delildir. İbni Abbas ve bir çok müfessirîn ziyneti melbusat ile tefsir etmişlerdir. Fakat diğer bir kavle göre israf olmamak üzere envai tezyinatın hepsine şamildir ki zâhiri de budur. Binaenaleyh min cemiilvücuh tanzıfi beden hayvanât ve saireden üzerine binilen binitler ve

huliyyatın her nev'i, ziynet ta'biri tahtinde dahildir. Çünkü hepsi ziynettir. Eğer hadîsi Nebevîde erkek için altın ve gümüş ve ipeğin hurmeti hakkında bilhassa nass varid olmamış olsa idi bunlar da bu umumda dahil olurdu. ﴿قُلْ﴾ de ki ﴿هِىَ﴾ o, ziynet ve tayyibat ﴿لِلَّذِينَ اٰمَنُوا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾ bu hayatı Dünyada iyman edenler için « ﴿خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ﴾ » yevmi Kıyamette halıs olarak vardır. -Ya'ni o ziynetler, o tayyibat esas ı'tibariyle mü'minler içindir. Hikmeti ıhracı mü'minlerin intifaıdır. Fakat bu hayatı Dünyada kâfirler dahi ona velev bitteba' olsun iştirâk ederler, Fakat yevmi kıyamette onlar yalnız bu Dünyadaki mü'minlere mahsus olacak, kâfirler aslâ iştirâk edemiyeceklerdir, Saniyen o ziynet ve tayyibat bu Dünyada her ne olursa olsun eksiklikten tatsızlıktan, karışıklıktan, kederden hâli kalmaz. Yevmi kıyamette ise her türlü küdûretten hâli olarak vardır. O zaman o ziyneti halısa ancak bu hayatı Dünyada iyman etmiş olanların olacak, kâfirlere de münhasıran hırman-ü elem kalacaktır.

﴿كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ İşte bilecek olan bir kavme âyetleri biz böyle tafsıl ederiz: 33. ﴿قُلْ﴾ de ki ﴿اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّىَ﴾ rabbım, ancak şunları haram kılmıştır: ﴿الْفَوَاحِشَ﴾ bütün

fevahışi; ya'ni çirkinliği fâhiş, aşırı olan fenalıkları, alelhusus füruce müteallık olan namussuzlukları, fuhş-ü fuhşiyyatı ki ﴿مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ﴾ gerek açık olanları olsun gerek gizli meselâ nikâhı câiz olmıyanı nikâh etmek, talâkı bayinden sonra tecdidi nikâh edilmeden zevciyyet muamelesini devam ettirmek, gizli fuhşiyyat cümlesindendir. ﴿وَالْاِثْمَ﴾ ve ismi; alel'umum günahı, akl-ü şer'a muhalif her kötü fı'li bilhassa o ma'hud ismi; müskirât kullanmayı, serhoş olmayı ﴿وَالْبَغْىَ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾ bigayri hakk bağyi -haddini tecavüzle cana, male, ırza, ya'ni haysiyyet-ü hukuka teaddi ve zulmü- bigayrilhak kaydi bağyin mazmununu tasrih ve te'kiddir. Çünkü bihakkın olan bağy olmaz. ﴿وَاَنْ تُشْرِكُوا بِاللّٰهِ مَالَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطَانًا﴾ Allaha hiç bir bürhan indirmediği her hangi bir şeyi şirk koşmanızı -ya'ni bütün âlem bir Allaha delil olduğu halde Allaha şirk koşmak için ılmî bir sültası olacak hiç bir bürhan, hiç bir delil yoktur. Müşriklik delilsiz huccetsiz Şeytana uymaktan ıbaret bir cehl-ü hamakatten ıbaret bir hevadır. Bütün fevahışten, isimden, bağıyden daha büyük bir haramdır. ﴿وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَالَا تَعْلَمُونَ﴾ ve Allaha karşı ılminiz olmıyan şey'i söylemenizi « وَاللّٰهُ اَمَرَنَا بِهَا ط » dediğiniz gibi cehalet ve ilhad ile yalan söyliyerek din ve ahkâm uydurmağa kalkmanızı.- İşte rabbını o ziynet ve tayyibatı değil, bunları haram kılmıştır. Ve ılim şanından olanlara böyle tafsıl eylemiştir. Artık ehli ılim bunların zımnındaki

ma'nâları istinbat eder anlar, ona göre tatbık ve istifade ederler.

Şimdi sakın biz bu haramları yapageldik bir felâketini görmedik, nice kavmler de yapıyor bir şey olmuyor demeyiniz. Çünkü 34. ﴿وَلِكُلِّ أُمَّةٍ﴾ her ümmet; az veya çok

her cemaat, büyük veya küçük her kavm ve devlet için ﴿اَجَلٌ﴾ bir ecel: Indallah muayyen ve müsemmâ olan bir vakıt ve mühlet vardır. -Ki azâb veya helâkleri ona bakar. Allaha karşı Peygamberlerini tekzib edenlerin, yalancıların, dinsizlerin, müşriklerin, bağıylerin, asimlerin, edebsizlerin hepsi Dünyanın her tarafında ve her zamanında birdenbire muâhaze edilivermez. Ümemi muhtelifeden her birine ve hattâ her ümmetten her ferde mahsus bir ecel, bir gayei müddet vardır. Birini şu kadar müddet zarfında mahveden bir fenalık diğerini mahvetmek için daha az veya daha çok bir müddete mütevakkıf olur.

Binaenaleyh ﴿فَاِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ﴾ ecelleri geldi; mühletleri bitti mi ﴿لَايَسْتَاْخِرُونَ سَاعَةً﴾ bir saat te'hır edemezler. ﴿وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾ takdim de edemezler.- Ya'ni o eceli ne bir lâhza ileri geçebilirler ne de geri, ne uzatabilirler ne kısaltabilirler, Vaktı merhunu gelince ânî ânına derhal yakalanır, belâlarını bulurlar. Bu müddeti ise ancak Allah bilir.

Binaenaleyh bir müddet cereyan eden bir müsaadeye mağrur olub da ilâ gayrinnihaye böyle gidecek zannetmemeli, fursat elde iken hemen tevbekâr olub bir an evvel ısyandan korunmağa ve Allahın emirlerine imtisal ile istikbali te'mine çalışmalıdır. İbni Abbas ve ekser müfessirînin muhtarına göre bu âyetteki ecel, siyaka nazaran mutlak ömür ma'nâsına olmayıb eceli azab ve helâk demek olduğundan « لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ » kanunu efradı salâhkâr olan bir ümmetin Dünyanın sonuna kadar payidâr olabilmesine mani' değildir. Bundan fisk-u fücur içinde puyan olan ümemi kâfire ve âsıyenin bir müddet nâil oldukları zâhirî refah ve safaya bakıb da arkalarına düşmemek ve onları bâkı kalacak zannedib de ahlâk ve hareketlerini ve tavrı medeniyyetlerini nümunei imtisal addetmemek lüzumunu anlamalıdır.

Bunun için buyuruluyor ki:

sh:»2157

﴿٣٥﴾ يَا بَنِيٓ اٰدَمَ اِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ اٰيَاتِيۙ فَمَنِ اتَّقٰى وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٦﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَآ اُولٰٓئِكَ

اَصْحَابُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٧﴾ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ
افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهٖ ؕ اُولٰٓئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ
مِنَ الْكِتَابِ ؕ حَتّٰٓى اِذَا جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ ۙ قَالُوٓا اَيْنَ مَا
كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ ؕ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلٰٓى
اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ ادْخُلُوا فِٓى اُمَمٍ قَدْ
خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ فِى النَّارِ ؕ كُلَّمَا دَخَلَتْ اُمَّةٌ
لَعَنَتْ اُخْتَهَا ؕ حَتّٰٓى اِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا ۙ قَالَتْ اُخْرٰيهُمْ
لِاُولٰيهُمْ رَبَّنَا هٰٓؤُلَآءِ اَضَلُّونَا فَاٰتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ ؕ قَالَ
لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلٰكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ وَقَالَتْ اُولٰيهُمْ لِاُخْرٰيهُمْ
فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ
تَكْسِبُونَ ﴿﴾

sh:»2158

﴿٤٠﴾ اِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ
لَهُمْ اَبْوَابُ السَّمَآءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ فِى

سَمِّ الْخِيَاطِ ۗ وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُجْرِمِينَ ﴿٤١﴾ لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ ۚ وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الظَّالِمِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey Âdem oğulları, size her ne zaman içinizden benim âyetlerimi âyıtır Resuller gelir de her kim bunlara muhalefetten sakınır ve salâhı iltizam eylerse artık onlara korku yoktur ve mahzun olacak olanlar onlar değildir 35 Âyetlerimizi tekzib edenlere, ve bunlara iymanı kibirlerine yediremiyenlere gelince böyleler eshabı nârdır, hep onda muhaleddirler 39 Zira bir yalanı Allaha iftirâ eden veya onun âyetlerine yalan diyen kimseden daha zâlim kim olabilir? Bunlara kitâbdan nasîbları irirşir, nihayet kendilerine göndereceğimiz Melekler gelib canlarını alırlarken, hani o, Allahı bırakıb da taptıklarınız nerede? Dediklerinde "onlar bizi bıraktılar da gaib oldular" derler ve kâfir idiklerine kendi aleylerinde şâhidlik ederler 37 "Girin bakalım sizden evvel İns-ü Cinden geçen ümmetlerin içinde ateşe" buyurur, her ümmet girdikçe hemşîresine lâ'net eder, nihayet hepsi orada birbirlerine ulanırlar, sonrakileri, öndekilerini göstererek "Rabbena, derler: işte şunlar bizi yoldan çıkardılar, onun için onlara ateşten iki katlı azâb ver" her birinize, buyurur: iki katlı, ve lâkin

sh:»2159

bilmiyorsunuz 38 Öndekiler de sonrakilere derler ki: sizin de bize karşı bir meziyyetiniz olmadı, artık kendi kesbinizin cezası, tadın azabı 39 Elbette âyetlerimizi tekzib eden ve onlara iymanı kibirlerine yediremiyen kimselere Semanın kapıları açılmaz ve cemel iğnenin deliğinden geçinceye kadar onlar Cennete girmezler, işte mücrimleri biz böyle cezâlandırırız 40 Onlara Cehennemden bir, döşek ve üstlerinden örtüler ve işte zalimleri biz böyle cezalandırırız 41

37.

﴿فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهٖ﴾

-Ya'ni insanlar içinde Allah tarafından gönderilib Allahın âyetlerini tebliğ ve beyan eden hak Peygamberlere mukabil Allaha karşı yalan uyduran, yalan yere Peygamberlik taslayıp din vazetmeğe kalkışan sahtekâr ve yalancı müfterîlerden ve yâhud mütteki ve salih mü'minlerin zıddına Allahın âyetlerini tekzib eden kâfirlerden daha zalim, daha haksız kim olabilir?

﴿اُولٰٓئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ﴾ Bunlara kitâbdan nasîbları erer-

ecellerine göre yazılmış, takdir edilmiş olan rızıklarından, ömürlerinden «

﴿وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا﴾ » medlûlünce haddi zatında şeyi kalil olan Dünya metaından

kısmetlerini alırlar ve asıl nasîbları olan yüz karasiyle giderler.

﴿حَتّٰٓى اِذَا جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا الاية﴾... Ya'ni nihayet böyle olurlar. Allahtan

gelen ölüm elçileri mevt veya azâb Melekleri karşısında Allahtan başka taptıklarını gaib eyler ve kendi

kâfirliklerine kendileri şehadet ederek can verirler. O zaman 38. ﴿قَالَ﴾ Allah der ve hattâ bir

çoklarına demiştir ki

﴿ادْخُلُوا فِىٓ اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ فِى

النَّارِ﴾ Cinn-ü İnsten sizden evvel geçen ümmetler içinde ateşe girin

﴿كُلَّمَا دَخَلَتْ اُمَّةٌ﴾

sh:»2160

sâbık velâhikten her ümmet girdikçe ﴿لَعَنَتْ اُخْتَهَا﴾ hemşiresine: -Arkasından gidib dalâlete

düştüğü din kardeşine- lâ'net eder. Böyle fevc fevc girerler

﴿حَتّٰٓى اِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا﴾ nihayet hepsi orada; o ateşte birbirlerine

ulandıklarında ﴿قَالَتْ اُخْرٰيهُمْ﴾ sonrakileri: -Arkadan gidenleri veya sonra girenleri ﴿لِاُولٰيهُمْ﴾ evvelkiler hakkında:- Dünyada öne düşen metbu'ları veya ateşe önce girenleri hakkında Allaha hitaben derler ki ﴿رَبَّنَا هٰٓؤُلَآءِ اَضَلُّونَا فَاٰتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ﴾ ya rabbena şunlar yokmu işte bizi bunlar şaşırdılar. Binaenaleyh sen bunlara ateşten katmerli bir azâb ver. Buna karşı ﴿قَالَ﴾ Allah, der ki ﴿لِكُلٍّ ضِعْفٌ﴾ hepimize katmerli: Lâhzadan lâhzaya artan katlama usuliyle mütezayid muzaaf bir azâb var. -Çünkü bir kerre iki taraf dalâlde müşterektir. Saniyen öndekilerin ıdlâli sonrakilerin de bu ıdlâli kabul ile tervicleri vardır. Tâbi' ile metbu' yekdiğerinden mütekabilen kuvvet almıştır. Bu suretle bir tarafın dalâl ve ıdlâli, diğer tarafın onları taklid ve küfürleri yekdiğerin seyyiât ve azâbını katlama tezyid eder. ﴿وَلٰكِنْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ ve lâkin siz bilmiyorsanız.- Herkes kendi acısını tattığı için bir fırka diğerinin çektiğini bilmiyor. Yahud siz o katlamanın baliğ olacağı namütenahiyi birden bilemezsiniz. Binaenaleyh o azabın mikdar ve suretini ve keyfiyyet ve derecesini bilmezsiniz. Onu her lâhzasını göre göre namütenahî zamanda ta'kib edeceksiniz. Ancak şunu biliniz ki hepinizinki katlamadır. Bu cevab üzerine 39. ﴿وَقَالَتْ اُولٰيهُمْ لِاُخْرٰيهُمْ﴾ öndekileri de sonraki-

lerine der ki ﴿فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ﴾ anlaşıldı ya sizin bize karşı bir fazlınız, bir meziyyet ve rüchanınız yoktur.- Azâba istihkakta hep müsaviyiz. Binaenaleyh ﴿فَذُوقُوا الْعَذَابَ﴾ siz de o azâbı o katlama azâbı tadın o acıyı çekin ﴿بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ﴾ çünkü kesbinizdir, kazancınızdır.

40. ﴿اِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا﴾ Şu muhakkak ki âyetlerimizi tekzib edenler -hayr-ü şerri, hakk-u batılı, mazının netaicini hal-ü istikbalin muktezayatını açıktan açığa gösteren delâil ve işârâtımızı yalan çıkarmağa çalışanlar ﴿وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا﴾ ve onlardan istikbar eyleyen: Kendilerini daha yüksek farz edib bunları nazarı i'tibara almağa tenezzül etmek istemeyenler yokmu ﴿لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ اَبْوَابُ السَّمَآءِ﴾ bunlara Sema kapıları açılmaz:- Ruhları yükselemez, biraz fırlasalar bile meâliye nüfuz edemezler, esrarı melekûta eremezler, düşerler, dua ve niyazları merdud olur. Üzerlerine feyz-u bereket inmez ﴿وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ﴾ ve Cennete giremezler ﴿حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ فِى سَمِّ الْخِيَاطِ﴾ tâ deve iğnenin deliğine girinciye kadar. Diğer bir ma'nâ ile: -halat iğnenin deliğine girinciye kadar.- Çünkü « جمل »

ma'lûm olduğu üzere «deve» ma'nâsına geldiği gibi urgan ve halat ma'nâsına da gelir ki « جمل = cümmel, جمل = cümel, جمل = cüml, ve جمل = cümül» dahi denilir. Ba'zı müfessirîn halatın ipliğe bir nevi' müşabehetine ve binaenaleyh iğneye deveden ziyade bir münasebetine nazaran ikinci ma'nâyı tercih etmişlerse de ekser müfessirîn evvelki ma'nâyı tercih ederler. Zira her iki ma'nânın ikisine göre de bu bir darbı meseldir ki bizim «balık kavağa çıkıncıya kadar» meselimiz gibi bir şey'in muhale ta'likını ifade eder. Bu noktai nazardan ise evvel-

ki ma'nâ daha beliğdir. Çünkü urfen «iğne deliği» küçüklükte, deve büyüklükte meseldir. Bir şeyin ufaklığında, inceliğinde mubalega edileceği zaman «iğne deliği gibi» denilir. İrilikte mubalega için de «deve» gibi denir. Alel'husus lisanı Arabda bu pek ma'ruftur. Halat dahi misal olabilirse de deve kadar mesel değildir. Bu haysiyyetle olmıyacak bir şeyi anlatmak için -irilikte mesel olan devenin, incelikte mesel olan- iğne deliğine girmesiyle darbı mesel şüphesiz ki daha beliğdir. Bir de deve girebileceği yere kendi girer. Halat ise idhale mütevakkıftır. İmdi devenin iriliğinden başka bizatihi müteharrik bir zîhayat olması, sonra boynu, örgücü, ayaklariyle, şekli mahsusu dahi bütün ı'vicac ve acaibliğiyle göz önüne getirildiği

zaman iğne deliğine girmesinde fikri istib'ad ve hayali muhal öyle bir kuvvetle tebarüz eder ki bu kuvvet halatta yoktur. Hâsılı her iki takdirde ma'nâ; o kâfirlerin Cennete girememelerini bir gayei müddet ile tahdid değil, onun muhal gibi müsteb'ad ve hattâ hukmi ilâhî ile muhal olduğunu açık bir temsil ile tefhim etmektedir. Binaenaleyh devenin iğne deliğinden geçmesi haddi zatında mümkin midir değil midir diye ba'zı mülhıdlerin yaptığı gibi biyhude münakaşâta dalmağa lüzum yoktur.

﴿٤٢﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٣﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِى صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى هَدٰينَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِىَ لَوْ لَآ اَنْ هَدٰينَا اللّٰهُ لَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَنُودُوٓا اَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ اُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴿﴾

sh:»2163

﴿٤٤﴾ وَنَادٰٓى اَصْحَابُ الْجَنَّةِ اَصْحَابَ النَّارِ اَنْ قَدْ وَجَدْنَا

مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَاوَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا ۖ قَالُوا نَعَمْ ۚ فَاَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ اَنْ لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظّٰلِمِينَ ﴿٤٥﴾ اَلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا ۚ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ كَافِرُونَ ۘ ﴿٤٦﴾ وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ ۚ وَعَلَى الْاَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمٰيهُمْ ۚ وَنَادَوْا اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴿٤٧﴾ وَاِذَا صُرِفَتْ اَبْصَارُهُمْ تِلْقَآءَ اَصْحَابِ النَّارِ ۙ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِينَ ۚ ﴿٤٨﴾ وَنَادٰى اَصْحَابُ الْاَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمٰيهُمْ قَالُوا مَآ اَغْنٰى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٩﴾ اَهٰٓؤُلَآءِ الَّذِينَ اَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللّٰهُ بِرَحْمَةٍ ۖ اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَآ اَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿﴾

sh:»2164

﴿٥٠﴾ وَنَادٰى اَصْحَابُ النَّارِ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اَنْ اَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَآءِ اَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ ۚ قَالُوٓا اِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَهُمَا

عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥١﴾ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا
وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنْسٰيهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَآءَ يَوْمِهِمْ
هٰذَا وَمَا كَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

İyman edib iyi iyi işler yapan kimseler -ki bir nefse ancak vüs'ünü teklif ederiz- bunlar işte eshabı Cennettirler ve hep onda muhalleddirler 42 Bir halde ki derunlarında kîn kabilinden ne varsa hepsini söküb atmışızdır, altlarından ırmaklar akar "hamdolsun o Allaha ki hidayetile bizi buna muvaffak kıldı, o bize hidayet etmese idi bizim kendiliğimizden bunun yolunu bulmamıza imkân yoktu, hakıkat rabbımızın Peygamberleri emri hakk ile geldiler" demektedirler, ve şöyle nidâ olunmaktadırlar: işte bu gördüğünüz o Cennet ki buna amelleriniz sebebiyle vâris kılındınız 43 Bir de o eshabı Cennet eshabı nâra şöyle nida etmektedir: hakıkat biz rabbımızın bize va'd buyurduğunu hak bulduk, siz de rabbınızın va'd buyurduğunu hak buldunuz mu? Onlar evet, demektedirler, derken bir müezzin aralarında şu mealde bir ezan vermeğe başlamıştır: Allahın la'neti o zalimler üstüne 44 Ki Allah yolundan menederler ve onu eğib büğmek isterler ve Âhıreti münkir kâfirler idi 45 Artık iki taraf arasında bir hıcâb ve A'raf üzerinde bir takım rical, her birini

simalariyle tanırlar, eshabı Cennete « سلام عليكم » diye nidâ etmektedirler ki bunlar ümîd etmekle beraber henüz ona girmemişlerdir 46 Gözleri ashabı nâr tarafına çevrildiği vakıt da: "ya rabbenâ bizleri

sh:»2165

o zalimler güruhiyle beraber kılma" demektedirler 47 O ashabı A'raf sîmalariyle tanıdıkları bir takım ricale de nidâ edib: gördünüz mü cem'iyyetinizin ve yaptığınız kibr-ü azametin size hiç faidesi olmadı 48 Tâ şunlarmıydı o sizin Allah bunları kabil değil rahmetine irdirmez diye yemin ettikleriniz? dedikten sonra berikilere dönüb "girin Cennete size korku yok artık siz mahzun olacak değilsiniz" demektedirler 49 Eshabı Nâr da eshabı Cennete şöyle bağırışmaktadırlar: lûtfen suyunuzdan veya Allâhın size merzuk kıldığı ni'metlerden biraz da bizlere dökün" onlar da demektedirler ki: doğrusu Allâh, bunları kâfirlere harâm etti 50 O kâfirlere ki oyunu, eğlenceyi kendilerine din edindiler, ve o Dünya hayat kendilerini aldattı, onlar bu günlerine mülâkı olacaklarını unuttukları ve âyetlerimizi inkâr ettikleri gibi biz de bu gün onları unutacağız 51

43. ﴿وَنُودُوٓا۟ أَن﴾ Ve o eshabı Cennete şöyle nida olunur: ﴿تِلْكُمُ ٱلْجَنَّةُ﴾ İşte o, bu Cennet ya'ni Dünyada va'dolunduğunuz Cennet, gönlünüzdeki bütün gıll-ü gışşı silen, altından ırmaklar akan, içinde böyle hamdederek safai daimle muhalled olacağınız bu Cennettir. ﴿أُورِثْتُمُوهَا﴾ Siz buna varis kılındınız ﴿بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ o sebeble ki amel ediyordunuz: Dünyada güzel çalışıyor, iyi işler yapıyordunuz. -Ehli Cennetin bu muvaffakıyeti kendilerinden değil mahza Allahdan ve Allahın tevfik-u hidayetinden bilerek hamdetmelerine mukabil Allah tarafından bu muvaffakıyyetleri amellerinin sebebiyyetine isnad edilerek böyle nida edilmesi ebedi ubudiyyet ile lûtfi rububiyyetin ne büyük bir tecellisidir. Binaenaleyh insan çalışmalı ve lâkin muvaffakıyyeti Allahdan bilmeli, ameline mağrur olmayıb

daima hidayeti ilâhiyyeye sığınmalıdır. Amel, sebebi duhuli Cennettir, fakat fadlı ilâhî ile.

Mirasta ölüden diriye bir intikal ma'nâsı bulunduğundan buradaki miyras ekseriyyetle «fülân şey insana şeref iras eder» ta'birinde olduğu gibi mutlak i'ta ma'nâsiyle tefsir olunmak daha zahir görülmüştür. Fakat

bir hadîsi şerifte şöyle varid olmuştur. «Hiç bir kâfir ve hiç bir mü'min yoktur ki hem Cennette hem Nârda bir menzili olmasın ve binaenaleyh ehli Cennet Cennete, ehli Nâr Nâra dahil oldukları zaman Cennet, ehli Nâra kaldırılır gösterilir, oradaki menzillerine bakarlar ve kendilerine işte siz Allaha taatle amel etmiş olsa idiniz, bunlar sizin menzilleriniz idi denilir, sonra ey ehli Cennet haydi amelleriniz sebebiyle siz bunlara varis olunuz denilir, binaenaleyh onların menzilleri ehli Cennet beyninde taksim edilir».

44. ﴿وَنَادٰٓى اَصْحَابُ الْجَنَّةِ اَصْحَابَ النَّارِ﴾ -Fahruddini Razînin nakline göre ulema demişlerdir ki bu âyetten bu'di mesafenin sesi idrake umumiyyetle mâni' olmadığı anlaşılır. Bâ'zı ulema da bilhassa şöyle demiştir: «Seste öyle bir hassıyyet vardır ki yalnız bu'd semaına mâni' olmaz». Kim bilir bu hakikat evvellerin asıl bir nazarı hayret ve istib'ad ile karşılanırdı. Fakat zamanımızda «radyo» ve «televizyon» keşfiyyatının bu hakıkati Kur'aniyyeyi nasıl tezahür ettirdiğini görüyoruz. 46. ﴿وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ﴾ Cennet ile Cehennem beyninde bir hıcab ﴿وَعَلَى الْاَعْرَافِ رِجَالٌ﴾ ve A'rafta bir takım rical vardır.- Bu hıcab sûrei Hadidde « فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ » kavli ilâhîsinde mezkûr olan sûrdur.

A'RAF, «arf» in cem'idir. Arf ise her hangi bir mürtefı' yer demektir ki bu münasebetle atın yelesine, horozun ibiğine «arf» denilmiştir. Binaenaleyh A'raf kavli meşhure göre Cennet ile Cehennem arasındaki hıcabın, surun

mürtefı' tepeleri demek olur. İbni Abbastan sıratın şerefeleri diye bir kavil de merviydir. Fakat Haseni Basrî Hazretleri demiştir ki A'raf ma'rifettendir. Ve ma'nâ «Ehli Cennet ile ehli Nârı sîymalarından tanımak üzere bir takım rical vardır» demektir. Kendisine bu rical «hasenat ve seyyiatları müsavi gelmiş bir taifei muvahhidîndir ki Cennet ile ehli Nârı tanımak ve birbirinden temyiz etmek üzere ta'yin buyurduğu bir kavmdir. Vallahi bilmem belki ba'zısı şimdi beraberimizdedir.» Hâsılı A'raf üzerindeki ricalin tefsirinde başlıca iki kavil vardır. Birincisi Ebu Huzeyfe ve saireden merviy olduğu üzere bunlar amelde kusur etmiş ve mizanda hasenat ve seyyinatları müsavi gelmiş bir taifei muvahhidîndir ki Cennet ve Cehennem arasında bir müddet kalırlar. Sonra Allah tealâ haklarında bir huküm verir. İkincisi bunlar Enbiya, şühedâ, ahyar, ulemâ, veya rical suretinde görünür Melâike gibi dereceleri yüksek bir takım zevattır denilmiş ki evvelkine göre ﴿لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ﴾ -kayidleri nidâ eden eshabı A'rafın

halini beyandır. Ya'ni eshabı Cennet, Cennete girmiş, bunlâr girmemişlerdir. Fakat tama' ve ümid ederler. Onlara gıbta ederler de selâm ve selâmet size derler. İkinciye göre ise, o sırada eshabı Cennetin halidir, Ya'ni ehli Cennetin henüz Cennete girmemiş ve girmek ümidinde bulunmuş oldukları sırada da dır ki eshabı A'raf onları selâmetle tebşir ederler.

48. ﴿رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمٰيهُمْ الخ﴾ -Velid ibni Mugıyre, Ebucehil, Âs ibni Vail ve akranları «Allah Selman ve Ammar ve emsallerini Cennete koyacak da bizi Cehenneme atacak ha, böyle şey olmaz. Allah bizim hızmetkârlarımızı, çobanlarımızı bize tafdıl etmez» derlerdi ki işte eshabı A'rafın ﴿مَآ اَغْنٰى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ﴾

diye bağırdıkları bunlar ve bu gibilerdir. Ve 49. ﴿اَهٰٓؤُلَآءِ الَّذِينَ﴾ diye işaret ettikleri de onların istihkar ettikleri Selman ve Ammar gibi ehli iymandır.

﴿٥٢﴾ وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلٰى عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً

لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٣﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا تَاْوِيلَهُۥ يَوْمَ يَاْتِى تَاْوِيلُهُ
يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ
لَنَا مِنْ شُفَعَآءَ فَيَشْفَعُوا لَنَآ اَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِى كُنَّا
نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوٓا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿

Meali Şerifi

Filhakıka biz onlara öyle bir kitâb gönderdik ki iyman edecek her hangi bir kavme bir düsturı hidayet ve rahmet olmak için tam bir ılm üzere onu fasıla fasıla ayırd ettik 52 Onlar hele bakalım nereye varacak diye onun ancak te'vilini gözetiyorlar, onun te'vili geleceği gün önceden onu unutmuş olanlar şöyle diyecekler hakıkat rabbımızın Peygamberleri hakkı tebliğ etmişlermiş, bak şimdi bizim şefaatçilerden hiç biri var mı ki bize şefaat etsinler? Veya geri döndürülür müyüz ki yaptığımız işin gayrisini yapsak? Yok doğrusu nefislerine yazık ettiler ve o iftira ettikleri şeyler onlardan gaib olub gittiler 53

sh:»2169

53. ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا تَاْوِيلَهُۥ﴾ O kâfirler, ancak te'vilini gözetirler. -TE'VİL esasen bir şey'i mealine irca' etmek, varacağına vardırmaktır. Ya'ni hayatı Dünyaya mağrur olan o kâfirler bu kitâba iyman etmezler de bakalım meâli neye varacak? Diye sonunu gözetirler, iyman edeceklere bir hidayet ve rahmet olarak ılim üzere tafsıl edilen ve âtiy için haber verilen va'd-ü vaîdlerin ileride bilfiil tatbikatiyle vakı'de sıdkının tebeyyün etmesine intizar ederler. Hâsılı işi ilerisine atarlar, Âhırete inanmak için Kıyametin kopmasını, Âhıretin bilfiıl gelmesini, istikbalin hal olmasını beklerler. Halbuki ﴿يَوْمَ يَاْتِى تَاْوِيلُهُۥ﴾ te'vili geleceği, o haberlerin tatbik olunacağı gün, o Kıyamet günü ﴿يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ﴾ bundan evvel onu unutanlar -hatırlarına getirmek ve ona göre amel etmek istemiyenler- şöyle diyeceklerdir, ﴿قَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ﴾ hakıkaten rabbımızın Resulleri emri hakk ile geldi -Peygamberlerin dedikleri doğru imiş, olmaz zannettiğimiz oldu ﴿فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَآءَ﴾ şimdi acaba bizim şefaatçilerimiz var mıdır ki ﴿فَيَشْفَعُوا لَنَآ﴾ bize şefaat etseler- de azâbdan kurtarsalar ﴿اَوْ نُرَدُّ﴾ yâhud geri çevrilsek, Dünyaya döndürülsek de ﴿فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِى كُنَّا نَعْمَلُ﴾ yapageldiğimiz işlerin gayrisini yapsak -böyle diyecekler. Fakat o gün ﴿قَدْ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ﴾ kendilerini ziyan etmiş ﴿وَضَلَّ عَنْهُمْ مَاكَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ ve iftirâ edegeldikleri şeyler: Şefi' olur diye uydurub

bel bağladıkları putlar, o bâtıl ma'budlar yanlarından yitmiş gitmiş bulunacaklardır. Ve bunun böyle

olacağında hiç şüphe yoktur. Çünkü:

sh:»2170

﴿٥٤﴾ اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فى سِتَّةِ
اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِى الَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا
وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِاَمْرِهٖ اَلَا لَهُ الْخَلْقُ
وَالْاَمْرُ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٥٥﴾ اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا
وَخُفْيَةً اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَا تُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ
بَعْدَ اِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا اِنَّ رَحْمَتَ اللّٰهِ قَرِيبٌ مِنَ
الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٧﴾ وَهُوَ الَّذى يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَىْ
رَحْمَتِهٖ حَتّٰى اِذَآ اَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَاَنْزَلْنَا
بِهِ الْمَآءَ فَاَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتٰى
لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِاِذْنِ رَبِّهٖ
وَالَّذى خَبُثَ لَا يَخْرُجُ اِلَّا نَكِدًا كَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ

يَشْكُرُونَ ﴿

sh:»2171

Meali Şerifi

Filvakı' rabbınız o Allahdır ki Gökleri ve Yeri altı gün içinde yarattı, sonra Ârş üzerine istiva buyurdu, geceyi gündüzü bürür, o onu kışkırtarak ta'kıb eyler, güneş ve ay ve bütün yıldızlar emrine müsahhar, bak halk onun, huküm onun, evet o rabbül'âlemin olan Allah ne ulu!.. 54 Rabbınıza yalvara yalvara ve için için dua edin ki her halde o haddi aşanları sevmez 55 Yer yüzünü ifsad etmeyin ıslahından sonra da hem havf hem şevk ile ona kulluk edin, her halde Allahın rahmeti yakındır muhsinlere 56 Ve o, o Allahdır ki rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci yollar, nihayet bunlar o ağır ağır bulutları hafif bir şey gibi kaldırıb yüklendiklerinde bakarsın biz onları ölmüş bir memlekete sevketmişizdir derken ona su indirmişizdir de orada her türlüsünden semereler çıkarmışızdır, işte ölüleri böyle çıkaracağız, gerektir ki düşünür ıbret alırsınız 57 Hoş memleketin nebatı rabbının izniyle çıkar, fenasının ise çıkmaz, çıkan da bir şey'e yaramaz, şükredecek bir kavm için âyetleri böyle tasrif ederiz 58

54. ﴿اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِى﴾ Hakıkaten rabbınız: Mâlik ve hâkiminiz, mercii,

umurunuz, Efendiniz -ancak o Allahdır ki

﴿خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ﴾ Semavat ve Arzı altı günde halk

etti- başınız üstünde yükselen müteaddid Gökleri ve ayağınızın altında çiğnediğiniz Yeri, ulviyyat ve

süfliyyatiyle bütün bu muhtelif şeylerden her birini bir mikdar ile takdir ve bir vakte tahsıs ederek hepsini

ezel ve ebede nazaran ancak altı gün sayılacak kadar mahdud vakitlerde yarattı

﴿ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ﴾ sonra da Arş üzerine istiva eyledi. -Alçaklı yüksekli bu

muhtelif mahlûkatı, birbirine benzemiyen ve henüz bir devri tekerrür ve ıttırada girmemiş olan hilkatı

iptidaiyyeleriyle vakit vakit halkettikten sonra hepsini tahti huküm ve tasarrufunda tutarak alesseviyye

hepsine sahib ve

sh:»2172

merci' olarak cümlesi üzerinde dilediği gibi muntazamen ve muttariden icrayi ahkâma da girişti, Arzdan

Semavâta, Semavattan Arşe varıncıya kadar bütün mahlûkat onun tahti huküm ve idaresinde lemhadan

lemhaya, halden hale suretten surete, devirden devre, hudus ve fena ve ıhtilâf-ü temasül ile tahavvül edib gitmekte, o ise zeval-ü halelden, ıztırab-u tegayyurden münezzeh bir hâkimiyyeti kâmile ve temamiyyeti mülkiyye ile hepsi üzerinde bir düze hâkim, hepsinin fevkında bir ulüvvi mutlak ile müteâli, her şeyden üstün, ve bütün devletlerden, saltanatlardan üstün, ulviyyetin en yüksek misali olan Arşı a'lâdan da üstün ve daima üstün. Ve bununla beraber yekdiğerine karşı meratib ve derecaıt mütefavit olan bütün eşyaya « وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ » müeddasınca nisbeti bir, adl-ü hakîm. « ﴿بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ﴾ ۰ ﴿عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ ۰ ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهٖ شَيْءٌ﴾ » ilâhi vâhid olarak icrayı rububiyyet etmektedir ki bu istivâ mutlak ve lâyezâldir. Ya'ni Tevrat tercemelerinde denildiği gibi halktan sonra çekildi, istirahat etti değil, halk ettiği bütün mahlûkat üzerinde lâyezal bir saltanat ve hakimiyyet ve bir düze hâlikıyyet ve rububiyyet ile tedbiri emir ve icrayı ahkâm etmektedir.

SİTTETİEYYAM - Bâ'zı müfessirîn bu altı günü eyyamı Dünya denilen ma'ruf günler diye telâkkı etmişlerdir. Filvaki' luğaten yevm denilince evvelâ Şemsin Arza tulûıyle gurubu beynindeki müddet demek olan gün ma'nâsı tebâdür eder. Lâkin henüz Arz ve Şemsin bulunmadığı halk sırasında bu ma'nâ ile bir gün tasavvur olunamıyacağı bedihî ve Kur'anın bir çok yerlerinde olduğu gibi yevmin vakıt ma'nâsına

geldiği de lisanen ma'lûm bulunduğundan burada da altı gün, altı vakıt ma'nâsiyle tefsir edilmek lâzım geleceği bir çok müfessirîn tarafından ıhtar edilmiştir. Bunun mikdarı ise ma'lûm olan güne müsavi veya ondan kısa veya uzun olması mümkindir. Nitekim «

وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهٗٓ اِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى فِئَةٍ

» kavli ilâhîsin-

sh:»2173

de yevm böyledir. « فِى يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهٗٓ اَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ » Âyetinde bizim saydığımız günlerle bin sene, diğer « فِى يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهٗ خَمْسِينَ اَلْفَ سَنَةٍ » âyetinde ise elli bin sene mikdarı ile beyan buyurulmuştur ki bunlar da eyyamı Âhıret namıyle ma'ruftur. Ve İbni Abbas, Kâ'b, Mücahid, Dahhak gibi eazımı mufessirîn de buna tevfikan tefsir etmişlerdir. Buna göre altı günde demek mikdarı binlerce seneye baliğ olur altı vakıtta demektir. Fakat maksudi beyan bunların mikdari imtidadı değil, bu mikdarın ezele ve istivanın ıtlak ve ebediyyetine nazaran altı gün denecek kadar mahdud vakitlerden ibaret bulunduğunu anlatmak olduğundan altı gün buyurulmuştur.

Maamafih şayanı dikkattır ki burada rububiyyetin biri halk biri istiva olmak üzere iki mertebei tecellisi olub âlemdeki mevcudatın evvelâ mahzı harika olan misalsiz bir halk ile başlayıb ba'dehu bir seviyyei nizama dahil olduğu ve her iki halde de hâkimiyyeti ilâhiyye tahtinde bulunduğu anlatılırken « سِتَّةِ اَيَّامٍ » ile bilhassa Semavat ve Arzın âdet ve nizam dediğimiz tekerrür temasül ve ıttırad ile tevali ve imtidad devirlerine tekaddüm eden ve temasülsüz bir fark, misalsiz bir icad ile mahzı hârika olan ilk halk lâhzaları gösterilmiş ve mahzı hârikanın mutlak olan nizam ve istiva devirlerine nazaran altı adedinin meratibi a'dada ve eyyamı bekaya nisbeti gibi ekalli kalil olduğu ifade kılınmış olmak ı'tibariyle diğer ba'zı müfessirînin dediği gibi bu altı vaktin eyyamı Dünya mıkdariyle ve hattâ ondan daha az bir mıkdar tevaliy ile mülâhaza edilmesinde daha muvafık bir ma'nâ vardır. Bu surette iki halk beyninde geçen mütemasil imtidad lâhzaları istiva hukmünde olmakla tayy-ü tecrid edilerek evvelâ dumandan ecraına, nârı semumdan türâba, türâbdan suya, sudan hayata geçmek gibi yalnız halkı evvel lâhzaları mütalea olunmak lâzım gelir. Sonra « حٰمٓ ۝ كِتَابٌ فُصِّلَتْ » de bu altı gün hakkında ba'zı tafsılât gele-

cektir. [Bak] ki ona nazaran bunun ikisi Semavata, dördü de Arza aid görünmektedir. Bununla beraber Müslimi şerifte rivayet olunan bir hadîsin delâletine tebean ba'zı müfessirînin tercih ettikleri veçhile « سِتَّةِ اَيَّامٍ » ın yalnız Arza müteallık olması da muhtemildir ki bu takdirde ma'nâ «rabbınız ancak o Allahdır ki Semavatı ve Altı günde Arzı halk etti» demek olur. Hâsılı işbu altı günün ta'yini mahiyyet ve tafsıli hususatı ılmi ilâhîye tefvız olunması lâzım gelen bir ma'nâyı müteşabih olmakla beraber bundan kat'î olarak şu neticelere vasıl olmuş oluruz: Evvelâ âlem, kadim değil görüldüğü üzere bir mecmuai hâdisattır ki vücudünde de bekasında da hâlık tealâya muhtacdır. Ve yalnız onun tahti hukmündedir. Saniyen, mecmuı âlem, kadim olmadığı gibi def'aten ve basit bir surette halkedilmiş de değildir. İbtida muhtelif lâhzalarda vahıdden müteaddide giden, ba'dehu teaddüd içinde bir terkib ve içtimaa dahıl olan ve fakat mütenâhiy bulunan bir tedric ile halkedilmiş ve bilâhare bu tedrice ıhtilâf ve temasül içinde tekerrür ve tevâli ile bir sureti ittırad verilmiştir ki bu ıttırad tevalisi de bir seviyyede bizatihâ sabit ve müstekır değil, istivâi rabbanî tahtinde mütehavvildir.

Bu ma'nâyı tedric münasebetiyle burada şu iki sual meşhurdur: Birincisi, halktaki bu tedric « وَمَآ اَمْرُنَآ اِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ » medlûlüne münafi değil midir? İkincisi

def'aten halk, kudreti ilâhiyyeye delâlette daha eblâğ olmaz mıydı? Cevab hayır. Gerçi bir halk bir haysiyyet ile hem def'î hem tedricî olmaz. Def'ıyyet tedrice münakızdır. Bununla beraber def'ıyyet tedricin şartıdır. Tedric muhtelif halk lemhalarının terettüb ve tevalîsi demek olduğundan beynlerinden bihasebilhamil münafat bulunan defıyyet ve tedric arasında bihasebittehakkuk umum ve hususı mutlak vardır. Her tedricde bir defi' vardır, Lâkin her defı'de tedric yoktur. Filvakı' Cenabı hak her

neyin halkını veya ifnâsını murad ederse « كُنْ » der ve derhal muradı dilediği veçhile vakı' olur. Ve bu lemhada bir değil lâ yuad ve lâ yuhsâ şeyler halk-u ifnâ edebilir. Netekim bir yağmur lemhasında ne kadar sayısız katraların halkolunub düştüğü ve bir tulu' lâhzasında hisabımıza sığmaz bir çok hâdiselerin bir anda vukuu görülür. Ve bütün şuunı hak böyle vahıd olan bir lemhai vicdan ile müşahede olunur. Fakat bunun böyle olması lemhaların teaddüd ve tevalyisiyle muhtelif veya müttefık halkların teaddüd ve tevalyisi kudretini selbetmez. Çünkü kudreti ilâhiyye hiç bir veçhile kabili tenahî değildir. Binaenaleyh emri vahıdin bir lemhada halkı kesire kifayeti, buna mukabil halklar beyninde bir terettübi mahsus ile tedricen halk kudretine münafi de olmaz Hem tedric lemhalarının her birine nazaran « وَمَآ اَمْرُنَآ اِلَّا وَاحِدَةٌ » hukmü sadıktır. Hem de mecmuuna nazaran bir silsilei tedric ve

terettüb carîdir.

Saniyen yalnız def'aten halki, kudrete delâlette daha eblâğ da değildir. Zira bu hasır da bir tenahiyi kudret şaibesi vardır ki ikinci bir halka imkân yok zannedilir. Ve tertib ve terkib ile halk kudreti ta'tıl edilmiş ve delilsiz bırakılmış olur. Evet, Allah tealâ dilese idi bu günkü Semavat-ü Arzı bütün muhteveyatiyle def'aten halka kadirdi. Fakat bu surette dünkü âlem olmaz, iki mahlûk beyninde bir terettüb ve tevâli mülâhazasına imkân kalmazdı. Hayden meyyit, meyyitten hay, ateşten toprak topraktan su, çamurdan hayat zuhur etmek şöyle dursun leyl-ü nehar teakub etmez, insandan insan bile doğmazdı. Atalarımız yaratılırsa biz olmazdık, biz olursak onlar olmazdı ve yâhud hepimiz olur fakat ata evlâd olmazdık ve şimdiki halkın imkânına delil bulamazdık. Ve o halde o âlem bu âlem olmazdı. Hiç bir tedric olmadan bütün mahlûkat bir daf'ada ve bir lemhada halk edilmiş olsa idi hiç biri diğerinin halkına şahid olamıyacağından hem halk delili

bulunmaz hem de tabiati eşyanın tasarrufı ilâhîye mahkûm ve müsahhar olduğu anlaşılmaz, âlem, kadîm

bir tabiat zannedilirdi. Sonra hiç tedric bulunmasın demek rübubiyyet bulunmasın demek olduğundan da gaflet edilmemelidir. Binaenaleyh bir çok def'î hılkatleri de mutazammın olan tedric ve terettüb ile halkın kudret ve rübubiyyeti hâlıka delâlet noktai nazarından pek büyük ehemmiyeti vardır. Ancak bu tedricin evveli hılkatte altı güne tahsısı mes'elesi kalır ki bu da sırf bir iradei ilâhiyye mes'elesidir. Bu tercıh, fâıli muhtarın ıhtiyarına aiddir.

İSTİVÂ: Ragıb der ki: « اِسْتَوَى » fi'linin iki sureti isti'mali vardır. Birisi iki veya daha ziyade fâıle isnad olunur: « اِسْتَوى زَيْدٌ وَعَمْرٌو فِى كَذَا » denilir ki « تساويا » demektir. Netekim « ﴿هَلْ يَسْتَوِى الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَايَعْلَمُونَ﴾. ﴿لَايَسْتَوُنَ عِنْدَ اللّٰهِ﴾ » buyurulmuştur. Diğeri de bir şey'in fîzâtihi ı'tidaline ıtlak olunur: « ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوٰى » gibi ki « ﴿فَاِذَا اسْتَوَيْتَ اَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ﴾. ﴿لِتَسْتَوُا عَلٰى ظُهُورِهِ﴾. ﴿فَاسْتَوٰى عَلٰى سُوقِهِ﴾ » kezalik kelâmı Arabda « ﴿استوى فلان على عمالته﴾. ﴿استوى امر فلان﴾ » hep bu kabildendir. « على » ile ta'diyesinde bir istilâ ma'nasını ıktiza eder. « الى » ile ta'diyesinde de bizzat veya bittedbir intiha ma'nâsını ıktıza eyler. İlh... Bu suretle istiva lûgatte; bir düze olmak ıstıkrar etmek ya'ni

karar kılmak veya kararını bulmak, ulüvv-ü isti'lâ ya'ni yükselmek veya yüksek olmak ta'biri âharle üstün olmak, bir düze kurulmak, müsavi veya mümasil veya denk olmak, dosdoğru varmak veya kasdetmek, istilâ eylemek ma'nâlarına gelir.

ARŞ, esasen sakf demektir ki bir binanın veya yerin muhıtı ulvîsini teşkil eder. Bir eve nisbetle tavanı, tavanına nisbetle üstündeki çatısı, kubbesi, tepesindeki köşkü, tahtaboşu, cihannüması hep Arş medlûlünde dahildir. Buna müteferrı' olarak çadır ve çardak gibi yükselen ve gölge veren her şey'e de ıtlak olunur. Bu suretle Arş mefhumunun en kat'î lâzımı ulviyyet ve fevkıyyet ma'

nâsıdır. Bu münasebetledir ki Arş, mülûkün üzerine cülûs ettikleri taht ma'nâsında mütearef olmuş ve tahtın lâzımı olan mülkten ve ızzet-ü saltanattan kinaye de kılınmıştır. « ثُلَّ عَرْشَهُ » denilir ki mülkü muhtell oldu, yıkıldı, bozuldu demektir. Mülkü kıvamında ve işi yalunda, emri muntazam ve muttarıd olduğu zaman da « اِسْتَوى عَلَى عَرْشِهِ وَاسْتَقَرَّ عَلَى سَرِيرِ مُلْكِه » denilir. Bunlardan başka bir işin medarı kıyamı olan şey'e ve bir şey'in rüknüne ve bir cemaatin müdebbiri umurları olan reislerine ve

« عواء » denilen sureti şimaliyyenin tarafı esfelinde «Acüzül'esed» ve «Arşussimak» dahi denilen dört küçük yıldıza ve tabuta ve kuyunun dibinden adam boyu kadar taşla örüldükten sonra ağzına kadar yukarısına yaptıkları ahşaba, ve ayağın parmak tarafına doğru yüzündeki yumruca tümseğe ve kuşun yuvasına dahi denilir. Ve müteaddid ma'nâlar da masdar da olur.

Âyetelkürsîde beyan olunduğu üzere bâ'zıları « وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ » olan Kürsî ile Arşın bir şey olduğuna zahib olmuşlardı ki ikisini de taht ma'nâsından me'huz olarak mülâhaza etmişler demektir. Fakat ekseriyyetle menkul olduğuna göre Arş, Kürsînin de fevkındadır. Bu suretle Kürsî taht ma'nâsiyle mülâhaza olunursa Arş onu muhıt olan saray ve sarayın sakfı gibi veya bütün muhitı memleket gibi mülâhaza edilir. Ve Kürsî «mevzıi kademil'arş» olduğu rivayetine göre payitaht ma'nâsiyle mülâhaza olunursa Arş da taht mefhumiyle mülâhaza edilir. Ve bu iki ma'nâ mülâhazasiyle Arş, lisanı şer'ıde mecmuı âlemi ihata eden ve tahdid ve takdiri ukuli beşeriyyeden haric ve hakikati, ilmi ilâhîye müfavvaz bulunan bir muhitı a'lâ olmak üzere şayi' olmuştur ki Semavat, Cennet Sidre, Kürsî hep bunun tahtinde tasavvur edilir. Bu bir müntehadır ki âlem tasavvuru burada biter. Fakat vücudi hak bitmez ve Sidrei münteha geçilmeden hak tealânın müşahedei cemaline irilmez. Netekim Resulullah Mi'racda Sidrei müntehâyı geçmişti. Evvelki mülâhazaya göre Arşın ihatası bir ihatai mekâniyye, ikinci

sh:»2178

mülâhazaya göre de bir ihatai ma'neviyye kabîlinden olmak ıktıza eder. Şimdi bu vücuhi meani ile « ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ » nazmı celilinden şöyle bir mefhum tebadür eder: «Sonra da bir düze taht üzerine kuruldu». Fakat bundan ne anlamalıdır?

Burada evvelâ şunları nazarı dikkatten dur tutmamak lâzım gelir:

1- Ma'nâyı ma'rufiyle Taht, bir hukümdarın icrayı hükûmet ederken üzerine kurulduğu bir cismi mahdudı mahsustur. Fakat asıl ehemmiyyeti cismaniyyetinde değil lâzımı olan hukm-ü izzet ve saltanatındadır.

2- Bütün Semavatın evkında ve bütün âlemi muhıt olan Arşın ma'ruf olan taht ma'nâyı mahduduna temamen bir hakikati lûgaviyye olarak muntabık olamıyacağı şüphesizdir. Binaenaleyh bunda behemehal mecazî veya kinaî bir ma'nâ bulunmak ve daha doğrusu Arş ve Taht ismi cins iken « اَلْعَرْش » vaz'ı şer'î ile bir ismihas gibi mülâhaza olunmak lâzım gelir. Ve o halde bu Arşta cismiyyetin zaruriyyeti de iddia

olunamaz.

3- Arş bir cismi küll olsun fakat cihet ve cismaniyyetin hepsi buna müntehi olduğundan bunun fevkında cisim, mekân, cihet tasavvuru tenakuz olur. Burada «Sidretülmüntehâ» mefhumunu iyi düşünmek lâzım gelir.

4- « عَلَى » nın hakikî ma'nâsında ne mekânî, ne zamenî bir zarfiyyet yoktur. Bu bir isti'lâ ifade eder. Gerçi ulüvv ve fevkıyyet bir cihet iyham eder. Lâkin « اَلْعَرْشِ » mefhumu bütün mekân ve cihatı muhıt olduğundan bu isti'lâda cihet de mutasavver olamaz. Ve Binaenaleyh « عَلَى الْعَرْشِ » fevkelmekân ve fevkalcihat, aliyyüla'lâ bir ulüvv ile isti'lâ ifade eder ki asıl isti'lâi hakikî de budur. Bu, cemi' izafatı tahtine alan öyle bir isti'lâdır ki hiç bir kayd-ü keyfiyyetle mukayyed olmadığından kabili ihata değildir. Biz bu ulüvvün ifade ettiği izafeti ma'lûlün ıllete, mah-

kûmun hakime velhasıl bütün vücudi mümkinatın vücudi vacibe, alel'umum mahlûkatın halika olan nisbeti

teessür ve ihtiyacı olmak üzere kendi izafetimizle düşünebiliriz.

5- İstiva haddi zatında sırf cismanî bir mefhum değildir. Bunun cismanî olub olmadığına isnad olunduğu faili veya medhulü de bir karîne olur. Meselâ « اِسْتَوى اَمْرُهُ » denildiği zaman bu istivânın gayrı cismanî olduğunda şüphe yoktur. Kezalik « اِسْتَوى فُلَانٌ عَلَى اَمْرِهِ » denildiği zaman da böyledir. Burada ise fail « لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَىْءٌ » olan Allah tealâdır. Binaenaleyh Arş üzerinde istivâyi ilâhîyi Allah ile madunel'arş mahlûkat beyninde bir bu'd, bir faslı mekânî ıktıza eden cismanî bir ma'nâ ile mülâhazaya imkân yoktur. Zira « وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ لَاتُبْصِرُونَ » dur.

6- Bir hukümdarın tahtına culûs edib kurulması mefhumunda bile asıl maksud olan ma'nâ, cismanî bir culûs değil, hukümdarlık sıfatiyle ittisafıdır. Bu öyle bir ma'nâdır ki hukümdarın taht sayesinde değil tahtın hukümdar sayesinde kıyamını ifade eder. Ve bir hukümdarın tahtında istikrarı cismen taht üzerinde oturub kalması değil hakimiyyetinde devam ve bekası demek olur. Fekat bu ma'nâ diğer hukümdarlarda ve Tahtlarda tam, mutlak ve hakikî değil muvakkat, nisbî ve arazîdir. Bunun hakikati mutlakası ancak Allah tealâya mahsustur. Binaenaleyh istivadan bu ma'nânın Allahda zatî, tam ve hatta fevkattemam mutlak ve hatta fevkal'ıtlak ve hakikî ya'ni cismaniyyet ve ruhaniyyet gibi vücudi imkânî ile değil vücudi vücubî ile

mütehakkık olduğunu anlamak ıktıza eder. Bunu anlıyabilmek için de hakikati vücudün cism-ü cismaniyyata munhasır olmadığını ve hatta cismaniyyetin bir vücudi arazî ve izafîden ıbaret bulunduğunu ve ma'rifeti hakk için cisim ve ruhun fevkına geçilmek lâzım geldiğini sezmek şarttır. Bunun içindir ki cisimden başka vücud, cismanî yükseklikten başka ulviyyet duyamıyanlar bu babda şer'an bir dereceye kadar ma'zur sayılırlar.

sh:»2180

7- İstivâ bir faile isnad edilmiş ve Arşe de « على » ile taallûk etmiş bulunduğu için bunda Allah tealânın seviyyei Arş ile müsavat veya ittihadına değil bilâkis Arşten üstün ulüvv ve kibriyai mutlakına delâlet vardır. Ya'ni « اِسْتَوى عَلَى الْعَرْشِ » değil « اِسْتَوى مَعَ الْعَرْشِ » tir. Bu ise Allahı nefsi âlemle birleştiren hulûl veya ittihad nazariyyelerini redd-ü ibtal ile « ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَىْءٌ﴾ ۰ ﴿بِكُلِّ شَىْءٍ مُحِيطٌ﴾ ۰ ﴿عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ﴾ » ma'nâlarınının lâyezaliyyetini tezkir eden bir tevhıdi nezih isbat eder. Binaenaleyh bunda bir teşbih değil pek yüksek bir tenzih tasdık etmek lâzım geler.

Bunun için bu mes'elede ulemai rasihîn şu iki mezhebden biri üzerindedirler: Birincisi Selef mezhebidir ki Allah tealânın mekân ve cihetten mütealî olduğunu kat'ıyyen tasdık ile beraber Arş üzerine istivâsı sıfatına da muradullah veçhile iyman etmek ve alettafsıl te'viline dalmayıb « وَمَا يَعْلَمُ تَاْوِيلَهٗٓ اِلَّا اللّٰهُ » medlûlü üzere hakıkatini ılmi ilâhîye tefvız eylemektir ki Ehli sünnetçe asıl muhtar ve mu'temed olan da budur:

ورب العرش فوق العرش لكن ـ بلا وصف التمكن يا ابن خالى

İmamı Malik ibni Enes Hazretlerine bir gün bir adam « كَيْفَ اسْتَوى » diye bu âyetteki istivânın keyfiyyetini sual eylemiş ve müşarün'ileyh de biraz başını eğib mürakabeye daldıktan sonra vücudundan şiddetli bir ter boşanmış ve demiştir ki: «İstivâ ma'lûm, keyf gayri ma'kul, buna iyman vacib, ve bu sual bid'attir. Zannediyorum ki sen dâll bir adamsın» ba'dehu emretmiş, o adamı huzurundan çıkarmışlar. Aynı ma'nâ selefin daha bir çoğundan menkuldür. Bizim Hanefiyyece asıl merviy olan da «Arş üzerine istivâ, Allah tealânın bilâ keyf bir sıfatı» olduğudur.

İkincisi, ahıren zuhur edib istivâdan tecsim veya ittihad şüphesi çıkarmağa çalışan ve Selefin sözlerini bu babda bir nev'i tesettüre hamletmeğe kalkışan ehli ehvaya karşı müteahhırînin ıhtiyar ettiği te'vili sahih meslekidir ki

edillei akliyye ve nakliyyeye nazaran Hak tealâya nisbeti caiz olmıyan ıhtımalâtı batılayı atarak cevazında şüphe edilemiyeck bir meali sahih taharrisine girişmektir. Bunda başlıca üç, dört kavil hasıl olmuştur:

1- Balâda gösterildiği veçhile urfi lisanda « اِسْتَوى عَلَى عَرْشِهِ », « ﴿استوى على العرشه﴾. ﴿استقر على سرير ملكه﴾ » ta'birleri temamiyyeti mülkiyye ile intizamı emirden kinâye olarak kullanılır ki « ثُلَّ عَرْشُهُ » nun zıddıdır. Binaenaleyh « ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ » nazmı celilinde de en zahir ve en müsbet ma'nâ «bütün mahlûkat üzerinde muttariden tedbiri emir ve muntazamen icrayı ahkâm ile bilâ halel nefazı kudret ve cereyanı meşiyyetten» kinâye olmasıdır. Bu ma'nânın haddi zatında hakıyyeti şüphesiz olduğu gibi akıbinda « يُغْشِى الَّيْلَ النَّهَارَ الخ بِاَمْرِهٖ » kezalik sûrei «Yunus» te « ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ » buyurulması buna bir kariyne veya tefsirdir.

Haseni Basrî Hazretleri bunu « استوى امره » diye ifade etmiştir ki ayni ma'nâyı isnadı mecazî suretinde göstermiş demektir. Ya'ni istivanın zatı ilâhîye nisbeti hakikatte fiil ve emrinin vasfı olması i'tibariyledir. « ثم » buyurulması da buna bir kariyne gibidir. İlk halk lâhzaları kabili mukayese hiç bir misl-ü misal ile mebsuk olmıyan ve hiç bir tekerrür ve temasül tevaliysi tazammun etmeyen muhtelif mahlûkatın yeniden yeniye halkları ile cereyan ettiği, ta'biri aharle eyyamı sitte henüz devri tekerrüre girmemiş bulunduğu için evveli emirde halk hiç bir ıttıradı mutazammın olmıyacağından o demlerde istivâ, mülâhaza olunamaz. O vakıtler tecelliyatı rabbaniyye « كَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَآءِ » medlûlü üzere hiç bir seviyye de durmıyan bir cereyanı muhtelif ifade eder. Meselâ bir amâ, bir duman, ondan bir cirmi semavî, ondan ateş, ondan toprak, ondan su, ondan nebat ve hayvan yaradılır giderken bu fiilde henüz bir âdet bir ıttırad, bir istiva yoktur. Hepsi harika hepsi muhteliftir. Fakat halk böyle mücerred bir fark ve ihtilâf cereyanından ıbaret kalmamış, ihtilâf içinde az çok bir temasül ile bir düze tekerrür ve tevali etmiş, ihtilâfı küllî ile muhte-

lif olan ve mahiyyetleri başka başka bulunan mahlûkattan sonra ıhtilâfi cüz'î ile muhtelif mahlûkatı müttefika

ve mütemasile de yaratılmış, yaratılanlar ta'dil ve tesviye edilmeğe, hudus ve fena tevaliy etmeğe meselâ buluttan ateş ve su, su ile topraktan hayat bir def'a değil bir çok def'alar yaradılmağa ve giderek nebat nebattan, hayvan hayvandan, insan insandan yapılmağa başlamış ve artık o vakıttan i'tibaren zamanda bir devr, muhtelif işlerde bir nesak ve ıttırad tecelli etmiştir ki buna sünnetullah, adetullah denilir. Ve istiva vasfı bundan ı'tibaren mülâhaza olunabilir. Ve işte « خَلَقَ ثُمَّ اسْتَوى » terahısî de bunu iş'ar eder. Hâsılı istiva ne fili vahid, ne de mahzı ıhtilâf ile değil bir tekerrür ve temasül nisbeti ile mülâhaza olunabilir. Bu ise zatında taaddüdden, tekessürden, tegayyürden münezzeh olan Allah tealânın ancak ef'ali beynindeki nisbeti tevafuk ı'tibariyle bir sıfatı filiyyesi demek olur. Netekim Süfyanı sevrî Hazretleri bunu « فَعَلَ فِعْلاً فِى الْعَرْشِ سَمَّاهُ اسْتِوَاءً = Arşte bir fiil yaptı ki istivâ tesmiye etti» diye ifade etmiştir. Diğer ba'zı ulemâ da « اِسْتَوى عَلَى الْعَرْشِ اَى اسْتَقَامَ الْكُلُّ عَلَى مُرَادِه بِتَسْوِيَةِ اللّٰه تَعَالَى اِيَّاهُ كَقَوْلِه تَعَالَى ثُمَّ اسْتَوٰى اِلَى السَّمَآءِ فَسَوّٰيهُنَّ » ya'ni hepsi Allah tealânın « ثُمَّ اسْتَوٰى اِلَى السَّمَآءِ فَسَوّٰيهُنَّ » kavli keriminde beyan olunan tesviyesiyle muradı üzere bir istikamet aldı «demiştir ki bu da kinâyede zikrolunan intizamı emr ile muttariden cereyanı meşiyyet ma'nâsının diğer bir ifadesi olarak sıfatı fı'li iş'ar demektir. Ancak bunda istivânın esas ı'tibariyle mahlûkatın vasfı olması hususunu bir tercih şaibesi vardır. Halbuki âyet bu

istivâyı Arşin de üzerine geçirmiş olmak ı'tibariyle Allaha tahsıs eylemiş ya'ni mahkûmun mahkûmiyyette istivâsını değil, yalnız hâkimin hâkimiyyette istivâsını anlatmıştır.

2- İstivânın istiylâ ma'nasına olmasıdır ki «halk ettikten sonra da evvelinden âhirine kadar hepsini kudret ve galebesi, velâyet ve hâkimiyyeti tahtînde tuttu» demek olur. Bunun « بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ » ma'nâsına münasebeti zâhirdir.

sh:»2183

Maamafih istiylâ ihatadan daha şümullüdür. Gerçi İbni arabî biz istiylâ ma'nâsına bir istivâ bilmiyoruz demiş ise de şairin:

قد استوى بشر على العراق من غير سيف ودم مهراق

beytiyle istişhad olunarak buna cevab verildiği meşhurdur.

3- Arşın mülk ve memleket ve istivânın isti'lâ ma'nâsına olmasıdır. Bu da o bir ma'nâlarla mütelâzım

olmakla beraber ayrıca ba'zı fevaidi dahi müş'ırdir. Birincisi « على » nın ma'nâsına bilhassa bir nazarı dikkati calibdir. İkincisi Allah tealânın, kendilerini hâkimi mutlak gibi farzeden beşerî saltanatlar fevkındaki ulüvvi hâkimiyyetine obir ma'nâlardan daha ziyade bir ıhtarı tazammun eder. Üçüncüsü Allah tealânın yalnız sıfatı fı'liyyesi ı'tibariyle değil bütün sıfatı zatiyyesiyle ulüv ve kemali mutlakında ısrar eder. Ve bu noktai nazardan « ثم » nin ma'nâsındaki terahıy, halk ve istivâ beyninde değil mertebei beyana aid bir terahıi rütbî olur.

4- Bir de şöyle: « اِسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ، اَىِ اسْتَوَى كُلُّ شَىْءٍ فِى النّسْبَةِ اِلَيْهِ تَعَالَى فَلَا شَىْءٌ اَقْرَبَ اِلَيْهِ مِنْ شَىْءٍ، اِذْ كَانَ تَعَالَى لَيْسَ كَا الاَجْسَامِ الْحَآلَّةِ فِى مَكَانٍ دُونَ مَكَانٍ » Allaha nisbette her şey müsaviydir. Hiç bir şey ona diğer bir şeyden daha yakın değildir. Çünkü Allah tealâ bir mekânı bırakıp ta diğer mekâna hulûl eden ecsam gibi değildir.» Diye de tefsir edilmiştir ki nisbeti ilâhiyyede nefyi mesafe ve isbati adil noktai nazarından bilhassa şayânı dikkat bir ma'nâdır. Ya'ni Allah Arş üzerine öyle bir isti'lyâ ile istivâ etmiştir ki Sema ve Semada bulunanlar ona daha yakın, Arz ve Arzda bulunanlar daha uzak bir mevkı' ve mesafede değil hepsi müsavi bir nisbettedirler. Bundan istivânın müsavat ma'nasına ahzolunduğu

zannedilmemelidir. Zira maksad, müsavatın lüzumu veya lâzımı olan bir vasfı zatî veya nisbîdir. Netekim istiva-

sh:»2184

nın diğer ma'nâları da müsavattan bir intiza' ile mülâhaza olunur. Bu ma'nanın mekâniyyatta tasavvur edebileceğimiz misali, iki tarafı müsavi arasındaki vasatın ve muhıtı daireye nazaran merkezin vaz'ıyyetindeki istiva ve ı'tidaldir ki bunda müsavat nisbeti tarafeyn veya muhıt noktalarına aid olur. Ve vasat ve merkezde ancak bunlara bir kararda mensubün'ileyh olmak ma'nası mülâhaza olunur. Bu suretle Arş ve Taht mefhumu muhıt ma'nasından başka bir de merkeziyyet fikrini telkın eder. Fakat unutmamak lâzım gelir ki muhıt madununda olan muhtelif noktaların merkeze nisbeti müsaviy değil mütefavit bu'ddedir. Halbuki «وَهُوَ الَّذِى فِى السَّمَآءِ اِلٰهٌ وَفِى الْاَرْضِ اِلٰهٌ» medlûlünce nisbeti ilâhiyyede böyle bir tefavüt de mülâhaza olunamıyacağından bu tefsir, istivâi ilâhînin bu hendesî ma'nâya da mekîs olamıyacağını ve bunu anlamak için bütün bu'd ve mesafe kaydinin de tayyedilmesi laâzım geleceğini bilhassa anlatmıştır. Ve filhakıka mekân ve cihet, bu'd ve mesafe mefhumları da tahtel'arştır. «عَلَى الْعَرْشِ» değildir. Allah her şey üzerine alesseviyye hazır ve nâzırdır. Onun misline benzer hiç

bir şey yoktur. Binaenaleyh istivası da keyfiyyeti ma'lûm olan hiç bir istivâ ile kabili kıyas olamaz. Ve zat ve sıfatı ilâhiyye hakkında varid olan kelimat, münhasıren, hakayıkı lügaviyye mefhumatiyle değil birer hakıkati şer'ıyye olarak mülâhaza ve teemmül olunmak lâzım gelir. Bunun için burada Arş ve Tahtın asıl levazımı ulviyyesi olan intizamı hukm-ü saltanatı, tenfizi emr-ü iradeyi, istiylâ ve istı'lâyı, ihatai kudret ve kemali ma'dileti unutub da istivâ kelimesinin lisanda cülûs veya kıyam veya ittikâ ile istıkrarda dahi kullanıldığından dolayı Allah tıpkı bir taht, bir sandalya veya dam üstünde duran bir şahıs vaz'ıyyetinde Arşe istinad etmiş bir düze oturuyor veya dikiliyor veya yatıyor gibi bir tasavvura zahib olmak aklen ve şer'an pek büyük bir cehalet olur. Böyle bir ma'nâya lâfzın lûgaten müsaadesi

varsa da şer'an ve aklen yoktur. Ve işte berveçhi balâ beyan olunan ma'nâlar bilhassa bunu anlatmak ve öyle bir tevehhümü def'etmek içindir ki her biri bir ma'nâyı sahihtir. Nazmı celilin de hepsine hem lisanen hem şer'an ve hem aklen ıhtimal ve müsaadesi vardır. Maamafih en doğrusu bunları hey'eti umumiyyesiyle mülâhaza etmek ve kabili ihata olmıyan istivâi ilâhînin hakıkatinde tevakkuf eylemek lâzım gelir. Çünkü halk, Semavât-ü Arz, eyyamı sitte, Arş mefhumlarında bile, maverayı idrâkimize giden bir « المص »

rüknü vardır. O halde bütün bunların üzerine taallûk eden istivânın hakıkati seviyyei idrâkimizden pek yüksek olduğunu ı'tirâf etmelidir. Bu ı'tibar ile iyman edilecek tefsir, cumhurı Selefin mezhebine göre tefsirdir ki şudur: Allah, Semavât ve Arzı evkatı mahsusada halketti, sonra da hudus ve fenâ, tehayyüz ve cihet şaibelerinden münezzeh olarak murad ettiği ma'nâ ile Arş üzerine istivâ eyledi» ilh... Fakat böyle demek bu nazmı celilde bizim anlıyabileceğimiz hiç bir ma'nâ yoktur demek olmadığından da gaflet edilmemek ıktiza eder ki bunu âyetin maba'di tavzıh ve isbat edecektir.

Baksanıza: ﴿يُغْشِى الَّيْلَ النَّهَارَ﴾ geceyi gündüze ığşa ediyor, bürüyor. -İstiylâ ve hâkimiyyetin en geniş tezahüratından olan bu iki zıd hılkatin birini diğerine peyderpey kaplayıb duruyor. Hey'eti âlemde zıvayı zulmete giydirib gaşyettirdikten sonra bir de çevirib zulmeti zıyaya giydiriyor. Onu ona gışa, örtü yapıp sardırıyor. Burada hem « يُكَوِّرُ الَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ » hem « يُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى الَّيْلِ » mazmunlârına biri bil'ıbare biri de bil'işare olmak üzere delâlet vardır. Iğşa « اعطيت » babından olmak ve bunda mef'uli evvelin ma'nen faıl olması asıl bulunmak hasebiyle gecenin gündüzü gaşyetmesi ya'ni « يُكَوِّرُ الَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ » mazmunu bil'ıbare olmak zahirdir. Ya'ni her akşam görülüyor ki Allah tealâ alemde âfak ve enfüsü istiyla etmiş bir muhatı kül, bir hâkimi

kül gibi görünen gündüz hılkatini; mekanî ve zemani inbisat ve imtidadiyle aydınlık hissini, hem göz gündüzünü, hem öz gündüzünü bir akşam emriyle tayyedib karanlığın, karanlık hissinin içine sokar, gece hılkatinin tahti ihtiylasına verir. Gün ufuk ve histen gaybubet eder. Zulmet içinde tahtelhis bir âleme girer, cihan başka bir cihan olur. Parlıyanlar söner, sönenler döner, elvan ve eşkâl siyahlar giyer, yayılan mekânlar dürülür bükülür, durmaz zamanlar tutulur geçilir, gözler kararır gönüller daralır ve siz artık gündüzü ve onun maıyyetindeki her şeyi ve kendinizi gece içinde, bir hayal altında sinmiş, gizlenmiş, mağlûb, mahkûm, mahbus bulursunuz ve hatta öyle gaşyolunursunuz ki bayılır, kendinizden geçer, uyur, zulmeti ademe gömülürsünüz. Hem ne halde gaşyettirir? ﴿يَطْلُبُهُ حَثِيثًا﴾ bu, onu hasîsâne taleb ederken -ya'ni gündüz geceyi veya aksi takdirde gece gündüzü teşvik ile kandırılmış, tehyiye olunmuş bir talib gibi bütün sür'at ve hıziyle bilâ fasıla ta'kib edib koğalarken Allah tealâ gündüzün bu talebi hasîsi hilâfına olarak o mağlûb ve mahkûm geceyi getirir bir lemhada tepesine geçirir, bir anda galibi mağlûb, mağlûbu galib kılar. Ve bu gayşi dilediği kadar istimrar ettirir. Ve bu ıgşayı bir kerre değil müstemirren yapar. İşte bunu yapan Allahdır. Bu ıgşada ilk lemhası i'tibariyle bir halk müşahedesi ve bunun istimrar ve

tekerrüründe bir istivâi ilâhî burhanı vardır. Bu suretle ne gündüz geceyi sebkedib temamen mağlûb edebiliyor, ne de gece gündüzü « وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ » böyle bir hareketi devriyye tevaliysiyle bir idarei muntazame tahtinde alt üst, iç dış olarak döner döner giderler, bir düzeye saltanatı rabbaniyyeyi i'lân ederler. Gerek mekân ve gerek zaman, gerek âfak ve gerek enfüs noktai nazarından âlem ne yalnız bir gündüz devleti olur, ne de yalnız gece. Kezalik bunlar âlemin bir kısmında daima biri, bir kısmında da daima diğer biri sabit ve mustekırr olmak üzere

iki devleti müstekılle de teşkil edemezler. Her biri, her lâhza nevbetle ve mütekabilen bir noktai istivâdan geçer, mafevk ve adil bir idarenin tahti hukm-ü nüfuzunda bilmünavebe yekdiğerini gaşy-ü istiylâ edib ma'ıyyetine alarak devrederler. Öyle bir idare ile devrederler ki yalnız teakub ve telâhuk ile kalmaz, mütekabilen biri diğerini gaşy ile tedâhul de ederler. Gündüz gecenin ardında önünde halef ve selefi olduktan başka altında veya üstünde, içinde veya dışında madunu ve ma'ıyyeti dahi olur. Dünkü gündüz hem bu gecenin önünde geçmiştir, hem de içinde ve altında gizlenmiştir. Bununla beraber ne gündüz geceye irca' olunur, ne de gece gündüze: temayüzleri mahfuz, tehalüfleri mazbut, fakat istiylâları

müteadilen ve bilmünavebe maklûb vebi karar. Halbuki tabiati nehara ve talebi hasisine bakılınca bir kerre nur zulmeti çiğnedikten, gündüz geceyi gaşyettikten sonra bir daha bırakmaması, daima geceye hâkim kalması, istiylâ ettiği yerde sönmemesi, ya'ni istivâsına alel'ıtlak sahib olması ıktıza ederdi. Kezalik tabiatı leyle bakılınca da gündüzün asla meydana çıkmaması, gecenin istivâyi Arşa sahib olması lâzım gelirdi. İkisine birden bakılınca da aralarında ne bir devir ne bir hareket bulunmaması, her birinin diğerini alesseviyye tevkıf edib ta'tıli fa'aliyyet ettirmesi icab ederdi. Demek ki leyl-ü neharın talebi gibi eşyaya nisbet olunacak bir ıttarad, bir tabiat yok değildir. Her hangi bir şey mücerred kendine ve kendi haline nazaran mülâhaza edildiği takdirde bir hasleti ıttıradı haiz olur ki buna onun tabiati veya muktezayı zâtı denilir. Fakat tabiat, bizatiha müessir ve hâkim değildir. Netekim leyl-ü nehar tabiatlerini muktezalarının hılâfına mahkûm eden bu iş her ikisinin ve tabiatin fevkında bir iştir. Binaenaleyh icabı hakikî de icad gibi fevkattabiadir. Meselâ tabiat noktai nazarından bakıldığı zaman tahrik edilen her hangi bir cismin fezada ilâ gayrinnihaye hareketi mustekîme ile

sh:»2188

hareket edib gideceği mülâhaza olunur ki buna atâlet veya istishab denilir, Ve filvakı' bütün harekâtı

akliyyenin mantıkı gibi tasavvur olunan ve muktezayı tabiat denilen kanunı ıttıradın hukmü budur. Halbuki ledel'istıkra âlemde böyle bir hareket yoktur. Bir zıddının mukavemetine ma'ruz olmıyan ve muktezayı tabiati tevkıf ve tahvil edilemiyen hiç bir şey bulunmuyor. İşte bu öyle bir noktadır ki bize tabiati eşyanın hâkim değil mahkûm olduğunu gösterir, Ve vakıatı ta'yin ve icab (determine) eden ılleti mucibenin fevkattabia olduğunu ve istishabın bir hucceti müsbite olmadığını isbat eyler.

İmdi hey'eti âlemin mekân ve zamanda âfak ve enfüste leyl-ü nehar hukmünden haric olmadığı, âlemin temamen veya kısmen gündüz veya gece içinde bulunduğu, ya'ni zarfı zeman zarfı mekândan daha vası olub zarfı mekânın ya gece veya gündüz halinde bir zarfı zeman lemhasına sığdığı ve nur-u zulmet tevalisiyyle leyl-ü neharın da zarfı zeman tabiatinin iki haddi mütekabilini çizdiği mülâhaza olununca ikisi bütün âlemi müstevliy olan nur-u zulmeti, leyl-ü neharı birbirine katan ve hılkatler üzerinde müessir olan bu emri ıgşa ve idare bütün âlemin favkında Halık tealânın « كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَأْنٍ » medlûlü üzere doğrudan doğru bir emr-ü tasarrufu ve Arş üzerine istivai rabbanînin her gün tecelliy eden bir burhanı meşhudu olduğu derhal idrak olunur. Aynı hukm-ü tasarruf, aynı idare, aynı bürhan, cazibe ve dafia, hareket ve sükûn, hararet ve burudet, rütubet ve yübuset, hayat ve memat, gam ve sürur ilh... gibi alel'umum ezdadı müzdevicenin mütekabilen ve mütenaviben devr ve hukümlerinde müsbet ve menfiy

elektrik gibi bütün tabay'i muhtelifenin izdivacatında ve hatta tabiatı vahidenin tenevvuatında dahi cariydir.

Bütün müttefıklerin ıhtilâfları, muhteliflerin ittifakları, zıdların devr-ü tenavübleri doğrudan doğru halik tealânın tabiatı mahlûkat üzerinde istivai hâkimiyyetini gösteren

birer şahidlerdir. Fakat leyl-ü nehar bunların hepsini muhtevi olduğundan «ıgşai leyl-ü nehar» tabiatler üzerindeki bütün bu tasarrufatın âfak-u enfüste en umumî ve en vazıh bir tebliği resmîsî, « يَطْلُبُهُ حَثِيثًا » de alâkai tezaddın mütezammın olduğu bütün münasebatı mütekabileyi ıhtar ile bu lemhai ıgşada mukadderatı tahavvüle uğrıyan iki zıddın tabiî noktai nazardan bulundukları hallerini tasvir ve bu hali aks-ü tahvil eden emri igşanın fekattabia olan ve istivai hakkı gösteren hasısasını ızhar ve beyandır.

TALEB: Ayn veya ma'na her hangi bir şeyin ele geçmesi için vücudunu teharri ve ta'kıb demektir.

HASÎS: « حثّ » masdarından fe'ıyl bima'na fa'ıl veya mef'ul olarak « حاث » veya « محثوث »

ma'nalarına gelir ki burada biri talibin, biri de matlûbun halini gösterir. Hass ise tergıb-ü teşvık ile kandırıb kızıştırmak veya kanıb kızışmak demektir ki müteaddi de lazım da olur. Ve bir ısrarı ve isti'cal-ü sür'ati istilzam eyler. Bunun için hasiys sadece seri' veya müserri' ma'nasına da gelir. Ve binaenaleyh neharın leyli talebi hasiysi de sür'at ve ısrar ile bila fasıla ta'kibi ma'nasiyle tefsir edilmiştir. Bu ta'kıb ve sür'at hallerinin böyle hass-u taleb gibi iki kelimei ruhiyye ile ifadesi ise bir hayli nüket ve maaniyi dakıkayı ilham eder.

Evvela: Bunda bu lemhai igşanın ehemmiyyetini iyice mülahaza ettirmek için ruha ve hadisatı ruhiyyeye bir nazarı dikkatı celbetmek vardır ki buna şu faideler terettüb eder: Birincisi; leyl-ü neharın hayat ve ruhaniyyetle olan alâkai mühimmesini hatırlatır. İkincisi ruh ve hadisatı rûhiyye olmadan mekân ve zamanda hiç bir takib ve hareket mülâhaza olunamıyacağını iyma eder. Üçüncüsü leyl-ü nehar mehfumlarının yalnız âfakî değil, enfüsî haysiyyetle de mülâhaza edilmeleri lüzumunu ıhtar eyler. Dördüncüsü bir neharın istimrarı demek olan ve taleb ile ifade olunan hareket zatı nehara isnad olunması lâzım gelen bir fiil ya'ni zıyayı Şemsin meyli mahsusunu ifade eden

bir fili tabiîsi olmakla beraber bunun sırf kendi kuvvetiyle kalmayıb haricinden mün'akis olan ve hass ile ifade edilen bir te'sirin te'yid ve tahrikiyle dahi alâkadar olduğu ve hattâ bu fili tabiînin mağlûb edildiği gaşiy sırasında bu te'siri haricînin fazlaca bir tebarüzü bulunduğu iş'ar olunurken bu hareketin ne yalnız miyhanikî ne de yalnız dinamiykî olmayıb iki haysiyyeti de tezammun ettiği anlatıldıktan başka bunun birisinin taleb, birisinin de hass ile ifham edilmesi her iki haysiyyetin sırf şuurî değilse bile şuur ile alâkadar bir emri ma'nevîye raci' olduklarına ve ığşai mezkûrun bütün bunların zıddına olarak vaki' olduğuna işaret edilmiş bulunuyor. Ve sonra bu işaratın hasılı olarak şu anlatılmış oluyor ki: Gaşyi mezkûr hem âfakî hem enfüsîdir: Leyl-ü neharın gaşyi anında istivai ilâhî bürhanı olan şe'ni hak, mekânı zamanda, zamanı ruhta, ruhu bir emirde dürüb tayyederek zihni harice intıbak ettiren bir lemhai ığşada ya'ni « وَمَآ اَمْرُنَآ اِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ » medlûlü üzere bir izafeti rabbaniyyeden ıbaret olan bir emirde velhasıl şeriki selebeden bir icab, hukmünde tecelliy eyler. Yoksa binlerce leyh-ü nehar geçirib de ruhu duymıyanların bu tecelliyden ve bu bürhandan haberleri bile olmaz.

Şurası ma'lûmdur ki gündüz Güneşin, gece de diğer ecrami Semaviyyenin bir saltanatı görünür ve binaen'aleyh gündüzün talebi hasiysi Güneşin talebine raci'dir. Şu halde gündüzün talebi hasiysine

rağmen geceye gaşyedilişindeki mağlûbiyyet Şemsin bir mağlûbiyyeti demektir. Ve filvaki' bununla Güneş istiylâ etmiş olduğu bir memleketi bir Lemha da terke mecbur kılındıktan başka oraya sarf-u neşretmiş olduğu zıyasının da derhal söndürüldüğü şüphesizdir. Gündüzün geceyi gaşyinde de diğer ecramın hukmü böyledir. Bunun için leyl-ü neharın bu ığşasından şu dahi sabit olur ki

﴿وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِاَمْرِهٖ﴾ Allah Şemsi, Kameri ve bütün nücumu da emrine müsahhar olarak halketmiştir. -İbni âmir kıraetinde « وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِاَمْرِهٖ » okunduğuna göre Şems, Kamer ve bütün nücum onun emrine musahhardırlar.- Hiç biri vücud ve fi'linde bizatihi mucid ve mucib değildir. Hiç biri Allahın emrine, irade ve tasrifine mukavemet ve muhalefet etmez ve edemez. Gerek sultanı nehar görünen Şems, gerek mülûkı leyl gibi görünen Kemer ve nücum « وَاَوْحٰى فِى كُلِّ سَمَآءٍ اَمْرَهَا » medlûlünce kendilerine verilen emri ilâhîye itaat ve inkıyad mecburiyyetindedirler. Hilkatleri, mahiyyetleri, tabiatleri aldıkları emre musahhariyyetten ibarettir. Allah, Semavat va Arza « ائْتِيَا طَوْعًا اَوْكَرْهًا » buyurmuş onlar da « اَتَيْنَا طَآئِعِينَ »

demişlerdir. Hiç biri kadîm olmadığı gibi mahkûmiyyetten âzade bir istivâi Arşe malik de değildir. Hepsi mahlûk, hepsi iradei ilâhiyyeye tabi', saltanatı rabbaniyyenin icabına musahhar, onun tedbir-u hikmeti ile tahvil ve tasrifine göre cereyan eden vazifekârlar, fermanberlerdir. Yürü derse yürürler, dön derse dönerler, dur derse dururlar, parla derse parlarlar, sön derse sönerler ilh... kendilerine ve kendi mukadderatlarına kendileri hâkim olmıyan bütün bu ecram kendi kendilerine ve sırf kendi namlarına ne bir şey icad edebilirler, ne de bir şeye bir hal-ü şan icab edebilirler.

﴿اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ﴾ İyi bilmeli ki bütün halk da onundur emir de.- Evvel-ü âhir takdir-ü tekvin de onun, icab-ü teşri' de. Binaenaleyh hacm-ü mikdarı bulunan mahlûkat da onun milki, onlar üzerinde cereyan eden hacımsiz mikdarsız emirler de. Ya'ni yaratma da onun, yürütme de onun; cism-ü cismaniyyat, madde ve suret, onun icad-ü ıhtıraı, onları yürüten kuvvet ve ruh onun te'sir-ü izafeti, ondan başkası ne ma'dumate vücud verebilir, ne de mümkinata vücub. İcad onun, icab onun, harika onun, kanun onun, bütün mâsivâ onun tahti

hukmünde halk-u emrinden ıbaret, o ise mucidi kül ve mütasarrıf alel'ıtlak, hakikatte ne onun icadına istinad etmiyen bir mevcud bulunabilir. Ne de onun emr-ü icabına tevafuk etmiyen emirler, emr olabilir.

﴿تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ Allah, rabbül'âlemîn çok yüksek ve çok büyük: hayr-ü bereketine, ulüvvı şanına, azameti kudretine hadd-ü nihayet yok.- « اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ » tenbih ve telhısından sonra zevilukul âlemlerinin diğer avalime tağlibini ifade eden « رَبُّ الْعَالَمِينَ » vasfiyle bilhassa âlemi ukul üzerindeki rübubiyyeti ilâhiyeye nazarı dikkat celbolunması hem âlemler içinde zevilukulün şerefi mahsusunu hem de ulüv ve azameti ilâhiyenin fevkal'ukul olduğunu ıhtardır. Ya'ni gözü özü olanlar iyi dikkat etmeli ki Semavat ve Arzı vakıt vakıt yaratıb şu hey'eti âlemi kuran ve hepsinin üzerine alesseviyye hâkim olarak duran, geceyi gündüzü birbirine katan, Şems ve Kameri ve Seyyarat ve Sevabiti ile bütün nücumu emri altında dilediği gibi yakıb söndürerek muradı üzere yürüten velhasıl bütün halk ve emir kendinin olan Allah tealâ yalnız âlemi âfakın değil âlemi ukûl ve ervâhın da rabbıdır. Ve binaenaleyh ulüv ve azameti, Arş üzerinde istivası bütün cismanî ulviyyetlerin fevkında olduğu gibi Arzdan Semavata geçerek, alçak yüksek ecsam ve ecramı, eb'ad ve mesafeyi, kemmiyyat ve keyfiyyatı dolaşarak mekânı ve zamanı dürüb toplıyan ve bir lemhai şuurda bu uluv ve azametin tecelliy ve inkişafına şahid olan âlemi ukûl ve ervâhın da fevkındadır.

Zevil'ukul seyri ma'rifetullahda hem akıllarının kıymetinden ve âlemi ukûlün hasusiyyetinden zühul etmemeli hem de akla haddinden fazla kıymet verib de âlemi ukulün ulviyyeti fevkında ulüv ve hâkimiyet yok zannetmemelidir. Kendisinden gafletle yalnız ma'kulüne müstağrak kalan akıllar batından haberdar olmaz, münhasıren tecelliyatı afakıyyeye saplanır, rabbını da sırf âfakî görmek

ister ve bütün ümidini haricden bekler, zanneder ki Semadaki Güneş rabbından daha zahirdir. Ve o kendisinden daha yüksektir. Çünkü kendini duymıyan rabbını da duymaz. Buna mukabil kendini duyan ve fakat kendine icrayi te'sir edib duran ma'kulünden gafletle yalnız kendine meftun, kendine mağrur ve kendi âlemine müstağrak kalan akıllar da münhasıren tecelliyatı batınaya saplanır. Semadaki güneşi kendinde farzeder. Rabbını da hep kendinde veya kendi cinsinden bir akıl, bir rûh olarak görmek ister ve bu suretle kendini mafevkı yok bir ilâh veya ilâh cinsinden addeyler. Çünkü kendi haddini bilmez, haddini bilmiyen de rabbını bilmez. Hakkın akla hâkim olduğunu bilmez de aklın hakka hâkim olduğunu zanneyler. Bilmez ki istivâi hâkimiyyet ne Şems-ü Kamer âlemlerinin ne de ukul-ü ervâh âlemlerinindir. Her ikisinin fevkında Hak tealânındır. Allah tealânın akıllar fevkında öyle bir kudret ve kuvveti, öyle bir ulüvv ve azameti vardır ki

leyli nehara geçirdiği gibi akılları çâk, çâk eder. Öyle bir rahmet ve bereketi vardır ki çâk çâk olmuş sineleri neharı leyle geçirdiği gibi Şems-ü Kamerin üstüne geçirir. Bunun için ey zevil'ukul:

55. ﴿اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً﴾ Rabbınıza dua ediniz, yalvararak ve gizli olarak -Asımdan Ebubekir Şu'be kıraetinde « وخيفة » okunur ki bir nevi' korku ile demektir. Ya'ni evvelâ haddinizi bilib rabbınızı tanıyınız, istivâ, halk-u emir, ulüv ve azamet ve bütün hayr-ü bereket onun ve ona mahsus olduğunu ve kendinizin leyl-ü nehar içinde ona her dem, her lâhza muhtac ve onun tahti hukm-ü rübubiyyetinde mahlûk ve me'mur bulunduğunuzu ve hiç bir zaman ondan müstağni olamıyacağınızı ı'tiraf ediniz. Saniyen o ulüv ve azamet karşısında ona müracaatten ve arzı hacetle arzularınızı taleb ve niyaz etmekten memnu' olmadığınızı ve bil'âkis

sh:»2194

doğrudan doğru taleb ve duaya me'zun ve hattâ me'mur bulunduğunuzu ve fadl-ü ihsanı ilâhîde buhl olmadığını ve fakat halk-u emir, hukm-ü hâkimiyyet ona mahsus olduğundan taleblerinizi is'afa mecbur olmaktan münezzeh bulunduğunu biliniz de ona göre ondan dilekler dileyiniz, arzu ve hacetlerinizi

isteyiniz: İsteyiniz amma bîperva veya bağırıb çağırmakla değil, ta'zımatı kâmile ile yalvararak ve bütün bir ıhlâs ile gizli münacat halinde. Zira ﴿اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ muhakkak ki o mütecavizleri sevmez.- Her hangi bir şeyde emri ilâhînin ta'yin ettiği haddi tecavüz etmek istiyenleri sevmez, haklarında hayır murad etmez. Binaenaleyh taleb ve duadan istıgna edenleri sevmediği gibi dua haddini tecavüz edenleri de sevmez, dualarına icabet etmez.

DUA, küçüğün büyükten, âcizin kadirden hacet ve arzusunu cidden taleb ve recası demek olduğundan fı'len kavlen, hâlen yalvarmak, ıhlâs ve ciddiyyet, bir de istenilen şeyin daî ve med'uvvun hal-ü şanlarına lâyık ve münasib olması ve aralarındaki nisbeti muhıll olmaması duanın haddinde dahil şürutündandır. Bunun için duada tazarru' halinde bulunmamak varlığa, pervasızlığa bir nevi' çalıma delâlet eder. Cüz'î bir saygısızlık etmek dua haddinden emir veya iltimas haddine geçen bir tecavüz olduğu gibi duayı hafiy bir surette yapmamak, bağırıb çağırmak da haddi ıhlâstan riyaya, haddi duadan şikâyet ve da'vaya geçen bir tecavüzü tazammun eder. Netekim bir hadîsi sahihte de şöyle varid olmuştur: «

اِنَّكُمْ لَسْتُمْ تَدْعُونَ اَصَمَّ وَلَا غَائِبًا اِنَّكُمْ تَدْعُونَ سَمِيعًا قَرِيبًا

= siz ne bir saıra ne de bir gaibe dua ediyor değilsiniz.» her halde bir semi'i karibe dua ediyorsunuz. Binaenaleyh duada ıhfa vacib değilse lâekal mendubdur. Ne kadar şayanı ıbrettir ki cenabı Allah leyl-ü

neharda mağlûbun gaşy-ü istitar içindeki talebine imdad eder zafer bahşeylerde ga-

sh:»2195

libin mütecavizâne olan talebi hasîsini akseder başına geçirir. Sonra duada lâyık olmıyan bir şey istemek meselâ harika taleb etmek, nübüvvet mertebesi istemek ve yahud masıyet olan şeyler istemek dahi duada tecavüz cümlesindendir. Bu son cümle bilhassa buna bir tenbihi muhtevidir. Kezalik düada ishâb ve ıtnâb dahi tecavüz cümlesindendir. Netekim süneni İbni macede merviydir ki Abdullah ibni Muğaffel Hazretleri oğlunun «

اَللّٰهُمَّ اِنّى اَسْأَلُكَ الْقَصْرَ الْاَبْيَضَ عَنْ يَمِينِ الْجَنَّةِ اِذَا دَخَلْتُهَا = ilâhî Cennete girdiğim de sağ tarafındaki beyaz köşkü senden dilerim» diye dua ettiğini işitmiş, «oğlum, demiş Allahdan Cenneti iste ve ateşten ona sığın, ben Resulullahdan dinledim ki «

سَيَكُونُ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِى الدُّعَاءِ = bir kavm olacak duada tecavüz edecekler» buyurdu. İbni atıyyenin ve Zemahşerînin nakıllerine göre bu hadîste Resulallah «

اَللّٰهُمَّ اِنّى اَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَمَا قَرَّبَ اِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ وَعَمَلٍ وَاَعُوذُبِكَ مِنَ النَّارِ وَمَا قَرَّبَ اِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ وَعَمَلٍ = Allahım senden

Cenneti ve ona yaklaştıran sözü ve işi dilerim, ateşten ve ona yaklaştıran söz ve işten de sana sığınırım» demesi kişiye kâfidir.» buyurmuş ve okumuş: « اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ۚ »

Hasılı tadarru' ve ıhfa ile dua ediniz, tecavüz etmeyiniz 56.

﴿وَلَا تُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ بَعْدَ اِصْلَاحِهَا﴾ ve Arzda ıslahından sonra ifsad yapmayınız. -Allah tealâ Arzı yaratıb nizamına koymuş, menafi' ve mesalihınize salih bir surete ifrağ eylemiş « وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِى الْاَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ ۗ » ve « وَلَكُمْ فِى الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ » medlûllerince sizi onun üzerinde temkin ve ıkdar etmiş ve bir vakta kadar onu size karargâh ve ma'iyşet ve intifaınız için bir mekân yapmış, menfeat ve mazarratınızı onun salah ve fesadına raptetmiş ve ba'dema sizi bunun ıslâh-ü ifsadından mes'ul tutmuş binaenaleyh siz istiyeceğinizi emri dairesinde Allahdan isteyiniz de Arzın ıslahından sonra üzerinde teaddi ile fesad çıkarmayınız, şirk-ü ısyana, bağy-ü udvana sapmayınız. Hedefi matlubunuz şirk değil tevhid, küfür değil iyman, ısyan değil ıtaat, ıhtilâl değil intizam, zulüm değil adil, tahrib değil ı'mar, hasılı bozmak değil yapmak, fesad

değil salah olsun. İnsan muhtac olduğu her hangi bir şey'in, bir lokma ekmeğin, bir yudum suyun fıkdanındaki fecaati düşünmeli, bastığı Arzın nizamı bozulub çalkalanmağa başlamasındaki dehşetin şiddetini hisab etmeli de her nevi' ifsaddan sakınmalı, daha iyisini yapamıyacağı hiç bir şey'i bozmamalı ve her ne de tasarruf ederse bir fikri salâh ile tasarruf etmeli, faidesiz yere bir habbenin bile ifsad ve itlâfından sakınmalıdır.

Böyle yapınız ﴿وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا﴾ ve hem korku hem ümid halinde rabbınıza dua ediniz. -Korku halinde ümidi, ümid halinde korkuyu bırakmıyarak daima ikisinin noktai istivâsını gözeterek dua etmelidir. Çünkü Allah hem zülcelâl, hem zül'ikramdır. Âlemde emri ilâhî tahtinde leyl-ü nehar nasıl biribirile musabaka ederek gidiyorlarsa havf-ü ümid de öyledir. Bu iki hâleti ruhiyye insanın seyr-ü sülûkünde iki kanad gibidir. Her hangisi atılsa insan bir mürği şikestebâl gibi uçmaktan mahrum kalır. Kalb ancak bunların mütekabilen çırpınmasındaki tenasüb-ü istivâdan doğrudan doğru veçhi hakka nâzır bir istikamet alır. Duanın hüsnü de kalbin bu istikametiyledir. Böyle dua edenler dua da ihsan mertebesine irmiş muhsinînden olurlar. ﴿إِنَّ رَحْمَتَ اللّٰهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ﴾ şüphesiz ki muhsinlere Allahın rahmeti yakındır.- Hiç bir hususta Allah muhsinlerin ecrini zayi' etmez.

Duâda muhsin olanların da dualarını kabul eder, yakında muradlarına irdirir.

57. ﴿وَهُوَ الَّذِى﴾ ve o, o Allahdır ki ﴿يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِۦٓ﴾ rahmetinin iki eli arasında ya'ni önünde mübeşşirleri olarak bir takım rüzgârlar gönderir. -Nafi', İbni Kesîr, Ebu Amir, Ebu Ca'fer Ya'kub kıraetlerinde « بُشُرًا » İbni Âmir de « نُشْرًا » okunduğuna göre: rahmetinin önünde

sh:»2197

nâşirleri olarak münteşir bir takım rüzgârlar gönderir. « بُشْرٌ » beşirin cem'i « نُشْرٌ » «neşûr» ün cem'idir. Resûl vezninde neşûr, nâşir veya menşur ma'nasına gelir. «Nun» un fethile «neşr» dahi neşretmek, yaymak ve tefrık etmek ma'nâsına masdar olduğu gibi rayihai tayyibe ma'nâsına ve bundan bulutu neşredib döşiyen, hoş ve yumuşak rüzgâr ma'nâsına isim dahi olur. Ve bu suretle İbni Kesîr, Hamze, Kisaî kıraetlerinde « اَلرِّيَحَ نَشْرًا » okunduğuna göre de: «rahmetinin önünde neşr halinde rüzgâr gönderir.- Yağmur yağdıracağı ni'met ve hayat neşr edeceği zaman önce durgun hevaları oynatır,

sükûnlarını harekete tebdil eder. Hareketi berekete mukaddime, sebeb, delil, ve resul, müjdeci ve nâşir yapar, yayar, fakat her hareketi değil, bir hareketi mahsusayı. Çünkü azâb olan hareketler, azâb muhbiri olan rüzgarlar da vardır. Bu ma'nâ ile İbni Ömer radiyallahü anhümadan merviydir ki riyah sekiz nevi'dir. Dördü azâb, dördü rahmettir. Azab olanlar: kasıf, âsıf, sarsar, akîm. Rahmet olanlar da naşirât, mübeşşirât, mürselât, zariyattır. ilh... Bir hadîsi nebevîde de şöyle varid olmuştur: «

نُصِرْتُ بِالصَّبَا وَاُهْلِكَتْ عَادٌ بِالدَّبُورِ وَالْجَنُوبُ مِنْ رِيحِ الْجَنَّةِ » ben saba ile mensur oldum. Âd debur ile ihlâk edildi, cenub da Cennet rüzgârındandır».

Hazreti Kâ'bden de menkuldür ki: Allah üç gün rüzgârı habsetse ekser Arz kokardı. Hasılı korkulacak hareketler, münzir olan rüzgârlar da vardır. Fakat rahmeti ilâhiyyenin mübeşşiratı ve naşiratı mürselât ve zariyatı da onlar içindedir. Bunun için ümid hafvten, havf ümidden münfekk olmamak lâzım gelir.

Asarı cevviyyeden rih, rüzgâr: Müteharrik hevâ demektir ki cihatına, evsafına nazaran muttarıd veya gayrı muttarıd bir çok aksam ve en'vaı vardır. Sureti umûmiyyede cihat noktai nazarından dört veya sekiz rüzgâr esas gibi mülâhaza olunur. Ve rüzgârların hudûsünde ve cereyanında tasarrufatı ilâhiyyeye delâlet eden pek mühim noktalar vardır. Rıh, hareket eden hevâ olmak i'tibariyle

şüphesiz ki bir tahrik ile husule gelir. Hevânın her hareketine de rıh denilmediğinden rüzgâr göndermek hevâyi bir noktadan diğer noktaya sureti mahsusada bir tahrik ma'nasını tezammun eder. Bir kerre bu hareket, hevanın bir fi'li tabiîsi değildir. Zira hava sakin de olur. Bunun için İlmi tabiîde riyahın sebebi husulü hevanın aldığı suhunet, ya'ni hararet ve bürudet tehavvülatına nisbet olunur. Şu halde rüzgârın husulü de leyl-ü nehar meselesinde izah olunduğu üzere hararet tabiati ile bürudet tabiati arasındaki galibiyyet ve mağlûbiyyet nisbetlerinin tahvil ve tasrifine raci'dir ki bu da doğrudan doğru ve fevkattabia bir emri rabbanîdir. Binaenaleyh gerek bir kaide tahtinde esen riyahı muntazame olsun, gerekse riyahı gayrı muntazame olsun ikisi de bir tabiati diğer tabiate teslıt demek olduğundan doğrudan doğru bir tasarrufı rabbanî olduğunda şüphe yoktur. Şu kadar ki rıyahı muntazamade âdet ve ıttırad, riyahı gayrı muntazamede harika ma'nası galibdir. Onun için kudreti ilahiyyeyi yalnız harikada aramak gafletinde bulunanlar, fili ilahî ancak fevkal'âde rüzgârlardır zannederler. Maamafih burada mevzuı bahis yalnız muharriki evvel delilini teşkil eden bu tahrik değildir. Bu tahrikin mütezammın olduğu daha bâ'zı hususıyyat ile beraber bunun binnetice hayât ve ni'mete ve yağmur gibi bir rahmeti ilâhiyyeye olan alâkası delâleti mütekaddimesi, ya'ni bundan sonra gelecek diğer bir fili ilâhîyi ıhbar eder bir surette âlemi ukule bir nevi'

risaleti temsil etmesi, rüzgâr hadisesinin diğer bir hadise olan yağmur vakıasını ihzar ve kablel'vuku' iş'ar eylemesi haysiyyetine de bilhassa nazarı dikkat celb olunmuştur. Ve bu vechile hem halk, hem emir, hem maddiyyat, hem ma'neviyyat noktai nazarından kudret ve hikmeti ilâhiyye tecelliyatı gösterilerek Âhıret ve risalet mes'elelerini tezekkür ve tedebbür ettirecek misaller iyrad edilmiştir. Hulasa bir takım rüzgârlarda bil'ahare

varid olacak olan rahmeti ilâhiyyeyi tebşir eyleyen bir Resul, bir Melek misali vardır. Allah tealâ bunları rahmetinin önünde mübeşşirat veya naşirat olarak irsal eder.

Şimdi kudrete bakınız ki ﴿حَتّٰٓى اِذَآ اَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا﴾ nihayet o rüzgârlar -hevadan ağır- sekîl sekîl bulutları az ve hafif bir şey gibi kaldırıb yüklendiği vakıt -ya'ni rüzgârların kaidelerinden birisi de bulutları dirleyib toplamak ve yaymak ve yağmura muhtac olan yerlere götürmek için tepelerinde taşımaktır. Fakat bu taşıyışta gayet şayanı dikkat bir husus vardır. Çünkü heya hafif, bulutlar ise ağırdır. Hafifin ağırı kaldırması ise hilâfı taibattır. Filvaki' burada bu sıklet ve iklâl ıhtarının ulûmı tabi'iyye

noktai nazarından pek büyük ehemmiyyeti vardır. Zann edilirdi ki bulutlar hevadan hafif su buharından ıbarettir. Halbuki asıl bulut su buharı hali değil, bilfi'il su habbeciklerinin tecemmü halinde olunduğu ahiren fark edilmiş ve suyun ise havadan sekil olduğu ma'lûm bulunmuş olduğundan sehabın cevvi hevada muallakta durması hikmeti tabi'iyyede bir mes'ele teşkil etmiştir. Ve izahında iki nazariyye hasıl olmuştur: İbtida «o su habbecikleri sabun köpüğü gibi mücevvef ve içlerinde heva mahbus olub bu hevâ haricteki hevadan fazla bir derecei hararetle bulunduğundan hafif olarak üzerinde yüzüyor» denilmiş, sonra bu nazariyye cerholunarak sehabı terkib eden su habbeciklerinin içi boş değil, dolgun bulunduğu ve binaenaleyh her biri kendi hacmindeki hevadan sekîl olduğu halde aşağıdan rüzgârın tahrikiyle kum danelerinin yukarı çıkması gibi cevvi hevada muallâk kalarak sağa sola hareket ettiği kabul edilmiştir. Evvelkine göre balon ve gemi gibi hafifin sekîl üzerinde duruşu, ikinciye göre de kuş ve tayyare gibi sekîlin hafif üzerinde duruşudur ki « اَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا » ıhtarı da bunda zâhirdir. Evet, hevadan ağır olan su habbeciklerini daha harr heva ile bil'imlâ köpük haline

sh:»2200

koyarak hafiflendirib küçücük baloncuklardan müteşekkil bulut donanmalarını heva üzerinde tutmakta dahi

büyük bir san'at olduğu şüphesiz ise de su habbeciklerinin sıkletlerini olduğu gibi muhafaza etmekle beraber onlardan daha hafif olan hevanın mücerred hareketten aldığı kuvvetle o sekîl bulut kütlelerini kaldırıb yüklenmesi daha ziyade calibi dikkat bir hâdisedir ki bunda hareketin ehemmiyyeti ve hareket emrini veren muharrikin mücerred hareketle hıffet ve sıklet ahkâmını değiştiren ve tabiatlerin hukmünü aks-ü kalbeden bir kudreti mutlakaya malik olduğu doğrudan doğru tezahür eder. Ve işte bu ma'nâya ıttılâ' sayesindedir ki kuvvei muharrike istihsaliyle tayyareler yapılmış ve kuş gibi heva üzerinde uçmak muveffakıyyeti elde edilmiştir. Bu iyzahtan anlaşılır ki tahriki riyahtaki bu kudreti bâligayı bilhassa ıhtar eden işbu « اِذَآ اَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا » mazmumunda risaleti Muhammediyyenin delâili kat'ıyyesinden birisi olan bir mu'cizei ılmiyye var demektir. Bir mu'cize ki fenni beşer bunun sıdkına bin seneden sonra vakıf olabilmiştir. Maamafih iş bununla kalmıyor, Allah rüzgâra o kuvveti vermekle beraber onu onda atalet kaidesi üzere bir tabiat istivâsiyle bırakmıyor. Bu noktada irade tecellisini anlatıyor ve kendi istivâi hâkimiyyetini gösteriyor, Onun için gıyabdan tekellüme iltifat ile buyuruyor ki:

Tam o riyah, sehabı sikali kaldırıb yüklendikleri vakıt ﴿سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ﴾ biz o sehabı ölü bir belde için sevkederiz de ﴿فَاَنْزَلْنَا بِهِ الْمَآءَ﴾ o suyu o beldeye indiririz ﴿فَاَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ﴾ ve o su ile her türlü meyveleri çıkarırız ve

çıkaragelmişizdir. ﴿كَذٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتٰى﴾ işte ölüleri -kabirlerinden- böyle çıkaracağız ﴿لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ şimdi siz dü-

şünebilirsiniz. -Bunları düşünür anlıyabilirsiniz ki halk da emir de kendisinin olan ve bir tahrik ve irade ile bunları yapmağa ve ölmüş bir beldeyi yeniden ıhya etmeğe kadir bulunan rabbınızın ölüleri diriltebileceğinden şüphe yoktur. Lâkin şunu da unutmamak lâzım gelir ki yağmur yağmakla her yer alesseviyye semere vermez, her toprağın kuvvei inbatiyyesi bir olmaz. Yağmur yağar 58.

﴿وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ﴾ ve iyi belde: Toprağı iyi olan arazinin ﴿يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ﴾ rabbının izniyle nebatı iyi çıkar.- Gerçi Allahın izni, meşiyyeti ve teysiri olmayınca hiç bir şey olmaz. Fakat adetullahda halk ile emir beyninde tenasüb bulunduğundan hoş ve iyi olan toprağın mahsulâtı da yağmurla biizni hudâ bereketli güzel ve kolaylıkla çıkar.

﴿وَالَّذِى خَبُثَ﴾ fena olanın ise ﴿لَا يَخْرُجُ﴾ çıkmaz, çıkarsa da ﴿إِلَّا نَكِدًا﴾ ancak zorla, pek az ve faidesiz bir şey çıkar, yağmurdan da istifade edilmez..

-Binaenaleyh insan Arzın salâhındaki ehemmiyyeti iyi takdir etmeli ve onun tıyb-ü hubsünde kedisinin de

bir mes'uliyyeti bulunduğunu unutmamalıdır.

﴿كَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ﴾ işte biz şükredecek her hangi bir kavm içindir ki bu âyetleri böyle tasrîf, türlü türlü suretlere kor tekrar ederiz. Ve daha edeceğiz.- Ya'ni bu beyan ve tasvir insanlar için bir darbı meseldir. Peygamberler, rahmeti ilâhiyyenin mübeşşir ve nâşirleri, hâmil oldukları tekâlif ve şerayi' mâbihilhayat olan mâi sâfiy ile dolu ağır bulutlar gibi Kur'an kalblerin âbı hayatı, din ve ma'rifet, ebedî bir hayat olan rahmeti ilâhiyye, mükellef ve muhatab olan insanlar da yağmurun indiği yerler gibi iki kısımdır: Topraklar gibi insanların ve insan hey'eti

içti-

mâiyyesinin de tayyibi ve habîsi: İyisi kötüsü, mü'mini kâfiri vardır. İyiler iyi düşünür, rusüli ilâhiyyeden istifade eder, âyâtı ilâhiyyeyi tefekkür ve tezekkür ile ıbret alır, iyman eder, hayat bulur, niamı ilâhiyyeye şükreder. Âhıret için a'mali saliha ile semeratı hasene verirler. Âyâtı tekviniyye ve teşrıiyyede cereyan eden tasrifat ve tasarrufatı ilâhiyyenin, irsali rusül ve inzali Kur'anın hıkmeti de bilhassa bunların intifa' ve şükranıdır. Çorak yer gibi fena olanlar ise niam-ü rahmeti ilahiyyeyi küfr-ü küfran ile karşılarlar, bu intifa'dan

mahrum kalırlar. Onların semere vermelerine izni ilahî taallûk etmez. Usret ve mahrumiyyet içinde felâkete yuvarlanır giderler. Netekim kısası Enbiya ve tarihi ümem buna şahiddir. Bunun için burada hılkati Âdemden sonra başlıyan ve risaleti nev'i beşerde takrir ederek tedviri zeman eden hukmi istiva tahtinde emri risalette halkı evvelin eyyamı sittesi misali üzere harikaları mutazammın altı devr teşkil eden altı Peygamberin kıssai risaletleriyle yedincisinde «

اِنَّ الزَّمَانَ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ» risaleti Muhammediyyede tecelli eden istivai risaleti takrir ve tebyin etmek üzere kasem ile buyuruluyor ki:

1-:

﴿٥٩﴾ لَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ اِنِّىْٓ اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٦٠﴾ قَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِهٖٓ اِنَّا لَنَرٰيكَ فِىْ ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٦١﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِىْ ضَلَالَةٌ وَلٰكِنِّىْ رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾

sh:»2203

﴿٦٢﴾ اُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبّى وَاَنْصَحُ لَكُمْ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَالَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٣﴾ اَوَعَجِبْتُمْ اَنْ جَآءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٤﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِى الْفُلْكِ وَاَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Celâlım hakkiçün Nuhu kavmine Resul gönderdik, vardı da ey kavmim! Dedi: Allaha kulluk edin, ondan başka bir ilâhiniz daha yoktur, cidden ben üzerinize büyük bir günün azâbı inmesinden korkuyorum 59 Kavmimden cumhur cemaat her halde biz, dediler: Seni açık bir dalâl içinde görüyoruz 60 Ey kavmim, dedi: bende hiç bir dalâlet yok ve lâkin ben rabbül'âlemîn tarafından bir Resulüm 61 size rabbimin risaletlerini tebliğ ediyorum ve size nasıhat ediyorum ve Allâhdan sizin bilemiyeceklerinizi biliyorum 62 size korkunç akıbeti haber vermek için ve korunmanız için ve belki rahmete mazhar edilirsiniz diye sizden bir adam

vasıtasiyle rabbınızdan size bir ıhtar geldiğine inanmıyor da taaccüb mü ediyorsunuz? 63 Bunun üzerine onu tekzib ettiler, biz de kendisini ve ma'iyyetinde iyman edenleri gemide necâta erdirdik de âyetlerimizi tekzib edenleri garkeyledik, çünkü bunlar basıyretleri körelmiş bir kavm idiler 64

sh:»2204

2-:

﴿٦٥﴾ وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُودًا ؕ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ؕ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٦﴾ قَالَ الْمَلَاُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهٖٓ اِنَّا لَنَرٰيكَ فِى سَفَاهَةٍ وَاِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٦٧﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِى سَفَاهَةٌ وَلٰكِنِّى رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٨﴾ اُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّى وَاَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ اَمِينٌ ﴿٦٩﴾ اَوَعَجِبْتُمْ اَنْ جَآءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ ؕ وَاذْكُرُوٓا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِى الْخَلْقِ بَصْطَةً ۚ فَاذْكُرُوٓا اٰلَآءَ اللّٰهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٠﴾

قَالُوٓا اَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللّٰهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَآؤُنَا ۚ
فَاْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿

sh:»2205

﴿٧١﴾ قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ ۗ
اَتُجَادِلُوْنَنِىْ فِىْٓ اَسْمَآءٍ سَمَّيْتُمُوْهَآ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللّٰهُ
بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ ۚ فَانْتَظِرُوْٓا اِنِّىْ مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِيْنَ ﴿٧٢﴾
فَاَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِيْنَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا
بِاٰيَاتِنَا وَمَا كَانُوْا مُؤْمِنِيْنَ ﴿

Meali Şerifi

Âd kavmine de kardeşleri Hûd Peygamberi gönderdik, ey kavmim dedi Allaha kulluk edin, ondan başka bir ilâhınız daha yok, hâlâ siz onu azâbından sakınmıyacak mısınız? 65 Kavminden o küfre dalmış cumhur cemaat dediler ki: Her halde biz seni bir çılgınlık içinde görüyoruz ve her halde seni biz yalancılardan biri

zannediyoruz 66 Ey kavmim, dedi: Bende hiç bir çılgınlık yok lâkin ben rabbül'âlemîn tarafından bir Resûlüm 67 Size rabbımin risaletlerini tebliğ ediyorum ve ben sizin için emin bir nasıhım 68 Sizi inzar etmek için içinizden bir adam vasıtasiyle size rabbinizden bir ıhtar geldiğine inanmıyor da teaccüb mü ediyorsunuz? Düşünün ki o sizi kavmi Nuhtan sonra hulefa kıldı ve size hılkatte ziyade bir inbisat verdi, o halde Allahın ni'metlerini unutmayıb zikredin ki felâh bulabilesiniz 69 Ya, dediler: sen bize yalnız Allaha tapalım atalarımızın tapa geldiklerini bırakalım diyemi geldin, eğer sadıklardan isen haydi bizi tehdid edib durduğun o azâbı başımıza getir görelim 70 İşte, dedi, üzerinize rabbınızdan bir azab fırtınası bir gadab indi, siz bana sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler hakkında mücadele mi ediyorsunuz? Allah onlara hiç bir zaman öyle bir hakkı saltanat indirmedi artık gözetin ben de sizinle beraber gözetenlerdenim 71

Bu-

nun üzerine kendisini ve ma'iyyetindekileri mahza tarafımızdan bir rahmet ile necâta erdirdik de o âyetlerimizi tekzib edib iyman etmiyenlerin kökünü kestik 72

3-:

﴿٧٣﴾ وَاِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا
لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ قَدْ جَآءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هٰذِهٖ نَاقَةُ اللّٰهِ
لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوهَا تَاْكُلْ فِىٓ اَرْضِ اللّٰهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُٓوءٍ
فَيَاْخُذَكُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٧٤﴾ وَاذْكُرُوٓا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنْ
بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّاَكُمْ فِى الْاَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا
وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوٓا اٰلَآءَ اللّٰهِ وَلَا تَعْثَوْا فِى
الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٧٥﴾ قَالَ الْمَلَاُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهٖ
لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ اَتَعْلَمُونَ اَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ
مِنْ رَبِّهٖ قَالُوٓا اِنَّا بِمَآ اُرْسِلَ بِهٖ مُؤْمِنُونَ﴿﴾

sh:»2207

﴿٧٦﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوٓا اِنَّا بِالَّذِٓى اٰمَنْتُمْ بِهٖ كَافِرُونَ
﴿٧٧﴾ فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ
ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ اِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٨﴾ فَاَخَذَتْهُمُ

الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا فِى دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٧٩﴾ فَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبّى وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلٰكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Semûd kavmine de kardeşleri Salih Peygamberi, ey kavmim! Dedi: Allaha kulluk edin, ondan başka bir ilâhınız daha yok, işte size rabbınızdan açık bir mu'cize geldi, bu, Allahın nâkası size bir âyet, bırakın onu Allâhın Arzında otlasın, sakının ona bir fenalıkla dokunmayın ki sonra elîm bir azâba uğrarsınız 73 Ve düşünün ki o, sizi Âdden sonra hulefa yaptı ve bu Arzda sizi yerleştirdi, düzlüklerinden köşkler ediniyorsunuz ve dağlarından evler yontuyorsunuz, artık hep Allahın eltafını zikredin de yer yüzünü fesadcılıkla berbad etmeyin 74 Kavmi içinden kibirlerine yediremiyen cumhur cemaat o hırpalanmakta olanlara, onlardan iyman eden kimselere, siz, dediler, Salihin hakıkaten rabbı tarafından gönderilmiş olduğunu biliyormusunuz? Biz, dediler: doğrusu onun gönderildiği şeye mü'minleriz 75 O kibirlerine yediremiyenler doğrusu, dediler: biz o sizin iyman ettiğiniz şeye kâfirleriz 76 Derken o nâkayı tepelediler ve rablarının emrinden tuğyan etti-

sh:»2208

ler ve dediler ki: Hey Sâlih, sen gerçek mürselînden isen bizi tehdid etmekte olduğun azâbı getir görelim 77

Bunun üzerine onları «o recfe» tutuverdi vatanlarında çöke kaldılar 78 Döndü de onlardan ey kavmim!

Dedi: ben size rabbımın risaletini tamamiyle tebliğ ettim ve nasıhat ettim, hayrınıza çalıştım ve lâkin nasihat

edenleri sevmezsiniz 79

4-:

﴿٨٠﴾ وَلُوطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖٓ اَتَاْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا
مِنْ اَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٨١﴾ اِنَّكُمْ لَتَاْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ
دُونِ النِّسَآءِ ۭ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ ﴿٨٢﴾ وَمَا كَانَ جَوَابَ
قَوْمِهٖٓ اِلَّآ اَنْ قَالُوٓا اَخْرِجُوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ ۚ اِنَّهُمْ اُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ
﴿٨٣﴾ فَاَنْجَيْنَاهُ وَاَهْلَهٗٓ اِلَّا امْرَاَتَهٗ ۡ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٨٤﴾
وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا ۭ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Lût Peygamberi der ki bir vakıt kavmine, dedi: Sizden evvel âlemlerden hiç birinin yapmadığı şenaatı

sizmi yapıyorsu-

sh:»2209

nuz? 80 hakıkaten kadınları geçib de şehvetle erkeklere mi varıyorsunuz? Yok siz pek müsrif bir kavimsiniz

81 Kavminin ise şöyle demelerinden başka cevabı olmadı: çıkarın bunları memleketinizden, çünkü bunlar

eteklerini çok temiz tutan insanlar 82 Biz de onu ve ehlini kurtardık, ancak karısı kalıb yere geçenlerden

oldu 83 Ve üzerlerine bir azab yağmuru yağdırdık, işte bak mücrimlerin akıbeti nasıl oldu 84

5-:

﴿٨٥﴾ وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا

لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ؕ قَدْ جَآءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَاَوْفُوا الْكَيْلَ
وَالْمِيزَانَ وَلَاتَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَآءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ
بَعْدَ اِصْلَاحِهَا ؕ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۚ ﴿٨٦﴾ وَلَا
تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ
بِهٖ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا ۚ وَاذْكُرُوٓا اِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ ۖ وَانْظُرُوا
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿﴾

sh:»2210

﴿٨٧﴾ وَاِنْ كَانَ طَآئِفَةٌ مِنْكُمْ اٰمَنُوا بِالَّذِى اُرْسِلْتُ بِهٖ وَطَآئِفَةٌ
لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُ بَيْنَنَا ۚ وَهُوَ خَيْرُ
الْحَاكِمِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Medyen kavmine de kardeşleri Şuayb Peygamberi: Ey kavmim, dedi: Allaha kulluk edin, ondan başka

bir ilâhınız daha yok, işte size rabbınızdan bir beyyine geldi, artık kileyi, teraziyi tam tutun, nâsın eşyasına haksızlık etmeyin, yer yüzünü ıslahından sonra yine fesada vermeyin, bana inanırsanız bu söylediklerim sizin için hayırlıdır 85 Hem öyle tehdid ederek her caddenin başına oturub da Allahın yolundan ona iyman edenleri çevirmeyin ve yolun çarpıklığını arzu etmeyin, düşünün ki vaktiyle siz pek az idiniz, öyle iken o sizi çoğalttı ve bakın o müfsidlerin akıbeti nasıl oldu? 86 Eğer içinizden bir kısmı benim gönderilmiş olduğum hakikate inanmış bir kısmı da inanmamış ise Allah aramızda hukmünü verinciye kadar sabr edin ki o, hâkimlerin en hayırlısıdır 87

Sûrenin başındaki « وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا » inzar-ü tezkîrinin şevahidi tarihiyyesiyle bir tafsılini ve hılkati Âdemden sonra alel'umum cemiyyeti beşeriyye ve akvamı muhtelife üzerinde istivâi rabbanînin bir sureti tecellisi ile irsali rüsülün hikmet ve netaicine ve edyan-ü şerayıın seyr-i tekâmülüne ve ruh-u gayei mekasıdine muteallık pek mühim hakıkatleri iyzah ve tenvîr eden ve bir çok Sûrelerde muhtelif ıbret ve intibah noktai nazarından bast veya işaret edilecek olan bu kıssalar Kur'anın ifadesindeki nekahat ve letafet ve ciddiyyet-ü belâğate bilhassa i'tina olunarak okunduğu zaman bunlardan alınacak olan dersi ıbret

sh:»2211

ve ilham o kadar yüksek ve o kadar vazıh ve feyyazdır ki kütübhaneler dolusu tarih kitabları okunub tetkık edilecek olsa elde edilecek dersi intibah, yükselmek için sarılınacak desatiri ıbret bunlardan başka bir şey olmıyacak ve bunların verdiği vuzuhı ilhamı vermiyecektir. Bütün esâtîri evvelîn bütün âsârı atîka, bütün kütübi sâlife, bütün cereyanı vekayi' istikrâ olunsa muhtevi oldukları inhirafat ve hurafat tayyedilerek hayatı beşerin mebde' ve meadı noktai nazarından ifade edecekleri hakaikı sabite Kur'anın bu kıssalarında telhıs-u işaret olunan esasatın hududuna aşamıyacakları muhakkaktır. Bu kıssaların muhtevi olduğu hakaıkı Kur'anın nüzulünden evvel dillerde ve kitablarda o kadar tahrifat ve hurafat ile teşviş edilmiş idi ki insanlar onu duyub dinledikçe hissiyyati diniyyeyi bir çocuğun masal dinlemekten aldığı şetareti hayaliyye gibi bir şey zannedecek hale gelmişlerdi. Netekim bu gün de Tarihi edyanı ve Edebiyatı bu ruh ile ta'kıb etmek istiyenler pek çoktur, Müfessirînin bir kısmı bâhusus mütekaddimînden bir kısmı bu kıssalar etrafında nüzuli Kur'andan mukaddem deveran edegelen muhtelif rivayat hakikate nasıl götürdüğüne dair bir mukayese dersi vermişlerdi. Fakat tefsir mütaleasına ehl olmıyan bir çokları bunları kıssaların tefsiri gibi telâkki etmiş ve nassı Kur'andan ziyade bu rivayetlerin arkasında koşarak Kur'anın açtığı hakıkat tarikından ma'kûs bir surette istifadeye kalkışmışlar, dini sünnetten ziyade mücerred garaibde aramak sevdasına

düşmüşlerdir. Bunlara mukabil, sırf tabiî kalmak istiyenler de halkı evveli hiç hisaba almıyarak havarık kabilinden olan ve dillerde destan bulunan beyyinatı hakkı herçibâdâbâd «Esatîri evvelîn» deyib geçmişler veya sureti mutlakada tabiate irca' sevdasına düşmüşlerdir. Kur'an ise hakikatin bu

ikisi arasında bulunduğunu tefhim için bu kıssaları ne kadar güzel tebliğ ve ne ciddî bir surette beyan ve tasvir etmiştir. Binaenaleyh bunları her kıssanın mevzu' ve gayesine, tarzi tasvir ve münakaşasına ya'ni her Peygamberin aslı da'vetine ve da'vetinin sureti tebliğ ve isbatına ve kavmiyle olan münakaşalarının uslûbuna ve sual-ü cevabın muhtevi olduğu hakaikı ilmiyye ve kavaidi edebiyyeye ve binnetice iyman-ü küfrün akıbetine ve sonra kıssalar mecmuunun hey'eti umumiyyesi beynindeki kadri müstereke ve ahengi terakkı ve tekâmüle tahlilî ve terkibî bir surette nasbi nazar ederek kemali ıbretle okumalı ve bunlardan akvamı muzmahillenin tahlili hayatiyle esbabı sükut ve helâklerini istinbat ederek istıkbal için ıbret almanın yolunu öğrenmeledir. Görülecektir ki bütün esbabı sükut ve ızmıhlâl emri hakkı dinlememek ve Allahın rehber olarak gönderdiği yüksek nâsıhların kadr-ü kıymetini bilmemeğe ve binaenaleyh şükran yerine küfrana raci'dir. Ve diyni hak vaz'ı beşerî olan bir müessesei içtimaiyye değil, sağlam ve mes'ud bir

müessesei içtimaiyyenin asl-ü esasını ve düsturı hareketini teşkil eden bir vaz'ı ilâhîdir. Ve her milletin kabiliyyeti hayat ve saadeti, kalbini verdiği ma'budun şaniyle mütenasibdir. Ve onun için hepsi hiç ve ancak Allahın diyni haktır. İnsanlara Sema kapılarını açacak olan kanun Zeyd ve Amrin mevzuatı ve âmâli ve teşehhiyatı değil, halk-u emir kendisinin olan rabbülâlemînin emridir. Yoksa Dünya bir tarafa toplansa bir yaprağın tâbi' olduğu sükut veya i'tilâ kanununu vaz'ı ilâhîden tahvile kadir olamaz. Netekim insanları tûfânı belâdan kurtaracak olan sefinei necat da kanunı hakdan başkasiyle inşa edilemez.

Hatıbı Enbiya Şuayb aleyhisselamın bu tebliğatına karşı:

sh:»2213

﴿٨٨﴾ قَالَ الْمَلَاُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِه لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَآ اَوْ لَتَعُودُنَّ فِى مِلَّتِنَا ؕ قَالَ اَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴿٨٩﴾ قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اِنْ عُدْنَا فِى مِلَّتِكُمْ بَعْدَ اِذْ نَجّٰينَا اللّٰهُ مِنْهَا ؕ وَمَا يَكُونُ لَنَآ اَنْ نَعُودَ فِيهَآ اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ رَبُّنَا ؕ وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا

عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا ۟ رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَاَنْتَ
خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿٩٠﴾ وَقَالَ الْمَلَاُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِه لَئِنِ
اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا اِنَّكُمْ اِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿٩١﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ
فَاَصْبَحُوا فِى دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ۛ ﴿٩٢﴾ اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَاَنْ
لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۛ اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ
﴿٩٣﴾ فَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّى
وَنَصَحْتُ لَكُمْ ۚ فَكَيْفَ اٰسٰى عَلٰى قَوْمٍ كَافِرِينَ ۚ ﴿﴾

sh:»2214

Meali Şerifi

Kavminden büyüklenmek isteyen cumhur cemaat, ya Şuayb! kat'iyyen, dediler: Seni de seninle beraber iyman edenleri de memleketimizden çıkarırız, yâhud ki sureti kat'iyede milletimize dönersiniz; ya, dedi, istemezsek de mi? 88 Doğrusu Allah bizi kurtarmış iken sizin milletinize dönecek olur isek bir yalan söyliyerek Allâha iftira etmiş imişiz demek olur, ona dönmemiz bizim için olacak şey değildir, meğer ki

rabbımız Allah dilemiş olsun, rabbımız her şeyi ılmiyle kuşatmış, biz Allaha dayanmışız, ey bizim rabbımız kavmimizle bizim aramızı hakk ile fetih buyur, sen fatihlerin en hayırlısısın 89 Kavminden küfreden cumhur cemaat da yemin ederiz, dediler: eğer Şuaybe uyarsanız hiç şüphe yok o takdirde siz kat'î husrâne düşeceksiniz 90 Derken onları o recfe tutuverdi, derhal vatanlarında çöke kaldılar 91 Şuaybı tekzib edenler sanki orada bir şenlik tutmamışlardı, Şuaybı tekzib edenler, husrane düşenler onlar olmuşlardı 92 Döndü de onlardan, ey kavmim! dedi: Alim Allah size rabbımın risaletlerini iblâğ eyledim, size nasîhatte ettim, şimdi kâfir bir kavme nasıl acırım 93

89. ﴿رَبَّنَا افْتَحْ﴾ -Hukm-ü hukûmet ma'nâsına olan fetahadan me'huz olub yukarıda geçen «فَاصْبِرُوا حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُ بَيْنَنَا» va'dini talebdir.

91. ﴿جَاثِمِينَ﴾ -Cüsum: Tavşanın ve kuşun uyuduğu vaz'ıyyet gibi ayakların iki sâkı kabzolunarak göğsü üzerine yere çöküp yapışmaktır. «

اَللُّصُوقُ بِالاَرْضِ مَعَ قَبْضِ السَّاقَيْنِ كَمَا يَرْقُدُ الاَرْنَبُ وَالطَّيْرُ

» ya'ni vatanlarında öyle sürçüb yüzün koyu çöktüler ki kendilerinde hareketten eser kalmadı.

92. ﴿اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا﴾ Şüaybı tekzib edenler sanki bu diyarda safa sürmemişlerdi ﴿اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا﴾ Şüaybı tekzib edenler- onu ve ma'iyyetindeki mü'minleri karyemizden çıkarırız diye teh-

dide kalkışanlar, ona ittiba' ederseniz behemehal hasirînden olursunuz diyenler ﴿كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ﴾ ancak kendileri hasirîn oldular. Şüayb ve ona tâbi' olanlar değil.

93. ﴿فَتَوَلّٰى عَنْهُمْ﴾ Bunun üzerine Şüayb onlardan sarfı nazar etti ﴿وَقَالَ﴾ ve ederken dedi ki ﴿لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّى﴾ alimallah ben size rabbımın risaletlerini iblâğ ettim bu felâketten kurtulmak için Allahın bildirdiklerini anlattım ve emirlerini tebliğ eyledim ﴿وَنَصَحْتُ لَكُمْ﴾ ve size lâzım gelen nasıhatı, hayırhahlığı yaptım -vazifemi temamen iyfa eyledim fakat siz dinlemediniz küfrettiniz ﴿فَكَيْفَ اٰسٰى عَلٰى قَوْمٍ كَافِرِينَ﴾ binaenaleyh ben şimdi kâfirler güruhuna nasıl teessüf ederim- ya'ni evvel emirde Şuayb aleyhisselâm

kavminin helâkinden bir huzün duydu fakat onların huzn-ü teessüfe lâyık olmadıklarını ve çünkü küfürleriyle azaba istihkak kesbetmiş olduklarını te'emmül ederek onlardan bütün alâkai ma'neviyyesini kesti. Hâsılı «oh olsun!» demedi, fakat «vah!» demek de caiz olmıyacağını mülâhaza etti ve böyle diyerek onlardan bütün bütün sarfı nazar eyledi.

Böyle azabı istiysal ile kökleri kazınıb bütün bütün mahvedilen bu akvamın buna istihkaklarını temamen tavzıh ve altıncı kıssaya geçmeden evvel bu beş kıssanın hasılai ıbretini telhıs, ya'ni vakıatın ıhsasından tahric-ü tenkıhı ıllet gayesini tefhim ile buyuruluyor ki:

﴿٩٤﴾ وَمَآ اَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِنْ نَبِىٍّ اِلَّآ اَخَذْنَآ اَهْلَهَا بِالْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ﴿﴾

sh:»2216

﴿٩٥﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتّٰى عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ اٰبَآءَنَا الضَّرَّآءُ وَالسَّرَّآءُ فَاَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

﴿٩٦﴾ وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰٓى اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ
بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنْ كَذَّبُوا فَاَخَذْنَا هُمْ بِمَا
كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٧﴾ اَفَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَّاْتِيَهُمْ بَاْسُنَا
بَيَاتًا وَهُمْ نَآئِمُونَ ﴿٩٨﴾ اَوَ اَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَّاْتِيَهُمْ
بَاْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٩﴾ اَفَاَمِنُوا مَكْرَ اللّٰهِ ۚ فَلَا يَاْمَنُ
مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٠٠﴾ اَوَ لَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ
يَرِثُونَ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِ اَهْلِهَآ اَنْ لَوْ نَشَآءُ اَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ ۚ
وَنَطْبَعُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ﴿﴾

sh:»2217

﴿١٠١﴾ تِلْكَ الْقُرٰى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْۢبَآئِهَا ۚ وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ
رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ ۚ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ ۗ
كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿١٠٢﴾ وَمَا وَجَدْنَا
لِاَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ ۚ وَاِنْ وَجَدْنَآ اَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ﴿﴾

Meali Şerifi

Biz hangi memlekete bir Peygamber gönderdikse iptida ahâlisini şiddet ve zaruretle sıkmışızdır ki niyaza düşsünler 94 Sonra da fenalık yerine güzelliğe tebdil etmişizdir, tâki artmışlar ve demişlerdir: Doğrusu atalarımıza sıkıntılı haller de olmuş, sürûrlü demler de, tam o vakit biz de kendilerini hatırlarından geçmezken ansızın tutmuş bastırıvermişlerdir 95 Eğer o memleketlerin ahalisi iyman edib Allahdan korksaydılar elbette üzerlerine yerden gökten bereketler açardık, ve lâkin tekzib ettiler de kendilerini kesibleriyle tuttuk alıverdik 96 Ya şimdi şu köy, kasaba ahâlisi geceleyin uyurlarken azâbımızın kendilerine baskın halinde gelivermiyeceğinden emin mi oldular? 97 Yine o köy kasaba ahâlisi kuşluk vakti oynayıb eğlenib dururlarken kendilerine azâbımızın gelivermiyeceğinden emin mi oldular? 98 Ya artık Allahın mekrinden emin mi oldular? fakat kendilerine yazık eden kavimlerden başkası Allahın mekrinden emîn olmaz 99 Halâ irşad etmedimi o, eski sahiblerinden sonra bu Arza vâris olan kimseleri, şu hakıkat ki eğer dilemiş olsak onların da günahlarını başlarına çarpardık? Fakat kalblerinin üzerini tabı' eder mühürleriz de onlar hakkı işitmezler 100 İşte o memleketler, bunların başına gelenlerden bâ'zısını sana kıssa olarak nakl ediyoruz; celâlım hakkı için onlara Peygamberleri beyyinelerle geldiler öyle iken iyman etmek istemediler, çünkü ondan evvel inkâr et-

meği âdet etmişlerdi, Allah kâfirlerin kalblerini işte böyle tab'eder 101 Hem ekserîsinde ahde vefa

görmedik, şu muhakkak ki ekserîsini taatten çıkar fasıklar gördük 102

94. ﴿وَمَآ اَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِنْ نَبِىٍّ اِلَّآ﴾ Hiç bir karyede hiç bir Peygamber

göndermedik illâ şöyle: -Ya'ni berveçhi meşruh mahvedilmiş olan köylerin, memleketlerin her hangi birinde

her hangi bir Peygamber gönderdikse behemehal şunları yaptık: Evvela

﴿اَخَذْنَآ اَهْلَهَا بِالْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ﴾ ehalisini fakr-ü şiddet ve maraz-u zaruretle

sıktık ki ﴿لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ﴾ tadarru' etsinler kibirlerini atıb hakka boyun eğsinler, yumuşayıb

yavarsınlar.- Sûrei «En'am» da « فَلَوْلَآ اِذْ جَآءَهُمْ بَاْسُنَا تَضَرَّعُوا » bak 95.

﴿ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ﴾ sonra da seyyienin yerini haseneye tebdil

ettik: hoşlanmadıkları darlık ve maraz yerine hoşlandıkları vüsat ve sıhhat verdik- yalnız Peygamberin

irşadatı kavliyye ve ılmiyyesiyle iktifa olunmayıb « وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ

» mantukunca hem acı hem tatlı tahavvülat ile bilfiıl imtihan da edildiler. İbtida söz dinlemedikleri serkeşlik

ettikleri için yumuşasınlar diye malen bedenen tazyık edildiler, yola gelmediler, sonra bu tazyık henüz bir ta'zib ve tecziye değil terbiyevî olduğu ve terbiyevî olan her hangi bir tazyikın idamesi ise gayri terbiyevî olacağı ve muzayakayı ta'kıb eden vüs'at ve ni'metin zevk-u süruru pek mahsûs ve fevkal'âde calibi dikkat bulunacağı cihetle tazyık, vüs'atle tebdil olundu.

﴿حَتّٰى عَفَوْا﴾ Ta ki arttılar -«afiv» ba'zan çoğalmak, fazlalanmak me'nasına gelir «عَفَا النَّبَاتُ» denilir ki otlar nemalanıb çoğaldı demektir. «وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ ۖ قُلِ الْعَفْوَ» ayetinde de «afv» in fazla ma'nasına olduğu geçmişti. Bu

ma'na ile ekser müfessirîn şöyle tefsir etmişlerdir: Ya'ni mal ve nüfusça çoğaldılar, aded ve kuvvetçe fazlalaştılar, maamafih Kamusta musarrah olduğu üzere «عَفَتِ الْاِبِلُ الْمَرْعَى» denilir ki «تَنَاوَلَتْهُ قَرِيبًا» ya'ni hayvan mer'ayı yakından otladı, uzağa gitmeğe lüzum görmeden yakından bol bol yedi demek olur. Binaenaleyh gerek bu ve gerek afvin ma'nayı meşhuru mülâhazasiyle burada

şöyle bir ma'na da mümkindir: Seyyieyi haseneye tebdil ile kendilerine o derece refah verdik ki hatta hayvan gibi bol bol yakından yediler otladılar ve nefislerini her türlü teklif-ü tekellüften muaf tuttular, ni'met kendilerini şımarttı, darlığı unuttular mübalâtsız oldular ﴿وَقَالُوا قَدْ مَسَّ اٰبَآءَنَا الضَّرَّآءُ وَالسَّرَّآءُ﴾ ve muhakkak atalarımıza sıkıntılı ve ferahlı demler olmuş dediler. -Ya'ni gördükleri zaruret ve refah hallerinin min tarafillâh terbiyevî bir sebeb ve hıkmetle alâkadar olduğunu düşünmediler, bunları hiç bir sebeble defi' veya te'mini kabil olmaz umurı tabiiyye veya cebriyyeden saydılar, adam sende darlık, bolluk, fakr-u gınâ, maraz-u sıhhat, gamli veya sürûrlu ahval öteden beri olağan şeylerdir. Peygamberlerin ta'lim eylediği gibi din ve ahlâk ile insanların ihtiyar ve içtinabı ile bunların def'i veya istihsali te'min olunamaz fikrinde bulundular. Velhasıl tefsiri Taberî de mezkûr olduğu veçhile «fenalıklardan tevbe ile zaruretten kurtulmak ve ni'mete şükrile refah-ü haseneyi idame ve tezyid etmek mümkin olduğuna» inanmadılar. Kavlî fi'lî acı tatlı ıhtarata ehemmiyyet vermediler. Yâhud öyle refaha erdiler ki zarureti vaktiyle atalarının ba'zan başlarına gelmiş tarihî bir şey gibi söyler oldular. ﴿فَاَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ tam o vakıt biz de kendilerini o şuursuz hallerinde hatır-ü hayallerine gelmez bir surette birden bire tutub bastırıverdik.- Bağteten ahızden murad, Âd ve kavmi Lûtta olduğu gibi yalnız helâkin bir ânda ve tarafetül'aynde olması değil

sh:»2220

Semudda olduğu gibi ahz-ü kiriftin ansızın başlayıb helâkin bir müddet temadî etmesi haline dahi şamildir.

Ba'zı akvam birden yakalanıb birden mahvedilmiş, diğer ba'zısı da birdenbire yakalanıb sürüne sürüne

mahvedilmiştir. Bütün mes'ele bu ahz-ü kirift başlamadan evvelki intibahtadır. Zira bu başlayınca «

يَوْمَ يَاْتِى بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا اِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ
اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِى اِيمَانِهَا خَيْرًا » günü gelmiş çatmış olur.

İşte bütün o karyelerin ehalisi böyle müstahık olarak mahvedildiler, hem de en kuvvetli, en keyfli

demlerinde birdenbire yakalanarak mahvedildiler. 96.

﴿وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰى اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا﴾ eğer o mahvedilen memleketin ehalisi

iyman-ü itika etmiş -ya'ni Peygamberlerinin tebligatına inanmış ve mucebince korunması lâzım gelen

şeylerden korunub sakınmış- olsalardı

﴿لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ﴾ elbette üzerlerine yerin

göğün hayr-ü berekâtını açardık -her taraflarından azâba bedel feyz-u bereket yağar, her işleri yolunda

gider, saadet-ü refahları tezayüd ederdi. ﴿وَلٰكِنْ كَذَّبُوا﴾ ve lâkin tekzib ettiler, inanıb korunmadılar ﴿فَاَخَذْنَا هُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ binaenaleyh biz de kendilerini kazanageldikleri küfr-ü ısyanlariyle- ezcümle «قَدْ مَسَّ اٰبَآءَنَا الضَّرَّآءُ وَالسَّرَّآءُ» diyerek yaptıkları lâübâlilikleriyle- yakalayıverdik..

97. ﴿اَفَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى﴾ -Evvelki ehli kurâdan murad ihlâk edilmiş olan kurâ ehalisi idi. Burada fai netice ile berhayat olan alel'umum kurâ ehalisine nakli kelâm edilmiştir. Gerçi ba'zı müfessirîn bunu da evvelkilerine sarfetmiş ise de mülâyim değildir. Ve muvafık ma'na şudur: İmdi alel'umum kurâ ehalisi- başta ehli Mekke olmak üzere hayatı medeniyyet yaşayan bütün halk ﴿اَنْ يَاْتِيَهُمْ بَاْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَآئِمُونَ﴾ kendilerine be'isimizin -şiddeti

sh:»2221

azâbımızın- uyurlarken gece baskını halinde gelivermesinden emin mi oldular? 98

﴿اَوَ اَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَاْتِيَهُمْ بَاْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ﴾

veya kurâ ehalisi kuşluk vakti oynayıb dururlarken kendilerine be'simizin gelivermesinden emin mi oldular?

99. ﴿اَفَاَمِنُوا مَكْرَ اللّٰهِ﴾ Hâsılı Allahın mekrine emin mi oldular? -Allahın mekri ta'biri kullarına istidracı ve umulmadık cihetten muahaze edivermesi ma'nasına bir istiaredir.

﴿فَلَا يَاْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ﴾ Eğer öyle ise Allahın mekrine hâsirûn güruhundan başkası -ya'ni fıtratlerinde Allahın kendilerine bahşetmi olduğu isti'dadı ıbreti, delâili haktan tefekkür ve istidlâl kabiliyyetini zayi' ederek nefislerini ziyan etmiş olan ehli husrandan maadası- emin olmaz 100.

﴿اَوَ لَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِ اَهْلِهَآ اَنْ﴾ şu Arza sabık ehalisinden sonra vâris olanlara -ya'ni mukaddemâ bu vatanların sahibi iken helâk olmuş bulunanların bu gün yerlerini yurdlarını işgal ederek kendilerine halef olanlara ve alelhusus Mekke ve efradı halkına- Allah şu hakikati anlatmadımı ki ﴿لَوْ نَشَآءُ اَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ﴾ dilesek biz onları -da o geçenler gibi- günâhlariyle şüphesiz musab kılardık. -Evet şüphe yok ki diğer âyât ve delâilden kat'an nazar mücerred kendilerini onlara vâris kılmış olmakla bu hakikati anlatmıştır.

﴿وَنَطْبَعُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ﴾ ve fakat biz kalbelerini tab'eder, mühürleriz de onlar bunu- ve bu gibi hakaikı- duymazlar. 101. ﴿تِلْكَ الْقُرٰى﴾ işte o karyeler: o mahv-ü munkarız olan memleketler ya Muhammed! ﴿نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَآئِهَا﴾

onların mühim haberlerinden bir kısmını sana nakl-ü beyan ediyoruz ve edeceğiz

sh:»2222

﴿وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ kasem olsun ki onlara Peygamberleri

beyyinelerle -şekk-ü şüphe götürmez açık ve kat'î deliller, mu'cizelerle- geldiler de

﴿فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ﴾ önce tekzib ettikleri hakıkatlere

-beyyinelerden sonra da- iyman etmeleri ihtimali olmadı- ınad ettiler de ettiler

﴿كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ﴾ Allah kâfirlerin kalblerini işte

böyle tab'eder: küfrü onlara böyle tabiat kılar. 102.

﴿وَمَا وَجَدْنَا لِاَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ﴾ hem biz onların -o kıssaları geçen kurâ

ehalisinin- ekserisinde ahid namına bir şey bulamadık -ahde vefa görmedik

﴿وَاِنْ وَجَدْنَآ اَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ﴾ ve muhakkak ekserisini her halde fâsık, tâatten

çıkmış, sözünde durmaz, ahlâksız kimseler bulduk.- Vicdanı hakta, ya'ni ılmi ilâhîde bunlar böyledirler.

﴿١٠٣﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسٰى بِاٰيَاتِنَآ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِه

فَظَلَمُوا بِهَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٠٤﴾ وَقَالَ
مُوسٰى يَا فِرْعَوْنُ انِّى رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠٥﴾ حَقِيقٌ
عَلٰى اَنْ لَآ اَقُولَ عَلَى اللّٰهِ الَّا الْحَقَّ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ
رَبِّكُمْ فَاَرْسِلْ مَعِىَ بَنِىٓ اِسْرَآئِيلَ ﴿﴾

sh:»2223

﴿١٠٦﴾ قَالَ انْ كُنْتَ جِئْتَ بِاٰيَةٍ فَاْتِ بِهَآ انْ كُنْتَ مِنَ
الصَّادِقِينَ ﴿١٠٧﴾ فَاَلْقٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِىَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ
﴿١٠٨﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَاِذَا هِىَ بَيْضَآءُ لِلنَّاظِرِينَ ﴿١٠٩﴾ قَالَ
الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ انَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿١١٠﴾ يُرِيدُ اَنْ
يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَاْمُرُونَ ﴿١١١﴾ قَالُوٓا اَرْجِهْ
وَاَخَاهُ وَاَرْسِلْ فِى الْمَدَآئِنِ حَاشِرِينَ ﴿١١٢﴾ يَاْتُوكَ بِكُلِّ
سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿١١٣﴾ وَجَآءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوٓا انَّ لَنَا
لَاَجْرًا انْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٤﴾ قَالَ نَعَمْ وَانَّكُمْ لَمِنَ
الْمُقَرَّبِينَ ﴿١١٥﴾ قَالُوا يَا مُوسٰى اِمَّآ اَنْ تُلْقِىَ وَاِمَّآ اَنْ

نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ ﴿١١٦﴾ قَالَ اَلْقُوا فَلَمَّآ اَلْقَوْا سَحَرُوٓا
اَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَآءُو بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴿١١٧﴾
وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَلْقِ عَصَاكَ فَاِذَا هِىَ تَلْقَفُ مَا يَاْفِكُونَ
﴿١١٨﴾ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴿﴾

sh:»2224

﴿١١٩﴾ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ ﴿١٢٠﴾ وَاُلْقِىَ
السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿١٢١﴾ قَالُٓوا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ
﴿١٢٢﴾ رَبِّ مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿١٢٣﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ اٰمَنْتُمْ بِهٖ
قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَكَرْتُمُوهُ فِى الْمَدِينَةِ
لِتُخْرِجُوا مِنْهَآ اَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿١٢٤﴾ لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ
وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿١٢٥﴾ قَالُٓوا
اِنَّآ اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴿١٢٦﴾ وَمَا تَنْقِمُ مِنَّآ اِلَّآ اَنْ اٰمَنَّا
بِاٰيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَآءَتْنَا رَبَّنَآ اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا
مُسْلِمِينَ ﴿١٢٧﴾ وَقَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ اَتَذَرُ مُوسٰى

وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ وَيَذَرَكَ وَاٰلِهَتَكَ ؕ قَالَ سَنُقَتِّلُ اَبْنَآءَهُمْ وَنَسْتَحْيٖ نِسَآءَهُمْ ۚ وَاِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿١٢٨﴾ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللّٰهِ وَاصْبِرُوا ۚ اِنَّ الْاَرْضَ لِلّٰهِ ۙ يُورِثُهَا مَنْ يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ؕ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿

sh:»2225

﴿١٢٩﴾ قَالُوٓا اُوذِينَا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَاْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا ؕ قَالَ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿

Meali Şerifi

Sonra onların arkasından âyetlerimizle Musâyı Fir'avne ve cem'iyyetine gönderdik, tuttular, o âyetlere

zulm ettiler, ettiler de bak o müfsidlerin akıbeti nasıl oldu? 103 Musâ, ey Fir'avn! dedi: Bil ki ben

rabbül'âlemîn tarafından bir Resulüm 104 Birinci vazifem Allaha karşı haktan başka bir şey

söylememekliğimdir, hakikat ben size rabbınızdan bir beyyine ile geldim, artık Beni İsraîli benimle beraber gönder 105 Eğer, dedi: Bir âyet ile geldinse getir onu bakalım sadıklardan isen 106 Bunun üzerine asasını bırakıverdi, ne baksın o koskoca bir ejderha kesiliverdi 107 ve elini sıyırdı çıkardı, ne baksın o bakanlara bembeyaz parlıyor 108 Fir'avnın kavminden o cemiyyet, bu, dedi: şüphesiz çok bilgiç bir sihirbaz 109 Sizi yerinizden çıkarmak istiyor, binaenaleyh ne emr edersiniz? 110 Onu ve kardeşini dediler: eğle, ve şehirlere toplayıcılar yolla 111 mâhir sihirbazların hepsini sana getirsinler 112 Bütün sihirbazlar da Fir'avna geldiler, elbette, dediler: Galib gelenler biz olursak bize mükâfat şüphesiz ya? 113 Evet, dedi: Hem o vakit siz elbette gözdelerdensiniz 114 Yâ Musâ! dediler: Sen mi hünerini ortaya atacaksın, yoksa atanlar biz mi olacağız? 115 Siz atın, dedi, vaktaki atacaklarını attılar, Nasın gözlerini büyülediler ve onları dehşete düşürdüler, hasılı büyük bir sihir gösterdiler 116 Biz de Mûsâya "asanı bırakıver" diye vahy ettik, bir de baktılar ki o, onların bütün uydurduklarını yalayıb yutuyor 117 Artık hak meydana çıktı ve onların bütün yaptıkları hiçe gitti 118 Artık orada mağlûb olmuşlardı, küçük düşmüşlerdi 119 Sihirbazlar hep birden secdeye kapandılar 120 İyman ettik, dediler: o rabbül'âlemîne 121 Musâ ve Harunun rabbına 122 Fir'avn, siz, dedi: Ona

ben izin vermeden iyman ettiniz ha, bu her halde bir hud'a siz bu hud'ayı şehirde kurmuşsunuz, yerli ehaliyi ondan çıkarmak istiyorsunuz, o halde yakında anlarsınız 123 Mutlak sizin ellerinizi, ayaklarınızı çaprazına keseceğim, mutlak sizi, hepinizi birden asacağım 124 Biz, dediler: Şüphesiz rabbımıza, döneceğiz, 125 senin bize kızman da sırf rabbımızın âyetleri gelince iyman etmemizden; ey bizim rabbımız! Üzerimize sabır yağdır ve canımızı iyman selâmetiyle al 126 Fir'avnın kavmından yine o cemiyyet ya, dediler: Musâyı ve kavmini bırakacaksın ki seni ve ilâhlarını bıraksın da yer yüzünde fesad çıkârsınlar? Yine, dedi: Oğullarını öldürürüz ve kadınlarını diri tutarız, yine tepelerinde mutlak kahrımızı yürütürüz 127 Musâ kavmi ne siz, dedi: Allahın avn-ü ınayetini isteyin ve acıya tahammül edib dayanın, her halde arz Allahındır ona kullarından dilediğini varis kılar, akıbet ise müttekilerindir 128 Biz, dediler: sen bize gelmezden evvel de eza edildik sen bize geldikten sonra da, umulur ki, dedi: Rabbınız hasmınızı helâk edib de sizi yer yüzünde halife kılacak, sizin de nasıl işler yapacağınıza bakacaktır 129

Bu Hazreti Musâ kıssası diğerlerinden daha fazla bir nazarı dikkatle mutalea edilmek için sureti mahsusada ifraz ve daha ziyade tafsil olunarak beyan buyurulmuştur. Çünkü mu'cizatı Musâ o bir Peygamberlerin mu'cizelerinden daha kuvvetli ve binaenaleyh kavmi Musânın cehl-ü zulmü obirlerinden

daha fahıştır.

103. ﴿اِلٰی فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهٖ﴾ - « ملا » kelimesi yukarıdan beri görüldüğü üzere

Kur'anın pek çok varid olan ve ulûmı siyasiye ve ictimaıye ıslâhatı noktai nazarından şayanı dikkat bulunan bir kelimedir. Ekseriya müfessirîn bunu vücuh ve eşraf ma'nasiyle tefsir ederler. Fakat maksad vücud ve eşrafın ferdiyyetleri haysiyyeti olmayıb bir cem'iyyetleri haysiyyeti olduğu ve zaten vecahet ve şerefin ictimaî bir ma'nâ ifade ettiği nazardan kaçırıl-

sh:»2227

mamak lâzım gelir. Kamusun beyanına göre cebel vezninde mele' şu ma'nâlara gelir:

1- Teşavür: Ya'ni birbiriyle müşavere,

2- Eşraf ve ılye: Ya'ni bir kavmin eşraf ve kibarı vücuh-ü a'yanı, ileri gelen yüksek takımı ki halkın gözünü doldururlar.

3- Cemaat.

4- Tama' ve zann.

5- Kavmi zuşare ya'ni hüsni hey'et ve vecahet sahıbi kavim. Hey'et.

6- Tecemmu'.

7- Hulk ya'ni huy اهـ.

Ragıb de Müfredatında şöyle demiştir: Mele' Bir re'iy üzerine ictima' edib revnak ve manzarası gözleri, kıymet ve behası gönülleri dolduran cemaat demektir ki bir çok âyatta varid olmuştur. Bir de mele' -daha umumî olmak üzere- hüsn-ü cemal ile memlû halka demir ilh... Bundan anlaşılır ki biri ehass biri ea'mm olan bu iki ma'nâ melein başlıca ma'nâsı olub diğerleri bunlara müteferri'dir. Esasında dolgunluk mefhumunu mutezammın olan bu kelime, ictima', müşavere, hüsni hey'et, şeref-ü vecahet reiy ve emel

mefhumlariyle de küllî cüz'î alâkası i'tibariyle mütenevvi' ma'nâlara ıtlak edilmiştir ki hepsini muhtevi olan en mühimmi Ragıbın beyan ettiği birinci ma'nâdır. Görülüyor ki bu ma'nâ zamanımızda frenklerin «sosyete» ta'bir ettikleri cem'iyyet ma'nâsıdır ki bunda bir maksad üzere ictima' ve bir de hüsni intizam ve kıymet en esaslı mefhumu teşkil eder, meselâ bir kabina, bir parlemento, bir ordu ve her hangi bir cemaatin hey'eti ictimaiyyesi erkânını teşkil eden eshabı reiy ve şuurunun manzarai ittifakı hep bir mele' teşkil ederler. Ve vücuh-ü eşrafa mele' ıtlak edilmesi de bu haysiyyetledir. Yoksa vücuh ve eşrafın yekdiğeriyle tenazu'lerini ifade eden müteferrık ve münferid haysıyyetleri «mele'» ta'birinin

sh:»2228

masadakından haricdir. Ve binaenaleyh âyetin ma'nâsı; «sonra da Musâyı âyât ve alâmetlerimizi hamil olarak Fir'avne ve onun etrafında toplanıb halkın gözünü dolduran müdebdeb cem'iyyetine Resul gönderdik» demek olur. Gerçi diğer bir âyette « اِلٰى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهٖ » buyurulduğuna göre Hazreti Musâ Fir'avne ve bütün kavmine meb'us idi. Fakat burada bilhassa şu nükte gösterilmiştir ki kavmi Fir'avnin mütebakisi onun etrafında toplanmış olan cemi'yyeti mahsusaya tâbi' olduklarından başkaca bir hukmü haiz değil idiler. Firavn ve cemi'yyeti onların hepsini temsil ediyordu.

Hazreti Musâ « بـايـاتنـا » kaydinin işaret ettiği bir çok mu'cizat ile evvel emirde bunlara gönderildi ﴿فَظَلَمُوا بِهَا﴾ onlar da o âyetlere zulmettiler, ya'ni Musânın sıdkı risaletine alâmet ve bürhan olan o açık mu'cizelerin hakkını vermediler, delâlâti kat'iyyesini tekzib ve inkâr ederek küfürettiler hakkı kabul etmeyib fesadlar yaptılar ﴿فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ﴾ imdi bak o müfsidlerin akıbeti nasıl oldu?- Bervehçi âtî kıssalarını dikkatle oku hallerine bak da ıbret al:

104. ﴿وَقَالَ مُوسٰى﴾ Biz gönderdik, Musâ da varıb dedi ki ﴿يَا فِرْعَوْنُ﴾ ey Fir'avn ﴿اِنِّى رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ ben hakıkaten rabbül'âlemîn tarafından bir Resulüm 105. ﴿حَقِيقٌ عَلٰى اَنْ لَآ اَقُولَ عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ﴾ Allaha karşı haktan başka bir şey söylememeğe müstehıkkım: Ya'ni hakkım şanım ancak hak söylemektir.- Nafi' kıraetinde « عَلَىَّ » okunduğuna göre: Allaha karşı haktan başkasını söylememekliğim üzerime bir vecibedir. Bir Peygamberin birinci hasleti ve vazifesi doğru

söylemektir. ﴿قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ ben size rabbınızdan bir beyyine ile geldim -ya'ni sözüm kuru bir da'vadan ıbaret değildir. Şekk-ü şüpheye mahal bırakmaz açık ve kat'î bürhanım var, inanmazsanız isbatına müheyyayım ﴿فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِيٓ إِسْرَٰٓئِيلَ﴾ binaenaleyh Benî İsraîli benimle gönder.- İşte Musânın Fir'avne ilk tebliği bu oldu. Buna karşı 106. ﴿قَالَ إِنْ كُنْتَ جِئْتَ بِـَٔايَةٍ فَأْتِ بِهَآ﴾ Fir'avn eğer, dedi: sen bir âyetle, bir mu'cize ile geldinse haydi getir ﴿إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّٰدِقِينَ﴾ eğer o sadıklardan, ya'ni sıdkile ma'ruf olan o Peygamberler zümresinden isen böyle yapman lâzım gelir. -Tebliğatı vakıa üzerine Fir'avnin bu sözü alel'usul bir taleb demektir. Henüz bunda bir haksızlık yoktur. Ancak eğer, eğer diye şartları tekrar etmesinde bir nezaketsizlik ve bir telâş eseri vardır. Bunun üzerine 107. ﴿فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ﴾ Musâ hemen asâsını bırakıverdi, bırakınca ne görsünler o asâ koca bir yılan. Ap aşikâre bir ejderha, bir ejderha ki işi hallediyor.- Bu babda bir çok rivayetler vardır. Said ibni Cübeyrin ibni Abbastan naklettiği vechile hulâsası şudur: Hazreti Musâ asâsını koyuverince kocaman bir yılan olmuş, Fir'avne doğru koşmuş, Fir'avın bunun kendine kasdetmekte olduğunu görünce tahtından fırlamış, aman bunu zabtet diye Hazreti Musâya yalvarmış, o da tutmuştur. İlh... Burada şundan gaflet etmemek lâzımdır ki bu gibi tahavvülâta kalbi hakaik denmez. Zira asâ sureti ılmiyyesi, asâ mahiyyeti; sü'ban sureti ılmiyyesi. Sü'ban mahiyyeti olmuş değildir. Bu iki hakıkat daima

ılimdeki temayüzlerini muhafaza ederler ve hiç biri diğerine karıştırılmaz. Lâkin asâ maddesinin asâ suretinden çıkıb sü'ban suretini iktisa etmesi veya haric-

de kezalik zihinde asâ mevcudiyyetinin izale edilib yerine sü'ban mevcudiyyetinin ikame olunması daima mümkindir. Netekim biz bir mumu bin şekle sokarız da her şeklin kendi hakıkati yine diğerinden mütemayiz kalır. «Kalbi hakaik caiz olmaz» kazıyyesini imkân ve vücub gibi hakaikı ezeliyyeye kasretmek meşhur ise de doğru değildir. Bu kazıyye, tenakuz kanununun diğer bir ifadesidir ki hiç bir şeyi nefsinden selbetmek mümkin olmaz. Meselâ asâya asâ, sü'bana sü'ban denir demektir.

108. ﴿وَنَزَعَ يَدَهُۥ فَإِذَا هِىَ بَيْضَآءُ لِلنَّٰظِرِينَ﴾ Bir de elini çıkardı, ne baksınlar bembeyaz, bütün bakanların hayret ve taaccübünü mucib bir surette fevkal'âde beyaz, parıl, parıl -ya'ni cibilletinde beyaz değil öyle görünür. Rivayet olunuyor ki Hazreti Musâ ziyadece esmer renkli imiş, elini levni fıtrîsinde gösterir, sonra koynuna sokar çıkarır, bembeyaz lekesiz bir surette parlarmış, tekrar bir dâha sokar çıkarır bu def'a da eski rengine avdet edermiş. Biri gadab ve celâli ilâhînin, biri de lûtuf ve

rahmeti rabbaniyyenin birer nümunei tecellisi olan ve doğrudan doğru rabbül'âlemînin halkı evvel kudretinden başka bir te'sir ile imkânı tasavvur edilememek lâzım gelen bu iki alâmet, Hazreti Musânın Allah tarafından gönderildiğini isbata kâfi ve vâfi birer mu'cizei bâhire iken nasıl haksızlıkla karşılandı bilir misiniz?

109. ﴿قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ﴾ Kâvmi Firavn içinde o mele' -Firavnin şûrâsı olan o cem'iyyeti mahsusa ﴿اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ﴾ bu her halde çok bilgiç, mahir bir sahir, 110. ﴿يُرِيدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ﴾ sizi yerinizden çıkarmak istiyor. Binaenaleyh ﴿فَمَاذَا تَاْمُرُونَ﴾ ne emredersiniz dediler.- Sûrei «Şu'ara» da bu sözü Firavnın söylediği musarrahtır. Demek ki şurâsı onun rey-ü teklifini tas-

dık ve te'yid ederek icabını müzakereye vaz'ettiklerinden dolayı bu söz yalnız reisin değil, cemi'yyetin sözü olmuştur. Burada «ne rey-ü fikirde bulunuyorsunuz? Makamında «ne emr edersiniz» denilmesi pek şayanı dikkattır. Zahirî i'tibariyle bu ta'bir Firavn hükûmetinin hal ve akdi umuru bu cem'ıyyeti şurânın elinde

bulunduğunu iş'ar eder. « يُرِيدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ » fıkrasından da bu cem'ıyyetin Mısrîlerden mürekkeb bir hey'et olduğu fehm olunur. Tefsiri Ebissüuddan anlaşıldığına göre ba'zı müfessirîn mes'elenin re'yiamme vazolunduğunu ve bu hıtabın umum Mısır halkına yapıldığını bile dermiyan etmişler. Ya'ni bu « مَاذَا تَاْمُرُونَ » hıtabının cem'ıyyeti şurâ tarafından Mısır halkına söylendiğini beyan eylemişlerdir. Buna verilen « اَرْجِهْ وَاَخَاهُ » cevabı bizzat Firavne hıtab olarak gösterilmiş, bu ise muhatabların doğrudan doğru Firavn ile mükâleme edebilir bir mevki'de bulunan kimseler olduğunu anlatmakta bulunmuş olduğundan âyetin zahirine nazaran mes'elenin reyiamme vaz'ı sabit değil ise de her halde Mısırlılardan mürekkeb bir cem'ıyyetin istişaresine vazzolunduğu ve bunlara ne emredersiniz denildiği muhakkaktır. Böyle demek ise o cemi'yyetin Firavin hükûmetinde ülül'emr olduğunu i'tiraf etmek demektir. Bu ise « اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى » demekte olan Firavnın da'vasında büyük bir tenakuzdur. Demek olur ki Firavn ehemmiyyetli bir vak'anın tahti tazyikında kalınca rübubiyyet da'vasını muvakkaten bırakıb kulları addettiği cemi'yyetine, me'murlarına veya halkına karşı emir sizindir, siz benim amirim Efendimsiniz dercesine sahta ve müraiyâne bir vaz'ı tebasbus takınarak tehlüke kendisinin değil, onların imiş ve binaenaleyh emir sahibi de onlar olacaklarmış gibi gösterilmiştir ki bunda Firavn sihirbazlığının mühim bir misali vardır. Hazreti Musâdan « فَاْتِ بِهَآ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ » diye âyet taleb ettiğine nazaran anlaşılıyor ki

Firavn mukaddema sadık Peygamberler gelmiş ve hepsinin mu'cizeleri

sh:»2232

bulunmuş olduğuna vakıftır. Ve şu halde demek ki gözü önünde cereyan eden asâ ve yedi beyza vakıalarının da hakıkaten bir mu'cizeden başka bir şey olamıyacağını anlamamış değildir. Fakat hakıkatın kabulünü fikir ve menfeati siyasiyyesine muhalif görmüş ve bir de zamanında sihir ve hokkabazlık gibi tezvir ve tahyil san'atlerinin şöhreti şayiası hasebiyle ma'ıyyetinde kabili iğfal bir sürü halk bulmuş olduğundan dolayı halkın menfeati siyasiyye ve vataniyyeleri damarına basarak Hazreti Musâya bütün Mısırlıları vatanlarından ihrac etmek maksadı hafîsi gibi bir fikri muzmer isnad ederek ortadaki hakıkati sihir ve kendi sihr-ü tezvirini hakıkat gibi satmak istemiş ve mes'eleyi şurânın müzakeresine o suretle vazettirmiştir.

Buna karşı 111. ﴿قَالُوٓا﴾ o mele', o cem'ıyeti şurâ -ve ba'zı kavle göre halk- ﴿اَرْجِهْ وَاَخَاهُ﴾ onu ve kardeşini te'hır et -ya'ni derhal bir şey yapma da bir müddet salla.- ﴿وَاَرْسِلْ فِى الْمَدَآئِنِ حَاشِرِينَ﴾ ve şehirlere hâşirler: toplayıcılar gönder 112. ﴿يَاْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ﴾ ılmi sihirde mahir ne kadar sahir varsa hepsini sana

getirsinler dediler. -Derhal bir tecavüzü münasib görmeyib bu suretle bir tecribe ve imtihan teklif ettiler.

Bundan anlaşılır ki ne olursa olsun müşaverenin ızharı hakka doğru bir sevkı mahsusu vardır. Burada bir « وَاَخَاهُ » kaydiyle Hazreti Musânın biraderi Harunun da maıyyetinde beraber bulunduğu gösterilivermiştir.

MEDAİN: Medeniyyet, kelimesinin aslı olan medinenin cem'idir ki büyük şehir demektir ve bu kelimenin iştikakında başlıca iki kavil vardır: birincisi medine, mimi, aslî olmak üzere feîle vezninde olub « مدن ، يمدن ، مدونًا » maddesinden me'huzdur. Ve müdun bir mekânda mukım ol-

mak ma'nasınadır. Fakat « دَعْ ، ذَرْ » kelimeleri gibi tasrifi metrüktür. Bu surette medine ıhtiyacatı beşeriyyeye aid her türlü levazımı ikameti muhteviy olan mahal veya böyle bir mahalde ikamet eden hey'et mefhumile büyük şehirlere ism olmuştur. İkincisi mimi zaid ve «ya» sı asıl olmak üzere « دَانَ ، يَدِينُ ، دِينًا » maddesinden me'huz olub me'ıyşet gibi mef'ıle veya medyune muhaffefi

olmakla fil'asıl mef'ule veznindedir. « دِينٌ » maddesi ise mülk ve tâat ve ceza ve siyaset ma'nâsına olduğundan bu surette Medine, mülk ve tâat mahalli memleket veya inzıbat ve siyaset altında mamlûke mefhumile büyük şehirlere isim olmuş olur. Birinci takdirde cem'ı « همزه » ile « مَدَائِنٌ » ikinci takdirde ise « مَعَايِش » gibi yâ ile « مَدَايِن » olmak lâzım gelir. Halbuki kıraetlerin hepsinde « همزه » ile varid olmuştur. Demekki müreccah olan evvelki kavildir. Ba'zı müfessirîn tarafından denilmiştir ki burada « مَدَائِن » den murad Mısrın Saıd şehirleri idi. Sâhirlerin rüesâ ve meheresi Saıd içlerinde idi ve ba'zı rivayata göre yetmiş kadar sâhır toplanmıştı.

113. ﴿وَجَآءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ الخ٠٠٠﴾ Toplanan sahirler Firavne geldiler ilh...

116. ﴿فَلَمَّآ اَلْقَوْا﴾ vaktâ ki ortaya atacaklarını attılar ﴿سَحَرُوٓا اَعْيُنَ النَّاسِ﴾ nasın gözlerini büyülediler -aslı olmadık türlü hayaller gösterdiler ﴿وَاسْتَرْهَبُوهُمْ﴾ ve halka son derece dehşet verdiler ﴿وَجَآؤُ بِسِحْرٍ عَظِيمٍ﴾ ve pek büyük bir sihir ile meydana çıktılar.- Rivayet olunduğuna göre iri iri halatları, uzun uzun sırıkları ve sopaları ortaya atıb bütün vadiyi sanki birbirine binmiş, sarmaş

dolaş olmuş müteharrik yılanlarla dolmuş gibi müdhiş bir manzara içinde gösterdiler. Denilmiş ki bunun sirri civa idi. Ağaçtan ve deriden i'mal edilmiş bir takım iplerin ve sopaların

içlerine sureti mahsusada civa doldurulmuş Zeminin ve Güneşin harereti ile civa ısındıkça bunlar oynayıb kıvrılarak hareket ediyorlar ve ortalıkta dehşetli bir çok yılan manzarası arzeyliyorlardı [sûrei Bakarede «وَاتَّبَعُوا مَاتَتْلُوا الشَّيَاطِينُ» âyetinde sihir hakkında tafsılâta bak.]

117. ﴿وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَلْقِ عَصَاكَ﴾ Biz de Musâya «asânı koyuver» diye vahyettik -burada vahyin ilham ma'nâsına olduğu hakkında Vâhidînin İbni Abbastan bir rivayeti vardır. Fakat hakıkati vahy olması daha zâhirdir.

﴿فَاِذَا هِىَ تَلْقَفُ مَا يَاْفِكُونَ﴾ kor komaz bir de ne görsünler asâ onların bütün uydurmalarını derleyib toplayıb yutuyor. Binaenaleyh 118.

﴿فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ hak vakı' oldu- meydana çıkıb sübut buldu -ve onların bütün yaptıkları batıl oldu gitti, gitti de 119.

﴿فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ﴾ Fir'avn ve cem'iyyeti orada mağlûb oldular

ve küçük düştüler- kendilerini tezlil eden bir inkılâba uğradılar, çünkü 120.

﴿وَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ﴾ sahirler, o ümid bağladıkları sahirler yıkılıb secdelere kapandılar ve hakkın tesiriyle kendilerini tutamayıb yüzün koyu kapanarak: 121. 122.

﴿قَالُوٓا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ، رَبِّ مُوسٰى وَهٰرُونَ﴾ rabbül'âlemîne, Musâ ve Harunun rabbına -ya'ni Musâ ve Harunun da'vet ettikleri rabbe- iyman ettik dediler. -Zira bu vakıanın haddi sihirden haric bir emri ilâhî olduğunu yakınen anladılar ve Hazreti Musânın min ındillâh bir Resuli sadık olduğuna iyman ettiler, rivayet olunduğuna göre sahirler iyman edince Benî İsraîlin de pek çoğu iyman ettiler.

Ulemâ demişlerdir ki bu âyet ılmin fazıleti hakkında en büyük delâildendir. Çünkü diğerleri cehaletlerinden

sh:»2235

dolayı «bu bir sihirdir» denilivermekle şübheye düşürülebildikleri halde bu sâhirler sihrin hadd-ü mahiyyetini bilmeleri ve son derecesine vakıf bulunmaları sayesinde asâyı Musâ vakıasının hududı

sihirden haric olduğunu ve bunun temvihat ve tahyilâtı beşeriyye cinsinden olamıyacağını ve binaenaleyh mu'cizatı ilâhiyye cümlesinden olması lâzım geleceğini derhal farkedebildiler. Eğer bu hususta meharetleri olmasa idi ve sihrin mahiyyetine kemaliyle vukufları bulunmasa idi bu istidlâle kat'î surette kudretyab olmazlardı ve o zaman kendi kendilerine «belki bu bizden daha iyi biliyormuş, onun için bizim bilmediğimiz ve yapamıyacağımız bir sihir yapmıştır.» Diyebilirlerdi. Fakat demediler ve bu hususta hiç bir şübheye düşmediler ve kendilerini tutamıyarak küfürden iymana derhal intikal ediverdiler. Şu halde ılmi sihirde bile ıhtisas bu kadar müfid olabilince ılmi tevhıdi hakta ıhtisasın tekemmülâtı insaniyyeye ne kadar yüksek faideleri olabileceğini düşünmeli.

Bu suretle küçük düşen Fir'avn kendinin da'vet ettiği ve pek mühim menfaatler va'deylediği sahirlerin bu kadar halk huzurunda nübüvveti Musâyı tasdık ediverdiklerini görünce bunun efkârı umumiyyede Hazreti Musâ lehinde kaviy bir huccet ittihaz edileceğinden korktuğu için buna bir çare düşünmek ve bir şeytanet yapmak istedi ve derhal halkın zihnine ba'zı şüpheler sokarak fikirlerini bulandırmak için sahirleri tevbıh ve tehdid ile 123. ﴿قَالَ﴾ dedi ki ﴿اٰمَنْتُمْ بِهٖ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ﴾ ben size izin vermeden evvel ona iyman ettiniz öyle mi?- Vicdanlara tahakküm etmek isteyen ve fakat kalblerin iyman ve kanaati kendi hududı hâkimiyyetinden haric olduğunu gören Fir'avn halâ hakka teslim olmuyor sihir

da'vasını hall için salâhiyet ve ıhtısaslarını beğenerek topladığı ve binaenaleyh bir ehli hıbre gibi mürâcaat ettiği sahirlerin kanaatleri

sh:»2236

kendisine değil bu babda kendisinin onlara tâbi olması lâzım geleceğini kale almıyor ve aslı iymana sureti mutlakada i'tiraz etmezmiş, gûyâ iymana izin vermesi melhuz imiş veya hakka iyman onun iznine mütevakkıf imiş gibi göstererek iyman için kendisinden istizan edilmemesini sebebi töhmet addediyor. Ve bu suretle bütün te'sirini hukümdarlık haysiyyetinin ıhlâl ve gururı nefsinin pamal edilmesi noktasında toplayarak demiş oluyor ki «eğer siz hüsniniyyetle hareket etmiş olsa idiniz benim tarafımdan da'vet edilmiş olmanız i'tibariyle neticei kanaatinizi bir kerre bana arz etmeniz ve i'lânı için benden istizan eylemeniz lâzım gelmezmi idi? Halbuki siz benim izn-ü iradem lâhık olmadan birdenbire ona iyman ediverdiniz

﴿اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ﴾ şüphesiz ki bu, muhakkak bir hiyle, bir hiyle ki

﴿مَكَرْتُمُوهُ فِى الْمَدِينَةِ﴾ siz bunu şehirde kurdunuz. -Ya'ni müsabaka meydanına çıkmazdan mukaddem Musâ ile Mısırda birleşib kararlaştırdınız ki

﴿لِتُخْرِجُوا مِنْهَآ اَهْلَهَآ﴾ asıl ahalisini Mısırdan çıkarasınız.- Görülüyor ki Allaha ve

Peygamberine iyman edilince haksızlık ve tahakküm yolları kapanacağını anlayan Fir'avn bu söziyle efkârı umûmiyyeti tağlıt ve tehyic etmek için siyasî bir entrika çevriyor ve temamen aleyhine neticelenen müsabakayı kendi iddiasını isbat eden bir hadise gibi göstermek isteyen bir sihirbazlık yapıyor ve bu suretle mu'cizei Musâya olduğu gibi onu tasdık eden sahirlerin iymanı hakkında da yok yere iki şüphe uyduruyor: Evvelâ diyor «bunların böyle iyman edivermeleri hakıkaten mu'cizenin kuvvetini takdir etmekten neş'et etme samimî bir iyman değil, muhakkak bir hiyle. Bunlar atraf şehirlerden toplanıp Mısıra geldiklerinde veya daha evvel Musâ ile gizlice buluşmuşlar, aralarında uyuşmuşlar, Musâ bunlara sihri öğreten büyükleri ve reisleri imiş, sözü bir etmişler ve halkı

aldatmak için böyle hareket etmeğe karar vermişler, yoksa cidden rakıb olsalardı benim tarafımdan da bir izn-ü irade sâdır olmadan böyle birdenbire secdelere kapanarak ona inanıverirler mi idi?». Saniyen «bunları buna sevk eden maksadlarına gelince diyor: Bunlar böyle sihirbazlıkla hükûmetin nüfuzunu kırarak memlekette ıhtilâl yapacaklar, Benî İsraîli kendilerine uydurub Mısırın asıl yerli ehalisi olan Kıbt kavmini Mısırdan çıkaracaklar, hukûmetlerini gasbedib yerlerini yurdlarını zabtedecekler, dertleri bu» işte

Fir'avn efkârı umumiyyeyi tehlükei vatan endişesine düşürüb Musâ ve mü'minler aleyhinde galeyana getirmek için halkın zihnine bu iki şübheyi fırlatmıştır ki «

كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ » medlûlünce kalbleri mühürlenmiş olan ve Fir'avn tabiatinde bulunan kâfirler de onun meslekine sülûk ederek, Peygamberleri politikacı birer sahir ve mu'cizelerini birer sihir gibi telâkkı etmek ve ittirmek isterler. Elhaletü hazihi asâyı Musâ ve yedi beyza vakıalarını seharei Fir'avnın civâ oyunları gibi göz boyamaktan ıbaret bir sihir san'ati veya bir hurafe gibi tanıttırmak istiyen ve âyâtı hakka «kizbi mutalsem» diyen ne kâfirler ve karanlık bir odada ellerini koynundaki fosfor tozuna batırıb çıkarmak suretiyle parıldatarak yedi beyza mu'cizesi taslamağa kalkışan ne sahtekârlar vardır. Ba'zıları da bunları tekzib vadisinde değil, te'vil vadisinde yürüyerek ilhada sapmışlar ve demişlerdir ki Kur'anın ve kütübi salifenin verdiği bu haberler doğrudur fakat ma'nâsı herkesin zahiren anladığı gibi değildir. Bunlar kinaî ve temsilî, ta'biri âharle remzî bir takım ma'nâlar ifade ederler. Ya'ni Musânın asâsı ve yedi beyzası ayrı ayrı şeyler değil bir şeydir. Bu, şu demektir ki Hazreti Musânın Fir'avna karşı ibraz ettiği hucceti pek zâhir ve pek kahir idi, bu huccet ortaya atılınca muhaliflerin sözlerini ibtal ve fesadlarını ızhar etmesi ı'tibariyle mubtıllerin istinad etmek istedikleri bütün

hucec-ü delâili yalayıb yutan bir ejderha gibi idi ve haddi zatında zahir ve vazıh olması ı'tibariyle de yedi beyza vasfiyle tavsıf olunmuştur. Netekim fülanın fülan ılimde yedi beyzası vardır.» Denilir ki bir kuvveti kâmilesi ve mertebei zâhiresi var demek olur. Fakat böyle bir te'vil esas ı'tibariyle tabiat fikrine saplanarak mu'cizeyi inkâr etmek ve hakkı evvel mes'elesini hisaba almaktan münbaistir. Bunlar «bir asânın yılan olduğunu gözümüzle görsek yine inanmayız, Fir'avn gibi bir sihir deriz ve binaenaleyh tevatür veya bir haberi sadık ile böyle bir şey işittiğimiz zaman da te'vil ederiz» demek istiyorlar ve bunların bu gidişine göre gûya Kur'an Hazreti Musânın huccet ve bürhanının yalnız kuvvetinden ve parlaklığından ve kâfirlerin böyle kaviy ve parlak bir beyyineyi bile kabul etmediklerinden bahsetmiş de haddi zatında o huccet ve beyyinenin neden ıbaret olduğunu tasrih etmemiş farzolunuyor. Daha doğrusu koskoca bir yılan yutulub yalandır demek isteniliyor. Bu münasebetle burada şu suâl halledilmek lâzım gelir: Rivayeti sâbit olan bir delili naklî karşısında akıl ve dirayetin mevkıi nedir? Hiç şüphe yok ki nakli anlıyacak olan da akıldır. Binaenaleyh akıl ve dirayet nazardan iskat edildiği anda ne akıl kalır ne de nakıl. Lakin aynı zamanda unutulmalıdır ki akıl, hakıkî ma'lûmatın mucidi değil âhiz ve kabilidir. O, ma'lûmatını yapmaz alır. Ve bunun için ılmin zamanı mücerred tefekkür değil, vakı ıhtibardır. Nakil de işte o ıhtiyar cümlesindendir. Bu ise akla bilmediği görmediği şeylerin yeniden yeniye bir vürududur. Aklın ıhtibar ettiği ve edeceği şeyler de iki

türlüdür. Birincisi misl-ü misali geçmemiş olan ve bila kıyas alınan şeylerdir ki aklın ilk me'huzatı böyle varid olur. Bunların bir kısmı da tekerrür ve tekessür eder. Ettikçe her biri kendi emsaliyle tevhıd olunarak kıyas ve ölçü teesüs

eyler ve bunlar kendi hududları dahilinde bir mı'yarı fikr-ü fehmolurlar. Bu suretle ikincisi de misil veya misali geçmiş bulunan şeylerdir ki bunlara da kıyasî ve fennî ta'bir olunur. Ve bu sayede ma'lumattan meçhulât istihrac edilir. Ve alel'ekser akıl ta'biri bu suretle kıyası fikrî mebdeine ıtlak olunduğundan ma'kulât bunlardan ıbaret zannedilir. Halbuki bunun mebnası olan kısmı evvel atılıverdiği takdirde akl-ü kıyas ve fen de kökünden atılmış olur. Bunun için müşahede, ıhtibar ve nakıl esaslarını ahz-ü telakkı etmek için bütün dirayetini kendi kıyasiyle tahdide kalkışacak olursa İblîsin düştüğü hataya düşmüş, kendi sermayesini kendisi yıkmış ve fevkal'ade olan ma'lûmatı cedide ve mümtazeden mahrum kalmış olacağından misl-ü misalini görmemiş olduğu menkulâtı tarihiyye karşısında akıl, tenakuza müsadif olmadıkça onları tamamen kendi dirayetine irca' ile te'vil edecek derecede inkâr vâdisine sapmamalıdır. Aklın alel'ıtlak inkâra ancak bir noktada hakkı vardır ki o da nefsinde tenakuz bulunan, ya'ni farzı vücudu ademini ıktıza eden şeydir. Şeriki

bâri mümteni' olduğundan mütenakız olan her şey, mümteni'dir. Kendisiyle mütenakız olmıyan her şeyde imkânı zatî ve mantıkî ile mümkin ve câizdir. Onun vukuu âdet ve muttarıd olub olmaması ise diğer bir mes'ele teşkil eder. Bâ'zı şeyler mümkin olduğu halde hiç vukua gelmez, meselâ kanatlı bir insan mümkindir, fakat vuku'u duyulmamıştır. Bâ'zı şeyler mümkin olduğu halde nâdiren vakı' olur. Bir âdet ve ıttırad teşkil etmez, diğer bir çok şeyler de mümkin ve mu'tad olur, ve ılmin asıl feyzı bunlardadır. Lâkin böyle mu'tad olanlar olmıyanları inkâra bir hak bahşetmez. Şu halde akıl, bir nakli vaki' karşısında kaldığı zaman dirayet noktai nazarından evvelâ o nakl-ü ıhtibarın kıymetini tesbit ettikten sonra şu noktayı nazarı dikkate almalıdır: Nakl olunan şey âdî bir haysiyyetle mi mevzuı bahistir,

yoksa hılâfı âdet bir haysiyyetle mi? Eğer alel'ade olmak üzere nakl ediliyorsa bunda aklın dirayeti i'tibariyle vazifesi onun bihususıhi imkânı âdîsin taharri etmek ve âdet olan kanun ve mıkyası küllîsini bulub ölçmektir. Alel'umum ılm-ü fennin işi budur. Ve Eğer nakıl, onu harikul'ade olmak üzere kayd-ü iş'ar ediyorsa o zaman dirayetin vazifesi onun tatbik değil o şeyi kendisiyle mukayese ederek imkânı zatîsini düşünmek ve bir tenakuzu muhtevî olub olmadığını aramakla iktifa edib tenakuz bulunmadığı takdirde inkâr

veya te'viline gitmemek ve onu bir vakıai nadire ve garibe olmak üzere kaydeylemektir. Bilhassa ulûm ve fünunı nakliyye ve tarihiyyenin vazifesi de ıhtıbar olunan bu gibi vakıatı nâdire ve mümtazeyi zayi' etmiyerek ahlâfa haber vermektir. İşte ilâhî kitablar bizi bunların en sabit ve kat'î olanlarından haberdar ederek fikirlerimizi boğan tabiat çenberinden halâs eder. Mantıkı fünun «logique des csiences» de şu kaide müsbettir: Fen, münferid ve nâdir olan vakıaları redd-ü inkâr etmez, fakat onun asıl garazı, küllî olduğundan umumî olan vakıatı ta'kib ve onları haysiyyeti müşterekeleriyle kazayayı amme suretinde zabt-u kaydeyler ilh. Bunun için meselâ fünunı tabi'yye kaide ve kanunları haricinde münferid ve nadir vakıatı mümtaze olmaz ve olamaz demek fen namına bir iftiradır. Bir takımlarının Edebiyyat namına uydurdukları romanları, hayalleri, yalanları tarih kılığına sokarak umumun fikri tarihîsini teşviş ve ifsad ettikleri, ta'biri âharle sihir ve masal kitabları yazdıkları ma'lûm ve müsellem olduğu halde ba'zılarının sıhhati rivayeti nazarı dikkate almaksızın her işittiği garibeyi tarih namına kayd-ü nakletmeleri ılmin vüsukı naklîsini nasıl ifsad ederse zamanımızda olduğu gibi ba'zılarının da tarihan haber verile gelen vakıatı garibe ve harikul'âdeyi hali hazırda ve ulûmı mu'tade de misline tesadüf edemediklerinden dolayı sureti mutlakada tard-ü in-

kâra kalkışmaları da o nisbette ıdlâl ve efkârı ammeyi feyzı tarihten mahrum eylemektir.

Fahruddini Razî der ki «âdetlerin mecralarından inkılâbını tecviz etmek zor ve müşkildir. Ukala bunda muztaribdirler. Ve bu babda ehli ılim için üç kavil hasıl olmuştur:

Birincisi, alel'ıtlak tecviz etmektir. Meselâ gerek insanın ve gerek sair enva hayvanat ve nebatattan birinin ne madde ne müddet, ne asıl, ne terbiye sebketmeksizin def'ai vahidede husulüne cevaz verirler. Ve meselâ bir cevheri ferdin bünye ve mizac, rütubet ve terkib hasıl olmaksızın âlem kadir akıl kahir bir hay olabilmesini tecviz ederler. Ve meselâ gözlü bir kimse doğmuş olan Güneşi gübe gündüz görmemekle beraber Endelüs gibi aksayı garbdaki bir a'manın gece karanlığında aksayı şarktaki bir buk'ayı görebilmesini mümkin addederler ki bizim ve eshabımızın ya'ni Eş'arinin veya Ehli sünnetin kavli budur.

İkincisi, alel'ıtlak mümteni' addetmektedir ki bu da Felâsifei tabıyyunun kavlidir.

Üçüncüsü de bir kısmını tecviz ve bir kısmını meneylemektir ki Mu'tezilenin kavlidir. Bu miyanda en ziyade şayanı münakaşa olan ikinci kavildir. Felâsifei tabııyyun harikul'âdenin husulüne asla ıhtimal vermez ve imkânını inkâr ederler. Ve derler ki meselâ Asanın su'bana inkılâbını tecviz etmek ulûmı zaruriyyeden vüsukun kalkmasını mucib olur. Çünkü küçük bir Asadan koca bir yılanın tevellüdünü tecviz ettiğimiz takdirde bir saman çöpünden ve bir arpa tanesinden delikanlı bir insanın tevellüd edebileceğini de tecviz etmiş oluruz. Bu tecviz olunduğu takdirde ise şimdi müşahede etmekte olduğumuz şu insanın da şimdi ebeveynsiz olarak daf'aten hâdis oluvermiş olmasını tecviz etmiş bulunuruz. Ve o halde şimdi gördüğümüz Zeydin dün gördüğümüz Zeyd olmayıb

şimdi def'aten hasıl oluvermiş diğer bir şahs olmasına ihtimal vermiş oluruz. Nefse bu gibi ihtimalât kapılarını açanların ise cumhurı ukalâ nazarında Cinnet veya ateh ile mahkûm olacakları ma'lûmdur. Kezalik bunları tecviz etse idik dağların altuna deniz sularının kana ve çöplükteki toprağın una, evdeki unun tuza inkılâb etmesini tecviz ederdik. Böyle bir tecviz ise zarurî olan ılimleri ibtal eder ve insanın safsataya dalmasını iycab eyler ki bu kat'iyyen batıldır. Ve binaenaleyh buna müncerrolan o tecviz de

batıldır. Ve bütün bu eşyanın hudusları vücuda duhulleri ancak şu gördüğümüz vech üzere ve tarıkı muayyen ile mümkin olur. Bu tarıkın ve bu kanunun hılâfı mümkin değildir. İşte felâsifei tabiıyyun bu fikr-ü istidlâl ile derler ki biz bu tarık ile berveçhi bâlâ lâzım gelen cehalât ve muhalâtı kendimizden def'ederiz. -Ya'ni eşyanın mu'tâd olan tarikı husullerini zarurî tanımak ve harikul'adeyi mümteni' addetmek suretiyle kendilerini Sofestaîlikten, Reybîlikten kurtardıkları ve iykanı muhafaza ettikleri zu'munde bulunmuşlardır. Halbuki bu mülâhaza altında kaçınmak istedikleri o ihtimalât, hakıkatte öyle lâzım gelmektedir ki def'ı kabil değildir. Şöyle ki:

Şu âlemimizde hudus bulmâkta olan hâdisat, ya müessirsiz olarak hudûse geliyor denecek veya bir müessir ile. Bunda üçüncü bir ihtimal yoktur. Her iki takdirde ise zikrolunan ihtimalâtın lüzumu derkârdır. Zira müessirsiz denildiği surette bu kavil aklın ılliyyet kanununa sa-

rahaten muhalif olmakla beraber ilzamı mezkûr sureti kat'iyyede lâzımdır. Çünkü eşyanın müessirsiz mucidsiz kendi kendilerine bittesadüf hâdis oluvermesi tecviz olununca bir insanın kendi kendine anasız

babasız olarak hâdis olamıyacağı ve dağların altuna, denizlerin kana, toprakların una inkılâb edemiyeceği nasıl te'min olunabilir. Çünkü bazı şeylerin kendi kendine bilâ müessir ve bittesadüf hasıl olduğunu tecviz etmekten akılca daha müsteb'ad değildir. Binaenaleyh bu takdirde ilzamı mezkûr kat'îdir.

İkinci takdirde ya'ni hâdisatın bir müessirden dolayı olduğu şıkkına gelince -ekser Felâsifei tabii'yyunun dahi kavli budur.- Bunda da iki ıhtımal vardır: O müessir ya bil'iycâb müessirdir veya bil'ıhtiyar fâildir. İycâb ile müessir olduğu takdirde bu iycab ya hiç bir müreccihа alâkadar olmaksızın müessirin bizzat iycabı olacak veya bir müreccihin iycabına tabi' olacak, fakat bizzat mucib olsa idi ya'ni vacibül'vücud bizzat bir tabiat olarak müessir olsa idi bütün şu hâdisatın kadîm olması ve âlemde hiç bir tahavvül ve tagayyür bulunmaması lâzım gelirdi. Çünkü ılleti kadîmei daimenin iycabı zatî ile bir hâdisi mütegayyire sebeb olması tenakuzdur. Binaenaleyh failin bilâ müreccih bizzat mucib olması ihtımali sakıttır. O halde bizzat hâdisat beynindeki muhtelif vaziyyetlere göre bir müreccihin bizzat iycabına tabi' olması kalır -ki buna «determinizm» iycabiyle ta'bir olunur.- Bu takdirde ise şöyle cezm etmek lâzım gelir:

Bu âlemin havadisi eşya beynindeki niseb-ü evzâın ve eşkâli felekiyyenin ıhtılâfına göre ıhtilâf etmektedir. Ve her hangi bir vakitte huduse gelen muayyen bir hâdisenin o vakte ıhtısası da bunun içindir. Ya'ni ha-

sh:»2244

disatı mütekaddime beynindeki bir vaz'ı ıhtilâfın iycabıdır. Şu halde eflâk ve ecramda bir şekli garib ve vaz'ı mahsus zuhur ediverib de bunun yepyeni bir inkılâbı ve meselâ denizlerin yağ oluvermesini veya def'aten bir hayvan veya insan hudus edivermesini iycab ve ıktıza etmiyeceği ne ile te'min olunabilir? Ve o halde zikr olunan ilzamatın hepsi avdet eder.

Nihayet müessirin fâili muhtar olduğu ve eserini kendi iradesiyle tercih ettiği takdire gelelim -ki doğrusu budur- hiç şüphesiz bu takdirde bu ıhtımalâtı mezkûre temamen mevcuddur. Kudretine tenahi mütesavver olmıyan o fâili muhtar ne dilerse onu halk edebilir. Ve binaenaleyh Felâsifei tabii'yyunun kaçınmak istedikleri ıhtımalât her takdirde ve bütün mesalike variddir. اهـ. Ya'ni harikul'adeyi tecviz etmekten neş'et eden ıhtimalât, ulûmumuzda Sofestaîliği, reybiliği istilzam edecekse o gibi ıhtimalâtın hiç bir meslekte def'ine imkân yoktur. Ve Harikul'adenin imtinaını isbat edecek bir bürhan da mevcud değildir. Ve bizim hakaikı eşyaya müteallık olan ılmimiz, nisbî ve izafî bir ılmi âdî olmaktan ileri gitmez, ilmi tam ve mutlak Allaha aiddir. Sofestaîlik batıl, fakat ılmi tam iddiası da batıldır.

Zamanımız felsefelerinde bu mes'ele şu suretle vazedilmektedir: Ulûmı tabii'yyemizin yakın noktai nazarından kıymeti nedir?. Ulûmı tabii'yyenin mesailini teşkil eden kazayayı külliyye kazayayı zaruriyemidir? değilmidir? Bunları zaruriyattan addedenler yok değil ise de bu gibiler mes'eleyi mümeyyiz değildirler. Böyle bir fikir ulûmı tabii'yyede terakkıyi inkâr etmek ve bir keşfi cedid ile bir takım kavaidde ta'dil veya inkılâb husule gelebileceğine ıhtımal vermemektir. Bunun için bunlara mukabil «septik» ya'ni şüpheci ve ihtimalci bulunan niceleri vardır. Bu ikisi arasında en güzel hal Alman filesofu Kantın hallidir: Demiştir ki ulûmı tabii'yye ihtibar ve tecribeden

me'huz olduğu cihetle kazıyyeleri zaruriye değil «asertorik» dir. Mantıkta mutlakai amme ta'bir olunan kazıyyelerdir ki bilfiil vakıı haber verirler. Ya'ni bunlar böyle vâkı olduğu için böyledirler. Yoksa böyle olmaları vacib ve zarurî olduğu için böyle değildir. Binaenaleyh bunların daima ve bizzarure böyle olması lâzım geleceğine ve hılâfi mümkin olmadığına hukm olunamaz. Yarınki bir tecribenin bizi başka türlü bir neticeye iysal etmesi ve bu gün görmediğimiz şeylerin de vukuunu gösterebilmesi melhuzdur. Kantın bu

halli ulûmı tabii'yyede iykanı zarurî iddia edenlere reybîlik arasında mütevassıt bir ılim kabul etmek i'tibariyle mütekellimîni islâmiyyenin halline mutabıktır.

Mevafık ve şerhinde der ki «âdetlerin harkı ve mu'cizeler vukuu Semavat ve Arzın ve aralarındaki şeylerin ilk halkından ve ba'dehu bunların fena ve in'idamından daha acâib değildir. Harkı âdeti tecviz etmek Sofestaîlik olur demek mugaletadır. Bizim hârikul'adelerden bâzılarının ademi vukuuna, meselâ dün gördüğümüz dağın bu gün altun oluvermediğine cezm etmemiz onun haddi zatında imkânına münafi değildir. Netekim mahsûsatta muayyen bir cismin muayyen bir hayyizde bulunduğunu görür kat'ıyyen cezmederiz, Bu cezm ile beraber o cismin orada olmayıb yerinde diğer bir cismin bulunduğunu farzetmemiz mümteni' olmaz. Filvakı' o cismin hem kat'ıyyen orada olduğu meczumumuzdur. Hem de orada bulunmaması nefsel'emirde mümkin olduğu meczumumuzdur. Ne vukua cezim, hılâfının imkânını selbeder, ne de hılâfının imkânı şehadeti hissile vukua cezmimizi ihlâl edecek bir şübheyi ıktiza eder. İşte böyle âdet -ya'ni tecribei ıttırad- dahi his gibi esbabı

ılimden biridir. Binaenaleyh hisde olduğu gibi âdet cihetiyle de biz, bir şey'e cezmederiz, bununla beraber haddi zatında o şeyin nakıyzı dahi mümkin olur. -Meselâ âdete nazaran biz cezmen biliriz ki yılan yılandan olur ve bir müddet zarfında olur. Fakat bu cezmimiz yer yüzünde ilk yaratılışında olduğu gibi yılanın diğer bir şeyden veya def'aten yaratılıvermesi imkânına münafi olmaz. Biz, birini vakı' birini mümkin biliriz.-

Bundan başka şu da unutulmamak lâzım gelir ki âlemde harkı âdet dahi bir âdeti müstemirredir. Her asırda, her zamanda harikul'ade hılkatler, vak'alar bulunagelmiştir ki akl-ü insafı olanlar için bunları inkâra imkân yoktur. İlh...

Filhakıka vukuatı âlem birbirine zıd iki cins ıttırad ile mülâhaza olunmaktadır: Birisi tevafuk ıttıradı, birisi de tehalüf ıttıradıdır ki her hangi bir şeyi bilmek bu iki ıttıraddan hissesini ta'yin eylemek ya'ni müşarik ve muvafıkı olanı emsaline tevfik ve muhalifi olanı ağyarından tefrik etmektir. Eğer âlemde tabiat dediğimiz yalnız bir ıttıradı küllî carî olsa idi biz ne bir hâdise görür, ne de eşyayı yekdiğerinden tefrik ve temyiz edebilirdik. Halbuki her temyiz ve tefrik âdet dediğimiz tevafuk ıttıradının kopup değiştiği harkolunduğu bir tehalüf vakıasiyle husule gelmekte ve ecnastan envaa, enva'dan efrada kadar her şey, fasıl, mümeyyiz, müşahhıs ta'bir ettiğimiz bu hark-u tehalüf vakıasiyle tefrik olunabilmektedir. Bu

hark-u tehalüf vakıaları sayesindedir ki biz iki zıddan ikisinin de mümkin olduğunu bildiğimiz gibi vakı'de de onları birbirinden ayırırız. Ve bu suretle âlemde bir değil müteaddid, mütenevvi' âdetler, tabiatler bulunduğunu biliriz. Birinin imkânına ılmimiz diğerinin vukuuna ılmimizi ıhlâl etmez ve muhtelif âdetlere müteallık muhtelif kıyas mebde'lerimiz vardır. Gerçi ıttıradı tabiat ve âdet ta'birleri evvelen ve bizzat tevafuklara ıtlak olunur ve bundan dolayı tevafukun zıddı olan tehalüf vakıaları da hilâfı âde veya harikul'âde vesaire gibi namlarla bunlardan temyîz edilir. Lâkin tevafuklar umumdan hususa doğru muhtelif ıttıradlara inkısam ettiği gibi birbirine benzemeyen müteaddid tehalüf vakıaları da muhtelif olmak mefhumunda bir tevafuku, bir tehalüf ıttıradını muhtevi olduklarından bunlar da obirlerinden mütemayiz bir cins âdet teşkil ederler. Ve bunun için fasıl, mümeyyiz, müşahhıs, müstesnâ, nâdir, garibe, harikul'âde ilh... gibi mefhumatı külliyye ile ifade olunabilirler. İşte Peygamberlerin mu'cize denilen alâmeti farikaları da bu suretle onları diğerlerinden temyiz ettirerek da'valarını tasdık etmesi maksud olan faslı mümeyyizleridir ki bunlar da âlemde tehalüf ve temayüz ıttıradına dahıl bir âdeti ilâhiyyedir. Tasnifi eşyada hayvan sınıfını teşkil eden tevafuk ıttıradları içinde insan nev'ı denilen tevafuk ıttıradları içinde nübüvvet vakıaları da öyle bir hârika teşkil etmiştir ki bunların vuku'ları fikir ve kıyası aklî ile istintaç olunamaz. Ancak müşahede ve

haber ile bilinebilir. Netekim ıhsa ve istikraya müracaat etmeksizin mücerred kıyası aklî ile mevcudatın bir tasnifini yapmağa kalkışmak bir cehalettir. Telgraf keşf edilmeden evvel Meşrıktaki bir adamın Mağrıbdaki biriyle bir iki saniye içinde muharebe edeceğini mücerred kıyası aklî ile ta'yin

etmek kabil olmazdı. Fakat âdet olmıyan böyle bir şeyin imkânına akl-ü fennin cevaz vermiyeceğini iddia etmek de akıl ve fen namına bir bühtan olurdu. Çünkü bunun vukuunu farz ve tecviz etmek hiç bir tenakuzu tazammun etmez. Ilmi kıyası aklîye kasr etmek ve aklın kabiliyyet vazifesini unutub kıyası aklî fa'aliyyetiyle halden istikbale doğru tahakküm etmeğe çalışmak nasıl haksızlık ise aynı vechile halden mazıye doğru tahakküme çalışmak ondan daha büyük bir haksızlıktır. Ve işte hali hazırda bulunanların «biz mazıdeki insanlardan ez her cihet ve sureti mutlakada müterakki ve yükseğiz, binaenaleyh bizim ılm-ü irademizin yapamadığı bir şeyi onların yapmasına imkân olmadığı evleviyyetle sabittir.» gibi bir kıyası nefs ile tahakküm etmeğe ve «kütübi münzelenin nususu ve ümmetlerin tevatürleri» ile nakl edile gelen vakıatı mümtazeyi inkâr ve te'vile sapmaları ılim ve intibahı beşerîye zararı mahz olan bir istibdaddan başka bir şey değildir. Ve bunu yapanlar umûmiyyetle şu iki sınıfın içinde bulunurlar: Birisi haddi zatında bir harika

olan ılim ve irade vakıatına ve âdet ve tabiatin hâkimi mutlak olmadığını gösteren muhtelif tenevvuatına karşı kör bir tabiat teassubunda ısrar eden camid kafalı magrurlardır ki bunlar ıhtılâfatı kabili tahdid olmıyan bütün âlemin en büyük tevafuk ıttıradı bir hudûs ve tahavvül kanununa raci' olduğunu ve birer kanun olarak ahz edilen mütenevvi' ve muhtelif ıttıradlardan her birinin misli sebk etmemiş bir hudûs veya tahavvül harikasıyle başlaya geldiğini ve bütün tekâmül hududlarının da hep böyle bir harikai mahsusa ile zuhur ettiğini iyi düşünemezler. Her gün, her lâhza camidatın hayata tahavvül edib durduğunu görürler de gördükleri sureti tahavvülü şartı mutlak farz ederler. Tabiat da'vasının nakîzı olan asıl tahavvül ve inkılâbı mümkin ve vakı' tanırlar, ve her tahavvüle mütehavvilin tabiati üzerine haricden icrayı te'sir

eden bir ılleti müessirin vucubunda da tereddüd etmezler de sonra o tahavvül ve inkılâbın sür'at ve müddet gibi bâ'zı derece farklarında mutlak bir imkânsızlık iddia ederler. Düşünmezler ki bu cihet faili tahvilin kudretine aid bir mes'eledir. Ve kudreti mutlakada hiç bir aciz yoktur. Düşünmezler ki bir Asanın müruri zeman ile çürüyüb kömür olarak uzviyyete inkılâb etmesi emri vakı' olduğu ve bu vakıada hiç bir tenakuz

bulunmadığı gibi aynı hâdisenin birdenbire ve daha büyük bir mikyasta vukuunu tasavvur etmekte ve böyle bir vakıayı müşahede veya ıhbar eylemekte tabiati inkılâb noktai nazarından hiç bir tenakuz yoktur. Ve binaenaleyh o birini i'tiraf edenlerin berikine mümkin nazariyle bakmaması akıldan değil akılsızlıktan ve asıl sirri hayat ile hakkı evvel kudretini hisaba almamaktan neş'et etme bir cehalettir. Düşünmezler ki toprak ve topraktan hayvan yapmak fennini bilmiyenlerin böyle şey olmaz demeleri emrı vakıa karşı salâhiyyeti fenniyye haricinde bir taassubdur. Şüphe yok ki insanın bütün ümid ve nazarını harikalara bağlayıb da hılkatteki cereyanı âdeti ihmal etmesi ve uzun bir tarihin hasılası olan ulûm ve fününi istıkraiyye ve istintaciyyeyi hiçe sayarak kesbin, ılm-ü iradenin, terbiyenin ve teşebbüsi şahsînin feyz-u hukmünü nazarı i'tibara almaması ve hilkatte meknüz olan defiyneleri istihrac ve istinbata çalışmayıb da mücerred Semadan inecek bir Maide bekleyib durması velhasıl Allah tealâye yalnız harika noktai nazarından tevekkül ve i'timad edib de âdet ve mantık noktai nazarından i'timad etmemesi sıratı müstekımden ayrılmaktır. Ve bunun için Kur'an nazarları harikalardan ziyade kanun ve sünnete, şer'a ve minhaca tevcih etmekte ve sünneti seniyye, bid'atcılığı zemmeylemektedir. Fakat aynı zamanda âdetler muvacehesinde harikalar, vakıatı külliyye ve muttaride mukabilinde vakıatı garibe ve nadire mümkin bulunduğunu ve hatır-u hayale gelmez ci-

sh:»2250

hetlerden umulmaz hâdiseler, ümidler, korkular doğabileceğini, bilmemek, ya'ni Allah tealânın cereyanı mu'tad hilâfında bir şey yaratamıyacağını zannetmek de halık tealânın kudreti mutlakasını câmid bir tabiat mantıkıyle tahdide kalkışmaktır ki sebebi âdetlere tekaddüm eden halkı evveli unutmak ve neticesi akl-ü mantıkın tevakkuf ettiği hududda iymansızlıkla ye'si küllîye boğulmaktır. Bunun için balâda « اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِى الَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِاَمْرِهٖ اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ » âyetinde hakkı evvel ise mes'eleyi istivâya ve halk-u emrin mebde' ve sureti cereyanına nazarı dikkat celbolunarak eşyanın gerek halkında ve gerek cereyanında ılleti hâkimenin tabiati eşya olmayıb cümlesinin fevkında, arş üzerinde hâkimi mutlak olan Allah tealâ olduğu ıhtar olunduktan sonradır ki bir taraftan hârikaları, diğer taraftan âdâtı cariyeyi ve seyri tekâmülünü ıhtivâ eden Enbiya kıssalarına girilmiş ve ancak halkı evvel misali ile tasavvur ve tasdık edilmesi lâzım gelen mu'cizatı Enbiya da bu siyakda zikredilmiş ve bunları inkâr edenler hakkında « كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ » buyurulmuş ve bununla tabiat

da'vâsının bir kalb mühürlenmesinden, ta'biri âharle kalbin intıbaatı sabıkasından çıkamıyacak ve artık yeni bir hakıkat duyamıyacak ve ılm-ü iymanda hiç bir terakki yapamıyacak veçhile hayati ma'neviyyesine hıtam verilib incimad etmesinden neş'et ettiğine bir işareti mahsusa yapılmıştır.

Ehemmiyyetine binaen biraz uzatır gibi olduğumuz bu mes'eleyi, ya'ni mu'cizenin imkânı mes'elesini asrı hazırın fen telakkîsine nazaran hulâsa olarak şöyle halledebiliriz: Kavanîni tabi'yye denilen ve tabayi'ı eşya üzerinde hâkim görünen umumat, evvelâ müşahede, saniyen tecribe, salisen istikra ile tesbit ve ta'mim edilen ıttaradlardır. İttıradların en mühimmi de ılliyyet ittıradıdır. Her hangi bir vakıanın ılleti bittecribe ve tard-ü akis suretiyle

istihrac olunabildiği takdirde bu tecribei ittırad zihnen bütün takdirlere ta'mim olunarak bir kazıyyei külliyye vaz'edilir. Bu ta'mime istikra ve o kazıyyeye bir kanun tabiî namı verilir. Ve artık bundan onun cüz'iyyatı istintac olunur. Lâkin bütün ulûmı tabiiyye ma'lûmatı henüz böyle ılliyyet ve limmiyyet kazıyyeleri haline gelmiş değildir. Bu hale gelebilen ancak Fizik ile Kimyadır. Onların da mevzu'larına dahil olan bütün vakıatı

ihata ettiği iddia olunamaz. İlmi hayat ise henüz bu halden uzaktır. Fizik ve Kimyada da bir çok vakıaların, müteaddid ılletlerden her birine ma'lûl olabildiği müsellemdir. Meselâ bir fabrikaya, bir su ılleti muharrike olabildiği gibi, bir buhar, bir elektrik de olabilir. Bunlardan başka bütün bu ılletler vakıatı hâdise olduklarından dolayı ılletlerin ılletleri, ılletlerin ılletleri ilh... bütün silsilei ılel ve kuva hisaba katılmak ve ona göre ıleli cüz'iyyedeki ılimlerimizin kıymeti ölçülmek lâzımdır. Halbuki ılliyyet namına olan bütün ma'lûmatımızı intikad, tenkıh ve tensık ederken şunu i'tiraf etmemiz ıktıza eder ki biz bütün vakıaların ılletlerini bilmediğimizden bir vakıanın da bütün ılletini bilmiyoruz demektir. Ve filhakika bâ'zı vakıalar hakkında bildiğimiz ve tatbik ettiğimiz ılletler, kudretler hem nakıs, hem de zahirî ve nisbîdir. Ne ılleti küldür, ne de ılleti mutlaka ve hakıkıyedir. Hakıkî ve mutlak ılliyyet esasından bir halk-u icad, ılleti kül de halıkı küllolmak lâzım gelir. Binaenaleyh bizim en kavi ma'lûmatımızı teşkil eden ılliyyet ıttıradları hakkındaki ılmimiz tam ve mutlak değil, cüz'î ve nisbîdir. Ve o halde ma'lûmumuz olan ılel ve kuvayı âdiye ve mütenahiyeyi inkâra hakkımız olmamakla beraber bunlara ılleti kül gibi istinad ederek fülân şey asla olamaz demeğe ve kudreti mutlakada aciz farzetmeğe de hakkımız yoktur. Meğer ki o şeyin vücudunu farzetmek onun ademini ıktıza edecek bir tenakuz olsun da biri müsbet biri menfi iki elektrik

cereyanının telâkısinde gördüğümüz gibi hasıla, bir anda sıfıra iniversin. Ruhu bir tarafa bırakalım, bir zıyânın tulûıyle sönüşündeki sür'at bile bize ne kadar seri' bir surette halk-u ifnalar mümkin olduğunu gösterir. Fakat kalbleri camid bir tabiat halini almış olanlar, bu imkânları görmezler de dar kafalarının tevakkuf ettiği her noktada ye'si mutlaka boğulur kalırlar. Bunlardan başka bir sınıf daha vardır ki arzu ve menfeatlerine muğayir gibi görünen hakk-u hakikati kabul etmek istemezler ve onunla mücadele etmek için her haksızlığı irtikâbdan çekinmezler. İşte Fir'avın bunlardandır. Ve bu hale fir'avnlık denilir.

Fir'avn, mu'cizei Musâ hakkında uydurduğu sihir şüphesi üzerine yapılan tecribe ve imtihan neticesinde hakkın tebeyyüniyle kendisinin mağlûb olub küçük düştüğünü ve da'vet ettiği sahirlerin hakka teslim olarak iyman ediverdiklerini görünce derhal bunun bir mekr-ü hiyle olduğunu ortaya attı ve şu tehdidi ilâve etti:

﴿فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ İmdi yakında anlıyacaksınız -ya'ni bu hiylenize karşı bakın size neler yapacağım 124.

﴿لَأُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِينَ﴾

elbette ve elbette ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazına kestireceğim, sonra da hepinizi elbette ve elbette çarmıha gerdireceğim- filvaki' sahirlerin iymanı hakıkî olmayıb da öyle mekr-ü muvazaa olsa idi bu terhibî

ceza kendilerine seza olur ve bu tehdid üzerlerinde icrayi te'sir eyler fikr-ü hareketlerini men'-u ta'kım edebilirdi. Halbuki Allaha ve Resulüne ve Âhırete iymanı olmıyan ve iymansızlıktan dolayı hakka karşı muharebe etmeğe cür'et eden yol kesiciler hakkında müessir olabilecek olan o gibi terhibat kalbleri mehabbetullah ile çarpan ve Âhırete cidden iyman ile hak yoluna

sh:»2253

giden mü'minlerin, mücahidlerin kanaatlerini tevkıf etmek şöyle dursun bil'akis zulmü ve haksızlığı imhaya masruf olan azimlerini teşdid ve takviye etmekten başka bir netice vermez. Ve iymanın ciddiyyet ve tefevvuku da bu gibi imtihanlarla tebeyyün ve tebarüz eyler. Sahirler mukaddema sihirde meharetle ma'ruf kimseler olduklarından dolayı iymanlarında böyle bir mekr-ü hiyle şüphesi büsbütün sebebsiz addolunamazdı. Böyle bir şüpheyi ise böyle bir imtihan silebilirdi. Hikmeti ilâhiyye, mu'cizei Musânın bir sihr olmadığını her şüpheden azâde bir surette tebeyyün ve tezahür ettirmek için meydanı rekabet ve tecribede secdelere kapanarak hakkı tasdık ediveren sahirlerin iymanları hakkında her türlü şüphenin izalesi ile ciddiyyet ve samimiyyetlerinin kat'iyyetle isbat ve ibrazını ıktıza ettiğinden Allah tealâ kendilerini hakk-u halk muvacehesinde böyle bir imtihana tâbi' tuttu ve muvaffak kıldı da Fir'avnin bu tezvir ve tehdidi

karşısında kemali metanete 125. ﴿قَالُوٓا﴾ şöyle dediler:

﴿اِنَّآ اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَۚ﴾ Şüphe yok ki biz nihayet rabbımıza döneceğiz. -Bu cümle şu ma'nâlara muhtemildir:

1- Biz nasıl olsa öleceğiz, sen istesen de öleceğiz istemesen de. Binaenaleyh başımıza gelmesi muhakkak olan ölüm, ölüm olmak i'tibariyle ha senin tarafından olmuş ha olmamış bizce müsaviydir. Esbabı muhtelife olsa da ölüm bir ve muhakkak ve senin bizi ölümden kurtaramıyacağın da muhakkak. Bunun için senin bu tehdidin hukümsüz ve ma'nâsızdır.

2- Sen bizi keser, asarsan biz şehid olur ve muhakkak rabbımızın rahmet-ü sevabına kavuşuruz. Binaenaleyh bu tehdidinden korkmak şöyle dursun hakk uğurunda can vermeyi canımıza minnet sayarız.

3- Biz ölüb de sen sağ kalacak değilsin, hiç şüphe yok ki gerek biz ve gerek sen hepimiz ölüb rabbımızın

huzuruna varacağız, binaenaleyh o aramızda hukmünü verir. Haklıyı haksızı, zalim ile mazlûmu ayırır.

126. ﴿وَمَا تَنْقِمُ مِنَّآ اِلَّآ اَنْ اٰمَنَّا بِاٰيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَآءَتْنَا﴾

Halbuki sen bizden hiç bir sebeble değil, ancak rabbımızın âyetlerine bize geldikleri zaman iyman ettiğimizden dolayı intikama kalkıyorsun. -Ya'ni delâili hakkın zuhuru karşısında bâtılı bırakıb hakkı ıkrar etmek kızılacak, ta'zibi ıktıza edecek, tehdid ve ihafe ile men'edilecek bir fenalık, bir kabahat değil, iftihar olunacak, takdir ve tevkır ile nümunei imtisal ittihaz edilecek en güzel, hayırlı bir fazılet olduğu ve vicdanlarımızda def'i nâ kabil bir zaruret ile sabit olan böyle bir idrâk ve iymandan seni memnun etmek için vaz geçmek de takatımizden haric bulunduğu halde sen sırf bu iymanımızdan, bu fazıletimizden, bu hakgûluğumuzdan dolayı mücrimler gibi bize kızıyor, intikam almağa kalkışıyorsun, ki bu ne büyük zulümdür?... Sihr-ü tezvirde galebe takdirinde mukarrebînden kılacak kadar ecirler, taltifler va'dederken bize bütün bunları bıraktırarak ve sihirdeki meharetimize rağmen her türlü nefsaniyyeti unutturub mağlûbiyyetimizi ı'tiraf ettirerek kalbimizi kendisine celbeden hakıkati söylediğimiz zaman kesib asmağa kıyam ediyorsun, ne büyük cehalet, ne büyük vicdansızlık, ne büyük haksızlık!...

İşte iyman eden sâhirler, Fir'avnin tehdidatına karşı pek büyük bir ıbret ve nasıhati tazammun eyleyen ve iymanlarında hiç bir şüpheye mahal bırakmıyan bu beliğ cevabı verdiler. Ve Allaha teveccüh edib ﴿رَبَّنَآ اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا﴾ ya rabbena bize sabır ifaza et -ya'ni su gibi her tarafımızı kaplıyacak, şirk ve küfür, mekr-ü ısyan küfürlerinden yıkayacak, pâk tutacak büyük ve feyızlı bir sabır ver. ﴿وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ﴾ Ve canımızı müsli-

sh:»2255

man olarak al.- Diye dua ettiler, ilmanlarındaki ciddiyyeti, iykanlarındaki şiddet-ü kuvveti ölümü istihfaf ederek isbat eylediler. Bunun üzerine Firavn tehdidini icra etti mi etmedi mi? Bunda ıhtilâf edilmiştir. Ba'zıları İbni Abbastan «günün evvelinde sâhir idiler, Âhırinde şehid oldular» diye nakletmiş. Diğer ba'zıları da bu tehdidin iykaı tasrih edilmediği cihetle ademi vukuuna kail olmuşlardır. Lâkin bizce siyakı Kur'an vukuunu andırıyor. Bu zevat, iymanlarından sebat ederek ölmeği canlarına minnet bilmişler ve hak yolunda şehid olmuşlardır. Ve bunun neticesi Firavnin aleyhine çıktığı muhakkaktır. Mu'cizei Musâ bunların şehid olmasına neye mani' olamadı diye bir suâl de iyrad edilemez. Zira mu'cizei Musâ hakkındaki şüphenin ref'ı

bununla olacaktı. Mu'cizenin gayesi de Musânın davasındaki sıdkını isbat idi. En mahir sâhirlerin bu iyman ile bilfi'il fedayi nefs etmeleri iledir ki tasdıklerinin ciddiyyeti ve mu'cizei Musânın bir sihrolmadığı temamen tebeyyün etmiştir. Fakat bununla beraber Fir'avnin mekir propagandası ve zulm-ü tedhiş siyaseti de kavmi üzerinde icrayı te'sirden haliy kalmadığını ve binaenaleyh hakıkatler muvacehesinde sihr-u mekrin de velev muvakkat olsun bir te'siri bulunabileceğini inkâr etmek doğru olmadığını buradan anlıyabiliriz.

Netekim:

127. ﴿وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ﴾ Fir'avnin kavminden o mele', o cem'ıyyet erkânı da ﴿اَتَذَرُ مُوسٰى وَقَوْمَهُ﴾ Musâyı ve kavmini bırakacak mısın? -Ya'ni sahirleri asıb kesib de Musâyı ve kavmi olan Benî İsraîli bırakacak mısın ki ﴿لِيُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ﴾ Arzda fesad çıkarsınlar ﴿وَيَذَرَكَ وَاٰلِهَتَكَ﴾ ve bırakacak mısın ki o Musâ seni ve ilâhlarını terk etsin? Dediler.- Böyle diyerek Fir'avni Musâ aleyhine körükle-

mek istediler. Ma'lûmdur ki «ma'rifeten zikir ve ma'rifeten iade de ikinci evvelkinin aynıdır» kaidesine

nazaran zâhir buradaki « الْمَلَأُ » in yukarıda zikri geçen « الْمَلَأُ » olmasıdır. O halde bunlar Fir'avnin istişaresinde Musâ hakkında « اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ » isnadına iştirâk etmekle beraber « اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَاَرْسِلْ فِى الْمَدَآئِنِ حَاشِرِينَ. يَاْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ » diyerek Fir'avni tecribe ve imtihana sevk etmiş olan cem'ıyyet erkânıdır. Anlaşılıyor ki bunlar Fir'avnin « اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَكَرْتُمُوهُ فِى الْمَدِينَةِ » dediğini ve üzerine bir de « لَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِينَ » tehdidini savurduğunu ve bununla beraber Musâya hiç ilişmeyib serbes bıraktığını görünce bir taraftan sahirleri da'vete sebeb olduklarından dolayı fikir töhmetinin kendilerine tevcih edilmesinden korkuyorlar. Diğer taraftan Musânın serbes bırakılmış olmasından endişe ediyorlar. Bu iki halecan arasında Fir'avnin mizacına hulûl ederek mevkı'lerini temin etmek ve hakkın ızharına sebeb olan evvelki kararlarının hukmünü iskat eylemek için Fir'avinden ziyade Fir'avnlık politikasına girişiyorlar. Ve damarına basarak Fir'avnı Musâ ve Benî İsrâîl aleyhine tahrik ve tehyic etmeğe başlıyorlar. «Şimdi sen diyorlar sahirleri kesib de işin başı olan Musâyı ve kavmini memlekette fesad çıkarmak için bırakacak mısın? Hem bu fesad yalnız ehali aleyhine olmıyacak daha ziyade senin aleyhine olacak, halkın hakkındaki akıdesini bozacaklar, seni ve ilâhlarını terk edecekler, mevcudiyyeti milliyyeyi kadıracaklar, hiç bunlar bırakılır mı?».

Burada «seni ve ilâhlarını» denilmesinden Fir'avnin perestiş ettiği bir takım ma'budlar varmış gibi tebadür eder. Bundan da eski Mısırlıların ma'bud telâkkı ettikleri Bakare, Güneş vesaire hatıra gelebilir. Halbuki Fir'avn kendi fevkında bir ilâh kabul etmiyor « اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى » diyordu. Şu halde « وَاٰلِهَتَكَ » senin ıbadet ettiğin ma'budların demek değil, senin hoşlanıb vaz'ettiğin ve halkı tapındırdığın ma'budlar» ma'nâsına isti'mal olunmuş demektir,

sh:»2257

Maamafih bunlar da esas ı'tibariyle Fir'avnin heva ve temayülâtına raci' olacağından «seni ve mafevkın yok diyerek tapındığın hevalarını, arzularını, hayallerini terk edecekler» ma'nâsına anlaşıması da mümkindir.

Cevaben Fir'avn ﴿قَالَ﴾ dedi ki ﴿سَنُقَتِّلُ اَبْنَآءَهُمْ وَنَسْتَحْيٖ نِسَآءَهُمْ﴾ oğullarını taktil ederiz ve kadınlarını bırakırız ﴿وَاِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ﴾ ve hiç şüphe etmeyin ki biz onların fevkında

kahirlerizdir. -Ya'ni onlara eskisi gibi dilediğimizi yaparız merak etmeyin. Gûya Fir'avn bu son fıkra ile mağlûbiyyet endişesini izale etmek ve cem'ıyyetine kuvveti kalb vermek istiyor. Fakat ne kadar şayanı dikkattir ki Musâ hakkında hiç bir şey söylemiyor. Zira asâdan öyle gözü yılmış. Musâdan öyle korkmuş idi ki ona tearruz etmek şöyle dursun ismini yadetmekten bile çekiniyordu. Musâ denildiği zaman yerden göğe ağzını açmış kendini yutmağa müheyyâ bir ejderin savleti hailesi zihninde tecessüm ediveriyordu. Lâkin bu korkusunu gizlemeğe ve daima efkârı tağlıt etmeğe çalışıyor ve cevabında gûya Musânın ismini kale almağa bile tenezzül etmemiş gibi görünerek şu fikri iyma etmek istiyor: Musânın şahsan hiç bir ehemmiyyeti yoktur. Onun bütün menbaı kuvveti, kavm-ü kabilesi, unsuru olan Benî İsrâîldir. Ne yaparsa bunlarla yapabilir. Biz ise onları tahti kahrımızda istediğimiz gibi ezeriz ve ezeceğiz. Oğullarını taktil etmek, kadınlarını kızlarını alıkoymak suretiyle kuvvetlerini, mevcudiyyetlerini azaltacağız. Çoğalıb baş kaldırmalarına meydan vermiyeceğiz. Emin olun ki biz onların tepesinde bunu her zaman yapabiliriz. Artık bu

şeraıt altında Musâ ne yapabilir ki kale alıyor, endişe ediyorsunuz. İşte Fir'avnin ve Firavnîlerin siyaseti.

Buna mukabil:

128. ﴿قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ﴾ Musâ, kavmine -Fir'avnın taktil kararını işidib telâşa düştükleri zaman Benî İsraîle şu iki emir ve iki tebşiri tebliğ ederek teskin zımnında -dedi ki ﴿اسْتَعِينُوا بِاللّٰهِ﴾ Allaha istiane ediniz- ya'ni Allah dilemeyince hiç kimsenin bir şey yapamıyacağını ve bütün kuvvet-ü kudret Allahın olduğunu biliniz, me'yus olmayınız da Allahdan yardım isteyiniz. Kalblerinizi, fikirlerinizi, emellerinizi, kuvvetlerinizi, mevcudiyyetlerinizi Allahda birleştirinizde öz, söz birliğiyle Allah diyerek çalışınız ﴿وَاصْبِرُوا۟﴾ ve sabrediniz. -Fir'avnın sözlerine karşı telâş ve Allah, neden yapacağını yapıvermiyor diye acele de etmeyiniz, metin ve sabırlı olunuz. ﴿اِنَّ الْاَرْضَ لِلّٰهِ ۖ﴾ Arz Allahındır.- Binaenaleyh Mısır da onundur. ﴿يُورِثُهَا مَنْ يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۭ﴾ onu kullarından kime dilerse ona miras kılar. -Seleften halefe geçen miras gibi elden ele verir ﴿وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ akıbet de müttekîlerindir.- Hayırlı son muvaffakıyyet saygısızların veya şu bu kavmin değil, korunanlarındır ki Allahdan istiane ve sabır, bu korunmanın ilk şartlarıdır. Binaenaleyh siz Beni İsraîl, Allahın emri vechile korunursanız akıbet sizin, Kıbt unsuru korunursa onların, hepiniz korunursanız hepinizin olur. Ve o zeman arada niza' kalmaz. O halde korununuz.

Lâkin kavmi Musâ bu iki tebşiri mutlaktan müteselli olamadılar ki Musâya 129.

﴿قَالُوٓا اُوذِينَا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَاْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا﴾ biz,

dediler, sen bize gelmeden evvel iyza olunduk, geldikten sonra da - evvelkiyle Hazreti Musânın velâdetinden

önce yapılan zebni ebnâ işkencesini, sonrakiyle de bu def'a yapılacağı söylenen taktil ve saire tehdidlerini kasd ediyorlar. Gerçi Beni İsraîlin ali Fir'avn elinde köle addedilmeleri, hıdematı şakkada kullanılmaları, ağır vergiler altında ezilmeleri gibi daha bir çok çektikleri eziyyetler vardı. Ve bu sözleri onlara da şamil olabilir. Fekat onlar Musâ yüzünden olmadığı cihetle sözün hedefi olamaz. Binaenaleyh bu söz, biz şimdiye kadar senden bir isitfade değil, zarar gördük gibi bir şikâyeti iyma etmekle beraber Fir'avnın zulmüne karşı şiddetli bir teessürü ve bir halâs arzusunu da iş'ar eyler.

Musâ kavminin böyle şiddetle sızlandıklarını görünce

﴿قَالَ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِى الْاَرْضِ﴾

Me'muldur ki, dedi, rabbınız düşmanınızı ihlâk ve sizi Arzda istıhlâf etsin, icrayı ahkâmına hulefa yapsın da ﴿فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ﴾ baksın nasıl amel edeceksiniz -güzel işlermi yapacaksınız, çirkinmi? Bilfiil zâhire çıksın da ona göre iyiye iyi kötüye kötü son ecrinizi veya cezanızı versin, böyle tebşir etti.

Aceba bu tebşir tehakkuk ettimi? Bundan sonra kavmi Fir'avnın ve Beni İsraîlin halleri ne oldu? Buna gelelim:

﴿١٣٠﴾ وَلَقَدْ اَخَذْنَآ اٰلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣١﴾ فَاِذَا جَآءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هٰذِهٖ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسٰى وَمَنْ مَعَهٗ اَلَآ اِنَّمَا طَآئِرُهُمْ عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴿

sh:»2260

﴿١٣٢﴾ وَقَالُوا مَهْمَا تَاْتِنَا بِهٖ مِنْ اٰيَةٍ لِتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا

نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٣﴾ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ
وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ اٰيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا
قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿١٣٤﴾ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا
مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ
لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِى اِسْرَآئِيلَ ﴿١٣٥﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا
عَنْهُمُ الرِّجْزَ اِلٰى اَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ اِذَاهُمْ يَنْكُثُونَ ﴿١٣٦﴾
فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَاَغْرَقْنَاهُمْ فِى الْيَمِّ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا
وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٣٧﴾ وَاَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا
يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْاَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِى بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ
كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنٰى عَلٰى بَنِى اِسْرَآئِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا
كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ﴿﴾

sh:»2261

Meali Şerifi

Filhakika ali Fir'avnı tuttuk senelerce kıtlık ve hasılât eksikliğiyle sıktık, gerekti ki düşünüb ıbret alsınlar

130 Fakat kendilerine iyilik geldiği zaman ha, bu bizim hakkımız dediler, ve başlarına bir kötülük gelirse Musâ ile ma'ıyyetindekilerden teşe'üm ediyorlardı, şum kuşları ise ancak Allah yanındadır ve lâkin ekserîsi bilmezlerdi 131 Ve sen bizi büyülemek için her ne âyet getirsen imkânı yok sana inanacak değiliz derlerdi

132 Biz de kudretimizin ayrı ayrı âyetleri olmak üzere başlarına tufan gönderdik, çekirge gönderdik, haşerat gönderdik, kurbağalar gönderdik, kan gönderdik yine inad ettiler ve çok mücrim bir kavm oldular 133

Vaktaki azab üzerlerine çöktü, ya Musâ! dediler: Bizim için rabbına dua et, sana olan ahdi hurmetine, eğer bizden bu azâbı sıyırırsan kasem olsun ki sana kat'iyyen iyman ederiz ve Beni İsraîli seninle beraber mutlak göndeririz 134 Vaktaki irişecekleri bir müddete kadar azâbı kendilerinden sıyırdık derhal yeminlerini bozdular 135 Biz de âyetlerimizi tekzib ettikleri ve onlara kulak asmadıkları için kendilerinden intikam aldık da hepsini denizde boğduk 136 Ve o hırpalanıb ezilmekte bulunan kavmi ma'hud Arzın bereketlerle donattığımız meşrıklarına mağriblerine varis kıldık ve Rabbının Beni İsraîle olan o güzel kelimesi sabr etmeleri sebebiyle temamen tehakkuk etti de Fir'avn ile kavminin yapa geldikleri masnûâtı ve yükselttikleri binaları yerlere serdik 137

130.

﴿وَلَقَدْ اَخَذْنَآ اٰلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِنَ الثَّمَرَاتِ﴾ Ve

filhakika ali Fir'avnı senelerle ve hasılâtı tenkıs ile tazyıka başladık. -Sene, yıl ma'nâsına olduğu gibi bilhassa şiddetli kuraklık ve kıtlık yılı ma'nâsına da gelir ki burada böyle müfesserdir. Ve bu ma'nâca «sinîn» de iki lügat vardır: En meşhuru, cem'ı müzekkeri salim gibi «vav» ve «ya» ile i'rab olunub haleti raf'ında « سِنُونَ » ve haleti nasb veya cerrinde « سِنِينَ » okun-

sh:»2262

mak ve izafet halinde «nun» iskat edilmektir ki âyet bu lügat üzeredir. Diğeri, ennecm ve eddeberan gibi esmai galibeden olarak munsarif veya gayrı munsarif müfred i'rabiyle i'rablanarak «ya» muhafaza edilir. Ve «nun» izafette de sabit kalır. Netekim şair:

دعانى من نجد فان سنينه لعبن بنا شيبا وشيبننا مردا

demişdir. Bir hadîsce de iki lügat üzere « اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا عَلَيْهِمْ سِنِينَ كَسِنِى يُوسُفَ » ve « سَنِينًا كَسِنِينِ يُوسُفَ » varid olmuştur ki Kureyş müşrikleri aleyhinde duadır. Burada « وَمَآ اَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِنْ نَبِىٍّ اِلَّآ اَخَذْنَآ اَهْلَهَا بِالْبَاْسَآءِ

وَالضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ» mazmunlarının bir tafsılı vardır. Bu suretle kavmi Fir'avn

hakkında da bu sünneti ilâhiyye tatbık edilmiş ve birden bire ihlâk edilmemişlerdir ki

﴿لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾ tezekkür edebilsinler, mütenebbih olsunlar diye- ya'ni bu, bir muhtıra idi ki

akıllarını başlarına alsınlar, ahvali mukayese etsinler, hadlerini anlasınlar, Allahı düşünsünler de emri

hakka karşı temerrüd ve tuğyandan vaz geçsinler, küfr-ü zulümden tevbeye imkân bulsunlar diye yapılmıştı.

Zira bu gibi tasarrufatı kevniyyenin fevkalbeşer olduğunda şüphe yoktur. Ve bunları umurı tabi'ıyyeden

addetmek de mümkin değildir. Çünkü tabiat olsa idi ya daima ve muttariden bulluk veya daima ve

muttariden kıtlık olmak lâzım gelirdi. Bu hadiseler ise tabiatın tehavvülâtına aid vekayi'dir. Ve binaenaleyh

bunların tabiatler üzerinde hâkim olan kudreti rabbaniyyenin eseri iradesi olduğu vazıhtır. Bu haysiyyetledir

ki ni'met-ü refah içinde yaşıyan ve kendi fevkında hiç bir kuvvet-ü kudret tanımak istemeyib hakka karşı

mücadele etmek istiyen mütekebbir, mağrur bir kavmin hayatı ıktisadiyyesine vurulan bu gibi Semavî

darbeler henüz cürümlerinin cezası olmamakla beraber kendilerine

sh:»2263

hadlerini ve vaz'ıyyetlerini bildiren ve bu vaz'ıyyet içinde namzed oldukları akıbeti ıhtar eden birer muhtırai

ilâhiyye ve bunları yapan Allah tealânın kendilerini her zaman mahvetmeğe kadir hâkimi mutlak bulunduğunu ve binaenaleyh emri ilâhîye karşı temerrüd ve inaddan hazer etmek lâzım geldiğini i'lân eden âyâti fi'liyedir. Bir musıybetin bin nasıyhatten daha müessir bir belâğati terbiyeviyyeyi haiz olduğu da derkârdır. Şimdi bu âyetten şu netaic istihsal olunur:

1- Hayatı beşerde şeraitı ıktisadiyyenin pek büyük ehemmiyyeti vardır. Bir kavm için şeraitı ıktisadiyyenin tezelzülü veya fıkdanı bir helâk muhtırası veya mukaddimesidir. İstıhsalâti umumiyye yolunda olduğu zaman ferdî muzayakaların tehvinine çare bulunabiirse de umumî şeraitı ıktisadiyyenin bozulması felâketi umumiyyedir. Şeraitı ıktisadiyye ise iki esasta toplanır: ahlâkıyyeti insaniyye ile atayayı rahmaniyye veya rahîmiyye olan sermayei hılkat. Ahlâkıyyeti insaniyyenin fesadı feyzı hılkatin inkıtaına sebeb olabilir. Feyzı hılkatin inkıtaı ise helâki küllîdir. Binaenaleyh ahlâkıyyetin künhü ancak hâlık tealâya ubudiyyette ya'ni hevayi beşere değil hak tealânın vaz'ı olan nizamı hayre ittiba' ve inkıyad ve şerr-ü fesaddan ictinab ve ittikada aranmak lâzım gelir.

2- Allah tealânın vus'ati rahmetini anlamalı ki kavmi Firavn gibi helâke istihkak kesbetmiş olan bir kavmi bile evvel emirde kavlî ve fi'lî bir takım ıhtarat ile intibaha da'vet etmeksizin birdenbire ihlâk edivermiyor.

Binaenaleyh insanlar rahmeti ilâhiyyeden mahrum kalmamak için âyatı hakkı tanımalı, Fir'avnları ve onların sihr-ü mekirlerini bırakmalı, ricali hakkın nasıhatlarını dinlemeli, hiç olmazsa musıbetlerden ıbret almalı da akıbet desti ceberutı Hak uzandığı zaman hak münkiri, hak düşmanı halinde yakalanmaktan korunmalıdır. İymanı olanlar « لَا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ مَرَّتَيْنِ » hadîsi şerifinde beyan buyurulduğu

sh:»2264

üzere bir delikten iki kerre sokulmaz. Geçmiş felâketlerden ıbret alır da tekerrürüne sebeb olmazlar. Fakat matbuulkulub olanların bütün ıbret ve intibah kabiliyyetleri söner de şairin:

Geçmişden adam, ıbret alırmış ne masal şey!...

Beş bin senelik kıssa yarım hıssamı verdi;

Tarihi tekerrür diye ta'rif ediyorlar.

Hiç ıbret alınsaydi tekerrürmü ederdi?

dediği gibi tarihî felâketler şekilden şekle tekerrür eder. Netekim küfr-ü zulmü tabiat edinmiş olan kavmi

Fir'avn bu ilâhî muhtıralardan sonra mütenebbih olmadılar da 131.

﴿فَاِذَا جَآءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هٰذِهٖ﴾ kendilerine iyilik, refah geldiği vakıt bu sırf bizden dediler, ﴿وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسٰى وَمَنْ مَعَهٗ﴾ ve kendilerine bir fenalık, kıtlık ve sıkıntı ve her hangi bir musıbet isabet ederse Musâ ve ma'ıyyetindekilerle tetayyür ve teşe'üm eylerler, onların uğursuzluğuna hamelederlerdi ﴿اَلَآ اِنَّمَا طٰٓئِرُهُمْ عِنْدَ اللّٰهِ﴾ bak tairleri: Ancak Allahın indindedir. -Ya'ni teyemmün ve teşe'üm edecek kuşları, bütün bahtları, tali'leri, mukadderattan iyi kötü nasîbleri ancak Allahın indindedir « ﴿كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ﴾ » ﴿وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ ve lâkin ekserîsi bilmezler.- Bilmezler de şuna buna isnad ederler. Yâhud sebebi şeâmetleri ancak Allah indindedir. Başlarına gelen ve gelecek olan mesaib ancak Allah tarafındandır ve ekserîsi bilmezler. [Sûrei «İsra» da « ﴿وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طٰٓئِرَهٗ فِى عُنُقِهٖ﴾ » bak] cahiliyyede «ıyafeti tayı» ta'bir olunur bir falcılık âdeti vardı. Bir yere gidecekleri zaman bir kuş uçururlar, sağa giderse teyemmün, sola giderse

teşe'üm ederlerdi, kezalik karga gibi ba'zı kuşların haykırmasından da teşe'üm ederlerdi. Bu münasebetle her hangi bir şeyden teşe'üm etmeğe, ya'ni uğursuz sayıb kuşkulanmaya

tetayyür denilmiş, gerek kuş ve gerek saire olsun şum addolunan şey'e de tayr, tâir, tıyere ıtlak edilmiştir. Gerçi esas ı'tibariyle tair müteyemmen ve şum olmaktan eamdır. Fakat şum olanda isti'mali galebe etmiş ve tetayyür her halde teşe'üme ıtlak olunmuştur. Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem « لَا طِيَرَةَ وَلَا هَامَ » hadîsi şerifiyle tıyereyi nehy-ü ibtal buyurmuştur. Maahazâ bu tetayyür âdeti cahiliyyesine avamm arasında kesretle tesadüf edilir. Meselâ bizde baykuşla teşe'üm edenler ne kadar çoktur. Hattâ hümâ saadetle, baykuş nuhusette bir mesel gibi Edebiyyatımıza kadar girmiştir. Ve işte Arabca tâir ta'biri de böyle baykuş gibi mes'ud veya baykuş gibi meş'um addedilen mutlak kuş ma'nâsından müstear olarak sebebi şer ma'nâsına veya sebebi hayr ile sebebi şerden eam bir ma'nâda kullanılır ki baht kuşu demek gibidir. Bundan başka bir de Arablar « اَطَرْتُ الْمَالَ وَ طَيَّرْتُهُ بَيْنَ الْقَوْمِ فَطَارَ كُلًّا مِنْهُمْ سَهْمُهُ = malı kavm arasında uçurdum da her birine sehmi uçtu, ya'ni nesîbi irdi» derler. Netekim lisanımızda da şuradan

buradan keyfe mettefak gelen emvale «tayyarat» ta'biri ma'ruftur. Bu münasebetle de tâir bir kimsenin kaderden uçan nasîbi, bahtı, kısmeti, tali'i, şansı ma'nâsına gelir. Kavmi Fir'avnın bahtlarına bakınız ki Allah tealâ onlara Musâ gibi ülül'azmden bir Peygamberi zîşan göndermiş, başlarına böyle bir hümayı ıkbal uçurmuş da onlar bununla kendilerini bahtiyar bilecek ve ittiba' edib mes'ud olacak yerde tutmuşlar o ve ona tabi' olanlarla teşe'üm etmeğe kalkışmışlar ve işte takdiri ilâhîden hıssalarına düşen nasîbleri bu bedbahtlık, bu tab'ı kulûb olmuştur ki bu teşe'üm, bu his, bu haleti ruhıyye onların nezdi ilâhîde sabit şeâmetlerinin sebebi ve kendi boyunlarına takılmış bulunan tâirleridir. Bu ne bedbahtlıktır ki mütenebbih olsunlar diye Allah kendilerini tazyık ettikçe sebebi şeâmet kendi amelleri olduğu-

nu bilmediler de Musâ ile teşe'üm ettiler. 132.

﴿وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ اٰيَةٍ لِتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ﴾ ve bizi meshur etmek için bize her ne âyet getirsen, her ne mu'cize göstersen bizler sana inanıcı değiliz dediler -ki bu kadar azmi küfürden daha meş'um ne olur?

Bunun üzerine 133.

﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ﴾

biz de üzerlerine tufan, çekirge, kummel, kurbağalar ve kan gönderdik- Bısriyyun TUFAN tavaftan «tufâne» nin cem'i olduğunu, Kûfiyyûn da esasında rüchan gibi masdar olduğunu söylemişlerdir ki mubalega için tesmiye bilmasdar demektir. İbni atıyyenin beyanına göre tûfan, tavâf eden her şeye şamil olur. Ancak şiddetli su ve yağmurda isti'mali ekserdir. İlh... Zeccac demiştir ki «tufan» her hangi bir şeyin çok ve muhıt ve bütün kavme muntabık olanıdır. Netekim bir çok şehirlere şamil olan garka tufan denilir. Kezalik katli âmm bir tufan ve mevti carif, ay'ni süpürücü ölet: Kıran, salgın, ölüm de bir tufandır. İlh... Mücahid ve Vehbden «yemen» lügatinde tâuna, ya'ni koleraya tufan denildiği nakledilmiş, ebûkılâbe dahi «cüderi» ya'ni çiçek hastalığının ilk evvel kavmi Fir'avnda vakı' olan bir tufan olduğunu söylemiştir. Velhasıl aslı lügatte tufan lisanımızda ma'ruf olduğu gibi şiddetli yağmur ve seyl ma'nâsına munhasır değildir. Fakat ekseriyyetle bu ma'nâda istimal olunur. Ve bu şöhretin sebebi de tufanı Nuhtur. Ve bunun için buradaki tufanın ne olduğu hakkında zikrolunan meanî dahilinde muhtelif nakıller varid olmuş ve Hazreti Aişeden «mevti carif» diye bir rivayet nakledilmiş ise de ekser müfessirînin İbnı Abbastan merviy olan «mai muğrık» ma'nâsı üzerindedir ki tufanın ma'nâyı meşhuru demektir. Bunun da bir hafta bilâ inkıta' yağan şiddetli bir

sh:»2267

yağmur veya Nil nehrinin fevkal'âde bir feyezanı ile husule gelen müstevli bir seyl tufanı olduğu hakkında iki kavil vardır ki bizce cem'ında münafat yoktur. Bu tufan, Mısırlıları haneleri içinde istiylâ ve tahrib etmiş ve maamafih içlerinde bulunan Beni İsraîle zararı dokunmamıştır.

CERAD, ma'lûm ekin çekirgesidir ki bütün yeşil hasılâtı yer bitirir, çırçıplak eder. Tufandan sonra biten kuvvetli hasılâtı yemiş bitirmiştir.

KUMMEL, hakkında bir kaç tefsir vardır: Birincisi henüz tohmundan yeni çıkmış ve kanadlanmamış hürde çekirge yavrusudur ki buna ve gayet küçük karıncalara Arabca « دبـا » dahi denilir. İkincisi buğdaya düşen güvedir ki buğday biti ta'bir olunur. Bu iki ma'nâ İbni Abbastan merviydir. Üçüncüsü devabbi sûdi sıgar, ya'ni alel'umum siyah ve küçük haşerat ve hevamm ki bu ma'nâ Hasen ve İbni Cübeyrden menkul ve evvelkilerle beraber bervehci âti muhtelif tefsirlerin hepsine şamildir. Netekim Habib İbni Sabit «cu'lan» ya'ni bok böcekleri diye, Ebû Ubeyde «hamnan» denilen bir nevi kurd ve kene diye,

Atayı Hurasanî ve Zeyd ibni Eslem kummeli ma'ruf ya'ni kehle dediğimiz ma'ruf bittir, Kummelde kaml de bir luğattir, diye zikretmişler ve İbni Zeydden hikâyeten pire olduğu da söylenmiştir. Hasılı kummel, kavmi Fir'avnın ya hasılâtına veya bedenlerine veya her ikisine taslıt edilmiş bir veya muhtelif nevi'den haşereciklerdir.

DAFADİ', dı'fda'ın cem'ı ki kurbağa demektir. Başlarına gökten kurbağa yağmış ve her taraflarına dolmuş.

DEM, kavli cumhure göre içecekleri sular kan olmuş, Nil kan kakmış, fakat Zeyd İbni Eslem gibi ba'zıları demiştir ki bu, demi ruaf, ya'ni burun kanaması idi, Allah başlarına musallat kılmıştı.

Bu muhtelif akval içinde ekser müfessirînin hulâsaten beyanları şu sureti rivayetle nakledile gelmiştir:

Sekiz

gün geceli gündüzlü şiddetli bir zulmet içinde lâyenkatı' yağmur yağmış, kimse evinden çıkamamış, seyl evlerine dolmuş, boğazlarına kadar su içinde kalmışlar, aralarında bulunan Beni İsraîl hanelerine ise bir şey olmamış, bu suretle bir hafta kadar Mısır bir deniz gibi olmuş, hars-ü tasarruftan kalmışlar, bu gark olmak tehlükesi altında Musâ aleyhisselâma müracaat edib rabbına dua et, bu belâyı başımızdan kaldır da sana iyman edelim» demişler, o da dua etmiş tehlüke bertaraf olmuş. Fakat bundan sonra nebatat öyle fışkırmış ki arazîde misli görülmedik bir feyz, husule gelmiş, bunu görünce «bizim korktuğumuz şey bir musıbet değil, hakkımızda bir hayırmış» demişler, iyman etmemişler, binaenaleyh Allah tealâ çekirge göndermiş, mezruatlarını ve meyvalarını yiyerek evlerine, tavanlarına ve elbiselerine kadar sarmış, yine Musâ aleyhisselâma feryad etmişler, Allah tealâ da bir rüzgâr göndermiş çekirgeleri sürüb denize dökmüş, bakmışlar ki geri kalan hasılâtları kendilerine kifayet edecek, «eyh, bu kalan bize yetişir» demişler, yine iyman etmemişler, bunun üzerine Allah tealâ kummeli taslıt etmiş, çekirgeden kalan bakıyyeyi yemeğe ve elbise ve bedenlerine kadar girerek derilerini emmeğe başlamış. Müşarün'ileyhe üçüncü def'a feryad etmişler, bu da bi'emrillâh mürtefi' olmuş «artık demişler, senin bir sâhir olduğunda hiç şüphemiz kalmadı». Ba'dehu deniz tarafından gayet kesif bir karaltı çıkmış ve başlarına kurbağalar yağmağa başlamış, öyle ki yerleri yurdları kurbağa ile dolmuş, her hangi bir örtüye veya yiyeceğe el uzatsalar kurbağa çıkar ve ağızlarına burunlarına atılırmış, tekrar dördüncü def'a olarak müşarün'ileyhe yalvarmışlar, o da

kendilerinden kuvvetli ahd alarak dua etmiş, Allah tealâ bunu da bir yağmurla sürüb denize dökerek bertaraf etmiş, lâkin yine nakzı ahd etmişler, küfr-ü fesaddan ayrılmamışlar, bunun üzerine de Allâh tealâ kan göndermiş, içecekleri kullanacakları

sh:»2269

sular kan olmuş kalmış, birisi bir İsraîlin ağzından bir yudum su sormak istese o bile kan kesilirmiş ve yâhud mütemadiyen burunlarından kan fışkırırmış. Sonra bunların müddetleri hakkında da muhtelif rivayetler vardır. Ezcümle Hazreti Musânın sehareye galebesinden sonra kavmi Fir'avn içinde on sene kaldığı ve bu mu'cizleri bu müddet zarfında gösterdiği de rivayet olunmuştur. Fakat Ebû Hayyanın dahi ıhtar ettiği vechile şundan gaflet olunmamalıdır ki bunların keyfiyyeti ve müddeti ya'ni ne suretle ve ne kadar bir zaman zarfında vukua geldiği hakkındaki haberlerin merci' nükuli İsraîliyyedir. Âyette keyfiyyet ve müddete dair hiç bir işaret ve delâlet yapılmaksızın ancak irsal olundukları zikrolunmuş ve buyurulmuştur ki:

﴿اٰيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ﴾ Mufassal mufassal âyetler olarak ya'ni her biri ayrı ayrı birer delili vazıh olarak gönderdik -her biri Musânın sıdkına, Allah tealânın kemali kudretine ve kavmi Fir'avnın helâke doğru gittiğine ve hakk-u hakıkati anlayıb bir an evvel Allaha iyman ve tedarru' etmeleri lüzumuna delâlet

eden delâili vazıha idilir. Onlar ﴿فَاسْتَكْبَرُوا﴾ bunun üzerine de istikbar ettiler- iyman etmeyi kibirlerine yediremediler ﴿وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ﴾ ve bunlar böyle mücrimler sürüsü bir kavm idiler. Öyle ahlâksız, bir kavm ki 134. ﴿وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ﴾ tepelerine belâ indimi

﴿قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ ۖ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ۖ﴾ ya Musâ, rabbına, sana verdiği ahd -ahdi nübüvvet- ile bizim için dua et, kasem olsun ki eğer bizden bu belâyı açarsan muhakkak ve muhakkak sana iyman edeceğiz ve Benî İsraîli seninle

sh:»2270

beraber mutlak ve mutlak göndereceğiz derlerdi 135.

﴿فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰ أَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ﴾ binaenaleyh irişecekleri bir ecele ya'ni bir müddete kadar kendilerinden azâbı açtık mı ﴿إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ﴾ derhal ahidlerini bozarlardı -o küşayişi ebedî gibi farzederler, azâbın biri giderse diğer birinin gelebileceğini düşünmezler, hattâ kaç def'aler taaddüdüne rağmen düşünmezler. İlk fursatte sözlerinden cayar, yeminlerinden dönerlerdi. Böyle ahlâksız bir kavm idiler. 136. ﴿فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ﴾

nihayet biz de onlardan intikam aldık, ya'ni nı'meti selb ve bütün bütün nıkmete düşmelerini irâde eyledik

de ﴿فَاَغْرَقْنَاهُمْ فِى الْيَمِّ﴾ kendilerini denizde garkettik

﴿بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ﴾ çünkü âyetlerimizi tekzib

ettiler ve onlardan gafil bulunuyorlardı.- Yalan diyorlar, mütenebbih olmak için bir kerre nazarı dikkate

almıyorlardı. Bütün kabiliyyeti intibahiyyeleri tükenmiş idi. Şimdi kudreti ilâhiyyeyi düşünmeli ki âyâtı

ilâhiyyeye zulmeden müfsidlerin ve kendi kuvvet-ü satvetlerine mağrur olarak Benî İsraîlin nesillerini

mahvetmek istiyen gafil mütekebbir mücrimlerin akıbetleri bu nıkmet oldu.

Bunları gark ettik 137.

﴿وَاَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْاَرْضِ

وَمَغَارِبَهَا الَّتِى بَارَكْنَا فِيهَا﴾ ve kahr altında ezilmekte bulunan kavmi -Benî İsraîl

kavmini- Arzın bereketler verdiğimiz meşrıklarına mağriblerine -ya'ni şark-u garb taraflarına- varis kıldık

-bilâhare Benî İsraîl, Fir'avnın gark olduğu yerin şarkında bulunan Şam ve garbinde bulunan Mısır

arazısine malik olmuşlar ve Feraıne ve Amalikadan sonra oralarda diledikleri gibi tasarruf etmişlerdi

sh:»2271

﴿وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنٰى عَلٰى بَنِى اِسْرَآئِيلَ﴾ ve bu suretle ya

Muhammed, rabbının o güzel sözü Benî İsraîle karşı, sabırları sebebiyle tamam oldu.- Sûre «Kasas» ta

geleceği üzere «

وَنُرِيدُ اَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِى الْاَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ اَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ ۰ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِى الْاَرْضِ وَنُرِىَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَاكَانُوا يَحْذَرُونَ» diye beyan olunan

ve mukaddema lisanı Musâ ile Benî İsraîle «

عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِى الْاَرْضِ» diye tebşir

edilen va'di ilâhî Benî İsraîl hakkında tamamen tahakkuk etti. Hem şurası şayanı dikkattir ki sabırları

sebebiyle tahakkuk etti ﴿وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ﴾ de Fir'avn ve

kavminin yapageldikleri sanîalarını, masnuatlarını ﴿وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ﴾ ve

yükseltegeldikleri köşklerini veya bahçelerini tedmir-ü tahrib eyledik. -Siyasetlerini, san'atlerini başlarına

geçirdik, medeniyyetlerini, ma'muriyyetlerini Hamâmın köşkü gibi mebanii refialarını harabata çevirdik. İşte

kavmi Fir'avnin hulâsai ahval ve akıbeti.

Şimdi de « فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ۧ » medlûlünce Benî İsraîlin bundan böyle cereyan eden

ahvalini kıssa kıssa ta'kib edelim: Kavmi Fir'avnı batırdık:

﴿١٣٨﴾ وَجَاوَزْنَا بِبَنِىٓ اِسْرَآئِيلَ الْبَحْرَ فَاَتَوْا عَلٰى قَوْمٍ
يَعْكُفُونَ عَلٰٓى اَصْنَامٍ لَهُمْ ۚ قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَآ اِلٰهًا كَمَا
لَهُمْ اٰلِهَةٌ ۭ قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٩﴾ اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ مُتَبَّرٌ مَا
هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾ قَالَ اَغَيْرَ اللّٰهِ
اَبْغِيكُمْ اِلٰهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿﴾

sh:»2272

﴿١٤١﴾ وَاِذْ اَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ الْعَذَابِ ۚ
يُقَتِّلُونَ اَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ ۭ وَفِى ذٰلِكُمْ بَلَآءٌ مِنْ رَبِّكُمْ
عَظِيمٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

Ve Beni İsraîle denizi atlattık, derken bir kavme vardılar, toplanmışlar kendilerine mahsus bir takım putlara tapıyorlardı, ya Musâ! dediler: Bunların bir çok ilâhları olduğu gibi sen de bize bir ilâh yap, siz, dedi: Gerçekten cahillik ediyorsunuz 138 çünkü o gördüklerinizin, içinde bulundukları din helâke mahkûmdur, ve bütün yaptıkları batıldır 139 Hiç, dedi, Ben size Allahdan başka bir ilâhmı isterim? O, sizi âlemlerin üstüne geçirdi 140 Hem düşünseniz, a sizi Ali Fir'avnden kurtardığımız hengâmı, size azabın kötüsünü peyliyorlardı, oğullarınızı boyuna katlediyorlar, kadınlarınızı diri tutuyorlardı, bunda size rabbınız tarafından azîm bir imtihan var 141

138. ﴿فَاَتَوْا عَلٰى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلٰٓى اَصْنَامٍ لَهُمْۚ﴾ Derken bir kavme uğradılar ki kendilerine mahsus bir takım putlara mülâzemet ediyorlardı: Durub perestiş eyliyorlardı. -Bu kavmin Lahm-ü Cüzamdan olub Rifte sakin bulundukları ve hatta Rifi Mısırda sahili bahirde ma'ruf Rakka karyesine ya'ni Mısır Rakkasına indikleri söylenmiş, Hazreti Musanın kendilerine kıtal ile emr olunduğu Ken'anîlerden oldukarı da söylenmiştir ki « فَاَتَوْا » ta'kıbine bu daha muvafıktır. Kezalik putlarının hakikaten bakare veya taştan, ahşabdan ve saireden bakare timsalleri olduğu da zikredilmiştir. Fakat

Kur'an bize şunu anlatıyor ki bu kassada şayanı dikkat nokta her

sh:»2273

hangi bir kavm veya her hangi bir put olursa olsun alel'ıtlak putperestliğin batıl ve müdemmer ve maamafih cahilleri iğfal ve temayüllerini celbedebilecek bâ'zı cazibeleri de haiz olmasında ve böyle ba'zı fenalıkların ıhtılat ve görenek ile avamma sirayet etmesinde, Beni İsraîlde de ıcıl fitnesine mebde' olan ilk meyli küfrün böyle bir görenek sebebiyle hudûse gelmiş bulunmasındadır. Netekim Beni İsraîl o kavmi görünce ﴿قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَآ اِلٰهًا كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌ﴾ ya Musâ, bunların kendilerine mahsus ilâhları bulunduğu gibi bize mahsus da bir ilâh yap dediler. -Ya'ni içlerinde böyle diyenler oldu ki ba'del'halâs Beni İsraîlin ilk meyli küfrüdür. Buna karşı Musâ ﴿قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ﴾ her halde siz, dedi, cahillik ediyorsunuz.- Mec'ul ya'ni yapma bir ilâh istemek, şu veya bu kavme mahsus ilâhlar olabileceğini farzeylemek ve putperest bir kavmin putlarına imrenmek cehaletten başka hiç bir şey değildir. 139. ﴿اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ﴾ O putlara tapanlar yokmu? Hiç şüphe yok ﴿مُتَبَّرٌ مَا هُمْ فِيهِ﴾ bunların içinde bulundukları: Din diye içine düştükleri şey, parçalanıb yıkılmağa mahkûm ﴿وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ve

ıbadet diye yaptıkları bütün batıldır, hiçtir. -Maksadları Allaha takarrub bile olsa yine hiçtir, küfürdür. 140.

﴿قَالَ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغِيكُمْ اِلٰهًا﴾ ben, dedi, size Allahın gayrı bir ilâh mı istiyeceğim?

Ne mümkin ﴿وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ halbuki o, sizi bütnü bildiğiniz âlemlere

tafdıl etti. Başkalarına vermediği nı'meti size verdi.- Bunu Allahdan başka kim verebilir? Ve Allahın bu

ni'metlerine

sh:»2274

karşı nankörlük edib başka ilâh aramağa kalkışanların hali ne olur? Cahillik etmeyin 141. ﴿وَ﴾ Allah

tarafından şu ıhtarı unutmayın: ﴿اِذْ اَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ الخ۰۰۰﴾

Böyle oldu:

﴿١٤٢﴾ وَوٰعَدْنَا مُوسٰى ثَلٰثِينَ لَيْلَةً وَاَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ
مِيقَاتُ رَبِّهٖٓ اَرْبَعِينَ لَيْلَةً ۚ وَقَالَ مُوسٰى لِاَخِيهِ هٰرُونَ اخْلُفْنِى فِى
قَوْمِى وَاَصْلِحْ وَلَاتَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٣﴾ وَلَمَّا جَآءَ

مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهٗ قَالَ رَبِّ اَرِنِّى اَنْظُرْ اِلَيْكَ ؕ قَالَ لَنْ
تَرٰىنِى وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهٗ فَسَوْفَ
تَرٰىنِىۚ فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهٗ لِلْجَبَلِ جَعَلَهٗ دَكًّا وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًاۚ فَلَمَّآ
اَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ۝

Meali Şerifi

Bir de Musâya otuz geceye va'd verdik ve anı bir on ile temamladık, bu sûretle rabbının mîkatı tam kırk gece oldu ve Musâ kardeşi Haruna şöyle dedi: kavmim içinde bana halef ol, ıslâha çalış da müfsidler yoluna gitme 142 Vaktâki

sh:»2275

Musâ mikatımıza geldi, ve rabbı onu kelâmiyle taltıyf buyurdu, ya rab! dedi: göster bana bakayım sana, buyurdu ki: beni kat'ıyyen göremezsin « لَنْ تَرٰىنِى » ve lâkin dağa bak eğer yerinde durursa demek beni göreceksin, derken rabbi dağa bir tecelli buyurunca onu un ufrâ ediverdi, Musâ da baygın düştü,

sonra vaktâki ayıldı sübhansın, dedi: sana tevbe ile döndüm ve ben mü'minlerin evveliyim 143

142. ﴿وَوٰعَدْنَا مُوسٰى ثَلٰثِينَ لَيْلَةً وَاَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ﴾ Bir de Musâya otuz geceye va'd verdik ve onu bir onla itmam eyledik ﴿فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهٖٓ اَرْبَعِينَ لَيْلَةًۚ﴾ de rabbının mîkatı tam kırk geceye doldu. -Burada sûrei «Bakare» âyetindeki erbaînin bir tafsıyli vardır. Rivayet olunduğuna göre Musâ aleyhisselâm Mısırda iken Benî İsraîle Allah düşmanlarını helâk ederse kendilerine bir kitab getireceğini vadetmiş ve Fir'avn, helâkolunca Musâ o kitâbı mev'udu niyaz eylemiş, Allah tealâ da otuz gün oruç tutmasını emreylemiş idi ki Zilkı'de idi ve Zilhıccenin oniyle tam kırka iblâğ edildi. Öyle anlaşılıyor ki ilk otuz gün savm vesâir tekarrubât ile bir tehzibi mahsus ve bir riyazat olmuş, ve sonraki on günde de Tevratın nüzulü ve kelâm, vuku' bulmuştur. Bu kırkın gündüzleri de mikatta dahıl bulunduğu halde yalnız « لَيْلَةً » buyurulması, âyın geceden başlaması ve binaenaleyh kırk gece hisabiyle tamam olmuş bulunması hıkmetine mebni olduğunu müfessirîn beyan etmişlerdir. Bundan bilhassa şu işareti anlıyabiliriz ki ehlullahın büyük bir subhi tecelliye irmesi için geceler gibi karanlık ıztırab saatleri ile çile doldurmaları lâzımdır. Tenezzülâtı ilâhiyye geceler de vakı' olur. Ve bütün muvaffakıyyet sabahları, leyali ıztırabın seharlerini ta'kıb eyler. Hazreti Musânın bu çilesinde kırk sanki bütün bir gece ve on onun bir sehari mesabesinde demek olub bâ'zı

rivayâtta dahi varid oldu-

sh:»2276

ğu üzere bu seharin fecri sadık saatlerini andıran sonlarında Hazreti Musâ mazherı kelâmı sübhanî olmuş

ve şu tecelliye irmiştir:

143. ﴿وَلَمَّا جَآءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا﴾ Vaktâki Musâ -biraderini halef bırakıb-

mîkatımızda, ya'ni, ta'yin ettiğimiz vaktı mahsusta geldi ﴿وَكَلَّمَهُ رَبُّهُۥ﴾ ve rabbı onu kelâmiyle

bekâm etti- Meleklere olan kelâmı gibi bilâ vasıta ve fakat verâi hıcabdan ona kelâm söyledi. «

وقربناه نجيا» kavli ilâhîsi delâlet eder ki bu kelâm «nevcâ» idi. Musâ aleyhisselâm kelâmullahı

her cihetten işidiyordu diye bir rivayet vardır. Bu da gösterir ki Allahın kelâmını işitmek mahlûk kelâmı

işitmek gibi değildir. Rabbı onu böyle doğrudan doğru ve fakat verâi hicabdan kelâmiyle bekâm edib kelîm

kılınca kelâmullahın neş'ei zevkıyle Musâda şevkı ru'yet galeyana geldi de

﴿قَالَ رَبِّ اَرِنِىٓ اَنْظُرْ اِلَيْكَ﴾ yarab, bana göster sana bakayım dedi -ya'ni hicabı

kaldır, bana bizzat tecelliy et de dîdarını görmek nasîb eyle diye yalvardı ﴿قَالَ لَنْ تَرٰىنِى﴾

rabbi, beni dedi, kat'ıyyen görmiyeceksin ﴿وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ﴾ ve lâkin dağa bak ﴿فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرٰينِىۚ﴾ eğer yerinde durursa sen de beni göreceksin. Bunun üzerine ﴿فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ﴾ rabbı dağa tecelli edince- ki bu bir tecelliyi izafîdir. Ya'ni zatındaki bütün azamet ve kudreti mutlaka değil, azamet-ü kudretinden bir lemha zuhur ve bir emr-ü iradesi dağa tesaddi edverince ﴿جَعَلَهُ دَكًّا﴾ onu hürd u haş eyledi, ufalayıverdi -Hamze, Kisaî, Halefi âşır kıraetlerinde « دكاء » okunduğuna göre- dümdüz ediverdi. Ya'ni dağ gidib, yeri örgüçsüz bir deve veya bir sırt, bir tepe gibi oluverdi.

DEKK, esasen «dakk» gibi bir şey'i ezib ufalamak, un ufra etmek ma'nâsına masdar olub bunun ismi mef'ulü

olan «medkûk» ma'nâsına da gelir ki burada böyledir. « دكاء » ise hörgüçsüz deve veya « دكّه » gibi tepe ve sırt demektir. Bir ma'nâya göre dağ hiç kalmamış, diğerine göre yukarısı uçmuş, aşağısı küçürek kalmış demek olur. Meşhura göre bu dağ, Turiseyna idi, fakat diğer bir dağ olduğu da nakledilmiş «Cebeli

zebiyr,» veya «Medyen» de «Erriyn» denilen dağ veya büsbütün nabud olmuş bir dağ olduğu dahi söylenmiştir ki Hazreti Musânın üzerinde bulunduğu dağ değil karşıdan baktığı dağ demek olur.

Hasılı rabbının tecelliysine dağ dayanamıd «dekk» yâhud «dekkâ» oldu ﴿وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا﴾ Musâ da şiddetle baygın düştü -tecelliyye iki eser terettüb etti: Biri dağın parçalanması, biri de Musânın bayılıb düşmesi. Demek ki Musâ dağ dolayısiyle olan bir tecelliyi izafîye bile tahammül edemedi, tam ve mutlak bir tecelliyi zatî olsa bütün dünya muzhamill olacaktı. Ve İşte « لَنْ تَرٰىنِى » buyurulmasının hikmeti bu idi yoksa haddi zatında tecellide imtina' veya lûtufta buhul yok, mes'ele, tahammüldedir. Bu âlemi fenada onu görmeğe tahammül olunamaz. Ve o halde bundan mevt-ü fenanın munkati' olduğu âlemi bekada ya'ni Âhırette dahi imtina'ı ru'yeti anlamağa kalkışmak doğru değildir.

﴿فَلَمَّآ اَفَاقَ﴾ Vaktâki Musâ ayrıldı ﴿قَالَ سُبْحَانَكَ﴾ tenziyh sana yarabbi dedi -fani gözlerle görülmekten münezzehsin ﴿تُبْتُ اِلَيْكَ﴾ sana tevbe ettim- çünkü iznine ıktıran etmiyen bir dilekte bulunmuş oldum ﴿وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ve ben, mü'minlerin evveliyim -bu Dünyada « لَنْ تَرٰىنِى » tecelliysine ilk iyman eden benim.

Bunun üzerine cenabı Allah tesliye ve tatyiyb ve vazifesini ta'yin için:

sh:»2278

﴿١٤٤﴾ قَالَ يَا مُوسٰٓى اِنِّى اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِى
وَبِكَلَامِىۡ فَخُذْ مَآ اٰتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٥﴾ وَكَتَبْنَا
لَهُ فِى الْاَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَىْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَىْءٍۚ فَخُذْهَا
بِقُوَّةٍ وَاْمُرْ قَوْمَكَ يَاْخُذُوا بِاَحْسَنِهَاۜ سَاُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ
﴿١٤٦﴾ سَاَصْرِفُ عَنْ اٰيَاتِىَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ
الْحَقِّۜ وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَاۚ وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ
لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًاۚ وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَىِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًاۘ ذٰلِكَ
بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٤٧﴾ وَالَّذِينَ
كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَآءِ الْاٰخِرَةِ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْۜ هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا
مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴿ۚ﴾

Meali Şerifi

Buyurdu ki: ya Musâ! Haberin olsun ben risaletlerimle ve kelâmımla seni o insanların üzerine intihab eyledim, şimdi şu sana verdiğimi al ve şükrünü bilenlerden ol 144 Ve onun

için elvahta her şeyden yazdık, mev'ızaya ve ahkâmın tafsıline dair her şey'i. Haydi, dedik: bunları kuvvetle tut, kavmine de emret onları en gözeliyle tutsunlar, ileride size o fasıkların yurdunu göstereceğim 145 Âyetlerimden uzaklaştıracağım yer yüzünde o haksızlıkla büyüklenenleri, ki her âyeti görseler de ona iyman etmezler, rüşd yolunu görseler de onu yol tutmazlar, ve eğer sapıklık yolunu görürlerse onu yol tutarlar, öyle: çünkü onlar âyetlerimizi tekzib etmeyi âdet edinmişler ve hep onlardan gâfil olagelmişlerdir 146 halbuki ayetlerimizi ve Âhırete kavuşacaklarını tekzib edenlerin bütün amelleri heder ola gelmiştir, her halde çekecekleri sırf kendi amellerini cezasıdır 147

145. ﴿وَكَتَبْنَا لَهُ فِى الْاَلْوَاحِ الخ۰۰۰﴾ evvelki âyette zikrolunan risâlatı beyandır. Elvahın adedi, cevherleri, tulleri hakkında muhtelif rivayetler vardır. Adedi: on veya yedi idi veya

iki idi denilmiş. Cevheri Cibrîlin getirdiği zümrüd veya yeşil zeberced veya kırmızı yakut idi, yahud emri ilâhî ile Musânın yonttuğu bir taştan idi veya bir ahşab idi denilmiş ilh... Fakat doğrusu bu babda ciddî bir delil yoktur. Kur'an bunlardan sâkittir.

﴿فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ﴾ «فَقُلْنَا لَهُ خُذْهَا بِقُوَّةٍ» takdirindedir. -Ya'ni yazmıştık da bunları, demiştik: kuvvetle tut, iyi ve sıkı tut ﴿وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا﴾ kavmine de emr et en güzelini ahzetsinler- ya'ni elvahta yazılanların hepsi güzeldir. Kezalik ma'nâları ihtimalli olanların ba'zı ihtimalâtı te'vil ve tefsirce diğerinden daha güzel olabilir. Binaenaleyh kavmin daima ahsen ve efdali ıhtiyar eylesinler ki ﴿سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ﴾ size ileride fasıkların yurdunu göstereceğim. -Bu hem bir tebşiri, hem de bir

sh:»2280

tehdidi iş'ar eder: bunda bir taraftan fısk-u fücur içinde pûyân olan cebbarlar kavminin diyarlarına girib vâris olacaklarını va'd-ü tebşir ile ahseni amele terğib vardır. Diğer taraftan da yurtlarına girib göreceksiniz ki fasıkların akıbetleri ne feci'dir? Diye fısıktan tahzir veya Benî İsraîlden zuhur edecek fasıklara işaret ve

Cehennemi ıhtar vardır.

Bak fasıklara ne olacak 146.

﴿سَاَصْرِفُ عَنْ اٰيَاتِىَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾

haksız olarak yer yüzünde tekebbür edenleri âyetlerimden çevireceğim, men'edeceğim -kalbleri öyle

tab'olunacak ki gerek hılkatte, gerek kitabda tekvinî veya teşriî âyâtı ilâhiyyenin ifade ettiği ızz-ü saadeti,

mezâmiyni hakıkati göremiyecekler ﴿وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا﴾ ve

her âyeti görseler bile inanmıyacaklar

﴿وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا﴾ rüşd-ü isabet yolunu

görürlerse onu yol tutmıyacaklar ﴿وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَىِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا﴾

gayy-ü sefahet yolunu görürlerse bunu yol tutacaklar- hâsılı bütün hiss-ü hareketleri tersine dönecek

﴿ذٰلِكَ﴾ o sarf veya o tekebbür ve bu aksilik şu iki sebbele olur:

﴿بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا﴾ âyetlerimizi tekzib etmiş olmaları ya'ni gidişlerinin fena ve

halkın aleyhlerinde olduğunu gösteren hayr-ü şerri, hakk-u batılı tefrık etmek için inzal ve ikame edilmiş

olan afâkî, enfüsî delillerimizi alâmetlerimizi aslı yok birer hurâfe ve insan aldatmak için uydurulmuş birer

yalan gibi addetmeleridir. Yoksa ne tekebbür ederler, ne de bu hale düşerlerdi

﴿وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ﴾

sh:»2281

ve onlardan gafil bulunmaları, ya'ni tahsıl-ü tetebbu' etmemeleri ve ettikleri surette de amellerinde nazarı ı'tibare almamak gafletini ı'tiyad etmeleri 147.

﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَآءِ الْاٰخِرَةِ﴾ halbuki âyetlerimizi ve likai Âhıreti tekzib edenlerin -her işin sonunda bir ceza ve mes'uliyyet gününün geleceğini inkâr eyliyenlerin ﴿حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ﴾ bütün amelleri habtolur: Ya'ni fakıre ihsan, mazluma iane gibi yaptıkları iyilikleri varsa hepsi boşuna gider, sonunda hiç birinin hayırını görmezler. Bütün mesa'ileri heder ve bütün akıbetleri zarar ve felâket olur. Hulâsa bütün bunların böyle olması bir cebri mahız değildir. ﴿هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ancak yapageldikleri fi'lin küfr-ü tekzib-ü gafletin cezasını çekerler. Netekim:

﴿١٤٨﴾ وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسٰى مِنْ بَعْدِهٖ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ اَلَمْ يَرَوْا اَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ ﴿١٤٩﴾ وَلَمَّا سُقِطَ فِى اَيْدِيهِمْ وَرَاَوْا اَنَّهُمْ

قَدْ ضَلُّوٓا قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ
الْخَاسِرِينَ ﴿١٥٠﴾ وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰٓ اِلَىٰ قَوْمِهٖ غَضْبَانَ اَسِفًۢا
قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِى مِنْ بَعْدِىٓ اَعَجِلْتُمْ اَمْرَ رَبِّكُمْ ۚ وَاَلْقَى
الْاَلْوَاحَ وَاَخَذَ بِرَاْسِ اَخِيهِ يَجُرُّهٗٓ اِلَيْهِ ۜ قَالَ ابْنَ اُمَّ اِنَّ الْقَوْمَ
اسْتَضْعَفُونِى وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِىْ فَلَا تُشْمِتْ بِىَ الْاَعْدَآءَ وَلَا
تَجْعَلْنِى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿﴾

sh:»2282

﴿١٥١﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِى وَلِاَخِى وَاَدْخِلْنَا فِى رَحْمَتِكَ ۖ
وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٥٢﴾ اِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ
سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَكَذٰلِكَ
نَجْزِى الْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٣﴾ وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّـَٔاتِ ثُمَّ تَابُوا
مِنْ بَعْدِهَا وَاٰمَنُوٓا اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٥٤﴾
وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ اَخَذَ الْاَلْوَاحَ ۖ وَفِى نُسْخَتِهَا
هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Musânın arkasından ise kavmi tutmuşlar huliyyatlarından bir dana: böğüren bir heykel idinmişlerdi, görmemişler miydi ki o, onlara bir söz de söyliyemezdi, bir yol da gösteremezdi, fakat onu idindiler ve zalim idiler 148 Vaktâki ellerine kırağı düşürüldü ve cidden sapmış olduklarını gördüler, kasem olsun

sh:»2283

ki, dediler: eğer bize merhamet etmez de rabbımız, mağfiret buyurmazsa her halde husranda kalanlardan olacağız 149 Vaktâki Musâ kavmine gadabnâk, esefnâk, olarak döndü, bana arkamdan ne fena halef oldunuz? Rabbınızın emrini ivdiniz mi? dedi ve elvahı bırakıverib kardeşini başından tuttu, kendine doğru çekiyordu, Anam oğlu, dedi: inan olsun bu kavm beni hırpaladılar, az daha beni öldürüyorlardı, sen de benimle düşmanları sevindirme ve beni bu zalim kavm ile beraber tutma 150 Dedi: rabbım bana ve kardeşime mağfiret buyur ve bizi rahmetinin içine koy, sen ki erhamürrahimînsin 151 Şüphesiz o danayı

idinenlere rablarından bir gadab ve Dünya hayatta bir zillet irişecek ve işte müfterileri böyle cezalandırırız

152 O, kötü amelleri işleyib de sonra arkasından tevbekâr olub iyman edenler ise şüphe yok ki rabbın ondan sonra elbette gafurdur rahîmdir 153 Vaktâki Musâdan gadab sustu, elvahı aldı ve onlardaki yazıda bir hidayet ve bir rahmet vardı, fakat öyle kimselere ki onlar sırf rabları için rehbet duyarlar 154

148.

﴿وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسٰى مِنْ بَعْدِهٖ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهٗ خُوَارٌ﴾ Kavmi Musâ da arkasından -ya'ni o miykatta iken- huliyyatlarından bir buzağı, daha doğrusu böğürmesi var bir cesed ittihaz ettiler, yaptılar ve tutulub taptılar [sûrei « طه » ya bak]

CESED, eti ve kani olan cisim demek olduğundan ba'zıları bunun et ve kana inkılâb etmiş bulunduğunu söylemişlerdir. Lâkin diğer müfessirîn, cesed ruhlu ruhsuz her hangi bir cismi kesîfe dahi ıtlak edildiğinden bunun altundan ve ruhsuz bir cisim demek olduğuna kail olmuşlardır. Henüz lahm-ü dem gibi ecsamı uzviyyenin sanayii beşeriyye ile i'mal olunabildiği ma'lûm olmadığından biz de böyle anlamak isteriz. Âyette cesedin ısılden bedel yapılmış olması da buna delâlet eder. Gerçi putperestler göreneğe ve hevâ ve hissiyatlarına tebean kapıldıkları putlara incizablarını ma'kul göstermek için bir takım

hasaıs ve mezaya isnad ederler. Lâkin ﴿اَلَمْ يَرَوْا اَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا﴾ görmediler mi ki o cesed kendilerine ne bir söz söyliyebiliyor, ne de bir yol gösterebiliyordu? -Binaenaleyh adî bir insan kadar bile hukmü olmıyan bir cesedin ahkâmı ülûhiyyetle ne alâkası olabilir? Hiç şüphesiz onlar bunun böyle olduğunu görüyorlardı, fakat ﴿اِتَّخَذُوهُ﴾ onu ittihaz ettiler, ona tutulub tapındılar, ﴿وَكَانُوا ظَالِمِينَ﴾ ve bunlar bir sürü zalimler idi.- Eşyayı mevzı'ının gayrîya koyuyorlar, âyatı hakkın hakkını vermiyorlar, gözlerini, kulaklarını, akıllarını tekzib ediyorlar, Musânın nasıhatinden gaflet eyliyorlar. Ve bu suretle nefislerine zulmediyorlardı. Hasılı bunu yaparken zalim idiler ve bu ilk yaptıkları bir haksızlık değil idi 149. ﴿وَلَمَّا سُقِطَ فِى اَيْدِيهِمْ﴾ -bu cümle istiare veya kinaye veya temsil tarikıyle şiddeti nedamet ifade eden bir ta'birdir. Bir insan bir işey nedamet edib âciz kaldığı vakıt « سُقِطَ فِى يَدِهِ » denilir, bunun nedamet veya şiddeti nedamet ifade ettiği müttefekun aleyh olmakla beraber tahlilinde ve ne münasebetle bu ma'nâyı ifade ettiğinde hayli ıhtılaf edilmiş ve bir

çok vücuh zikr olunmuştur ki biz bir kaçını zikr ile iktifa edeceğiz:

1- Nedamet eden kimse kederinden parmağını ısırır veya başını eğib çenesini iki elleri arasına alarak düşünür. Ve bu suretle o kimse sanki bütün nedametiyle eline düşmüş ve eli meskutun fih, mahalli sukut olmuş olur. Bu suretle « سُقِطَ » fili mechulü tahtinde müstetir «hüve» zamiriyle masdarı olan sukuta isnad olunarak veya « فِى اَيْدِيهِمْ » mefulün fihi « سُقِطَ » fili mechulünün nâibi faili olarak cümlesi ellerine sukut vakı' oldu veya ellerini ısırdılar mefhumiyle şiddeti nedametten kinaye kılınmış demektir.

2- Arablar « حَصَلَ فِى يَدِهِ مَكْرُوهٌ » derler. Ve bu suretle kalb-

de vakı' olan bir hoşnutsuzluğu elde olmuş gibi tasvir ederler ki burada «yed», kalb ve nefisten mecazdır. Bunun gibi « سُقِطَ فِى اَيْدِيهِمْ » de dahi «yed» nefis ma'nâsına mecaz ve « سُقِطَ » nin nâibi faili tahtinde müstetir. Ve « ندم » e raci' bir « هو » zamiri olarak bu cümle, istiare bilkinaye veya

temsiliyye suretiyle « سُقِطَ النَّدَمُ فِى اَنْفُسِهِمْ = gönüllerine pişmanlık düşürüldü» demek olur.

3- Kırağı demek olan « سقيط » tan me'huz olarak «kırağı düştü, kırığılandı» ma'nâsını ifade edebilir. Bınaenaleyh «kararlandık, üzerimize kar yağdı» ma'nâsına «sülicna» denildiği gibi « سُقِطَ فِى اَيْدِيهِمْ » de «ellerine kırağı düştü» demek olur. Kırağı hem bir soğukla alâkadar hem de cüz'î bir hararetle derhal eriyiverir bir şey olmak ı'tibariyle eline kırağı düşen hem müteessir olmuş hem de eline hiç bir şey geçmemiş demek olacağından bu ta'bir, akıbeti husran ve nedamete düşenler hakkında darbı mesel olmuştur. Ve ilk olarak Kur'anda varid olan emsalden olduğu da söylenmiştir. Vâhidînin naklettiği bu vecih, bizce sahib-i Keşşafın ıhtiyar ettiği birinci vecihten daha vazıh ve daha bedi'dir.

Binaenaleyh, mefhumı nazım şu olur: Vaktâki ellerine kırağı düştü ﴿وَرَاَوْا اَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا﴾ ve kendilerinin sapmış olduklarını gördüler ﴿قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ böyle dediler- ki sûrei « طه » da anlaşıldığı üzere bu nedamet, Musâ aleyhisselemın miykattan rücuundan sonra olmuştur. Fakat bura da fiillerinin nedamete müncerr, olduğu topluca anlaşılmak için evvelâ zikredilmiş ve rücu' kıssası bunun bir iyzahı siyakında irad buyurulmuştur. Şöyle ki:

150. ﴿وَلَمَّا رَجَعَ مُوسٰٓى اِلٰى قَوْمِهٖ غَضْبَانَ اَسِفًاۙ﴾ -ESEF hem şiddeti gadab hem de hüzün ma'nâsına gelir. Ve yerine göre her birinde kullanılır. Netekim « فَلَمَّآ اٰسَفُونَا انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ » «ağdabunâ» demektir. Esef, nefsin

sh:»2286

hoşlanmadığı bir mekruh karşısında aldığı haleti mahsusasıdır ki o mekruh mafevktan gelirse hüzün ve inkıbaz, madundan gelirse gadab ve heyecan olur. Şu halde esefi Musâ kavmine karşı son derece bir gadab, Allaha karşı da bir hüzün demek olur. Bu iki haysiyyetle burada « اسفا » bir taraftan «şedidülgadab» ma'nâsiyle, diğer taraftan da « حزيت » ma'nâsiyle tefsir olunmuştur ki evvelki Ebüdderda radıyallahü anhin kavli ve bir çok müfessirînin muhtarıdır. Zira siyakı âyet, gadab üzerindedir. Ya'ni « غَضْبَانَ اَسِفًا » kızarak ve son derece kızarak demektir.

Hâsılı Hazreti Musâ miykattan dönerken arkasından kavminin ıcl ittihaz ettiklerini min tarafillâh haber

almış ve bundan dolayı gadab-ü şiddetle dönmüş, dönüb gelince kavmine ﴿قَالَ﴾ demiştir ki ﴿بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِى مِنْ بَعْدِىٓ﴾ benden sonra bana ne fena halef oldunuz -siz benim yaptığımı nefyi şirk ve tevhid-ü ıhlâs ile Allaha nasıl ıbadet ettiğimi ve sizi buna nasıl sevkeylediğimi, « اجْعَلْ لَنَآ اِلٰهًا كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌ » dediğiniz zaman neler söylediğimi gördükten sonra benim gıyabımda, benim ahdime riayet etmiyerek arkamdan ne fena şeyler yaptınız ve buzağıya taptınız, makamıma kaim olub böyle münkeratı men'etmesi lâzım gelenleriniz de bunu men'etmediniz ha! Halbuki haleflerin vazifesi kendilerini istıhlâf edenlerin ahidlerine riayet değil midir? ﴿اَعَجِلْتُمْ اَمْرَ رَبِّكُمْ﴾ rabbınızın emrini ivdiniz mi?- Ya'ni dinini ve va'dlerini acele edib bırakıverdiniz mi? Yâhud da rabbınızın bana va'dettiği kırk gece miykatı acele ettiniz, vaktından evvel bitivermesini istediniz, otuz gün geçer geçmez beni öldü farzettiniz de Peygamberlerinden bir zaman sonra bir çok ümmetlerin dinlerini bozması âdet olduğu gibi siz de alel'acele dininizi değiştirmeğe mi kalktınız? Ve yâhud alel'acele rabbınızın kahr-u gadabını mı istediniz? Böyle dedi ﴿وَاَلْقَى الْاَلْوَاحَ﴾ ve elvâ-

hı bırakdı -o elvâhı ki « فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ » buyurulmuş idi. Denilmiş ki bırakılınca elvah kırılmış ve binaenaleyh yedide altısı ref'olunmuş ancak biri kalmış, ref'olunanda « تَفْصِيلَ كُلِّ شَىْءٍ », bakı kalanda da « وَهُدًى وَرَحْمَةً » varmış, lâkin Kur'anda elvahın böyle kırıldığını ifade eder bir kayd görünmüyor. Anlaşılıyor ki Hazreti Musa, asıl din olan tevhidin ıhtilâli karşısında esas mes'eleyi şiddetle halletmek için tafsılâta aid olan ve hüdâ ve rahmeti mutazammın bulunan elvahı muvakkaten bir tarafa bırakmış ve evvel emirde kardeşini şiddetle kendisine çekmek teşebbüsünde bulunmuştur. Bunda esas tevhide teallûk eden büyük bir ihtilâl karşısında idarei urfiye i'lânına misal veren bir hâdise tasviri var demektir.

Elvahı bıraktı ﴿وَاَخَذَ بِرَاْسِ اَخِيهِ﴾ ve biraderinin başından tuttu ﴿يَجُرُّهُ اِلَيْهِ﴾ kendine çekiyordu.- Bundan şunlar anlaşılır:

1- Din işinde evvelâ kardeş hatırına bile bakınıyor.

2- Kardeşini yerine halef bırakmış olduğundan evvel emirde onun mes'uliyyetinden başlıyor.

3- Kardeş ile tevhidi mesaî etmek ilk iş olduğunu gösteriyor. Buna karşı biraderi

﴿قَالَ ابْنَ اُمَّ﴾ ey anamın oğlu, dedi -Hazreti Harun Hazreti Musânın şakîkı, ana baba bir

biraderi olduğu halde böyle hıtab etmesi ananın rahm-ü şefekatte mesel ve ana hakkının alel'husus Musâ

hakkında daha büyük ve daha mühim olması ve bir de analarının mü'mine bulunması haysiyyetiyle

biraderinin hissiyyatı rahm-ü şefekatini tehyic eylemek belâgatini muhtevidir. Ya'ni ey benim ana gibi

merhametli ve şefekatli olması lâzım gelen sevgili kardeşim

﴿اِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِى وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِىْ﴾ hakikaten kavm, beni

zaıfsındılar ve öldüre

yazdılar ﴿فَلَا تُشْمِتْ بِىَ الْاَعْدَآءَ﴾ binaenaleyh düşmanları benimle şematet

ettirme: ya'ni bana düşmanları sevindirecek bir şey yapma. -Şair:

والموت دون شماتة الاعداء

Ölüm a'danın şematetinden hafiftir demiş. ﴿وَلَا تَجْعَلْنِى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ ve beni o zalimler güruhiyle beraber sayma -ya'ni ben onların kendilerinden de fi'ıllerinden de beriim. Ne aslı fi'ıl, ne meni'de taksır cihetinden müstehıkk oldukları muahazeye müstehık da değilim.. İşte Harun biraderi Musânın gadab-ü şiddetini böyle zarîf ve belîğ bir yumuşaklıkla karşıladı. Musâ da 151. ﴿قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِى وَلِاَخِى﴾ yarabbi dedi, bana ve kardeşime mağfiret et -evvelâ kendisi için istiğfarı, biraderine yaptığı muamele onun sabit olmuş bir günahından naşi olmadığını i'tiraf ile ona bir tarzıyeyi ve şematet edeceklere karşı biraderine ızharı mehabbeti tazammun eder. Saniyen biraderi için istiğfarı da o küruhi zalimîn ile mukatele etmesi vâcib olduğu halde te'hir etmiş olduğundan dolayı onun da istiğfara muhtac olduğunu iş'ardır. ﴿وَاَدْخِلْنَا فِى رَحْمَتِكَ﴾ Mağfiretten başka bizi rahmetinin, ziyade in'amının içinde bulundur. ﴿وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ Sen erhamürrâhimînsin -binaenaleyh kaviyyen ümmid ederiz ki Dünya ve Âhıret dairei rahmetinde bulunuruz.

152. ﴿اِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ الايه﴾ Icli ittihaz edenler -çünkü tevbe edenlerin hukmü bundan sonra ayrıca gösterilmiş olması karinesiyle- ya'ni Samirî ve tarafdarânı gibi ıcli yapan ve bu fitneyi çıkarıb ta'kib ve ısrar eyliyenler yokmu? Hiç şüphesiz

﴿سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ﴾

sh:»2289

istikbalde bunlara bir gadab, tasvire sığmaz uhrevî bi gadabı rabbanî irecek

﴿وَذِلَّةٌ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾ hayatı Dünyada da müdhiş bir zıllet -bu, o gariblik zilletidir

ki bütün âleme darbı mesel olmuştur. Ve o meskenettir ki kendilerine ve evlâdlarına şamil ola gelmiştir. Bu

miyanda Samirîye muhtass olan bir zillet de vardır ki sûrei « طه » da geleceği üzere « لاَمِسَاسِ »

iptilâsı ile nâsa ıhtılâttan memnuıyyettir. ﴿وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُفْتَرِينَ﴾ ve işte biz bütün

müfterileri böyle cezalandırırız. Allaha karşı din uydurmağa kalkışanları sonunda hep böyle gadab-ü zillete

düçar ederiz.- Binaenaleyh bunu yalnız Beni İsrail ıcilcilerine münhasır zannetmemelidir. Bununla beraber

153. ﴿وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّـَٔاتِ﴾ seyyiat yapanlar -her hangi seyyie olursa olsun

yapıb da ﴿ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَاٰمَنُوٓا﴾ sonra arkasından tevbe ve cidden iyman

edenler- ya'ni evvelkiler gibi fenalıklarında ısrar etmeyib de cidden tevbe ve iyman ile iymanın muktezası

olan işlerle iştigal eyliyenler de şunu muhakkak bilsinler ki

﴿اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ rabbın tevbeden sonra elbette gafur,

rahîmdir.- Ve işte yukarıda geçtiği üzere «

«لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

diyenlerin cevabı da bunun içindedir.

154. ﴿وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ﴾ vaktâ ki Musâdan gadab, sükût etti

-ya'ni sükûnet buldu zail oldu. Burada sükûnetin sükût ta'birile ifade olunuvermesinde beliğ bir istiâre vardır

ki şöyle bir tasvir ifade eder: Gadab, Musâ üzerinde mütehakkim bir âmire benziyordu. Ağzını açmış onu

durmadan şiddete teşvik ediyor: kavmine şöyle şöyle de, elvahı bırak, biraderini başından tut çek diye

emirler

sh:»2290

veriyordu, Harunun hılm-ü ıhlâsı ile husni ifadesi üzerine susuverdi ve o vakıt Musâ

﴿اَخَذَ الْاَلْوَاحَ﴾ bıraktığı elvahı eline aldı ﴿وَفِى نُسْخَتِهَا﴾ ki aldığı elvah

nüshasında, yazısında ﴿هُدًى﴾ bir hüdâ bir beyanı hak ﴿وَرَحْمَةٌ﴾ bir rahmet: hayr-ü

salâha irşad ile bir nı'met vardı -fakat her kese değil ﴿لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ﴾

rabları için rahib olanlara- ya'ni Allah için ma'sıyyetten korkanlara mahsus.

Bunun üzerine şu suretle tevbeye şüru' ettiler:

﴿١٥٥﴾ وَاخْتَارَ مُوسٰى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا ۚ فَلَمَّآ
اَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ اَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَاِيَّاىَ ۖ
اَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَآءُ مِنَّا ۚ اِنْ هِىَ اِلَّا فِتْنَتُكَ ۖ تُضِلُّ بِهَا مَنْ
تَشَآءُ وَتَهْدِى مَنْ تَشَآءُ ۖ اَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ
خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿١٥٦﴾ وَاكْتُبْ لَنَا فِى هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً
وَفِى الْاٰخِرَةِ اِنَّا هُدْنَآ اِلَيْكَ ۖ قَالَ عَذَابِىٓ اُصِيبُ بِهِ مَنْ اَشَآءُ ۖ
وَرَحْمَتِى وَسِعَتْ كُلَّ شَىْءٍ ۚ فَسَاَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ
الزَّكٰوةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِاٰيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ۚ ﴾

sh:»2291

﴿١٥٧﴾ اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِىَّ الْاُمِّىَّ الَّذِى يَجِدُونَهُ
مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِى التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ ۡ يَاْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ
وَيَنْهٰيهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ

الْخَبَٰٓئِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلَالَ الَّتِى كَانَتْ عَلَيْهِمْ ؕ
فَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِهٖ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِىٓ اُنْزِلَ
مَعَهٗٓ ۙ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir de Musâ kavminden mikatımız için yetmiş er seçmişti, vaktâ ki bunları o sarsıntı yakaladı, rabbım, dedi: dilese idin bunları ve beni daha evvel helâk ederdin, şimdi bizi içimizden o süfehanın ettikleriyle helâk mi edeceksin? O sırf senin fitnen, sen bununla dilediğini dalâlete bırakır, dilediğine hidayet kılarsın, sen bizim velimizsin, artık bize mağfiret buyur, merhamet buyur, sen ki hayrülgafirînsin 155 Ve bize hem bu Dünyada bir hasene yaz hem Âhırette, biz sana cidden tevbe ile rücua geldik * Buyurdu ki azâbım, onunla dilediğimi musâb kılarım, rahmetim ise her şey'e vâsi'dir, ileride onu bilhâssa onlar için yazacağım ki korunurlar ve zekât verirler, hem onlar ki âyetlerimize iyman ederler 156 Onlar ki yanlarında Tevrat ve İncilde yazılı bulacakları o Resule o, ümmî Peygambere ittiba'

sh:»2292

ederler o onlara ma'ruf ile emreder ve onları münkerden nehyeyler, ve temiz hoş şeyleri kendileri için halâl, murdar şeyleri üzerlerine haram kılar, sırtlarından ağır yüklerini ve üzerlerindeki bağları, zincirleri indirir atar, o vakıt ona iyman eden, ona kuvvetle ta'zım eyliyen, ona yardımcı olan ve onun nübüvvetiyle beraber indirilen nuru ta'kib eyliyen kimseler, işte o murada iren müflihîn onlar 157

155. ﴿وَاخْتَارَ مُوسٰى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا﴾ Ve Musâ kavminden miykatımız için yetmiş adam ıhtıyar etti -en hayırlıları olmak üzere yetmiş kişi intihab eyledi de ta'yin ettiğimiz vakti mahsusta tevbe için aldı getirdi. Bu miykatı da bundan evvel geçen miykatı kelâm diyenler olmuşsa da gerek Kur'anda iki kıssanın fasl-ü tefrikına ve gerek bâ'zı rivayata nazaran bunun ıcıl vak'asından sonra tevbe için diğer bir miykat olduğu anlaşılıyor. Ancak evvelkinin otuz, bunun da rücu'dan sonra ana bir tetimme olmak üzere on gecede cereyan etmiş ve bu suretle ikisi mecmuunun tam kırka baliğ olan bir miykat olmuş bulunması da muhtemildir ki Ebu Müslimin kail olduğu bu surette diğer rivayetlerin bir te'lifi var demektir. Rivayet olunuyor ki Allah tealâ Hazreti Musâya Beni İsrailden müntehab bir takım kimselerin gelib ıcle taabbüdden i'tizar ve geride kalanların da tevbelerinin kabulünü niyaz etmelerini emir ve bir vakt-ü miâd ta'yin etmiş, Hazreti Musâ da yetmiş adam intihab eylemişti. Şöyle ki: on iki Sibtın her

birinden altı kişi seçmiş idi. Bu ise yetmişten fazla gelmekle ikiniz kalsın diye emr etti, lâkin uyuşamadılar, kalana da gidenin ecri var dedi. Kâleb ile Yuşa' kaldılar. Musâ, mütebakı yetmişle gitti, oruç tutmalarını, tatahhur ve elbiselerini tathir eylemlerini emretti. Bunlarla Turıseynaya müteveccihen çıktı. Dağa yaklaştıklarında bir sis kapladı Musâ da onlarla beraber sisin içine girdi, hepsi secdeye

kapandılar, Allah tealâ Musâya dilediği gibi emr-ü nehy ediyor, onlarda işidiyorlardı ki tevbe için nefislerini öldürmeleri idi. Sûrei «Bakare» de « اقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ » bak. Yine rivayet olunduğuna göre sis açılınca Musâ aleyhisselâma «biz Allahı açıktan açığa görmedikçe sana kat'iyyen inanmayız» dediler ve ihtimalki bununla «sen işittiğimiz « اَنْفُسَكُمْ » emrini veren Allahdır diyorsun, fakat biz Allahı görmeyince senin bu sözünü tasdık etmeyiz» demek istiyorlar. Nefislerini öldürmek emrini ağır buluyorlar, inanamıyorlar inanmayı Allahı görmeğe ta'lık ediyorlar ve Allahı görmeyi kelâmını işitmeğe kıyas eyliyorlardı. Ve işte o zeman bir recfeye tutuldular ﴿فَلَمَّآ اَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ﴾ vaktaki bunları o reçfe, o sarsıntı tuttu, ya'ni -sûrei «Bakare de zikrolunduğu üzere- yıldırım çarptı veya dağda bir

zelzele ile yıkılıb bayıldılar ve belki öldüler ﴿قَالَ رَبِّ﴾ Musâ, yarabbi dedi:

﴿لَوْ شِئْتَ اَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ﴾ dilese idin bunları bundan evvel -buzağıya

tapmaktan nehiyde kusur ettikleri, gereği gibi vazifelerini yapmadıkları ve ona tapanların ısrarlarını

gördükleri halde onlardan ayrılmadıkları sırada- helâk ederdin ﴿وَاِيَّاىَ﴾ ben de öyle -mukaddema

ru'yet talebinde bulunduğum zaman mahveylerdin- bu söz afvi sabıkı beyan ile afvi lâhikı isticlâb demektir.

-Ya'ni bizi günahlarımız sebebiyle helâk etmek murad etse idin o vakıt yapardın. Biz helâke müstehıkk idik

ve buna hiç bir mani' yoktu ancak sen dilememiştin, o zaman lûtf ettin, o günahlarımızla bizi helâk etmedin

de şimdi ﴿اَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَآءُ مِنَّا﴾ içimizden bâ'zı süfehanın - hikmetini

bilmez, kayacak noktalarda kendini tutamaz hafif akıllıların - yaptıkları ile bizi ihlâkmı

ede-

ceksin? Etme yarabbi! ﴿اِنْ هِىَ اِلَّا فِتْنَتُكَ﴾ bu ancak senin fitnendir. -Bu süfehanın

düştükleri fitne, sırf senden gelen bir mihnet-ü ibtilâdır. Ve bu cihetle ma'zurdurlar. Zira kelâmını işittirdin

meftun oldular, duramadılar, bir kıyasi faside tebean mâfevkına tama' ettiler

﴿تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَآءُ﴾ sen böyle fitnenle dilediğini şaşırırsın- kendini tutamaz

da emsalinde sarsılmaz ﴿اَنْتَ وَلِيُّنَا﴾ sen bizim yegâne veliymizsin: Dünyevî, Uhrevî umurumuzda hâkimi nâsırımızı, hâfızımızı ancak sensin. Binaenaleyh: ﴿فَاغْفِرْ لَنَا﴾ bize mağfiret eyle, günahlarımızı ört ﴿وَارْحَمْنَا﴾ ve bize rahm et, rahmet-ü in'amına nail et ﴿وَاَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ﴾ sen, veliymiz olduğun gibi mağfiret edenlerin, kusur afveyliyenlerin en hayırlısısın, garazsız ıvazsız en güzel mağfireti sen yaparsın. Ya'ni tekrar tekrar reca ederim ki bize en hayırlı bir mağfiret ver, bu recfeden bu helâkten kurtar 156.

﴿وَاكْتُبْ لَنَا فِى هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً﴾ ve bizim için bu Dünyada bir hasene yaz -bu recfeden kurtarmakla beraber ni'met-ü afiyetle güzel işler yapacak güzel bir hayat, şiddetten, meşakkatten, fenalıktan ârî, önü sonu temiz bir hayat, ta'yin ve tesbit eyle, vacib ve sabit kıl da bize kendi kendimizi öldürtme ﴿وَفِى الْاٰخِرَةِ﴾ Âhırette de -keza bir akıbeti hasene, güzel sevablar yaz, akıbetimizde Cennet ve mahzı felâh-u saadet olması vacib ve kat'ıyyen sabit olsun ﴿اِنَّا هُدْنَآ اِلَيْكَ﴾ çünkü biz sana döndük tevbe ettik- ya'ni sen

sh:»2295

«

وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَاٰمَنُوا اِنَّ رَبَّكَ

مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ» diye tevbeden sonra mağfiret ve rahmeti kat'ıyyen va'd buyurdun.

Biz de tevbemizin kabulü için bütün kavmimiz namına müracaate geldik -binaenaleyh vifâdet ve müracaatimizi kabul ve bizi mağfiret ve rahmet ile iade eyle ve bize hem bu Dünyada hem de Âhırette hasene yaz.

İşte o recfe üzerine Musâ, rabbına böyle ıstı'taf-ü ı'tizar ve istiğfar-ü istirham ile dua ve tevbelerini arzeyledi buna ne cevab aldı bilir misiniz?

﴿قَالَ﴾ Rabbı buyurdu ki ﴿عَذَابِيٓ أُصِيبُ بِهِۦ مَنْ أَشَآءُ﴾ azâbım, bununla kimi dilersem musab kılarım, ya'ni azâbımın şanı budur. Kimi ta'zib etmek dilersem azâbımı isabet ettiririm musab kılarım ﴿وَرَحْمَتِى وَسِعَتْ كُلَّ شَىْءٍ﴾ rahmetim ise her şey'i seasına aldı -Dünyada mü'min kâfir, mükellef gayri mükellef hattâ şey unvanı dahılinde her ne varsa hepsini kaplamış şamil olmuştur. Bütün ileride olacaklara da şamil olmak seasını haizdir, şanı budur. Hiç bir şey yoktur ki ilk vücudundan ı'tibaren rahmeti rahmandan hıssadar olmuş bulunmasın ve hiç bir şey olmaz ki rahmetin ona dar geleceği, yetişemiyeceği ıhtimali tasavvur olunabilsin. Fakat bunun böyle olması her şey'in hıssai rahmette müsavi olmasını ıktiza etmediği gibi önünde sonunda daima mazharı rahmet olmasını da iktıza

etmez. Rahmeti her şey'e vasi' olduğu halde Allah o her şey içinden her kimi ta'zib etmek murad ederse azâbını isabet ettirir, iradesine kimse müdahale ve ı'tiraz edemez, azâbı aynı savab olur. Şu halde ya bu azâbda da o kimseler için bir rahmet vardır. Veya o kimseler şayânı mer-

hamet olmaktan çıkmışlar, azâba istihkak kesbetmişlerdir. Hâsılı rahmeti ilâhiyye umumî ve her şey'e vasi'dir. Ve evvel emirde bundan nasıbedar olmadık hiç bir şey yoktur. Hattâ Sûrenin başında görüldüğü üzere İblîs bile ibtida Cennedlerde arâm etmiş ve « انظرنى » recası bir müddete kadar is'af olunmuştur. Ancak bu umum ve şümulde vücub yoktur. İstikbal noktai nazarından herkes hakkında devamı rahmet zarurî değildir. Meşiyyet taallûk edince kim olursa olsun azâb ile musab da olur.

Burada şunları nazardan kaçırmamalıdır:

1- İsabeti azabda istikbal sıgasiyle « أُصِيبُ » buyurulduğu halde rahmette mazı sıgasiyle « وَسِعَتْ كُلَّ شَىْءٍ » buyurulması gösterir ki şumuli rahmet mebde', meşiyyeti azab da vasat veya

münteha i'tibariyledir. Demek ki rahmet, asıl, azâb, tâlidir. Ya'ni asıl rahmet, sırf muktezayı zat, azâb ise muktezayı ahvali ıbaddır.

2- Azâbın meşiyyet ile takyidi rahmetin de istikbalde takyidini müstelzimdir. Mâdem ki kimi dilerse azâb ile musab edebilecektir. O halde rahmeti de kimi dilerse onadır.

3- « عَذَابِىٓ اُصِيبُ بِهٖ مَنْ اَشَآءُ ۖ » tekabüliyle rahmetteki « وَسِعَتْ كُلَّ شَىْءٍ ۚ » umumunu devam ve istikbal noktai nazarından bir tahsıs vardır. İstikbalde ta'zibine meşiyyet taallûk edenler mâzıyde rahmetin mütenaveli olan « كل شىء » de dahil iken çıkarılıyor. Evvelinde rahmetin seasında iken sonra azâbın sahasına giriyor, musab oluyor. Demek ki rahmet seasına girmiyen hiç bir şey yok, lâkin azabı tatan da olacak tatmıyan da.

İşte Hazreti Musâ « اكْتُبْ لَنَا فِى هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ » duasiyle kavmine Dünya ve Âhıret bir hasene ve rahmetin vacib kılınmasını ve binaenaleyh azâb imkân ve ihtimalinin ref'ını taleb etmiş olduğundan buna karşı ümidi rahmet tehyic olunmakla beraber talebi vücub iptidaen reddi beliğ ile reddedilmiş ve ba'dehu kısmen kabul ile buyurulmuştur ki:

sh:»2297

﴿فَسَاَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ﴾ Ben o rahmeti, o ketbini taleb ettiğin haseneyi ileride o kimselere yazacağım ki ﴿يَتَّقُونَ﴾ ehli takvâ olacaklar, her türlü vazifelerini yapıb ısyan ve şubehattan korunacaklar. -İbtida olmasa bile lâekal intihaen korunacaklar ﴿وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ﴾ ve zekât verecekler- bu kaydlerde kavmi Musâya mühim ta'rızlar vardır. Ya'ni şimdiki seninkiler gibi takvâ ve zekâtı göçsünmiyecekler, mübalâtsızlık, harıslık, bahıllik etmiyecekler ﴿وَالَّذِينَ هُمْ بِاٰيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ﴾ ve onlar ki hepsi âyetlerimize müstemirren iyman edecekler -gösterdiğin büyük mu'cizelerden sonra şu seninkilerin yaptıkları gibi küfr-ü küfran yapmıyacaklar « اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا » televvününü göstermiyecekler, o müttekıler, o mü'minler kimlerdir bilirmisin? 157. ﴿اَلَّذِينَ﴾ onlar o kimselerdir ki ﴿يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِىَّ الْاُمِّىَّ﴾ o Resûle, o nebiyyi ümmîye mutaveatle tebe'ıyyet edecekler- ileride kitâbı mahsus ile göndereceğimiz o umûmî mübelliğa, okur yazar olmadığı halde evvelîn-ü ahırînin ulûmunu cami' bulunub ümmetine her şeyi haber verecek olan o ümmî Peygambere, böyle harikul'ade evsaf ile mümtaz o mu'cizeler sahibi Hatemül'enbiyaya cân-u gönülden

tabi' olub i'tikadda, kavilde, fiilde, arkasından gidecekler.

ÜMMÎ ismi mensubundan üç nisbet, muhtemildir:

1- «Ümm» nisbetidir ki «sanki anasından doğduğu hal üzere kalmış, fıtratı asliyyesine kesbi cedid ile tagayyür ârız olmamış» mefhumunu ifade eder.

2- Ümmeti Araba mensub demek olur ki « اِنَّـا اُمَّةٌ لَا نَحْسُبُ وَلَا نَكْتُبُ » mısdakınca Arablar, hisab ve kitâb bilmez bir cemaat olmakla ma'ruf idiler.

3- Ümmülkurâya mensub, ya'ni Mekkeli demektir. Ve bu üç nisbetin üçünde de ümmî okuyub yazmağa uğraşmamış ma'nâsına bir vasıftır. Ümmîlik alel'âde kimse-

ler hakkında âdeten ilim eksikliğini ifade eden bir sıfatı noksan iken bir ümmînin okuyub yazanlardan fazla

âlim olması mintarafillâh hilâfı ade olarak bilâ kesbin mevhub bir kemali fıtrîye delâlet eder. Ve kemalâtı ılmiyye ve ameliyyesi okuyub yazanları âciz bırakan bir Peygamber hakkında her türlü şüpheyi kat'eden ve onun doğrudan doğru min ındillah mürsel bulunduğunu bizzarure isbat eden harikul'ade bir sıfatı kemal, ya'ni bir mu'cizedir. Bu haysiyyetle « الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ » vasfı «o risâlet ve nübüvveti bedihî sahib mu'cize» demenin daha beliğidir. Netekim Türk şairi Fuzulî bunu şu beytiyle anlatmıştır:

Bakî mu'cizler ne hacet vasfı hak isbatına

Cahil iken el, senin ılmin yeter bürkan sana

﴿الَّذِى﴾ O Resul, o nebiyyi ümmî ki ﴿يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِى التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ﴾ onu onlar, ya'ni senin kavminden onun zamanında gelecek olan ehli Tevrat ve İncil indlerinde Tevrat ve İncilde yazılmış bulacaklar -isim ve evsafiyle onun o, olduğunda vicdanları şekketmiyecek « يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَآءَهُمْ » Sûrei «Bakare» de birinci cüz'ün sonlarında « اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ الخ » bak. Anlaşılıyor ki cenabı

Allah, Hazreti Musâya miykatta ve Tevratta rahmeten lil'âlemîn olan Hâtemül'enbiyayı bildirmiş ve taleb edilen rahmet ve hasenenin onun ümmeti için yazılacağını va'dile Benî İsraîli ona iyman ve ittibaa teşvık ve tergıb eylemiş olduğu gibi Tevrattan sonra ve Kur'andan evvel İncilin geleceğini dahi vahy-ü iş'ar etmişti. Tevratta Mesih ve İncil, Tevrat ve İncilde Hatemül'enbiya ve Kur'an, furkan lâekal vasıflariyle olsun muharrer ve mektub idi. Ve bi'seti Muhammediyye sırasında Tevrat ve İncili hakkıyle tilâvet eden Ehli kitâb, Hazreti Musânın taleb ettiği rahmet ve haseneye kavminin ancak Hatemül'enbiyaya ittiba' sayesinde nâil olabileceklerini ellerindeki kitâbla-

sh:»2299

rında yazılı buluyorlardı. «

اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهٖ اُولٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهٖ

»

O Nebiyyi ümmî ﴿يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ﴾ onlara ma'rufu -hakk-u adli, akl-ü naklin istihsan edeceği hayırlı şeyleri ki hulâsası Allahın emrine ta'zım ve halkına şefekat- emr edecek

﴿وَيَنْهٰيهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ ve onları münkerden -inkâr edilmesi, sakınılması ıktıza eder

çirkinliklerden- nehyeyleyecek -ki ittikanın esası bu hasleti âliyenin içindedir. Emir bilma'ruf, icabı rahmet, nehiy anilmünker esbabı azâbı ta'kımdır. ﴿وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ﴾ ve onlar için bütün o tayyibatı- «

«فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ

medlülünce senin kavmine tahrim edilecek olan hoş ve temiz şeylerin hepsini -halâl ve meşru, kılacak- «

﴿لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَآ اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ﴾. ﴿كُلُوا مِمَّا فِى الْاَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا﴾. ﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِىٓ اَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِىَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ﴾. ﴿يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَآ اُحِلَّ لَهُمْ قُلْ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ﴾ » ahkâmı yazılacak, hakikaten temiz ve leziz olan hiç bir şey, bir hubüs karışmadıkça onlara haram olmıyacak, israf ile inhimak edilmedikçe tayyibatı fıtrıyye ile intifa' sebebi ta'zib olmıyacak, ﴿وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَآئِثَ﴾ ve üzerlerine bütün habâisi tahrim edecek -gerek meyte gerek dem, lâhmi hınzır, hamir ve saire gibi maddî habaset ile ve gerek kumar, riba, rişvet ve suht, mâühille ligayrillah, hakkı gayr gibi ma'nevî habaset ile habis ve murdar olan şeylerin hepsini haram ve gayrı meşru' kılacak, zira habaset vaz'ı haktaki sebebi azâb ve âlâm olan şeyler olduğundan vücubı rahmet bunlardan ictinaba mütevakkıftır. Her hangi bir cihetten bir hubsü bulunmıyan

hakikî tayyibatın hiç biri tahrim edilmemek ve tahrim edilen şeylerin her halde bir habaseti bulunmak, ne

büyük rahmet ve böyle bir hayat ne kadar şayanı şükran bir hayatı hasenedir. Bunlardan başka

﴿وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلَالَ الَّتِى كَانَتْ عَلَيْهِمْ﴾ ısırlarını, ağır

sh:»2300

yüklerini ve üzerlerinde bulunan bağları, tomrukları sırtlarından atacak- o zamana kadar «

فَاقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ» gibi mükellef bulundukları ve altında ezile geldikleri tekâlifi şakkayı

neshedecek harecsız, yüsürlü, semahatli bir şeriat getirecek. Velhasıl şimdi senin kavmin için istediğin

rahmet ve hasene ancak o zaman bu suretle yazılmış bulunacak ﴿فَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِهٖ﴾

binaenaleyh o nebiyyi ümmîye -yalnız senin kavminden değil her hangi kavimden olursa olsun- bütün

iyman edenler ﴿وَعَزَّرُوهُ﴾ ve onu düşmanlarına karşı müdafaa ile tevkır eyliyenler

﴿وَنَصَرُوهُ﴾ ve ona nasîr olanlar -neşri din ve tatbıkı ahkâmda hizmet ve yardım etmeği haslet

edinenler ﴿وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِىٓ اُنْزِلَ مَعَهٗٓ﴾ ve onunla beraber indirilmiş

bulunan nura tâbi olub arkasından gidenler- ya'ni hem onun nübüvvetiyle beraber getirdiği nuri Kur'ana

hem sünnet ve siyretine, emr-ü nehyine cidden mutavaat edib arkasından giden ve bu evsaf ile ona sahihan eshab-ü etba' olanlar ﴿اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ işte ya Musâ, onlar, ancak onlardır ki o felâhkârlardır. -Ya'ni ancak o nebiyyi ümmînin bütün bu evsaf ile muttasıf olan eshab ve etbaıdır ki o senin yazılmasını istediğin rahmete, o dünya ve Âhıret hasenesine kat'iyyen irecek ve meşiyyeti azabdan sureti kat'iyyede felâh bulacak olanlardır. O rahmet, o hasene, o felâh, şimdi bilhassa sizin için değil, ileride alel'umum insanların duhulüne müsaid bu evsaf-ü şeraıt ile bir rahmeti amme olmak üzere onlar için yazılacaktır.

İşte rabbı, Musânın o duasına sûrei «Bakare» nin evvelindeki telhısa muntabık olan bu cevabı verdi.

Netekim sûrei «En'am» da da «

«كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ

buyurdu. Demek ki bi'seti Muhammediyyeye kadar «رَحْمَتِى وَسِعَتْ كُلَّ شَىْءٍ»

sh:»2301

kazıyyesi «عَذَابِى اُصِيبُ بِهِ مَنْ اَشَآءُ» ile müterafık ve muhassas bir mutlakai vaktiye

veya mümkinei lâdaime idi. Bi'seti Muhammediyyeden i'tibaren ise vasfı ittiba' şartıyle vacib bir meşrutai amme oldu. Ya'ni kazıyyei rahmet, kazıyyei azabdan fasl olunarak umum beşeriyyet için Dünyevî, Uhrevî rahmeti ilâhiyyenin icabı ilâhî ile tarikı vücubunu gösterecek ve azabdan ebediyyen halâs edecek bir dini tevhid, bir şeriati amme yazıldı, takrir ve tesbit edildi. Ve Buna ittiba' yalnız imkânı rahmetin değil ihtimali azabı kat'eden vücubı rahmetin şartı oldu. Binaenaleyh bu vasfı haiz olmıyanlar hakkında imkânı rahmet umumiyyetle münselibdir denemez. Bâ'zıları için isabeti azab muhakkak, diğer bâ'zıları için de hususî bir rahmet ihtimal dahilindedir. «

قُلْ يَا عِبَادِىَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ لَاتَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ ؕ

» dır. Musâ aleyhisselâm, bu vücubı rahmet şeriatini miykatı tevbede bilhassa kendisi ve kavmi için istemişti. Allah tealâ da Resûli küllolan âhır zaman Peygamberinin bi'setine ve ona ittibaa ta'lık buyurmak suretiyle umum için va'd buyurdu. İşte kıssai Musânın müncerr olduğu bu nokta, bu şeriati rahmet ve âhır zaman Peygamberinin va'di bi'seti mes'elesi yukarıdan beri zikrolunan Enbiya kıssalarının mâsika lehi ve hedefi aksasıdır. Ve işbu altı Enbiya kıssasının başında geçen «

اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ

» âyetindeki istivâi ilâhînin bunda bir tecellisi vardır. «

اِنَّ الزَّمَانَ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ

وَالْاَرْضِ» hadîsi şerifi mantukunca asrı Muhammedîden i'tibaren zaman, edvarı mazıyesine bir nihayet veriyor ve istivâi rahmanî ile yepyeni bir devri tarih açıyor ki edvarı mazıyenin havarikı ibtidaiyyesi ve şir'aları bunda bir nizamı ta'dil ve ıttırada girecek «

صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَاالضَّآلِّينَ

» evvelâ umumî bir minhac ile herkes ve her kavm için kat'î bir rahmet-ü felâha yürümek imkânı hasıl olacaktır. İmdi Tevrat ve İncilin muhtevi olduğu o beyani va'd karşısında Musâ aleyhisselâmın Resûli küll olmadığı ve

sh:»2302

Beni İsraîli âhır zaman Peygamberine sevk ettiği ne kadar tezahür ediyor. Bunun için kıssai Musânın bu noktasında va'di sarih ile mev'ud rahmeten lil'âlemîn olan Hatemül'enbiyaya risaleti ammesini i'lân emriyle buyuruluyor ki:

Ya Muhammed:

﴿١٥٨﴾ قُلْ يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اِنّى رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ جَميعًا الَّذى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَات وَالْاَرْضِ لَآاِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيٖ وَيُمٖيتُ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ الَّذى يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمَاتِهٖ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾

Meali Şerifi

De ki: ey insanlar! Haberiniz olsun ben size, sizin hepinize Allahın Resulüyüm, o Allah ki bütün Semavat-ü Arzın mülkü onun, ondan başka ilâh yok, hem diriltir hem öldürür, onun için gelin iyman edin Allaha ve Resulüne, Allaha ve Allahın bütün kelimatına iyman getiren o ümmî Peygambere, ve ittiba' edin ona ki bu hidâyete irebilesiniz 158

158. ﴿قُلْ﴾ Ya Muhammed de ki, ﴿يَآ اَيُّهَا النَّاسُ﴾ ey nâs: ey insan namı altında toplanmış olan cemaati beşer ﴿اِنّى رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ جَميعًا﴾ muhakkak ben size, sizin hepinize Allahın Re-

sulüyüm -ya'ni diğer Peygamberler gib kendi kavmime hass bir risâlet ve şeriatle değil risâleti âmme ile hepinize, bütün sekaleyne mürselim, tebliğ edeceğim ahkâmı hak ancak bir kavmi mahsusun felâh-ü saadetine değil, hepinizin ve dolayısiyle bütün mahlûkatın salâh-u nef'ine şamildir. ﴿اِلَّذِى﴾ ben o Allahın Resulüyüm ki ﴿لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ bütün Semavat-ü Arz mülk-ü saltanatı onundur. ﴿لَآاِلٰهَ اِلَّا هُوَ﴾ hakıkatte ilâh ancak odur.- Ondan başkasına perestiş batıldır. Çünkü ﴿يُحْيِ وَيُمِيتُ﴾ hem diriltir hem öldürür -hayat da onun elindedir memat da. Diriye de hâkimdir ölüye de, bunun için başkasının hukmü yoktur. Bütün ümid-ü mehafetin mercii olub perestiş ve ıbadete müstahıkk olan ancak odur.

﴿فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ﴾ binaenaleyh Allaha ve Allahın o nebiyyi ümmî olan- ya'ni Tevrat ve İncilde mektub ve eshab-ü ensar ve etbaına ketbi râhmet ve felâhı kat'î mev'ud bulunan, ﴿الَّذِى يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمَاتِهِ﴾ o Allaha ve Allahın bütün kelimatına, kelâmına, kitablarına, âyâtına, mu'cizatına iyman eden -ya'ni da'vetini her türlü şüphe ve reybden arî tam bir iyman ile yapan- Resulüne inanınız ﴿وَاتَّبِعُوهُ﴾ ve ona candan uyunuz ki ﴿لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾ hidayete irebilesiniz. - Yazılmış olan o rahmet-ü felâh yolunu dosdoğru

tutmuş olasınız. Ancak Yehudîlerin Muhammed aleyhisselâm, kavmi olan Araba mahsus bir Peygamberdir,

Benî İsraîle ve sair akvama Resuli âmm değildir, İncilin de aslı yoktur, Resuli kül Musâdır demeleri Musâyı

tanımamaktır, Tevratı ve kelâmullahı tahrif ve tekzib etmekten ıbaret bir zu-

sh:»2304

lüm ve öteden beri tabiat edinegeldikleri bir haksızlık olduğunda şüphe yoktur.

Maamafih:

﴿١٥٩﴾ وَمِنْ قَوْمِ مُوسٰٓى اُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُونَ
﴿١٦٠﴾ وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَىْ عَشْرَةَ اَسْبَاطًا اُمَمًا ؕ وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى
مُوسٰٓى اِذِ اسْتَسْقٰيهُ قَوْمُهٗٓ اَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ ؕ فَانْبَجَسَتْ
مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ؕ قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ ؕ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ
الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى ؕ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا
رَزَقْنَاكُمْ ؕ وَمَا ظَلَمُونَا وَلٰكِنْ كَانُوٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٦١﴾

وَاِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيٓـَٔاتِكُمْ ۟ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٦٢﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِى قِيلَ لَهُمْ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَآءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿﴾

sh:»2305

﴿١٦٣﴾ وَسْـَٔلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِى كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ ۘ اِذْ يَعْدُونَ فِى السَّبْتِ ۘ اِذْ تَاْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ ۙ لَا تَاْتِيهِمْ ۚ كَذٰلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٤﴾ وَاِذْ قَالَتْ اُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا ۙ اللّٰهُ مُهْلِكُهُمْ اَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۟ قَالُوا مَعْذِرَةً اِلٰى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٥﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهٖٓ اَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّٓوءِ وَاَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٦﴾ فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً

خَاسِئِينَ ﴿١٦٧﴾ وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ اِلٰى يَوْمِ
الْقِيٰمَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُوٓءَ الْعَذَابِ ۭ اِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ ۚ وَاِنَّهُ
لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٦٨﴾ وَقَطَّعْنَاهُمْ فِى الْاَرْضِ اُمَمًا ۚ مِنْهُمُ
الصّٰلِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذٰلِكَ ۖ وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّاٰتِ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿﴾

sh:»2306

﴿١٦٩﴾ فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتٰبَ يَاْخُذُونَ
عَرَضَ هٰذَا الْاَدْنٰى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا ۚ وَاِنْ يَاْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ
يَاْخُذُوهُ ۭ اَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتٰبِ اَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى
اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ ۭ وَالدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ
يَتَّقُونَ ۭ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٧٠﴾ وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتٰبِ
وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ ۭ اِنَّا لَا نُضِيعُ اَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ﴿﴾

Meali Şerifi

Evet, Musânın kavminden bir ümmet de var ki hakka irşad ederler ve onunla adalet yaparlar 159

Maamafih biz onları on iki sıbta, o kadar ümmetle ayırdık ve Musâya kavmi kendisinden su istediği vakit şöyle vahy ettik: "Vur asan ile taşa" o vakit ondan on iki göz akmağa başladı, nâsın her kısmı kendi su alacağı yeri belledi, bulutu da üzerlerine gölgelik çektik, kendilerine kudret helvasiyle bıldırcın da indirdik, ki size merzuk kıldığımız ni'metlerin temizlerinden yiyin diye, bununla beraber zulmü bize etmediler ve lâkin kendi nefislerine zulm ediyorlardı 160 Ve o vakit onlara denilmişti

sh:»2307

ki şu şehre sakin olun ve ondan dilediğiniz yerde yeyin ve «hıtta» deyin ve secde ederek kapıya girin ki size suçlarınızı bağışlayalım, muhsinlere ilerde ziyadesini vereceğiz 161 Derken içlerinden o zulm edenler, sözü değiştirdiler, kendilerine söylenenden başka bir şekle koydular, zulmü âdet etmeleri sebebiyle biz de üzerlerine Semadan bir azâb salıverdik 162 Sor onlara, o denizin hadâret, bir iskelesi olan o şehrin başına geleni, o vakit Sebtte tecavüz ediyorlardı: o vakit ki Sebt -ıbadet için ta'tıl- yaptıkları gün balıkları yanlarına akın akın geliyorlardı, Sebt yapmıyacakları gün ise gelmiyorlardı, işte biz onları fasıklıkları sebebiyle böyle

imhitana çekiyorduk 163 Ve içlerinden bir ümmed niçin Allahın helâk edeceği veya şiddetli bir azâb ile ta'zib eyliyeceği bir kavme va'z ediyorsunuz dediği vakit o va'ızlar dediler ki: rabbınıza i'tizar edebileceğimiz bir ma'ziret olmak için, bir de ne bilirsiniz belki Allahtan korkar sakınırlar 164 Vaktaki artık edilen nasıhatleri unuttular, o kötülükten nehy edenleri necata çıkarıb o zulm edenleri yaptıkları fısıklar sebebiyle şiddetli bir azâba giriftar ettik 165 Vaktâki artık o nehy edildikleri şeylerden dolayı kızıb tecavüz etmeğe de başladılar, biz de onlara maymun olun keratalar dedik 166 Ve o vakit rabbın şu ahdı i'lâm buyurdu: lâbüd kıyamet gününe kadar üzerlerine hep o kötü azâbı peyleyecek kimse gönderecek, şüphe yok ki rabbın çok seri' ıkablı, yine şüphe yok ki o çok gafur, çok rahîmdir 167 Ve onları yer yüzünde bir çok ümmetlere parçaladık, içlerinden salihleri de vardı, beri benzerleri de. Ve onları kâh ni'met ve kâh musibet ile imtihan da ettik ki rücu' ederler 168 Derken arkalarından bunlara bozuk bir güruh halef oldu ki kitâbı miras aldılar, şu alçak Dünya arazını irtikâb ile alırlar da birde "bize mağfiret olunacak" derler * Mukabil taraftan da kendilerine öyle bir şey gelse onu da alırlar, ya Allaha karşı haktan başka bir şey söylemiyeceklerine dâir kendilerinden kitâb mîsakı alınmadınmı idi? Ve onun içindekini ders edinib okumadılarmı? Halbuki Âhıret evi Allahtan

korkanlar için daha hayırlıdır, halâ akıllanmıyacakmısınız? 169 Kitâba sarılanlar ve namazı ikame etmekte bulunanlar ise o muhsinlerin ecrini biz hiç bir zaman zayi' etmeyiz 170

159. ﴿وَمِنْ قَوْمِ مُوسٰٓى اُمَّةٌ﴾ Kavmi Musâdan bir ümmet, bir cemaati naciye de vardı ki ﴿يَهْدُونَ بِالْحَقِّ﴾ hakkı iltizam ile hidayet ederler -hakkı irşad eylerler ﴿وَبِهٖ يَعْدِلُونَ﴾ ve hakkile hukm eder. Adalet yaparlardı- bunların kimler olduğu hakkında muhtelif rivayetler vardır. Fakat âyetten zâhir olan şudur ki bunlar, selefte Enbiyai Beni İsraîl ve onlara iktida eden âdil hukkâm ve hakk-u adli ta'kib eden rabbaniyyun ve ahbar, ve avamdan bunlara tâbi' olan bir kısımdır ki ahiren Hatemül'enbiyayı tasdık edenler de bunların halefleridir. Binaenaleyh kavmi Musânın hepsi bâlâda halleri hikâye olunanlar gibi haksız ve zâlim değildirler, muhteliftirler, muhtelif ümmetlere ayrılmışlardır. Şöyle ki:

Evvelâ 160. ﴿وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَىْ عَشْرَةَ اَسْبَاطًا اُمَمًا﴾ biz onları sibt sibt on iki ümmete ayırmıştık -ki her biri bir ümmet halinde bir nakîb ile idare olunuyorlar. Ve hey'eti umumiyyesi Musânın idaresinde bulunmakla beraber idarei hususiyelerinde ayrı birer cemaat bulunuyorlardı ﴿وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوسٰٓى اِذِ اسْتَسْقٰيهُ قَوْمُهٗٓ﴾ ve Musâya kavmi istiska, ya'ni

susuzluktan yağmur duası için müracaat ettiği -ve sûrei «bakare» de geçen «

وَاِذِ اسْتَسْقٰى مُوسٰى لِقَوْمِه» buyurulduğu üzere Musânın da istiska eylediği- vakit şöyle

vahy etmiştik:

sh:»2309

﴿اَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ﴾ asan ile taşa vur

﴿فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا﴾ vurunca taştan on iki pınar sızdı -ve derken

fışkırdı. Netekim sûrei «Bakare» de « فَانْفَجَرَتْ». Bu suretle

﴿قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ﴾ Her kısım halk su içecekleri yeri kat'iyyen bildi- her

sıbt kendilerine mahsus bir pınara bir ni'meti mahsusaya irdi. Bildiler ki daima ve sureti mahsusada su

içmek için yalnız yağmur duası kâfi değil taşları kırıb pınarlar, menba'lar yapmak da lâzım, asıl su içilecek

yer, böyle pınarlar, menba'lardır. Ve Bildiler ki Allah kuru taşlardan böyle pınarlar akıtmağa da kadir, ancak

ümmet ümmet olmalı ve başlarında iyi bir muktedâbih bulunmalıdır. İşte kavmi Musânın on iki sıbt ve

ümmete ayrılması ve aynı zamanda hepsinin mercii Musâ olması, her birinin aynı yerden çıkan ayrı bir

pınara, hususî bir ni'mete irmesiyle alâkadar oldu. Hepsinin meşrebi bir değil idi. Bundan başka

﴿وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ﴾ üstlerine bulutu gölgeledik de çekmiştik -öyleki Tiyhte gittikleri

yere gidiyor, durdukları yerde duruyordu ﴿وَاَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰىۗ﴾ üzerlerine menn-ü selvâ indirmiş ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْۗ﴾ size verdiğimiz rızkın en hoşlarından yeyiniz demiştik- Hasılı bunlar esasen tefrikaya mütemayil ve vadiyi tiyh-ü hayrette pûyan iken beyinlerinde hased ve münazeaya ve herc-ü merce mani' olacak ve maamafih hususiyyetlerini ihlâl de eylemiyecek bir sureti taksim ve teşkilât ile on iki ümmet halinde bir kavm olarak Musânın tahtı risaletinde birleştirilmiş ve bu suretle hususî ve umumî ni'metlerle merzuk kılınmış idi. Böyle iken çokları nankörlük ettiler ﴿وَمَا ظَلَمُونَا﴾ ve buna

sh:»2310

karşı zulüm ve nankörlük edenler bize değil ﴿وَلٰكِنْ كَانُوٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ ve lâkin nefislerine zulm eyliyor, kendilerine yazık ediyorlardı -binaenaleyh bundan böyle de haksızlık ederlerse yine öyledir. Netekim:

161. ﴿وَاِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ الخ۰۰۰﴾ ey Resulüm! o vakti de zikr-ü ıhtar et ki onlara şu karyede sâkin olun denilmişti ilh... -Sûrei « بقره » de bu kıssa « اُدْخُلُوا » emrile duhul noktai nazarından tezkir edilmiş idi. Burada ise « اُسْكُنُوا » emrile süknâ

ve ikamet noktai nazarından tezkir ediliyor ki aynı kıssayı diğer bir haysiyyetle ıhtardır. Ve binaenaleyh tekrar değil ayrıca bir tefrı'dir. Ve Kur'anda mükerrer gibi zannedilen kıssaların, âyetlerin hep böyle birer ciheti hususiyyetleri vardır.

162. ﴿فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا الخ۰۰۰﴾ sonra içlerinden zâlim olanlar kendilerine söyleneni başka bir söze tebdil ettiler -meselâ onlara « حِطَّةٌ » deyiniz, ya'ni orada yüzünüzü yıkıb ikamet ve istiğfar ediniz denildiği halde gûya « حِنْطَةٌ » deyiniz denilmiş gibi « حِنْطَةٌ حِنْطَةٌ » diye bağırmağa başladılar ve Tevratı böyle tahrif ettiler. Lâkin bunu yapanlar zâlimler güruhu idi. Zâlimler de hepsi değil içlerinden bir kısmı ekserîsi idi.

163. ﴿وَسْئَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِى كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ﴾ Hem onlara denize nâzır -veya denizin bir ma'muresi- olan o karyeden sor. -Ya'ni o kasaba ahalisinin başına ne büyük beliyye geldiğini Beni İsraîl pek iyi bilirler, sor da kendileri söylesinler. (Sûrei « بقره » de « وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِى السَّبْتِ » bak) bu kasaba medyen veya Taberiyye denilmiş ise de ekseriyyet Medyen ile Tur arasında kâin «Eyle» kasabası idiğini nakletmişlerdir. ﴿اِذْ يَعْدُونَ فِى السَّبْتِ﴾ o vakıt ki Cum'aertesinde tecavüz ediyorlardı

-dinleri mucebince Cum'aertesi günü bütün işle-

sh:»2311

rini ta'tıl edib ibadet edecek yerde balık avlıyorlardı

﴿اِذْ تَاْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا﴾ çünkü o vakıt Sebt yaptıkları, ya'ni Cum'aertesi tuttukları gün balıkları onlara açıktan açığa akın akın geliyorlardı -zira o gün balıklar taarruza uğramamağa almışlar, âdeti hissediyorlar, kaçmıyorlardı, Sebte hurmet etmeleri balıkların bu suretle o civarlara ısınıb alışmasına sebeb de olmuş oluyordu

﴿وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَاْتِيهِمْ﴾ sebt yapmayacakları gün ise gelmezlerdi.- Ya'ni diğer günlerde avlanmak korkusundan öyle gelmezlerdi ve Cum'aertesine riayet etmedikleri gün hiç gelmiyeceklerdi ve artık o kasabanın sebebi hadâreti ve ma'muriyyeti olan ticareti, hayatı sönecek idi. Lâkin o fâsık ve mütecaviz ahali Cum'aertesi günü balıkların öyle gelmesine imrendiler, hırslarını tutamadılar da dinlerinin emrini dinlemeyib avlamağa başladılar ve bu suretle Sebtin hurmetinde tecavüz ettiler. O vakıt bunlar ne oldular, sor da söylesinler ﴿كَذٰلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾

işte biz onları -o mütecaviz Beni İsraili- ötedenberi fısk edegelmeleri: Allahın emrine ıtaatten hurucu ı'tiyad

eylemeleri sebebiyle böyle imtihanlara çeker, mübtelâ kılarız.- Yoksa fısıkta ısrar âdetleri olmasa idi böyle belâlara ma'ruz olmazlardı.

164. «اِذْ يَعْدُونَ فِى السَّبْتِ»- ﴿وَاِذْ قَالَتْ اُمَّةٌ مِنْهُمْ﴾ cümlesine ma'tuftur ve o karye ahalisinin fısk ve taaddide ve nasıhat dinlememekteki mütemadi ısrarlarile içlerindeki sulehânın hal ve akıbetlerini beyandır. Ya'ni -ve o vakıt ki içlerinden bir ümmet, bir sulehâ cemaati şöyle demişti ﴿لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا ۙ اللّٰهُ مُهْلِكُهُمْ اَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ؕ﴾ Allah helâklerini veya- bütün bütün helâklerini değilse bile -şiddetli bir azâb ile ta'ziblerini murad etmiş böyle bir kavme niçin va'z-u nasıhat edib duruyorsunuz?- Ya'ni

sh:»2312

o karye ahalisi iki kısım idi, bir kısmı fâsık mütecavizler güruhu, bir kısmı da dindar sulehâ cemaati idi ki bunlar ekalliyyette kalmış, mütecavizleri men'edemiyorlar ve hiç bir vechile söz geçiremiyorlardı. Bunlar da iki kısım olmuştu, bir kısım suleha uğraşmış, uğraşmış acı tatlı, zor kolay her yoldan giderek ve her vasıtaya

müracaat ederek zahmetler çekmiş, nasıhat etmiş dinletememiş, nihayet bıkmış, me'yus olmuş, Allahdan bu ahaliye bir belâ geleceğine karar vermiş, o halka buğzlarından dolayı nasıhatten vaz geçmiş, sesi kesilmiş, inkıta'-u uzleti ıhtiyar etmiş idiler. Anlaşılıyor ki bunlar fasıklara nisbeten az olmakla beraber yine bir ümmet denecek kadar bir kesreti haiz idiler ve kendi aralarında bir ictimaıyyetleri var idi. Bunlar miyanından ekalli kalil diğer bir kısım suleha ise asla me'yus olmuyorlar, bütün mezahim-ü müşkilâta rağmen va'z-u nasıhatle uğraşmağa devam ediyorlardı ve bunlar o söz dinlemek halka nasıhatte devam ettikce o me'yus ve munkatı' olan kısım, bunlara «neye kendinizi boşuna yoruyor onlarla bulaşıyorsunuz «yollu nasıhat makamında» siz böyle Allahın ihlâkine veya şiddetli bir azabına mahkûm olmuş bir kavmi niçin va'z-u nasıhat edib duruyorsunuz diye i'tiraz etmiş ve bu suretle bunları nasıhatten vaz geçirib halkı bütün bütün hallerine bırakmayı tercih eylemişler ve böyle derken bir farzı kifayenin umumen terkile hepsinin âsim olacaklarını düşünememişlerdi. Lâkin bunlar va'z-u nasıhatten, bu farzı kifayeden vaz geçmediler. Cevaben ﴿قَالُوا مَعْذِرَةً اِلٰى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ rabbınıza karşı, dediler: Bir ma'ziret olmak için, bir de belki bir dereceye kadar sakınırlar -ya'ni bizim va'z-u nasıhatımız iki sebebe mebnidir. Birisi ve birincisi sırf Allaha karşı ma'ziretimiz bulunmak, nehiy anilmünker hususunda indallah bir nevi' taksîr ve tefrıt ile mütteham olmamaktır. Çünkü nehiy anilmünker henüz ber hayat olanlara son nefese kadar bir farzı kifayedir. İkincisi yeis dünyada hiç bir hususta câiz değildir. Ve ne

kadar günahkâr

sh:»2313

olursa olsun halkın tevbe ve ittikasını arzu ve ümid etmek de bir vazifedir. Gerçi bu hal böyle devam ederse nihayeti bir helâk veya azâba varacağı muhakkaktır. Fakat ahvali beşer muhtelif ve sirri kader vukuundan evvel gayrı ma'lûmdur. Ne bilirsiniz bu güne kadar hiç söz dinlemeyen bu halk belki yarın dinleyiverir, dinler de belki sakınmağa başlar. Bütün bütün sakınmazsa belki biraz sakınır ve belki bu suretle azâb biraz tahaffüf eder. Her halde nasıhat terki nasıhatten evlâdır. Fakat nasıhate devamın hiç olmazsa bir azcık olsun sakındırmağa sebeb olması me'muldür. Hiç bir mukavemete ma'ruz olmıyan fenalık her halde daha seri' ve daha kolaylıkla meydan alır. Her hangi bir fenalığın aslını olamazsa sür'at ve şiddetini olsun tahfife çalışmaktan sarfı nazar etmemelidir. Felâket mukadder ise nasıhat edenler indallah ma'zur olurlar.

Anlâmalı ki iyiler ne çekmiş ne kadar uğraşmış, buna mukabil kötüler de fısk ve tecavüzlerinde ne kadar ısrar eylemişler, binnetice o kavm, o mütecaviz ahali 165. ﴿فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِۦٓ﴾ vaktaki tezkir ve ıhtar olundukları nasıhatları unuttular -hiç nazarı i'tibara almaz, sanki büsbütun unutmuş gibi hatırlarına bile getirmez oldular, o zaman ﴿اَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوٓءِ﴾ kötülükten nehy eder olanları kurtardık

zulm edenleri de fıskı i'tiyad ettiklerinden dolayı şiddetli bir azâb ile- diğer bir ma'nâca yoksullukla kıvrandıran bir azâb ile -tuttuk, muahaze ettik.- bunun üzerine uslandılarmı? Hayır, bil'akis büsbütün azdılar hiç bir ma'sıyetten çekinmez, menhiyyatın hiç birinden sakınmaz, her fenalığı yapar, nehy edenlere husumet eder oldular 166. ﴿فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ﴾ binaenaleyh nehy olundukla-

rı şeyden vaktaki daha ileri gidib bütün bütün temerrüd ve ısyana koyuldular ﴿قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ﴾ biz de kendilerine alçak, hakîr her taraftan uşt uşt diye koğulur zelîl maymunlar olunuz dedik -bir emri tekvinî ile insanlıktan çıkarıb maymunlara çevirdik « فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَابَيْنَ يَدَيْهَا وَمَاخَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ» bu kıssanın Davud aleyhisselâm zamanında cereyan ettiği merviydir. Netekim « لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِيٓ اِسْرَٰٓئِيلَ عَلٰى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذٰلِكَ » âyetinde de buna işaret vardır. Sûrei «Mâide» de « وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ» âyetinin tefsirine bak.

Ey Resûlüm! onlara bu kıssayı sor 167. ﴿وَاِذْ﴾ o vakti de zikr-ü ıhtar et ki ﴿تَاَذَّنَ رَبُّكَ﴾ rabbın şuna izin vermeyi iltizam etmiş, ya'nu şunu kat'iyyen iycab ve icra eylemiş idi ki

﴿لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُوٓءَ الْعَذَابِ﴾

lâbüdd onların, o bütün kavmi Musânın üzerine yevmi kıyamete kadar öyle bir kimse gönderecek ki kendilerini azâbın kötüsüne peyleyecek -mukaddemâ Mısırda Beni İsraîle Musânın ilk va'd-ü tebşirinde « وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ » buyurulmuş idi. Süleyman aleyhisselâm zamanından biraz sonra artık o müddeti nazar yetmiş, o vakte kadar kötüleri sureti hususiyyede te'dib, ta'zib ve ihlâk ederek iyilerin hüsni mesai ve mücahedeleri sebebiyle rahmeti ilâhiyye sayesinde yükselen ve arzın meşarık-u megaribine varis olan Beni İsraîl kavmi bundan böyle hey'eti umumiyyesiyle başlarında iyi adam bulunmaktan memnun olmaz, fasık ve zalim kimselere daha ziyade boyun eğer oldular. Bir kavmin böyle bir halde bulunması ise yarabbi, bizim başımıza azâb ve belâ getirecek kimseler getir gibi bir talebi fi'lîdir. İşte o vakit hak tealâ Beni İsraîl üzerine azâb peyleyecek, onları azâba sürükleyecek ve nihayet kıyamete kadar en kötü azâbı tatbik edecek kimseler taslitını vacib kılmış ve binaenaleyh Buhtü nassara müsaade edib

sh:»2315

Beni İsraîl devleti aleyhinde böyle bir azâbı iycab ve icra etmiş ve bu artık umumu hakkında bir ıkab olmuştur. ﴿اِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ﴾ Şüphe yok ki rabbın muhakkak seriul'ıkabdır.- Ikabı dilediği anda derhal geliverir. Netekim bir gün geldi buhtü nassarı gönderiverdi de cem'iyyetlerini perişan, vatanlarını tahrib, silâh tutabilenleri katli amm, kadınlarını ve zürriyyetlerini esir, mütebakısini de vergilere mahkûm eyledi ve onlar bu zillet altında kaldı gitti ki İşte Dünyada azâbın en kötüsü de budur ﴿وَاِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Maamafih yine şüphe yok ki o -senin rabbın- her halde gafur rahîmdir -tevbe edenlere ve sana ittiba' eyleyenlere mağfiret ve rahmeti bîpayandır. Rabbın böyle gafur rahîm olmakla beraber öyle seriul'ıkab olduğundan üzerlerine o kimseyi gönderdik 168. ﴿وَقَطَّعْنَاهُمْ فِى الْاَرْضِ اُمَمًا﴾ ve onları, o kavmi Musâyı yer yüzünde parça parça ettik, bir çok ümmetlere ayırdık- evvel on iki ümmet halinde esbata taktı' ve tefrikleri risaleti Musâ tahtında vahdeti kavmiyyelerini bozmıyan bir teşkilât ve mukaddimei kemalleri olan bir ni'met idi. Bu def'a o sui azâbdan başlayan bu ikinci taktı' ve tefrık ise şevketlerine hatime çeken ve tetimmei idbarları olan bir nikmet oldu. Arzın her tarafına perişan bir surette dağıldılar ve artık bir şevket toplıyamaz oldular. Bu

dağılan fırkaların ﴿مِنْهُمُ الصَّالِحُونَ﴾ içlerinden ba'zıları ehli salâh -Medinede iyman edenler gibi balâda geçen « ﴿أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾ » siyretinde iyiler ﴿وَمِنْهُمْ دُونَ ذٰلِكَ﴾ ba'zıları da anın dununda idi.- Salâhın mâdununda salâha karib mertebeden tut da kademe kademe muhtelif derekelere kadar inmiş kimselerdi. Demek ki Beni İsraîlin devletleri tarumar olub böyle da-

ğılmaları içlerinde iyiler hiç bulunmadığından değil, kötülerin kesretinden ve hey'eti umumiyyesi kötüler elinde bulunub fısk-u zulmü temsil etmesinden idi. Bunun için parçalandıkları zaman salihleri de vardı aşağılıkları da ﴿وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ﴾ ve biz bunları bu muhtelif fırkaları hem hasenât -sıhhat ve servet-ü refah- hem de bunların zıddı seyyiât ile imtihan ettik -Mescuslar, Romalılar gibi muhelif ekvam elinde ıbret alacak bir çok acı tecribeler gösterdi ki ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ rücu' edeler- küfr-ü ma'sıyetten tevbe edib hakka döneler, salâha yüz tutalar. Fakat içlerinden ba'zı salâha dönenler olduysa da diğerleri dönmediler. Asrı Muhammedîden evvel böyle idiler. 169. ﴿فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ﴾ Sonra bunlara arkalarından bir takım

bozuk, müstereddi kimseler halef oldular ﴿وَرِثُوا الْكِتَابَ﴾ kitâba varis olmuşlardı -Tevrat seleflerinden bunların ellerine intikal etmiş, okumasını yazmasını öğrenmişler, neşr-ü ta'lim, ifta ve huküm mevkı'lerine geçmişler ve lâkin kendilerini kitaba sahib olmuyor, ahkâmına temessük etmiyorlar, diledikleri gibi kullanıyorlar. Bakınız ne yapıyorlar ﴿يَأْخُذُونَ عَرَضَ هٰذَا الْأَدْنٰى﴾ şu ednânın arazını alıyorlar.- Şu alçak veya en yakın âlemin geçici, fâni metaını alıb hakkı değiştiriyorlar da ﴿وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا﴾ bir de ileride bize meğfiret olunacak diyorlar. -Mağfiret olunacaklarına hukmediyorlar, kendi kendilerine günâh bağışlayorlar.

﴿وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ﴾ ve böyle derken şayed kendilerine ona mümasil diğer bir araz gelir. Bir rişvet daha arzolunursa yine alıyorlar, tevbe etmiyorlar,

tevbe etmedikleri halde mağfirete hukmediyorlar da bu suretle varidatı habise ve Dünya malı için kitâb ile oynuyor, hakkı ketm-ü tahrif ediyor her haltı yapıyorlar

﴿أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ

﴿اِلَّا الْحَقَّ﴾ vaktile kendilerinden Allaha karşı haktan başka bir şey söylemiyeceklerine dâir o kitabın mîsakı alınmadı mı? -Vâris oldukları ve mensub bulundukları kitâb mucebince üzerlerinde böyle bir mîsak yok mu? Evet var ve alındı ﴿وَدَرَسُوا مَا فِيهِ﴾ ve onlar o kitabdakini ders ettiler- o mîsakı ve bu gün ketm-ü tahrif ettikleri hakıkatleri, o Resul, o nebiyyi ümmî, o ittika mes'elelerini vaktiyle tekrar tekrar okudular ve okuttular ﴿وَالدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ اَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ ve -ey mürtekibler- artık akıl etmez misiniz ki Âhıret evi müttekı olanlar -ya'ni öyle haksızlıktan, rişvet-ü irtikâbdan sakınıb korunanlar- için ayni hayırdır. 170. ﴿وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ﴾ kitaba temessük edib ettirenler ﴿وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ﴾ ve namazı kılıb kıldıranlar ise ﴿اِنَّا لَا نُضِيعُ اَجْرَ الْمُصْلِحِينَ﴾ her halde biz böyle muslıhlerin ecrini zayi' etmeyiz.

Şimdi bu irşadattan mütenbbih olmıyan ve kitâba temessük etmiyen o bozuklara biri Beni İsraîle yapılmış ilcâ misakı olan, diğeri alel'umum insanlara şâmil fıtrat mîsakı bulunan şu iki mîsakın da ıhtarı emrile Resulullaha buyuruluyor ki:

﴿١٧١﴾ وَاِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَاَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوٓا اَنَّهُ وَاقِعٌ
بِهِمْ ۚ خُذُوا مَآ اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ۚ
﴿١٧٢﴾ وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِٓى اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ
وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ ۚ اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ۖ قَالُوا بَلٰى ۛ شَهِدْنَا ۛ اَنْ
تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غَافِلِينَ ۙ ﴿١٧٣﴾ اَوْ
تَقُولُوٓا اِنَّمَآ اَشْرَكَ اٰبَآؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ ۚ
اَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٤﴾ وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ
وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٧٥﴾ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ الَّذِٓى اٰتَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا
فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿١٧٦﴾ وَلَوْ
شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلٰكِنَّهُٓ اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ ۚ فَمَثَلُهُ
كَمَثَلِ الْكَلْبِ ۚ اِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ اَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ ۖ ذٰلِكَ
مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا ۚ فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ
يَتَفَكَّرُونَ ﴿﴾

sh:»2319

﴿١٧٧﴾ سَآءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاَنْفُسَهُمْ
كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٧٨﴾ مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِىۚ وَمَنْ
يُضْلِلْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٧٩﴾ وَلَقَدْ ذَرَاْنَا لِجَهَنَّمَ
كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِۖ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ اَعْيُنٌ
لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَاۜ اُولٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ
بَلْ هُمْ اَضَلُّۜ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٨٠﴾ وَلِلّٰهِ الْاَسْمَآءُ
الْحُسْنٰى فَادْعُوهُ بِهَاۖ وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِىٓ اَسْمَآئِهٖۜ
سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨١﴾ وَمِمَّنْ خَلَقْنَآ اُمَّةٌ يَهْدُونَ
بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Hem bir vakıt biz o dağı bir gölgelik gibi tepelerine çekmiştik de kendilerine düşüyor zannettikleri bir

halde demiştik ki size verdiğimizi kuvvetle tutun ve içindekini hatırınızdan çıkarmayın gerektir ki

korunursunuz 171 Hem rabbın: Beni Âdemden, bellerinden zürriyyetlerini alıb da onları nefislerine karşı şâhid tutarak "rabbınız değilmiyim" diye işhad ettiği vakıt, « بلى » dediler: şâhidiz, Kıyamet günü bizim bundan ha-

sh:»2320

berimiz yoktu demeyesiniz 172 Yâhud: ancak önceden atalarımız şirk koştular, biz ise onlardan sonra bir zürriyyet edik, şimdi o batılı te'sis edenlerin yaptıklarıyle bizi helâkmi edeceksin? Demeyesiniz 173 Ve işte biz âyetleri böyle tafsıl ediyoruz ve gerektir ki rücu' etsinler 174 Onlara o herifin kıssasını da oku: ki ona âyetlerimizi sormuştuk da o, onlardan sıyrıldı çıktı, derken onu Şeytan arkasına taktı da sapkınlardan oldu 175 Eğer dilese idik biz, onu o âyetlerle yükseltirdik ve lâkin o, yere (alçaklığa) saplandı ve hevasının ardına düştü, artık onun meseli o köpeğin meseline benzer: üzerine varsan dilini salar solur, bıraksan yine dilini salar solur; bu işte âyetlerimizi tekzib eden o kavmin meseli, kıssayı kendilerine bir nakl eyle, gerektir ki bir düşünürler 176 Ne çirkin meselı var âyetlerimizi tekzib eden o kavmin ki sırf kendilerine zulm ediyorlardı 177 Allah kime hidayet ederse hidayet bulan o, kimi de dalâlete bırakırsa husrane düşenler de işte onlar 178 Celâlim hakkı için Cinn-ü İnsten bir çoğunu Cehennem için yarattık, onların öyle kalbleri

vardır ki onlarla doymazlar, ve öyle gözleri vardır ki onlarla görmezler ve öyle kulakları vardır ki onlarla işitmezler, işte bunlar behaim gibi, hattâ daha şaşkındırlar, işte bunlar hep o gafiller 179 Halbuki Allahındır en güzel isimler (esmai husnâ) onun için siz ona onlarla çağırın ve onun isimlerinde sapıklık eden mülhidleri bırakın, yarın onlar yaptıklarının cezasını çekecekler 180 Yine bizim halk ettiklerimizden bir ümmet de var ki hakka rehberlik ederler, ve onunla icrayı adalet eylerler 181

171. ﴿وَاِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ﴾ - نتق NETK: bir şeyi şiddetle cezb etmek demektir ki bunun neticesi olarak «bir şeyi yerinden koparıb atmak» ma'nâsiyle de tefsir edilir. Netekim erkekten zürriyyeti çekib koparan rahime « نـاتـق » denilir. Ve bir hadîsi şerifte « عَلَيْكُمْ بِزَوَاجِ الْاَبْكَارِ فَاِنَّهُنَّ اَنْتَقُ اَرْحَامًا وَاَطْيَبُ اَفْوَاهًا وَاَرْضَىُ بِالْيَسِيرِ » buyurulmuştur ki «bikirlerle izdivacı iltizam ediniz, çünkü onların rahimleri daha cazibeli ve ağızları daha temizdir, Ve aza en razı olanlar-

dır.» demektir. Diğer yerlerde « وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ » buyurulmasına nazaran burada

netkın da bu ma'nâyı tazammun etmesi ıktıza eder ki şöyle demek olur: ya Muhammed kitâba temessük etmeyen o ahlâfi Yehude o vakti de hatırlat ki hani o dağı şiddetle çekerek bir dam gibi üstlerine kaldırmıştık ﴿وَظَنُّوٓا اَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ ۚ﴾ ve onlar bunu hakıkaten üzerlerine düşmüş zanneylemişlerdi -ya'ni yola gelmedikleri takdirde dağın tepelerine düşceğine o kadar yakîn hasıl etmişler ve bundan öyle korkmuşlardı ki tehdid iyka' edilmiş, dağ düşmüş de bilfi'ıl altında eziliyorlarmış gibi elem-ü ıztırab içinde yerlere kapanmışlardı da böyle müdhiş bir tehdid ve tazyık ile şöyle demiştik: ﴿خُذُوا مَآ اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ﴾ size verdiğimizi kuvvetle tutun -gönderdiğimiz kitabı ciddiyyetle ve külfet-ü meşakkate tahammül azmiyle sımsıkı tutun veyahud haydi bu tepenize indirmekte olduğumuz müdhiş mu'cizeye dayanabilirseniz kuvvetle mukavemet ediniz, bunu durdurunuz bakalım ﴿وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ﴾ ve haydi bundaki ma'nâyı- bu kitabdaki veya fi'ıldeki evamir-ü nevahiyi veya va'd-ü vaîdi -anin, belleyin, hatırınızdan çıkarmayın ki ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ۚ﴾ fenalıktan korunabilesiniz- böyle ikrah ve ilca ile kendilerinden itaat mîsakı alınmıştı ki buna ilcaî mîsak ta'bir olunmuştur. Ve ekseriyyetle sureti rivayeti şudur:

Ahkâmı Tevrat ağır ve şiddetli olduğundan dolayı Benî İsraîl kabulden imtina' etmişler, Allah tealâ da Turu üzerlerine kaldırmış, kabul ederseniz febihâ yoksa bu dağ her halde tepenize inecek denilmiş, dağın

vaz'ıyyetini görünce hepsi düşüp sol kaşı üzerine secdeye kapanmışlar ve bu halde dağın sukutu korkusundan sağ gözlerile de ona bakarlarmış. Ve bunun için Yehudîler secde ede-

sh:»2322

cekleri zaman böyle yaparlar ve bu bizi ukubetten kurtaran secdedir derlermiş [sûrei «Bakare» de ve sûrei «Nisâ» da «وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ» bak]. Beni İsraîlin aykırılıklarını ve cebr-ü ikrah görmeyince hakka boyun eğmemek öteden beri mu'tadları olduğunu anlatan bu kıssanın ıhtarındaki ma'nâ, Allahın hukm-ü kudretine mukavemet kabil olamıyacağını ve tav'an itaat ve inkıyad etmiyenlerin nihayet kerhen inkıyada mecbur olageldiklerini ve o mukavemeti nâkibil tazyık ve ilca mu'cizesinin hukmü unutulmamak lâzım geldiğini ve çünkü o ve o gibi icbarı ilâhînin her zaman mümkin bulunduğunu ve asıl insanlık vesaadet o gibi cebr-ü tehdide düşmeden rıza ve hurriyyetiyle emri hakka inkıyad ve kitâba temessükte olduğunu anlatmaktır. Filvakı' her ısyanda dağlar yerinden oynayıvermez, her vakıt mu'cizei Musâ olmaz. Fakat Allahın emrini tanımıyan ve ahkâmı hakk ile mücadele etmek sevdasında bulunanlar şunu bilmek lâzım gelir ki Allah tealâ her zaman dağları yerinden oynatıb insanların başına yıkmağa kadir bir zülcelâldir. Eşya arasındaki cazibe nisbeti, bir lâhzada değişebilir. Aklı olanlar her hangi bir zelzelenin,

bir volkan hâdisesinin nasıl bir kudreti ceberutiyye ifade ettiğini unutmamalıdır. Bir takım kimseler bunların zünubı beşerle hiç alâkası yoktur diye telâkkı ederler ki ne kadar yanlıştır. Gerçi bunların hepsi zünubı beşerin cezası değildir. Lâkin hepsinin de umur ve hayatı beşerle alâkadar olduğunda da hiç şübhe yoktur. Hiç birisi yoktur ki beşeriyyetin ısyana cür'et eylediği Allah tealânın kudreti kahiresini göstermiş olmasın ve binaenaleyh hiç biri yoktur ki insanlar için mukavemeti nâkabil bir sultani rabbaniyyenin kudreti cebriyyesindeki azameti tedhişi irae ile günahlarına karşı bir tehdid ve ıhtar alâkasını haiz bulunmasın ve insanı kavanini İlâhiyyeye muhalefetten tahzir etmesin. Ben şurada işimle meşgul iken fülân yerde bir dağın çö-

küvermesi benim bir günahın değilse bile bana benim onu yapan kudrete karşı günalarımın tehlükelerini ıhtar eden bir tehdid olduğunda ve onun bana karşı da bir ikrahı mutazammın bulunduğunda şübhe mi vardır. Bundan başka Allah tealânın doğrudan doğru zünubı beşere alâkadar olan o kadar âyâtı icbariyyesi, o kadar sultaları vardır ki hadd-ü hisaba gelmez, evamiri İlâhiyyeye tav'an itaatle doğru yola gitmiyen rızalariyle fenalıktan korunmak istemiyenleri Allah tealâ evvel emirde bu cebrî suhtalarla ittikaya

da'vet eder. Hurr iken esîr eyler, bununla da mütenebbih olmıyanlara ebedî azâb sultasını yükletir. Bunun için insanlar şu mîsakı fıtrîyi hatırda tutmak iycab eder.

172. ﴿وَاِذْ﴾ Ey Resuli kibriya! O vaktı da ıhtar et ki ﴿اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِىٓ اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ﴾ rabbın, Beni Âdemden -şimdikilerden tut da nesilden nesle Âdeme varıncıya kadar Âdem oğullarının sahib zürriyyet olanlarından müteselsilen her birinin- bellerinden zürriyyetlerini aldı, ya'ni yedi kudretle ıstıfa edib ayırdı, vücude çıkardı ﴿وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ﴾ ve onları kendilerine karşı işhad eyledi -şâhid yaptı, kendilerini duymıyan o şuursuz zürriyyetlere « انا » ve « وراء انا » şuurunun bilfiil mebdeini verdi: her birine şuhud ve şehadet fıtratını, kendi nefsinde te'siri hakkı duymak ve duyurmak, i'tiraf ve şehadet etmek hilkatini, insanlık ruhunu verib hepsini vahdaniyyet ve rububiyyetine şahid kıldı da kılarken ﴿اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ﴾ rabbınız değilmiyim dedi -üzerinizde dilediğim gibi tasarruf eden ve etmek hakkı olan yegâne malikiniz ve alel'ıtak mürebbiniz hâkiminiz olduğuma şâhidsiniz, şehadet edeceksiniz değilmi? Diye hitabı nefsîsi ile emanetini tahmil, rübubiyye

tini takrir etti. Hepsi de ﴿قَالُوا بَلَىٰ﴾ belâ dediler- evet rabbımızsın şâhidiz diye terbiye ve emaneti kabul ve şehadeti teahhüd eylediler. Hasılı hiç bir şey değil iken rabbül'âlemînin hukmi rübubiyyeti ve bir kanunı intişar tahtında halk-u terbiyesi ile şuursuz zerreler halinde vücude çıkarılıb bütün zevkleriyle şuurlu bir insan fıtratına girdiler, bir insan şahsıyyeti aldılar, hiç bir muhalefette bulunmadılar, o vakit onlar da küfr-ü ınad yoktu, agyardan hiç bir şey tanımıyorlardı. Hiç bir şey değil iken bir zürriyyet halinde sulbden alınıb rahimi maderde telkıh ve ictimaıyyete atılan ve mutlak « انـا » ve « ماورای انـا » nisbeti içinde zarurî bir işhad-ü şuhud, bir te'sir-ü teessür hasılı olan bir şuur fıtratine girib mükemmel bir akl-ü idrâk, bir fehm-ü tefhim bir irade ve ıhtıyar hayatının inkişafına doğru giden bütün mevcudiyyet ve failiyyetlerinde ancak onun emrine, kanununa münkad oluyor ve ancak ondan avn-ü ınayet alıyorlar. Ve iycabında bunu böyle söylemeği deruhde ediyorlardı. İşte o Âdemin ilk evlâdından i'tibaren herkes rabbının verdiği ve emrettiği insan fıtratini, vücude şuhudu alıb kabul etmekle rabbı ve kendisi beyninde böyle bir iycab-ü kabulün hasılı olan bir akdı fıtrî altına girmiş ve kendi nefsinde rabbına şehadet ve ubudiyyeti taahhüd etmiştir ki bu mukavele ve bu mîsakı fıtrî beşerin mebdei dinîsi, mebdei hukukîsi, mebdei medenî ve ictimaîsidir. Bir çok müfessirîn demişlerdir ki burada bu ahz-ü işhad ve mukavele, temsilî bir ma'nâdadır. Allah tealânın bütün insanları mebdei fıtratlerinde tevhid ve islâma delâlet için nasb edilmiş afakî, enfüsî

delâili rububiyyet ile istidlâl ve islâma müsteıd olarak halketmiş olduğunu bir istiarei temsiliyye tarikıyle tasvirdir. Şöyle ki: Allah tealânın nüfusı beşere akl-ü ba-

sıreti bir garîze yapması ve bunlar için afak-u enfüste bir takım delâil nasbetmesi ve bu suretle onları mükemmelen techiz-ü temkin edib rububiyyettini ma'rifete tevcih eylemesi, diğer taraftan onların da bu garîzelerle mütecehhiz ve mükneti kâmile ile mütemekkin ve ma'rifete müteveccih olmaları, hey'eti mecmuası Allah tealânın onları emir ve hıtab tarikıyle i'tirafa sevk, onların da bilâ tereddüd icabete müsareat etmiş olması suretine teşbih olunarak bil'istiare bu suretle tasvir kılınmıştır. Netekim «

«فَقَالَ لَهَا وَلِلْاَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا اَوْكَرْهًا قَالَتَآ اَتَيْنَا طَآئِعِينَ

de emr-ü icâbet böyle temsilî olduğu gibi bunda da ma'nâyı ma'rufiyle bir işhad ve suâl-ü cevab, hakikî ma'nâsiyle bir mukavele düşünmek lâzım değildir. Sanki öyle denilmiş ve öyle cevab verilmiş de bir mukavele yapılmış gibi kıymeti hukukıyyeyi haiz olması lâzım gelen kavi bir halkı fıtrat vardır. Ya'ni bu akıd, emrî, kavlî, kelâmî mahiyyette bir mîsak değil, bir kuvvei ma'rifetin tekvin-ü tevekkünü ma'nâsına bir akdi fi'lî demektir. Kelâmullahda bu gibi temsillerin bulunduğu müsellem olduğu gibi bu ma'nâ ekseriyyetin fehm-ü

mizacına da muvafıktır. Ve ekser Mütekellimîn de bunun üzerinde yürümüşlerdir. Fakat dikkat edilirse burada daha başka bir nokta vardır. Asıl mes'ele insanların yalnız delâili afakıyye ve enfüsiyyeden bil'istidlâl ma'rifetullaha vasıl olmak kuvve ve isti'dadı değil, insan hilkatinin bil'fıl bu delillerden biri olması, her insanın fıtrati neviyye ve ferdiyyesiyle vahdaniyyet ve rububiyyete şehadet-ü delâleti henüz eda etmemiş olsa bile rabbının takririyle tehammül ve der'uhde etmiş, üzerine almış bir şâhid bulunması, ta'biri âharle insanlar için ma'rifetullah, tevhıdi rübubiyyet, hakka inkıyad ve islâm mes'elesi sâde istidlâl ile kesbolunacak sırf nazarî bir ma'rifet olmayıb kendi fıtratinde merkûz bir garîze, şühudi nefis denilen kendini duymak, bizzarure ve alel'ıtlak kendinin kendi olduğunu tanımak şuuri bedihîsi ile beraber kendinde mütehakkık

sh:»2326

bir ma'rifeti bedihiyyedir. Şu kadar ki şuuri nefis gibi sarîh ve celi değil, onun zımnında müstehir bir bedihîi hafidir ki şuuri sarîh ile duyulması sarfı dikkate veya bir tenbih ve ıhtara mütevakkıftır. Zira insanın böyle zımnen duymuş bulunub da farkında olmadığı bir takım şuur mazmunları vardır ki bir veya mükerrer ıhtarlar sayesinde uyanır duyar. Ve işte ma'rifetullah da mutlak « سوای انـا » şuuru gibi böyle şühudi. Nefis

fıtrati içinde merkûz bir garîzedir. Bilahare bu şehadeti eda ve iyfa etmiyen ve tezkir-ü ıhtarlara rağmen inkâr ve küfürde ısrar edenler ya vicdanına karşı ınad eden veya fıtrati bozulmuş kendilerinde bu garîze kalmamış olan, ya'ni kavlen veya fı'len nakzı ahd ve nefislerini ziyan eden mahrumlardır. Netekim Fransız feylesofu Ogüst kont insan üç hal geçirir: İlk fıtratinde ilâhî, sonra ma ba'dettabiî, sonra tabiî olur» dediği zaman evvelâ bu fıtrati i'tiraf, sonra da kendinde o fıtratin bozulmuş ve bozukluğun tekarrür etmiş olduğunu ılân eylemiştir ki bu onun bütün insanlığı görmesinde değil, yalnız kendindeki tegayyüri fıtrati görerek sair insanları da bigayri hakkın kendine kıyas etmesindendir. Halbuki terakkı ve tekâmül, fıtratin bozulmasında değil, inkişafındadır. Fıtratin bozulması « فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ » medlûlünce bir tereddidir. Şimdi mes'ele, ma'rifetullahın öyle bir ma'rifeti fıtriyye ve insanın buna edayı şehadeti der'uhde etmiş bir şâhidi fıtrî olması cihetinden mulâhaza edilince bu mîsakın sırf tekvinî bir mahiyyette olmayıb onunla beraber emrî ve kelâmî bir haysiyyeti de haiz olduğunda şüphe edilmemek lâzım gelir. Zira mes'ele yalnız vücudî değil, ayni zamanda şühudîdir, şuur ile de alâkadardır. Yalnız tek-

vinî olsa idi bil'ahare bu şehadeti eda etmiyen kimse bulunmamak icab ederdi. Ve şühudi nefis mevzuı

bahsolan her hangi bir şuur vakıası ise her halde kelâmı lâfzî ile değilse de kelâmı nefsî ile alâkadar olmaktan halî olmaz. Çünkü ruh bir emri rabbolduğundan bütün vakıatı ruhiyye ve hâdisatı şuuriyye vakıatı emriyye olarak mülâhaza edilmek lâzım gelir. Her şuurda bir tebliğı ruhanî vardır ki kelâmın da künhü odur. Şuur ile alâkadar olmıyan tekvinlerde bu tebliğ yoktur, bunun için bir ruhun, bir şuur kuvvesinin tekvini, aynı zamanda onu kendisine tebliğ etmeği, ya'ni söylemeği tazammun eder. Şu halde bu mîsak, tekvinî olmakla beraber ruhî ve kelâmî haysiyyeti de haiz olduğundan buna mukavele demek de bir hakıkat olur. Ancak bu hıtab, kelâmı lâfzî ile değil, Melâikeye olan tebliğ gibi kelâmı nefsî ile bir tebliğ telâkkı edilmelidir. Ahız bir tekvin, işhad nefhı ruh ile bir tekvin ve tebliğ « اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ » hıtabı « وراء انا » den bir takrir, buna karşı « بَلَى » de bu tekvin-ü işhad ve takrire mutlak bir inkıyadı nefsî ile mutavaat ve mucebini teahhüddür. Her insanın insanlığı esasını teşkil eden «ben» ve «ben değil» duygusunun içinde bu teahhüd mündericdir. « اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ » hıtabının başında « وقلنا » yâhud « قاءلا » müteallakının tasrih edilmeyib de mukadder bırakılması bunun bir kelâmı nefsî olduğuna işaret demektir. Sonra ma'lûmdur ki ma'nâyı şer'î ve hukukîsiyle bir akd-ü mukavelenin hakıkati bir iycab ile bir kabul beynindeki irtıbattır. Ve bu iycab-ü kabulün her halde kelâmı lâfzî olması şart da değildir. Asıl akıd, iki nefsin bir maksadda birleşmesidir. Tarafeynden rızaya, ya'ni terki ı'tiraza delâlet eden fi'ıl ile de iycab-ü kabul olabilir. Yerinde teatı ile de bir akıd olabilir. Binaenaleyh bu mîsak, sırf akıl ve istidlâl kuvvesinin tekvini dahi

olsa şer'an ve hukukan yine teatı kabîlinden hakıkî bir akd-ü mîsaktır. Ancak bu ı'tibar ile mukavele ıtlakı temsilî ve mecazî olur. Fakat izah ettiğimiz ma'nâ ile bu tekvinin bir tekvi-

ni ruhî olması ve bir kelâmı nefsî haysiyyetini de mütezammın bulunması i'tibariyle buna mukavele ıtlakı dahi hakıkat olur. Ve netekim eslâfı müfessirîn de bunu bir temsil değil, bir hakıkat olarak rivayet ve izah eylemişlerdir. Binaenaleyh « اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ؕ قَالُوا بَلٰى ۛ » mazmunu sade bir temsil değil, bir tahkıktır.

Gelelim bu mîsakın ne vakıt vaki' olduğuna: bu hususta üç kavil vardır:

1- Bir çokları zürriyyetin baba sulbünde ilk tekvininde ve daha rahimi mâdere tevdi' olunmadan evvel vaki' olduğuna kail olmuşlardır ki bunlar âyetteki işhad ve hıtabın da zamanını ahiz zamanı telâkki etmiş ve ahzin ma'nâsı da zürriyyetin sulbden rahime ihracı değil, sulbde vücude ihracı demek olduğuna zahib olmuşlardır. Filvaki' zürriyyet, nesil ve evlâda dahi denilirse de bunun asıl ma'nâsı gayet küçük karınca

demek olan «zerr» den veya saçılmak ma'nâsına «zürur» dan me'huz olarak mai beşerdeki nüfusı zerreviyyedir ki müfredine ve cem'ine ıtlak olunur. Şu halde bunlara göre bu işhad ve hıtabı Elest sulbi pederden çıkan bu nefsi zerrevîye ilk çıktığı sırada yapılmıştır. Bu ise bu zürriyyetin bütün mahiyyeti insaniyyeyi haiz olduğuna kabul ile mümkin olabilir. Lâkin bu, bizim nazarımızda sabit değildir. Ve hatta « ثُمَّ اَنْشَاْنَاهُ خَلْقًا اٰخَرَ ؕ » gibi nususı Kur'aniyyeye de zâhiren muhaliftir. Nefsi zerrevî bil'fiıl değil, bil'kuvve bir insancık, telkın ile bir insan olmağa nâmzed bir huveyyin ve belki henüz hayatı hayvaniyye haline de gelmemiş hayatı nebatî uzviyyetinde bir büzeyr, bir tohumcuktur ki bundan insan halk olunacaktır. Buna henüz ruhi insanî nefh olunmamıştır. O halde bunların nefislerine işhadı ve hıtaba icabetleri bir kuvvei beıdeyi temsilden başka bir ma'nâ ifade etmez. Bu miyanda ba'zıları daha ileri gitmiş ve demiştir ki zürriyyetler üzerindeki bu mîsak babalarının değil, ta Âdemin

sulbünden ihrac olundukları zaman yapılmıştır. Çünkü bu ma'nâda rivayet olunmuş ba'zı hadîsler vardır ki ezcümle birinin hulâsai meali şudur: Allah tealâ Âdem aleyhisselâmın zahrından kıyamete kadar halk edeceği zürriyyeti çıkardı ve onlara « اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ؕ » dedi «belâ» dediler ve o gün kalemi takdir

kıyamete kadar olanı yazdı bitirdi « جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا هُوَ كَائِنٌ اِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ » oldu -ya'ni kıyamete kadar ne kadar insan gelecekse hepsi Âdemin sulbünden çıkan zürriyyetlerle yazılıb takdir edildi ve bundan böyle beşerde tenasül bir kanun oldu. Bütün insanlar müteselsilen o zürriyyetlerden gelecek « مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَآءٍ مَهِينٍ » onların sülâlesi zürriyyetlerden olacak bu sülâle haricinde Âdemin yaratıldığı gibi başka âdemler kıyamete kadar yaratılmıyacak, Âdemin sulbünden çıkan zürriyyetlerden her biri böyle kendi sülâleleri olacak olan zürriyyetleri de müteselsilen ve bilkuvve hamil olmak ve onları böyle halk ve terbiye eden halık tealânın hukmüne ve kanununa münkad olarak çalışıb fi'le getirmek ve nihayet onun vahdaniyyet ve rububiyyetini i'tiraf eylemek üzere bir terbiye, bir kuvve alıb kabul etmek suretiyle bir teahhüd ve mîsaka rabt olunmuşlardır. Bunun için bir takım müfessirîn âyetteki da vakti mîsak sulbi Âdemde zuhur zamanı olduğuna hukm eylemişlerdir. Lâkin hadîsin elfazıyle âyetin elfazına ezcümle « ﴿مِنْ ظَهْرِ اٰدَمَ﴾ ، ﴿مِنْ بَنِى اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰى اَنْفُسِهِمْ﴾ » kaydlarına dikkat edildiği zaman aradaki farkı görmemek kabil değildir. Hadîs, tenasüli beşerî kanununun ilk mevkii icraya konulduğu zaman vücude gelen zürriyyeti ulâ zımnında bilkuvve tahakkuka başlıyan nev'in mîsakı icmalîsini beyandır. Âyet ise bu kanun hukmünce bil'fıl vücude

gelen her ferdi zürriyyetin mîsakı tafsılîsi hakkındadır. Bu vehçile hadîs, âyetin delâleten ifade ettiği bir kuvve mebdeini, âyet de hadîsin tezammun ettiği bir fi'il mebdeini tefsir ve beyan etmektedir. Bunun

sh:»2330

için âyet ile hadîs mütekabilen yekdiğerini ızah etmekle beraber müfadları yekdiğerinin aynı değildir. Alel'icmal nev'in mîsakı sulbi Âdemden başlamış, fakat alettafsıl ferdlerin mîsakı da Beni Âdemden bil'fi'il kendi babalarının sulbünden başlamıştır. Ya'ni zeydin mîsakı amrın mîsakı değil, babanın ananın misakı evlâdın mîsakı değildir. Fakat nev'an mütemasil ve hepsi bir asla, bir kanunı rübubiyyete racı'dirler. Ve teahhüdün mahiyyeti de bu terbiyenin mürebbîsi, bu kanunun vazıı olan halık tealânın ni'metine şükür, ahkâmına inkıyad, vahdaniyyet ve rübubiyyetini ı'tiraf ve ı'lân eylemektir ki islâm da budur. Şu halde bu âyet mucebince her ferdin mebdei teahhüdünü nev'ın mebdei teahhüdü olan sulbı Âdemden saymak doğru değildir. Bir de nev'ın bütün efradiyle vücudi nev'îsi sırf vücudi zihnî kabîlinden olduğu ve bu ı'tibar ile Âdem ismi nev'ın bir mümessili addolunduğu cihetle hadîsteki mîsakı ruhı Âdemle beraber bütün envaı beşerin bir mîsakı diye ifade edenler de olmuştur. Netekim Kâ'bı Kurazîden böyle bir rivayet de vardır. Ve bundan

bigayri hakkın tenasühı ervah fikrine sapanlar da bulunmuştur. Halbuki âyet, tenasüh fikrinin temamen aleyhinedir.

2- İbni Atıyyenin beyanı vechile ba'zıları da bu mîsak ve teahhüdün zamanı, bülûğ zamanı olduğuna kail olmuşlardır. Zira bir zürriyyetin nefsine tamamen şühudü kendisinden zürriyyet çıkmağa başladığını kördüğü bülûğ zamanında vakı' olur. Ve ma'rifete temekküni tam da o vakıt bulunur. Âyette ise ahız ve işhad buyurulmuştur. Bu surette baliğ olmıyanların henüz teahhüdü yok demektir. Ve âyetten bu ma'nâyı anlamak için iki vecih mümkindir. Birisi « وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ » zamirleri zürriyyete inca' olunmakla beraber zürriyyete veledi kâmil, ahze istıfayı baliğ ma'nâsı vermek ve bu suretle ahız ve işhad zamanını ayırıb evveli mîsak, ahız vaktından işhad vaktına

kadar devam eden bir müddet zarfında başlamış ve işhad vaktı olan bülûğ zamanında « بلى » teahhüdiyle tamam olmuş diye anlamak, ikincisi bu zamirleri zürriyyete değil, Benî Âdeme irca' etmektir ki bu surette âyetin ma'nâsı «Benî Âdemden her biri sulblerinden zürriyyetlerinin çıkmağa başladığı ve bu

suretle nefislerini duyub kendilerine karşı kendi mahiyyet ve hakıkatlerine ve Allahın ni'met ve terbiyesine şahid oldukları sırada bu bülûğlariyle « بلى » diye Allahın ni'meti terbiyesini kabul rübubiyyetine inkıyad ve vahdaniyyeti rabbaniyyeyi tasdık ile ma'rifetullahı ve ubudiyyeti teahhüd ettiler. Bülûğ hukmü gelince baliğ olmayız, bu zevkı duymayız demediler» demek olur. Bu güzel bir ma'nâdır. Fakat bülûğ zamanı bu mîsakın akd-ü teahhüdü zamanı değil, vücubı icrası zamanı olduğunu da unutmamak lâzım gelir. Bunun için:

3- Ekser müfessirîn ve ulema bu mîsakın bidayeti, zürriyyetin sulbi pederden çıkıb rahimi mâdere düşmesiyle başlamış ve orada aleka, mudga, ızam ve kisvei lâhim terbiye ve tesviyeleriyle hılkati tebeyyün edib « ثُمَّ اَنْشَاْنَاهُ خَلْقًا اٰخَرَ ؕ » mısdakınca ruh nefholunarak neş'eti insaniyyeyi girdiği zaman « بلى » teahhüdünün vukuıyle tamam olmuş olduğunu ve zemanı bülûğ bu teahhüdün vücubı icrası, ya'ni teklif ve vazifenin bed'i zamanı bulunduğunu beyan eylemişlerdir. Usuli fıkıhta beyan olunduğu üzere her ferdin insanî şahsiyyeti, hukukî ehliyyeti bu mîsak ile bu teahhüd zamanından başlar ve bülûğuna kadar tekemmül eder. Bülûğdan ı'tibaren de vücubi vazife, teklif teveccüh eyler ve bunun ilk eseri hukukîsi hakkı hayattır. Bu andan ı'tibaren ebeveynine ve cem'ıyyeti beşeriyyeye onun hakkı hayatını gözetmek bir vazife olur. Ve bunun içindir ki iskatı cenîn bir cürümdür. Ve müstebînül'hılka bir cenînin

iskatından dolayı gurre lâzım gelir. Ve cenîne irs ve vasıyyet, sahih ve bir cenî-

nin bülûguna kadar lehine olan tasarrufat mu'teber olur. Bundan evvel ise zürriyyetin şahsıyyeti insaniyye ve hukukıyyesi mukarre değildir. Ancak sulbi pederde zuhurundan ı'tibaren bir şübhei hukukî vardır. Meselâ azl diyaneten mekruhtur. Şimdi âyetin mutazammın olduğu ba'zı iymalarla mealini şöyle mülâhaza etmeliyiz: « وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ ۚ » zamirleri zürriyyete raci' olmakla beraber babaları olan Beni Âdeme veya hepsine de rücuu ihtimali ve « اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ۖ » istifhamı takrirîsinin ifham ettiği ma'nâyı minnet ve siyak-u sibak dolayısiyle bu ıhtar şu ma'nâları tezkir etmektedir: Ma'lûm ya insan, insan olmadan evvel kendini duymazken sonradan duyar olur «ben benim» der. İşte bunu diyebilmek, onu ona veren rabbına gizli bir duygu ve inkıyadı ve kendine karşı ona şehadet etmek teahhüdünü tezammun eder. Ve insanın bütün kuvasiyle nefsini ve mahiyyetini müşahede ettiği zaman da bülûğundan başlar. Beni Âdemden bir babanın sulbünden bir zürriyyetin ahzolunduğu lâhzada rabbının bu fi'line öyle bir zevkı inkıyad ile mutaveatı ve hukmi rübûbiyyete öyle bir i'tiraf-ü şehadeti vardırki bu anda bütün heyecaniyle nefsini duyarken âdeta kendinden geçer de rabbının zevkı ni'metine müstağrak olur. Kendinin sulbi

pederdeki halini kendine ıhtar eden bu anda o babanın nefsinde rabbının « اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ » hıtabı ızzetine «belâ» demekten başka bir hissi hâkim yoktur. Ve her insan, ani bülûğunda bu zevk-u heyecanı müşahede eder. Bunu müşahede edebilmesi de mukaddema rabbının emrine inkıyad edib insanlık ruhunu almasının neticesidir. Şimdi babadaki bu zevk-u neşve de hakikatte ondan ahzolunan zürriyyet dolayısiyle kendini hatırlayıb rabbına teahhüdünü iyfa etmesi içindir. O zürriyyetin sulbi pederde halkı ilâhî ile teayyün edib bir nefsi zerrevî mevcudiyyetiyle ve sevkı rabbanî tahtinde bir içtima' ve telkıh şevkıyle rahimi mâdere geçmek için harekete ge-

sh:»2333

tirilmesi yüzündendir. Her insan böyle bir zürriyyet iken rabbının terbiyesine mutaveatle rahimi mâdere erzakı mukadderesiyle beslenib bittedric aleka ve mudga etvarından geçerek kemikleri lâhim kisvesi giymiş bir seviyyei tasvire gelmiş ve sonra da « ثُمَّ اَنْشَاْنَاهُ خَلْقًا اٰخَرَ » medlûlünce mahzı emri rabbanî olan ruhun nefhıyle evvelki neş'etin gâyesi olan diğer bir neş'ete girmiş ve o zaman kendini ve rabbının hıtabını nefsinde duyub kendine karşı rabbını i'tiraf ve onun vahdaniyyet ve rübubiyyetine şehadet vazifesini teahhüd eden bir şahsıyyeti insaniyye olmuş « اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ » hıtabına «belâ»

demiştir. Her insan şuurı fıtratiyle böyle bir teahhüdün altındadır. Şuhudi nefis ni'metinni vecîbesi nefsin haddini bilmek ve hakka şehadetle hukmüne inkıyad eylemektir. Binaenaleyh şuhudi nefsin tekemmül ettiği bülûğdan i'tibaren Allaha karşı bu vecîbei şehadet ve ubudiyyetin iyfası vazifesidir.

﴿شَهِدْنَا﴾ Biz şehadet ettik -ya'ni Beni Âdemin sulbünden alınıb kendine karşı şâhid olabilir sahih bir insan fıtrati verilen her zürriyyetin üzerinde fıtraten böyle bir teahhüd bulunduğuna biz azimüşşan «

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ قَآئِمًا بِالْقِسْطِ

» mantukunca böyle şehadet ettik; o ahz-ü işhad ve «elest»ü «belâ» vaktını kelâmımızla tezkir ve ıhtar eyledik ki

﴿اَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غَافِلِينَ﴾ ey kâfirler yevmi kıyamette- akıbeti emir tezâhür ettiği vakıt -biz bundan kat'ıyyen gafil idik demiyesiniz- nefsimizi duymak, ruh ve şuur sahibi olmak hakkı kabul etmeyi ve kendimiz üzerinde sen azımüşşanın rübubiyyet ve vahdaniyyetini tasdık eylemeyi bir teahhüd olduğunu ve kendimizi duymanın kendi varlığımızın senin vücubı vücuduna, vahdaniyyetine, rübubiyyetine bir şâhid bulunduğunu şuurı sarîh ile duymuyorduk. Hafî olan bu teahhüdü bize sarahaten tezkir ve iş'ar lûtfunda da bulunmadın diye i'tizar eylemiyesiniz 173.

﴿اَوْ تَقُولُوٓا اِنَّمَآ اَشْرَكَ اٰبَآؤُنَا مِنْ قَبْلُ﴾

sh:»2334

veya şirki bundan evvel ancak atalarımızı yaptı -onu biz değil, onlar çıkardılar

﴿وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ ve biz onlardan sonra bir zürriyyet idik- kendimizden haberimiz yok, yol ve delil bilmez, atalarımızın istedikleri yere sürüklenmiş atılmış şuursuz âciz, mecbur kimseler idik, günah bizim değil onların bilmecburiyye üzerimizde kalmış mirasları idi

﴿اَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ﴾ şimdi o mubtıllerin yaptıkları cürm ile bizi muahaze edib ihlâkmi edeceksin demeyesinizi -zira size o kıyamet günü gelmeden haber verildi ki her zürriyyetin kendi başına bir teahhüdü vardır. Evvelâ zürriyyetler babalarının sulbünden alındı çıkarıldı ayrıldı, onlardan ayrı bir fıtrat ve fi'ıl verildi. Ve öyle sırf zürriyyet olarak şuursuz bırakılmadı, kendi nefisleri kendilerine duyuruldu, kendilerinden zürriyyet çıkarıldı ve bu suretle kendiniz kendinize karşı rabbınızın hıtabı rübubiyyetine doğrudan doğru şahid oldunuz ve lâkin şehadetinizi eda etmediniz, şirke gittiniz. Binaenaleyh sizler, babalarınızın cürmünden, babalarınızın teahhüdünden değil, kendi insanlık teahhüdünüzden ve kendi cürmünüzden mes'ul olacaksınız 174.

﴿وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ﴾ işte biz böyle âyetlerimizi ayırır, tafsıl ederiz

﴿وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ ve bu tafsıli- o batıl mukallidleri hakka -dönsünler diyedir ki yaparız.- Ey

Resulüm bunları ıhtar et 175. ﴿وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ الَّذِى﴾ ve onlara -o bozulmuş haleflere- şu alçağın kıssasını da oku ki ﴿اٰتَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا﴾ ona âyetlerimizi vermiştik -ılmî, dinî haysiyyeti vardı- onlardan sıyrıldı çıktı da ﴿فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ﴾ Şeytan onu kendine uydurdu ﴿فَاَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ﴾ ve binaen-

aleyh sapıklardan oldu. 176. ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا﴾ ve eğer dilese idik her halde onu biz o âyetlerle yükseltirdik ﴿وَلٰكِنَّهٗٓ اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ﴾ ve lâkin o alçak yere saplandı, Dünyaya veya sefalete meyletti ve hevasına uydu -da o âyetlerden sıyrıldı, dinden çıktı, sukut etti, demek ki yükselmesine meşiyyeti mutlaka teallûk etmedi, kendine bırakıldı da bu sukuttan kurtarılmadı. Bunun Musâ aleyhisselâm zamanında Beni İsraîl ulemasından Bel'am ibni Ebr veya Ken'anîlerden bel'âm ibni Bâurâ namında birisi olduğuna veya Arablardan Ümeyye ibni ebissalti Sekafî hakkında nüzulüne dair bir kaç rivayet vardır. Bel'âm ba'zı kütübi ilâhiyyeye ılmi var, duası müstecab bir veliy iken Arzı mukaddese duhul mes'elesinde Hazreti Musânın veya Yûşa'nın hılâfına hubbi Dünya ile

cebbarlara tarafdarlık etmiş, Ümeyye ibni ebissalt de ba'zı kütübi ilâhiyye okumuş ve bir Peygamber geleceğine kanaat hasıl etmiş ve onun kendisi olması ümidinde bulunurmuş. O sırada Resulullah ba'solununca hasedinden küfre sapmıştır. Diyebiliriz ki asıl kıssa, Bel'am veya Bel'âmın olduğu halde sebebi nüzul Ümeyye olmuştur. Fakat Kur'an şunu gösteriyor ki kıssadan maksad şahsın ta'rifi değil, halini tefhim ve temsildir. Madem ki o hevâsına uydu, ılm-ü dinden sıyrılıb insanlıktan sukut etmek istedi

﴿فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ﴾ artık onun temsili köpek temsili gibidir.

﴿اِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ اَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ﴾ sen onu sevketsen de lehseder, bırakırsan da lehseder -ya'ni yorsan da dilini uzatır solur, rahat ettirsen de dilini uzatır solur, hiç bir zaman ıztırabdan kurtulmaz. Köpeğin en aşağılık hali başka hayvanda bulunmıyan bu soluyuştur. İşte o kimsenin halindeki sukut kelbin mesel olmuş olan bu en aşağılık hali gibidir. Ya'ni alçalmanın son kertesi

sh:»2336

«وَسَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ»

﴿ذٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا﴾ işte bu mesel âyetlerimizi tekzib

eden o kavmin meselidir -ki « خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هٰذَا الْأَدْنٰى » olan kavmi cehuddur. ﴿فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ Binaenaleyh bu kıssayı naklet ki belki bir düşünürler- içlerinde mütenebbih olacaklar bulunur, ya'ni sen bu ıhtimali nazarı i'tibare al 177. ﴿سَآءَ مَثَلًا﴾ bak ne çirkin mesele mazher ﴿الْقَوْمُ الَّذِينَ﴾ o kavim ki ﴿كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ﴾ âyetlerimizi tekzib ettiler ve kendilerine ki zulmediyorlardı -kendilerine cüz'î şuuru olanlar, kendilerinin bu çirkin hallerini, bu çirkin mesellerini bir kerre düşünüb de utanmaz mı? Fakat 178.

﴿مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۚ وَمَنْ يُضْلِلْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾

Filhakıka 179. ﴿وَلَقَدْ ذَرَاْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ﴾ kasem olsun ki Cinn-ü İnsten bir çoğunu da Cehennem için halkettik -ki bunlar husranlarına kelimei ezeliyye hakkolmuş mahlûklardır. Lâkin sırf cebir tarikıyle ve kendilerinin hiç bir sebebiyyeti nazarı ı'tibare alınmamak suretiyle değil, bidayeti hılkatlerinde ahseni takvim üzere yaratılmış şuur fıtratını teahhüd etmiş iken sonra esfeli safilîne düşmüş ve cebren tahlîslarına meşiyyet tesiyle biliyordu ki bunlar ileride ıhtiyar

sahibi oldukları zaman teahhüdlerini yapmıyacaklar, fıtratlerindeki emâneti, şühud ve ma'rifet kuvvelerini hak yolunda sarfetmiyecekler « اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ » olacaklar, o zaman Allah, o kuvveleri mühürliyecek, hakkı duymak kabiliyyetleri kapanacak, bundan böyle öyle bir hılkat ve tabiat verecek

sh:»2337

ki artık sırf Cehennemlik olacaklar, Allah bunun böyle olacağını, son hılkatlarının Cehenneme varacağını bile bile onların yarattığı için ta iptidasında sonu Cehennemlik bir çok halk yaratmış oluyordu. Bu ise Allah tealânın onları doğrudan doğru Cehenneme cebri değil, Cennete cebretmemesi, bir taraftan cennete bir taraftan Cehenneme giden ve binaenaleyh kârlı olabileceği gibi zararı da olan bir hayata kâr yolunu teahhüd ettirerek atması ve fakat teahhüdlerinin iyfasını kendilerine tahmil etmesidir. Şüphe yok ki bu teahhüdün yapılmıyacağını bile bile o tahmiyli yapmak onların lehine değil, binnetice aleyhlerinedir. Allah dilese idi bunları ya teahhüdlerinin icrasına cebredebilirdi veya hiç yaratmazdı ve o zaman adem veya mecburiyyet; kendileri hakkında hayat ve ıhtıyardan -bidayeten değilse bile netice i'tibariyle- daha hayırlı olurdu. Bunu neden dilemedi? Bu nokta sırf onun meşiyyetine aiddir. Ve kabili münakaşa değildir.

Meşiyyete müdahale olunamaz, o ne mecburdur ne de mes'ul « لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ » fâ'ıli

muhtar «lâşerikeleh» tir. Ona bir şeyi vacib kılabilecek veya irâdesini takyid edebilecek hiç bir şey yoktur.

[Sûrei «En'am» « وَجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً » âyetine ve sekizinci cüz'ün başında Cinn-ü

İns hakkındaki izahata bak]. Burada cebri mahz olmadığına tenbihen buyuruluyor ki

﴿لَهُمْ قُلُوبٌ﴾ bunların kalbleri vardır. -Kendilerine duyacak kalb verilmemiş, mîsakı fıtrate

rabtolunmamış değillerdir. Lâkin ﴿لَا يَفْقَهُونَ بِهَا﴾ bu kalblerle fıkıh, ya'ni iyi fehmetmezler-

nefsinde duyulması anlaşılması lâzım gelen şey'e dikkat etmez, geriği gibi duyub anlamazlar

﴿وَلَهُمْ اَعْيُنٌ﴾ gözleri de vardır. Lâkin ﴿لَا يُبْصِرُونَ بِهَا﴾ bunlarla görülecek

şey'i görmezler, ﴿وَلَهُمْ اٰذَانٌ﴾ kulakları da vardır. Lâkin ﴿لَا يَسْمَعُونَ بِهَا﴾

bunlarla işitmez-

ler, işidecek şey'i dinlemez ve duymazlar -hasılı Allahın verdiği akl-ü hiss kuvvelerini insanca kullanmazlar

﴿اُولٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ﴾ işte bunlar en'am gibidirler- gönüllerinde, gözlerinde, kulaklarında

insanlığa mahsus olan ma'nâlı şuur bulunmaz. Behaim gibi sade bir şebah ve savt ile alâkadar olurlar.

Veya bütün hisleri ve müdrikeleri munhasıren bu Dünyada teayyüş esbabına müteveccihtir.

﴿بَلْ هُمْ اَضَلُّ﴾ Belki bunlar daha aşağı, daha şaşkındırlar -çünkü en'am, fıtrat ve garîzelerinden sapmaz, seçebilecekleri kadar menfeat ve mazarratlarını seçer, celb-ü selbine gücü yetebildiği kadar cehdeder, hiç bir uzvunu mâhulika lehinin gayrıye kullanmaz, ileri gitmezse de geri de kalmaz, hılkatini değiştirmez, onlar ise bil'akis terakkiye naîmi mukime namzed olan fıtratlerinden istifade etmezler, onun bozulmasına sebeb olurlar da azabı ebedîye götüren bir hılkate düşerler.

﴿اُولٰٓئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ﴾ Ve işte bunlardır ki o gafillerdir.- Tam ma'nasiyle gafil diye bunlara denilir. Zira meşa'ır var, şuur yoktur, nefislerine karşı şâhid olmuşlardır da mazmunundan haberleri olmaz. Fıtratlerindeki teahhüdü duymazlar, kendi dikkatleriyle, fıkhi nefsîleriyle duymadıkları gibi âfaktan gözlerine sokulan âyat ve kitâbın, kulaklarına seslenilen kelâmı hakkın ıhbar ve şehadetiyle de duymazlar. Vücud var, vicdan namına bir şeyleri yok. Dini bir vehim, kitâbi bir eğlenece, kelâmı sırf bir musikî diye karşılarlar. Şuunı ilâhî ile şuunı mâsivâyı farketmez, kimin kulu olduklarını, neye veya kime tapacaklarını bilmezler. Gönülleri boş hevâ, gözleri suver-ü temasil, kulakları ma'nâsız sesler, müsemmasız isimler peşinde dolaşır. Kendilerine kalb, göz, kulak verib yaratan, fıtratleriyle kendilerini mîsakı rübubiyyetine

teahhüd ettiren, semî', basîr, leyse kemislihi şey olan Allah tealâya türlü türlü şirkler koşarlar, gafletlerinden Allahı anmazlar, anarlarsa, şanı sübhânîsine lâyık olmıyan vasıflarla, isimlerle yadederler 180. ﴿وَلِلّٰهِ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى﴾ halbuki Allahın esmai hüsnâsı vardır. Ve en güzel isimler onundur. -Gerçi Allah zatında birdir, Ehaddir ve ismi zatı bir Allahdır. Fakat vahidi adedî gibi şerik-ü naziri bulunabilecek fakır bir vahdetle değil, lâşerikeleh ganiy bir ahadiyyette ehad, zatında cemal-ü celâliyle bütün sıfatı kemali cami' ve sıfatı kemaliyyesiyle vahid, rabbi külli şey bir Sameddir. Onun için zatî, izafî, sübutî, selbî, fi'lî, ma'nevî evsafı ve evsafına delâlet eden isimleri vardır. Ve hıtabatı ilâhiyyede varid olan « انا٠ شهدنا٠ ذرأنا » gibi cem'i azamet, bu zat ve sıfat ve esmânın mertebeî cem'ıyyetindeki azameü kibriyayı vahdaniyyeti iş'ar eyler ki Allah ismi celâli işte cami'ı cemi'ı sıfati kemal olan o zati ecell-ü a'lânın kendisi gibi lânazıreleh bir ismidir. Ve sıfat-ü esmanın kesreti zat ve müsemmanın teaddüd ve kesretini ıktıza etmiyeceğinden Allah tealânın her biri bir kemali a'lâ olan sıfatı sübhaniyyesine delâlet eder esma ve sıfatı da vardır. Ve bu isimlerin her biri bir kemali aksaya delâlet ettiğinden Âdeme ta'lim edilen esmanın en güzelleridir. Daha doğrusu en güzel isimler Allaha mahsustur. ﴿فَادْعُوهُ بِهَا﴾ Binaenaleyh ey mü'minler, ona onlarla çağırınız, o esmai husnâ, o en güzel isimler ile dua, zikrediniz veya

onu bunlarla tavsıf ve yad ediniz. ﴿وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِى اَسْمَآئِهٖ﴾ ve

onun isimlerinde ilhad, yamıklık edenleri bırakınız, -meselâ bedevîlerin «

يَا اَبَا الْمَكَارِمِ، يَا اَبْيَضَ الْوَجْهِ، يَا نَجِىُّ» demeleri gibi sui

iyhamdan, ma'nâyı fasidden halî olmıyan veya haddi zatında bir kemali aksâ ifade etmiyen isimlerden

içtinâb ediniz. Veya rahmân ismini tanımamak istiyen müşrikler gibi sapıklıkla ba'zı esmai husnâdan udul

etmek isteyen

ve meselâ Kur'anda varid olan « جَبَّارٌ، مُتَكَبِّرٌ ، عَزِيزٌ ذُوانْتِقَامٍ » gibi azamet ve

kudreti bâliğa ifade eden esmai İlâhiyyenin husnüne ı'tiraz etmeğe kalkışan veya Allaha mahsus olan

esmai husnâyı Allahın gayrısına aynen ıtlak, yâhud Arab müşriklerinin putlarına Allah isminden te'nis ile «

اللات » ve el'azîz isminden « العزى » dedikleri gibi bir nevi' iştikak ile tesmiye eden ve meselâ

şuna buna ilâh, ilâhe, ma'bud, ma'bude, hallak, rezzak diyen mülhidlere bakmayınız muvafakat etmeyiniz,

ilhadlarını kendilerine bırakınız. Onlar ﴿سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ yaptıklarının

cezasını göreceklerdir.- Cehennem için halkedilen öyle gafillere ve böyle mülhidlere mukabil 181.

﴿وَمِمَّنْ خَلَقْنَآ اُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُونَ﴾ halkettiğimiz

kimselerden bir ümmet -bir cemaati fadıle- de vardır ki hakka sarılarak rehberlik ederler ve bihakkın icrayı adâlet eylerler.- binaenaleyh bunların icmaına ittiba', hidayettir. Ve bütün bunlar Allahın âyetlerindendir.

﴿١٨٢﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ۚ ﴿١٨٣﴾ وَاُمْلِى لَهُمْ ۚ اِنَّ كَيْدِى مَتِينٌ ﴿١٨٤﴾ اَوَ لَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ ۚ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿١٨٥﴾ اَوَ لَمْ يَنْظُرُوا فِى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَىْءٍ ۙ وَاَنْ عَسٰٓى اَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْ ۚ فَبِاَىِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿﴾

sh:»2341

﴿١٨٦﴾ مَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَا هَادِىَ لَهُ ۘ وَيَذَرُهُمْ فِى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٨٧﴾ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰيهَا ۭ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّى ۚ لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَآ اِلَّا هُوَ ۘ ثَقُلَتْ فِى السَّمٰوَاتِ

وَالْاَرْضِ ۭ لَا تَاْتِيكُمْ اِلَّا بَغْتَةً ۭ يَسْـَٔـلُونَكَ كَاَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا ۭ قُلْ
اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۱۸۸﴾
قُلْ لَّآ اَمْلِكُ لِنَفْسِىْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا اِلَّا مَا شَاۗءَ اللّٰهُ ۭ وَلَوْ كُنْتُ
اَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ ۚ وَمَا مَسَّنِىَ السُّوْۗءُ ۭ اِنْ اَنَا
اِلَّا نَذِيْرٌ وَّبَشِيْرٌ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿۱۸۹﴾

Meali Şerifi

Âyetlerimizi tekzib etmekte olanlar ise biz onları bilemiyecekleri cihetten istidrac ile yuvarlıyacağız 182

Ve ben onların ipini uzatırım, çünkü keydim pek metîndir 183 Bunlar bir düşünmedilerde mi ki kendilerine

söz söyliyen zatta, Cinnetten bir eser yoktur, o ancak ilerideki tehlükeyi açık bir surette haber veren bir

nezîrdir 184 Bunlar Göklerin ve Yerin ve Allahın yarattığı her hangi bir şey'in bütün tedbir-ü melekûtü

(bütün şüunatiyle zapt-u tasarrufunu tedbir ve ida-

re eden kudret ve saltanatın azameti) hakkında bir nazar yürütmedilerde mi? Ve şu ecellerinin cidden yaklaşmış olması ıhtimalini bir düşünmedilerde mi? O halde buna iyman etmedikten sonra hangi söze inanırlar 185 Kimi ki Allah saptırır, artık onu yola getirecek yoktur, o onları bırakır, tuğyanları içinde kör körüne yuvarlanır giderler 186 Ne zaman demir atacak? Diye sana saatten soruyorlar, de ki: onun ılmi; yalnız rabbımın nezdindedir, onu, vaktı vaktına tecelli ettirecek ancak odur, o, öyle ağır bir mes'ele ki bütün Semavat-ü Arzda tahammül edecek yok, o size ancak bağteten gelecek, sanki sen ondan tefahhusle haberdar imişsin gibi soruyorlar, de ki: onun ılmi, ancak Allahın nezdindedir velâkin insanların ekserîsi bilmezler 187 De ki: ben kendi kendime Allahın dilediğinden başka bir menfaate de malik değilim bir mazarrata da, eğer ben bütün gaybi bilir olsa idim daha çok hayır yapardım ve kötülük denilen şey yanıma uğramazdı, ben o değil, ancak iyman edecek bir kavm için inzar-u bişarete memûr bir Peygamberim 188

182. ﴿سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ﴾ O mükezziblere bilmiyecekleri bir cihetten istidrac yaparız. -İSTİDRAC, aslında derece derece çıkarmak veya indirmek demek olub bundan bir kimseyi arzusuna göre bir noktaya kadar tedricen götürüb haberi olmıyarak felâkete atmak ma'nâsında müteâref olmuştur ki o kimse onu menafi'ine muvafık bir terakkı zanneder, hakıkatte ise o, onun

için uçuruma sürüklenmek olur. Allah tealânın istidrac yapması da alettevali bir kimseye hakkında hayırlı olmıyan ni'metler verib onun da bunu lûtuf ve tuttuğu yolun kendisi için iyi olduğuna zâhib olarak gurur ile tuğyanını artırması ve nihayet bütün bir inkisarı hayal ile en acı ve en feci' bir surette kelimei azâbın tehakkuk edivermesidir ki bu en şedîd bir azâb olur, zâhiren lûtuf, bâtınen bir kahrolmak ı'tibariyle

buna bir keyd tesmiye buyurulmuştur. Bu bir âcizin yaptığı ma'nâ ile bir keyd değil, kadiri mutlakın teşdidi azâb için lûtuf yüzünden yaptığı bir kahir ve muahazedir. Görülüyor ki bu istidracda bir icbarı ma'nevî vardır. Fakat tekzibe müteferrı' ve onun bir cezası olan ya'ni abdin bir fi'li ıhtiyarîsine müterettib bulunan ve ömrün bir noktasından başlıyan bir cebr olduğundan esas ı'tibariyle cebri mutlak değildir.

184.

﴿اَوَ لَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ﴾

Bir düşünmediler mi ki sahiblerinde -ya'ni ne zamandan beri bir arkadaş gibi görüşüb konuştukları ve pek

iyi tânıdıkları ve musahabetinden istifade edegeldikleri zatı Muhammedîde- cinnet namına bir şey yoktur. O, bir münzirden başka bir şey değildir. -Hasen ve Katâdeden merviydir ki aleyhissalâtü vesselâm bir gece Safa tepesine çıkmış, Kureyşi göbek göbek çağırmış, Allah tealânın azâbından sakınmalarını ıhtar ederek nasıhat etmişti, içlerinden birisi «bu kat'ıyyen delirmiş, sabaha kadar bağıracak» demiş, bunun üzerine bu nâzil olmuştur.

185. ﴿اَوَ لَمْ يَنْظُرُوا فِى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ -

Semavat-ü Arzın MELEKÛTÜ, Semavat ve Arz memleketini halk ve zabt-u idare eden hayretengiz rübûbiyyet ve saltanat demektir. Ya'ni âyetlerimizi tekzib edenler bütün hey'eti âleme ﴿وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَىْءٍ﴾ ve Allahın halkettiği her hangi bir şey'e -velev bir zerre olsun- bir kerre nazar etmediler mi?- Bakıb da bunun ne büyük bir mülk olduğunu, bütün âlemi ve her şey'i halk ve zabt-u idare eden kudretullahın ne büyük bir kudret bulunduğunu ve bütün bunlarda cereyan eden nizamı rübûbiyyetin sureti cereyanını bir teemmül etmediler mi? Efradı ekvandan gerek her biri ve gerek hey'eti mecmuası sani'ı

mecîdine delâlet eden bir delil ve şuunı tevhidi okutan bir kitâbı celil değilmi? Bunlara nazar etmek ve bir insan ile bunlar beynindeki bir nazarın nasıl bir camia, nasıl bir nisbeti hak, nasıl bir âyeti tevhid olduğunu teemmül eylemek insanlığın vecîbesi değilmidir? Hey'eti âlemin ve büyük küçük her şeyin nazarlara arzettiği ve edeceği manzarai melekût, Allahın vahdaniyyetine ve âyatı Kur'anın nâtık olduğu şuunâtı rübûbiyyetine şahid olduğuna ne şüphe? Onlar buna bir bakmadılarmı? ﴿وَ﴾ Atfı nazar edib düşünmedilermi ki ﴿اَنْ﴾ şöyle bir tehlüke vardır: ﴿عَسٰٓى اَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْۚ﴾ olabilir ki kendilerinin eceli yaklaşmıştır. -Başlarına kıyamet kopmak üzeredir. ﴿فَبِاَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ﴾ artık bundan- bu âyetleri tekzib ettikten veya ecelden sonra -hangi söze inanacaklar?

Resûlüm 187. ﴿يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ﴾ sana o saatten soruyorlar ﴿اَيَّانَ مُرْسٰىهَاۜ﴾ ne vakıt demiri atılacak? -Ya'ni kıyametin vuku' ve subutu ne zamana mukarrer. Bir rivayete göre Yehudîlerden ba'zıları «Hısl ibni Ebikuşeyr ve Şemuyil ibni Zeyd» gelmişler. Resulüllahı bir imtihan için: «ya Muhammed, eğer sen nebiyy isen bize kıyametin vaktını haber ver, çünkü biz onu biliyoruz, doğru söylersen sana iyman edeceğiz» demişler ve şayed bir vakıt söylerse tekzib

edeceklermiş, bu âyet nâzil olmuş. Diğer rivayette Kureyşten ba'zıları gelmişler «ya Muhammed, seninle bizim aramızda bir karabet var, buna binaen bize -ya'ni sureti hususıyyede lûtfen- onun vaktını anlat» demişler, nâzil olmuş. Bunun mecmuundan şu, anlaşılıyor ki ikisi de olmuştur. Ve âyette iki kerre « يَسْئَلُونَكَ » buyurulması da

buna işaret denebilir. ﴿ثَقُلَتْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ O Göklerde ve Yerde -yukarılarda ve aşağıda: yükseklerde ve alçakta: âfakta ve enfüste- ağır geldi. -Ağırlığı hepsinin tahammülünden haric. Onun şiddetine ne Yer dayanabilir ne Gökler, onun vaktı vakfına keşfindeki hevle ne ehli Sema dayanabilir ne ehli Arz. Kıymeti vaktı vaktına keşf-ü ta'yin mes'elesi o kadar ağır bir mes'ele ki bunu Allahtan başka bilen bulunamaz.

﴿لَا تَاْتِيكُمْ اِلَّا بَغْتَةً يَسْئَلُونَكَ كَاَنَّكَ حَفِىٌّ عَنْهَا﴾ Sanki sen -bunu pek çok mevzu'ı bahs etmiş, ısrar ve i'tina ile tetebbu' ve ıstıksade bulunmuşsun, uzun uzadıya sora sora öğrenmiş olman veya bir Peygamber olduğundan dolayı her halde bilmen lâzım geliyormuş da- bundan künhiyle haberdar imişsin veya bunu bildirmek lûtfunda bulunabilirmişsin veya bununla

ferahlanırmışsın gibi sana soruyorlar.

﴿قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾

Velâkin nâsın ekserîsi bilmezler -ya'ni ehli ılim değildirler. Bu mes'eleye ılim ancak ındı'ilâhîde olduğunu bilmezler de beşerin dahi bile bileceği şeylerden zannederler sorarlar ve kıyamet ha bugün yarın kopacak, yok daha kopmıyacak, Arzın tebeddülüne, şemsin tekvirine, Semavat-ü Arzın dürülüb bükülmesine milyonlarla sene vardır. Veya bunların hiç birinin aslı yoktur gibi lâflar eder dururlar. 188.

﴿قُلْ لَآ اَمْلِكُ لِنَفْسِى نَفْعًا وَلَا ضَرًّا﴾ de ki: Ben, kendi kendime ne bir menfeat ne de bir zarar yapmağa malik değilim ﴿اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ﴾ Allahın dilediğinden başkasını yapamam ﴿وَلَوْ كُنْتُ اَعْلَمُ الْغَيْبَ﴾ ve eğer ben kendi kendime gaybı bilir olsa idim,

﴿لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ﴾ daha çok hayır yapardım ﴿وَمَا مَسَّنِىَ السُّوٓءُ﴾ ve bana o su', o dokunabilen elem-ü zarar dokunmazdı -ya'ni hâlim şimdiki gibi bir beşer, bir abid hali olmazdı rabb olmam lâzım gelirdi. Bu ise muhaldir.

﴿اِنْ اَنَا اِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ Ben başka değil ancak bir nezîr

ve iyman edecek her hangi bir kavm için bir beşîr ve müjdeciyim -inzar ve bisaret için gönderilmiş bir abdi mürselim, hâşâ rübubiyyet da'vasında değilim. Demişlerdir ki ılim başka kudret başkadır. Yalnız ılim, nefsinden her zararı def'a kâfi değildir. Binaenaleyh gaybe ılim rübubiyyeti de istilzam etmez ve buradaki « السوء » den murad ılim ile def'i mümkin olan zarar ma'nâsınadır. Lâm, cinse değil, ahde mahmuldür. Ve netekim «mâmesseni suün» buyurulmamıştır. Bu bir cihetle doğrudur. Fakat burada şuna dikkat lâzım gelir ki mevzuı bahis, bütün gaybe ılimdir. Bütün gaybı bilmek ise vacib ve mümkin hepsini bilmektir ki bunda mümkin olan her şeyi yapabilmeyi bilmek de dahildir. Ya'ni linefsihi, kendi kendine kendi ılliyyetiyle bütün gaybe ılim, vücubı vücudu ve kudreti mutlakayı da müstelzimdir.

Şimdi burada misakı fıtratin ve işhadı nefsin biraz daha izâhı sadedinde Sûrenin ahirini evveline bir nev'i tafsıl ile rabt ve hatimeden makasıdı Sûreyi bir telhıs siyakında buyuruluyor ki:

﴿١٨٩﴾ هُوَ الَّذى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ اِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشّٰيهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهٖ فَلَمَّآ اَثْقَلَتْ دَعَوَا اللّٰهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ اٰتَيْتَنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشّٰكِرِينَ﴾

﴿١٩٠﴾ فَلَمَّآ اٰتٰيهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَآءَ فِيمَآ اٰتٰيهُمَا
فَتَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩١﴾ اَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ
شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿١٩٢﴾ وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَآ
اَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٣﴾ وَاِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَى الْهُدٰى لَا
يَتَّبِعُوكُمْ ۭ سَوَآءٌ عَلَيْكُمْ اَدَعَوْتُمُوهُمْ اَمْ اَنْتُمْ صَامِتُونَ ﴿١٩٤﴾
اِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ عِبَادٌ اَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ
فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٩٥﴾ اَلَهُمْ اَرْجُلٌ
يَمْشُونَ بِهَا اَمْ لَهُمْ اَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا اَمْ لَهُمْ اَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ
بِهَا اَمْ لَهُمْ اٰذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا ۭ قُلِ ادْعُوا شُرَكَآءَ كُمْ ثُمَّ
كِيدُونِ فَلَا تُنْظِرُونِ ﴿١٩٦﴾ اِنَّ وَلِيِّيَ اللّٰهُ الَّذِي نَزَّلَ
الْكِتَابَ ۚ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ ﴿١٩٧﴾ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ
دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَآ اَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ﴿﴾

﴿١٩٨﴾ وَاِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَى الْهُدٰى لَا يَسْمَعُواۜ وَتَرٰيهُمْ يَنْظُرُونَ
اِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٩﴾ خُذِ الْعَفْوَ وَاْمُرْ بِالْعُرْفِ
وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿٢٠٠﴾ وَاِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ
نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ اِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠١﴾ اِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا
اِذَا مَسَّهُمْ طَآئِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَاِذَا هُمْ مُبْصِرُونَۚ
﴿٢٠٢﴾ وَاِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِى الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ﴿﴾
﴿٢٠٣﴾ وَاِذَا لَمْ تَاْتِهِمْ بِاٰيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَاۜ قُلْ اِنَّمَآ
اَتَّبِعُ مَا يُوحٰٓى اِلَىَّ مِنْ رَبِّىۚ هٰذَا بَصَآئِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى
وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٤﴾ وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ
وَاَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٥﴾ وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِى نَفْسِكَ
تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ وَلَا
تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ﴿﴾

﴿٢٠٦﴾ اِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِه وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ﴿سجده﴾

Meali Şerifi

O odur ki sizi bir tek nefisten yarattı, eşini de ondan yaptı ki gönlü buna ısınsın, onun için vaktaki bunu derâğûş eyledi, bu hafifçe bir hamlin hâmili oldu, bir müddet bununla geçti, derken ağırlaştı, o vakıt ikisi bir kendilerini yetiştiren Allaha şöyle dua ettiler: bize yaraşıklı bir çocuk ihsan edersen yemin ederiz ki elbet şükreden kullarından oluruz 189 Fakat Allah kendilerine yaraşıklı bir çocuk verince erkeği dişisi tuttular ona vergisi üzerinde bir takım şerikler koşmağa başladılar, Allah ise onların koştukları şirkten müteali 190 Ona o hiç bir şey yaratamıyan ve kendilerini yaradılıb durmakta bulunan mahlûklarımı şerik koşuyorlar 191 Halbuki onlar, onların imdadına yetişmezler, hattâ kendilerini bile kurtaramazlar 192 ve eğer siz onları doğru yola çağıracak olsanız size uymazlar, ha onları çağırmışsınız yani samıtmişsiniz aleyhinizde müsavi gelir 193 Çünkü Allahtan başka taptıklarınızın hepsi sizin gibi kullardır, eğer da'vanızda sadıksanız haydi onlara çağırın da size icabet etsinler 194 Ya onların yürüyecek ayakları veya tutacak elleri veya görecek gözleri veya işidecek kulakları mı var? dedi: haydın, çağırın şeriklerinizi sonra bana istediğiniz tuzağı kurun

da elinizden gelirse bana bir lâhza bile göz açdırmayın 195 Zira benim veliym o kitâb indiren Allahtır ve o hep salih kullarına velilik eder 196 Sizin ondan maada taptıklarınız ise ne size yardım edebilirler, ne de kendilerine yardımları dokunur 197 siz onları doğru yolu göstermeğe çağıracak olsanız duymazlar, ve görürsün onları sana bakıb duruyorlardır da görmezler 198 Sen afiv yolunu tut, urf ile emret ve kendilerini bilmezlerden sarfı nazar eyle 199 Her ne zamanda Şeytandan bir gıdık seni gıdıklayacak olursa hemen Allaha istiaze eyle, o şüphesiz semi'dir alîmdir 200

Her halde Allahdan korkanlar, kendilerine Şeytandan bir tayf iliştiği zaman bir tezekkür ederler, derhal basıretlerine sahib olurlar 201 Şeytanların ihvanı ise onlar bunları dalâle sürükler, sonra da yakalarını bırakmazlar 202 Ve sen onlara bir âyet getirmediği zaman derib toplasa idin' a dediler, de ki: ben, ancak rabbımdan bana ne vahiy olunuyorsa ona ittiba' ederim bütün bu Kur'an rabbınızdan gelen basıretlerdir ve iyman edecek bir kavm için bir hidayet ve rahmettir 203 Kur'an okunduğu zaman da hemen onu dinleyin ve susun gerek ki rahmete erdirilirsiniz 204 Hem de sabahleyin ve akşamları içinden tazarru' ile gizlice ve cehrin mâdunu sesle rabbını zikret de gafillerden olma 205 Zira rabbının yakınında olanlar ıbadetinden

istikbar eylemezler, onu hep tesbih ederler, hem yalnız ona secde ederler 206

189. ﴿هُوَ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ O Allah o haliktır ki sizi tek bir nefisten kalk etti -ya'ni siz « شَيْـًٔا مَذْكُورًا » değil idiniz, yoktunuz ve hiç biriniz hiçten kendi kendinize olmadınız. Her biriniz ibtida bir nefisten bir zürriyyet olarak yaradıldınız. Hiç birinizin bizzat iki babası da yoktur iki benliğide. Ferd ferd, kabîle kabîle, ırk ırk hepiniz bu suretle bir insan nefsinden halk olunmuş bir sülâle bir silsile, bir nevi mahlûksunuz. İşte sizi böyle kemmiyyat ve keyfiyyatınızla ölçüb biçib yaratan kadir halıktır ki o bütün gaybı bilen Allahtır. Allah evvelâ bir nefis, bir beşer, bir Âdem nefsini ve ondan da sizi halk etti, hepinizi nev'i vahid yaptı.

Görülüyor ki «nefsi vahide» nekredir. Bir ferdi münteşire delâlet eder. Binaenaleyh evvel emirde insanın mebdei nev'îsi olan nefsi Âdeme sadık olmakla beraber münteha i'tibariyle muhatabların sunuf ve efradına nazaran bir zürriyyet babası olan her ferdi nefse de bilmünvebe sadıktır. Ya'ni kıssa yalnız mazıdeki Âdem değil haldeki vakıaları da bilmünavebe irae eder. [Sûrei nisanın başına bak] Bunun için kıssanın evvelâ Âdem ve Havvanın biş-

şahıs hallerine de şamil iken sonu evlâdlarının şirk halini tasvire müntehi olacaktır. Ve netekim bu sebeble bu nefsi vahideden Murad Kureyşin atası olan Kusayy olduğu da söylenmiştir ki kıssanın Kureyş müşriklerine sureti tatbikıdır.

Hasılı ey Kureyş, ey kabaili Arab, ey Arab-ü Acem, ey urukı beşer, ey Âdem evlâdları Allah sizin hepinizi bir sülâle bir cins, bir cem'iyyet, bir ümmet olmak üzere bir nefisten: bir tıynet ve ruhtan yarattı şimdi siz «biz bir nefisten değil iki nefisten bir baba ile bir de anadan bir Âdemden nev'iyle bir de onun eşi olan havva nev'inden yaratıldık mı?» diyeceksiniz, doğru. Fakat ﴿وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا﴾ o, o nefsin eşini de ondan kıldı -nefsi Âdem veya nefsi beşeri veya nefsi insanî denilen o bir tek nefsin eşi olan dişisini, havva nev'ini de ondan yaptı ve onun cinsinden kıldı. Aynı bir nefisten cüz'ü veya şakikı olarak hem erkek hem dişi yarattı. Ittıradi tabiat kaidesinin hılâfına olarak aynı menşe'den ikinci bir nevi halkedib obirine çift, eş yaptı ve bu suretle onun eşini de kendi cinsinden kıldı. Erkekleri Âdemden insandan yapıp da kadınları başka bir menşe'den bir hayvan yapmadı. İnsanın eşini yine insandan yaptı. Binaenaleyh erkek bir nevi insan, kadın bir nevi insan olmakla beraber ikisi de bir cinstendir. İkisi de insan ikisi de beşerdir. Ve biri

diğerinin mütemmimi eşidir. «وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا» ve

binaenaleyh erkeğiniz ve dişinizle siz iki nefisten değil bir nefis cinsindensiniz. Allah onun eşini de ondan

onun cinsinden kıldı ki ﴿لِيَسْكُنَ اِلَيْهَا﴾ o erkek nefis, o dişi eşine sükûn etsin için -onda

kendinden bir misal görüb onunla istinas etsin ve beyinlerinde izdivacı tashih ile heyecanını teskin edecek

bir ıtmi'nan bulsun da ondaki emanet bunda karar kılsın. Bunun içindir ki ba'del'izdivac aralarında meyl-ü

sükûn bulunmadığı ve buğz-u nefret

kaim olduğu zaman, talak meşru' olmuştur. Zira hukmi ilâhîde zevciyyeti musahhih olan bu meyl-ü

sükûndur. Bir nefisten erkek ve dişi nevileri bu hikmetle yaradıldı da erkeğe dişi tezvic edildi bunun üzerine

﴿حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا﴾ vaktâ ki erkek dişisini gaşye girişti ﴿فَلَمَّا تَغَشّٰيهَا﴾

kadın hafif bir hamil yüklendi -bir nutfe alıb bir zürriyyete hâmil oldu ﴿فَمَرَّتْ بِهٖ﴾ bununla bir

müddet gitti derken ağırlaşmağa başladı ﴿فَلَمَّآ اَثْقَلَتْ﴾ vaktâ ki hâmile ağırlaştı- vaz'ı

takarrüb etti, o vakıt Allah tealânın eseri rübubiyyetini açıktan açığa hissettiler ve bunun sonu iyi de kötü de

olabileceğini ve bu âğırlığın bir ni'met de bir felâket de olmak ihtimalini sezdiler ve bütün te'sirin Allahdan

olduğunu anladılar, hâsılı « اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ؕ » mazmununu nefislerinde müşahede eylediler de

﴿دَعَوَا اللّٰهَ رَبَّهُمَا﴾ ikisi de rabları Allah tealâya dua ettiler

﴿لَئِنْ اٰتَيْتَنَا صَالِحًا﴾ ahdimiz olsun ki ya rabbena, eğer sen bize bir salih -yaraşıklı,

hılkati düzgün, hâyata ve kendi cinsimizden tenasüle elverişli her hangi bir nesil ihsan edersen

﴿لَنَكُونَنَّ﴾ biz- baba, ana ve gelecek evlâd ve ensalimizle hepimiz -mutlak ve muhakkak,

﴿مِنَ الشّٰكِرِينَ﴾ şakirînden: ni'metlerine şükrü haslet edinen kullarından olacağız dediler.-

Böyle bir tezekkür ve taahhüd altına girdiler. Bu hal Âdem ve Havvâ da böyle olduğu gibi izdivacı sahih ile

izdivac etmiş olan her baba ve ananın da vaz'ı hamlin tekarrüb ettiği ağırlık sırasında hissettikleri neş'e ve

telâş içinde duyub besledikleri bir azimdir. Fakat maba'di böyle değildir.

190. ﴿فَلَمَّآ اٰتٰيهُمَا صَالِحًا﴾ Sonra Allah tealâ vaktâ ki o babaya anaya bir salih nesil

verdi -dilekleri

sh:»2353

gibi sağlam ve müstaid bir çocukları oldu, büyüdü, salâhı bilfi'ıl tebeyyün ve tahakkuk etti, tenasül etti,

evlâdları oldu ve bunlardan da babalar analar yetişti o zaman o ilk ananın babanın evlâdları veya torunları bulunan ve onların makamına kaim olub ana baba olan erkek ve dişi çiftleri ﴿جَعَلَا لَهُ شُرَكَآءَ فِيمَآ اٰتٰيهُمَا﴾ Allahın kendilerine verdiği evlâdda ona bir takım şerikler koşmağa başladılar- kâh bir tabiati teşrik ettiler. Meselâ çocuklarını hârisin, bir hars tabiatinin bir hars ma'budünün kulu addettiler ve kâh kevakibi teşrik ettiler, meselâ Güneşin kulu, abdi Şemis yad ettiler ve kâh asnam ve evsanı teşrik ettiler, abdüllât, abdül'uzzâ dediler, esasen cinsi vahid ümmeti vahide olan insanları, bu suretle ecnası muhtelife haline getirdiler [« وَمَا كَانَ النَّاسُ اِلَّآ اُمَّةً وَاحِدَةً » bak]. Hâsılı fıtrati ûlâda şirk yoktu, sonradan uyduruldu, bununla beraber o kadar da eskidir ki Âdem ve Havvâdan başlamış bir zenbi aslî zannettiler ﴿فَتَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ anlaşıldı ya Allah müşriklerin şerik tuttukları şeylerden ne kadar müteâli, işrâklerinden ne kadar münezzehtir. -Berveçhi balâ ahkâmı kudreti, asari ni'meti tafsıl olunan Halık tealânın ulüvv-ü vahdaniyyeti ne kadar zahir ve beşerin fıtrati asliyyesinde ne kadar bâhirdir, Yukarıdaki tesniyelerden sonra burada cemi' sıgasile « يُشْرِكُونَ » buyurulması şirkin faillerinde izah ettiğimiz istıhdama bir işareti muhtevi olduğundan gaflet edilmemelidir. Öyle bir Halıkı zişana karşı 191. ﴿اَيُشْرِكُونَ مَا﴾ onlarımı şerik koşuyorlar ki ﴿لَا يَخْلُقُ شَيْـًٔا﴾ bir şey halketmez -hiç bir şeyin halıkı olamaz ﴿وَهُمْ يُخْلَقُونَ﴾ kendileri ise mahlûkturlar halk olunur

dururlar. 192. ﴿وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا﴾ Hem de ne onlara -ya'ni

ta-

sh:»2354

panlarına- bir nusrat edebilirler, ﴿وَلَآ اَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ﴾ ne de kendilerini kurtarırlar.

-Halika şerik tutub ma'bud ittihaz edilen o mahlûklar, o putlar, o putperestlere nusrat etmek, başlarına

gelecek felâketi def'edebilmek şöyle dursun kendilerini bile müdafaa edemez, taarruzdan kurtaramazlar.

Ma'bud ise kendi zatında taarruz olunması mümteni' ve ıbadına nusrat etmeğe kadir olmalıdır. Onların

nusrat edebilecek bir metbu' olabilmeleri şöyle dursun ey müşrikler: 193.

﴿وَاِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَى الْهُدٰى﴾ siz onları hidayete da'vet edecek, doğru, savab bir

maksada çağıracak olsanız ﴿لَا يَتَّبِعُوكُمْ﴾ size ittiba' etmezler- ne arkanızdan yardım ederler,

ne de dualarınıza icabet ederler

﴿سَوَآءٌ عَلَيْكُمْ اَدَعَوْتُمُوهُمْ اَمْ اَنْتُمْ صَامِتُونَ﴾ onlara karşı ha dua

etmişsiniz, ha susmuşsunuz müsavidir. Çünkü: 194.

﴿اِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ﴾ sizin Allahtan başka yalvarıb durduklarınız

hiç şüphesiz ﴿عِبَادٌ اَمْثَالُكُمْ﴾ sizin emsaliniz kullardır. -Ya'ni sizin gibi akılsız, şuursuz heyakili memlûkedir. Bu ta'bir müşriklerin kendileri gibi memlûk bir takım insanlara taptıklarını da iş'ar edebilirse de asıl murad bu değil, kendilerinin, taptıkları asnam ve evsan gibi camidât mekulesine benzediklerini başlarına vurmaktır ki bunu şu tavzih eder. 195.

﴿اَلَهُمْ اَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا﴾ ilh....

Ya Muhammed ﴿قُلِ﴾ sen o müşriklere de ki ﴿ادْعُوا شُرَكَآءَ كُمْ﴾ haydi bütün şeriklerinizi çağırınız ﴿ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنْظِرُونِ﴾ sonra hepiniz bana ne hıyle kurabilirseniz kuru-

sh:»2355

nuz ve bana bir lâhza mühlet de vermeyiniz -ya'ni bence hiç ehemmiyeti yoktur. Çünkü:

196. ﴿اِنَّ وَلِيِّيَ اللّٰهُ﴾ Her halde benim veliym: nasırım halâskârım Allahdır. ﴿الَّذِى نَزَّلَ الْكِتَابَ﴾ O ki bu kitâbı indirmektedir.- Sizin hiç bir şey yapamıyacağınızı ve

kendisinin bana velâyet-ü nusratını bildirmektedir. ﴿وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ﴾ Ve bütün salihlere o veliy ve sahib olur. 197. ﴿وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ﴾ Sizin ondan başka yalvardıklarınız ise ﴿لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَآ اَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ﴾ ne sizi kurtarabilirler ne de kendilerini kurtarırlar. 198.

﴿وَاِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَى الْهُدٰى لَا يَسْمَعُوا﴾ ve siz onları hüdaye -doğruluğa veya her hangi bir ıhtıyacınızda doğrudan doğru halâsa veya rehberi hakka- da'vet ederseniz işitmezler. Ey muhatab ﴿وَتَرٰيهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ﴾ ve sen onları sana bakıyorlar görürsün ﴿وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ﴾ halbuki onlar görmezler. -Karşılarındaki mevcûd ve meşhûde ya bâsıraları yoktur, ya basıretleri.- Keşşaf gibi ba'zı müfessirîn bu beyanatın da evvelki gibi yalnız asname dair olduğuna zahib olmuşlar ve demişlerdir ki putlarına cevahirden, boncuktan göz manzarası veren şeyler takıyorlardı. Bu takdirde ise âyette bir tekrar şaibesi bulunmuş olacağından evvelkinin sırf takrı', başa vurmak, ikincisinin de taabbüdü caiz olanla olmıyanı fark ettirmek siyakında bulunduğunu söylemişlerdir. Fakat doğrusu âyette asla tekrar yoktur. Çünkü müşriklerin şürekâsı sade camid putlardan ıbaret değildir. «عِبَادٌ اَمْثَالُكُمْ» de ıhtar olunduğu üzere evvelki kısım asnamı câmide noktai nazarından, bu kısım da müşriklerin perestiş ettikleri ruesası

noktai nazarındandır. Ve Filhakika Mücahid, Haseni Basri ve Suddî buradaki ted'ûhüm, «hüm» «hüm» zamirleri küffara aid olduğunu söylemişlerdir ki zâhir olan da budur. Bunlar hakkında «işitmez görmezler» buyurulması da kulaklarına gözlerine girmez demektir. Bu noktada biz bir ma'nâ daha duyuyoruz ki şudur: Allahdan başka perestiş edilen şeylerin hiç birisi karşısında kendiye perestiş eden bir abdin nefsinde çalkanan ıztırabatını, gönlünden geçen arzu ve ümidleri işitmez görmez. Bir hasta yatar kıvranır, karşısına bütün sevdikleri toplanır, ona bakarlar, fakat onun nefsinde neler çektiğini ve gönlünden neler söylediğini olduğu gibi ne işitirler ne görürler, ne de bütün ma'nâsiyle bir imdad edebilirler. Binaenaleyh karşılarındaki bir mevcûd ve meşhûdu hakıkaten semî' ve basîr değildirler. İşte Allahdan başka perestiş edilenlerin hali budur. Bu cihetle hepsi asnam hukmündedir. Hiç birinden doğrudan doğru bir istimdad mümkin değildir. Allah ise semî' basîr, allâmülguyubdur. Bunun için Allahdan maadasına taabbüd boştur, batıldır, hiçtir. Allah da her şeyin rabbı olmakla beraber ehli salâha, isti'dadı fıtrîleri bozulmamış olan iyman ve husni hal sahiblerine dost olur. Onun için şirk âdetinin urfi fıtratte ve fıtrati ukulde nasıl münker olduğu bedahet derecesinde isbat edildikten sonra salâhı ekmeli ve bütün mekârimi ahlâkı cami' olan şu âyetle Resulullaha buyuruluyor ki:

199. ﴿خُذِ الْعَفْوَ﴾ Afvi ahzet: -halk ile muamelede evvelâ sühuletle gelenleri al ve onlara sühulet olanları yap, kendilerine zor gelecek, zorluk verecek şeyleri isteme, teşdid-ü tazyık tarafdarı olma. Saniyen afiv hasletini tut, her kesin günahına bakma, kusur afvetmek şiarin olsun. Salisen vergi alacağın zaman halka zorluk vermiyecek surette ve havayici zaruriyelerinden fazla olan emvalden al

﴿وَاْمُرْ بِالْعُرْفِ﴾ ve urf ile emreyle. -Ya'ni afvi ahzedeyim

derken emri terketme, fakat emredeceğin zaman urf ile emret, emrettiğin fi'ıl urf olsun, kitabullahda veya kendini bilir zevil'ukul nezdinde ma'ruf, ya'ni yapılması lâzım ve vücudu ademinden hayırlı olduğu ı'tiraf edilir güzel, müstahsen bir fi'ıl bulunsun.

URF, ÂRİFE, MA'RUF «

كُلُّ اَمْرٍ عُرْفٍ اَنَّهُ لَا بُدَّ مِنَ اْلاِتْيَانِ وَاَنَّ وُجُودَهُ خَيْرٌ مِنْ عَدَمِهِ

» ta'biri âharle « فِعْلٌ جَمِيلٌ مُسْتَحْسَنٌ » demektir. Urf « مَا يَتَعَارَفُهُ النَّاسُ » diye de ta'rif edilir ki nasın tearüf eder, ya'ni yekdiğerine karşı tatbikını mütekabilen tanır husni telâkkı eder,

vücubunu veya cevazını, lüzumunu veya husnünü ı'tiraf eyler, ürküb böyle şey mi olur diye redd-ü inkâra kalkışmaz oldukları şey demektir. Bu da obir ma'nâlarda dahil ise de onlardan ehastır, Burada şu iki noktai mühimmeden gaflet etmemek ıktiza eder. Birincisi urf ile emretmek demek «her urf, her ma'ruf me'murünbihtir, emredilmesi vacibdir» demek değildir. Ya'ni her emir bir ma'ruftur. Fakat her ma'ruf, me'murünbih değildir. İkincisi nas beyninde şayi' olmuş iyi kötü her şey, her âdet, urf demek değildir. Cehalet ve dalâlet veya cebr-ü ıdlâl ile şayi' olmuş alışılmış bir takım kötü âdetler vardır ki haddi zatında bâtıl ve çirkin ve nehy-ü ibtal olunması lâzım münkerattandır. Ve hattâ bunların bir çoğu sahiblerinin nazarında bile münkerdir. Kendi nefislerine tatbikını hoşlanmaz inkâr ederler.

Yukarıdan beri Kur'anda zikr-ü beyan edilegeldiği üzere kâfirlerde, fasıklerde, zalimlerde âdet olmuş daha nice seyyiat ve hepsinin başında şirk ve küfür âdeti vardı ki Peygamber bunlarla emre değil, nehy-ü ibtali için mücahedeye memur buyurulmuştur. Binaenaleyh yukarıdan beri bütün bu fena âdetlerin takbih-ü nehyinden ve nihayet şirk âdetinin bervechi balâ urfi fıtratte ve ma'rifeti hakta münker bulunduğu isbat olunarak ibtalinden sonra « وَاْمُرْ بِالْعُرْفِ » buyurulurken urfun mücerred

âdet demek olabileceğini zannetmek galat olur. Her ma'ruf, me'murünbih olmadığı gibi her âdet, urf değil, her urf de âdet değildir.

Urf, ma'rifet ve ı'tiraf ile alâkadar olduğu cihetle « وَاْمُرْ بِـالْعُرْفِ » şunu da iş'ar eder ki emrolunacak şey ya emr olunur olunmaz fıtraten ı'tiraf olunacak bir şey olmalı, haddi zatında ma'ruf bulunmalıdır ve yâhud evvelâ sureti umumiyyede bir ta'rif olunub ba'dehu emredilmelidir. Nâsın havsalei ma'rifetine girmiyen ve girmek ihtimali bulunmıyan şeyler emredılmemelidir. Netekim Kur'anın başında Fatiha ve Sûrei Bakarenin evveli ile en mühim maarifi asliyye ve ta'rifatı umumiyye yapıldıktan sonradır ki ilk emir « يَـآ اَيُّهَـا النَّـاسُ اعْبُدُوا رَبَّـكُمُ » hıtabiyle verilmiştir. Kezalik Mekkede nâzil olan Sûrelerle maarifi diniyyei islâmiyyenin fıtrî olan esasatı iymaniyesi ta'rif edildikten ve bu suretle vicdanı ehli iymanda bir urfi şer'î husule geldikten sonradır ki ahkâm ve evâmiri mufassala Medinede nâzil olan Sûrelerle varid olmuştur. Hasılı bir emir esasen bir hüsnü mutazammın veya müstelzim olmalıdır. Ve emrolunan fiil ne derece ma'ruf olursa o emir zâhir ve bâtında o derece nafiz olur. Umumî olan emirler de umumun seviyyei ma'rifetine göre olmalıdır ki sui telâkkiye uğramasın, sühuletle kabili kabul olsun da redd-ü inkâra ve tazyik-u teşdide sebeb olmasın. Bu âyet ılmi ahlâk ve teşri-ü siyaset noktai nazarından o

kadar cem'ıyyetli bir düsturdur ki dekayık ve tefriatını ta'dad ve ıhsa mümkin değildir.

Buna karşı o müşrikler gibi cahillik edenlere gelince: ﴿وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾ cahillerden başını çevir -o kendini ve rabbını bilmez cahillerin ne sefîlâne sözlerine mücadeleye, ne sefîhâne fiillerine mukabele bil'misle kalkışma. Bütün mekârimi ahlâkı cami' olan bu âyetin bir tefsiri gibi olmak üzere cevamiulkelimden olan şu hadîsi kudsî de varid olmuştur: «

اَفْضَلُ الْفَضَائِلِ اَنْ تَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ وَتُعْطِىَ مَنْ حَرَّمَكَ وَتَعْفُوَ عَمَّنْ ظَلَمَكَ»

sh:»2359

fazıletlerin en yükseği, seni kat'edeni vasıl ve seni mahrum eden ata ve sana zulm edeni afveylemektir».

Rivayet olunmuştur ki bu âyeti kerime nâzil olunca aleyhıssalâtü vessellâm «

كَيْفَ يَا رَبِّ وَالْغَضَبُ مُتَحَقِّقٌ = nasıl yarabbi gadab, mütehakkık iken» demekle şu nâzil oldu:

200. ﴿وَاِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ﴾ Ve şayed Şeytandan bir gıcık seni gıcıklayacak olursa -ya'ni seni emrolunduğunun hilâfına sevk etmek için kızdırmak veya diğer bir suretle tehyic etmek için kızdırmak veya diğer bir suretle tehyic etmek isteyecek, Şeytanî bir tahrik karşısında bulunacak olursan onun şerrinden ﴿فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ﴾ hemen Allaha sığın- Allahın ni'metinin büyüklügünü ve ıkabının şiddetini düşünüb hıfz-u ınayetine iltica ederek gönlünden veya dilinle gönlünde istiaze et ﴿اِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ muhakkak ki Allah semîdir. Kavlen istiazeni eşidir, alîmdir kalben istiazeni bilir. 201. ﴿اِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا﴾ Müttekı olanlar ﴿اِذَا مَسَّهُمْ طَآئِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ﴾ kendilerine Şeytandan bir tayf, cüz'î bir eseri hayal dokunduğu vakıt ﴿تَذَكَّرُوا﴾ her halde tezekkür eder, Allaha istiazeyi hatırlarlar ﴿فَاِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ﴾ ve hemen gözlerini açarlar -hata noktasını ve Şeytanın hiylesini görür, ihtiraz ederler. Bu âyet, Resulullaha olan bu hıtabatın bütün mü'minlere hıtabı ammolduğuna bir tenbihi ihtiva eder. 202. ﴿وَاِخْوَانُهُمْ﴾ Şeytanların ıhvanı olarak -ya'ni gizli Şeytanların kardeşleri, enisleri olan İns Şeytanları ise ﴿يَمُدُّونَهُمْ فِى الْغَيِّ﴾ onlara: o Cin Şeytanlarına ığvade meded ederler ﴿ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ﴾ sonra da kısamaz müttekıler gibi kendilerini çekemezler.- Binaena-

leyh Şeytanlara kapıldıkça kapılır, aldandıkça aldanır, saptıkça sapar, gayr-ü helâke dalar giderler. Netekim 203. ﴿وَاِذَا لَمْ تَاْتِهِمْ بِاٰيَةٍ﴾ sen onlara bir âyet getirmediğin vakıt -ba'zan vakı' olduğu üzere vahiyde bir fasıla olduğu zaman o ıhvanı Şeyatîn ﴿قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا﴾ derse idina; derib toplayamadın ha derler- ki böyle demekle diğer âyetleri de Peygamberin şuradan buradan kendi hisabına toplayıb kendi tarafından söylemeğe çalıştığı bir kelâm imiş gibi göstermek ve nübüvvete ta'rız eylemek isterler. Bu ise Şeytandan bir tayfı hayale, bir nezga misaldir. ﴿قُلْ﴾ Resûlüm sen deki ﴿اِنَّمَآ اَتَّبِعُ مَا يُوحٰٓى اِلَيَّ مِنْ رَبِّيْ﴾ ben hiç bir şeye değil ancak rabbımdan bana vahy olunana ittiba' ederim ﴿هٰذَا﴾ bu Kur'anı kerim ﴿بَصَآئِرُ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ rabbınızdan basîretlerdir. -Tıbkı kalblerde hakkı görmeğe, doğruyu idrak etmiye medar olan basîretler gibi rabbınızın mevhibesidir. ﴿وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ ve iyman edecek olan her hangi bir kavm için bir hidayet rehberi ve bir rahmettir.- Binaenaleyh hurmetsizlik etmeyin inanın. 204. ﴿وَ﴾ Ey mü'minler, hattâ ey insanlar, ﴿اِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ﴾ Kur'an kıraet edildiği vakıt -namazda veya hutbede veya her hangi mecliste ﴿فَاسْتَمِعُوا لَهُ﴾ hemen kulak verib onu dinleyin ﴿وَاَنْصِتُوا﴾ ve ağzınızı tutub susun ki ﴿لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ rahmete

erdirilmeniz me'mul olsun.- Zira susmak iyi dinlemeğe iyi dinlemek basîrete, basîret iyman ve amele, iyman ve amel de rahmet ve ni'meti ilâhiyyeye sebeb ve tariktir.

Görülüyor ki bu «istima' ve insat» emirleri kıraete

sh:»2361

terettüb ettirilmiştir. Kıraet ise bir lisan fı'li ıhtiyarîsidir ki âkıl ve natık bir insanın ağzından meharici mahsusaya ı'timad ile çıkan ve kasd-ü fehmine ıktiran eden savtiyle yapılır. Ve netekim Cibrîlin fı'li bile kıraet değil bir ıkra ya'ni kıraet ettirmektir. Fı'lı ilâhî de tenzil ve halkı kıraettir. Binaenaleyh gayri âkılden ve camidattan sadır olan savtlara kıraet denilemiyeceği gibi sadadan ya'ni savtın aksinden hasıl olan fı'le de kıraet denilmez. Bunun içindir ki Fukaha bir kıraetin aksinden hasıl olan sadayı mün'âkise kıraet ve tilâvet hukmü terettüb etmiyeceğini ve meselâ secdei tilâvet lâzım gelmiyeceğini beyan etmişlerdir. Bir kitabı sessiz mutalea etmek kıraet etmek demek olmadığı gibi çalan veya çınlayan mün'âkis bir sadayı dinlemek de bir kıraet dinlemek değil bir çalma ve çınlama dinlemektir. Şu halde Kur'an okuyan bir kariin saadasını aksettiren gıramofondan veya radyodan gelen savt veya sada bir kıraet değil bir kıraetin aksi ve tayfıdır ve

bunlara istima' ve insat emrinin hukmü terettüb etmez. Ya'ni dinlenmesi, susulması vacib olan Kur'an, çalınan Kur'an değil kıraet olunan Kur'andır. Maamafih istimaı vacib veya müstehab olmamaktan istimaı gayri caiz, ademi istimaı vacib olmak lâzım gelir de zannedilmemelidir. Zira Kur'anı çalmak başka bir fı'ıl, çalınan Kur'anı dinlemek de başka bir fi'ıldir. Kur'anı çalmak, çalgılar miyanına koymak şayânı tecviz olmıyan bir fi'ıl bulunduğu zâhirdir. Netekim Kur'an okumak bir kurbet olduğu halde muhılli ta'zım olan yerlerde okumak bir kabahattir. Fakat okunmuş bulunursa istimaı kabahat değil, ademi istimaı kabahat olur. Meselâ hamamda Kur'an kıraet eden günaha girer, bununla beraber okunduğu takdirde dinlememek de sevab değildir. Bunun gibi bir aksi sada ile çınlayan, kezalik bir gıramofon veya radyoda çalınan bir Kur'an in'ıkâsını dinlemek bir vazife değildir diye dinlememek vazifedir gibi de zanne-

dilmemelidir. Zira bir kıraet değilse de bir şübhei kıraettir. Çünkü kelâmi nefsîye daldir. Binaenaleyh istimaı kıraet gibi vacib veya müstehab değilse de lâekal caizdir evlâdır ve hattâ ona da hurmetsizlik etmek gayri caizdir. Öyle bir hal karşısında bulunan bir müsliman, lâyık olmıyan yere konmuş bir Kur'ân sahifesi karşısında bulunuyormuş gibidir ki ona karşı lâübalîlik etmemesi ve elinden geldiği kadar onu oradan alıb

lâyık olduğu bir yere kaldırması vazifei diyaneti ıktizasındandır.

İşte ya Muhammed, onları söyle 205. ﴿وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِى نَفْسِكَ﴾ ve nefsinde rabbını zikret ﴿تَضَرُّعًا وَخِيفَةً﴾ bir tadarru' suretiyle ve bir nevi' havf ile -yalvararak ve korkarak kalben ve fikren ﴿وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ﴾ ve cehrin madununda bir kavl ile- ya'ni sirrin fevkında ve kendin işidecek kadar kıraet veya dua veya sair ezkârı kavliyeden müfred veya mürekkeb bir lâfzile mütekellim olarak lısanen ve husni tefekküre mani' olmıyacak bir surette ﴿بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ﴾ sabahları ve akşamları -böyle nefsinde rabbını zikretmeyi virdet ﴿وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ﴾ ve gafillerden olma.- Kalbin daima uyanık ve zikrullah da daim olsun.

Nefsi insanîde ruh ile bedenin pek acîb bir alâkası vardır ki vicdanı kalb ve vahdeti nefsiyye bu alâkada tecelli eder. Ve vahdaniyyeti hakka şuur lemhası da bu pencereden tulu' eyler, Bu alâka hasebiyledir ki ruhta hasıl olan bir eserin ruha bir takım netaici çıkar, meselâ en âdî bir misal olmak üzere bir ekşi tahayyülünden diş kamaşır ve bir fâcia tahayyülünden baş ağrısı, hararet veya baygınlık hasıl olur ki bunlar ruhtan bedene inen asârdır. Kezalik bedende bir takım a'malin tekerrüründen

nefiste bir melekei kaviyye hasıl olur ki bu da bedenden ruhana çıkan asârdır. Bu suretle insanda husni tefekküre mani' olmıyacak vechile ve kendisine işittirecek kadar zikri lisanî hazır olduğu zaman bu zikri lisanîden hayalde bir eser husule gelir. Ve bundan ruha bir nur yükselir, sonra bu envar ruhtan lisana, lisandan hayale, hayalden akla in'ikâs eder. Karşılıklı aynalar gibi mütekabilen birbirini takviye ve yekdiğerini istikmal eyler. Bunun meratibi tezayüd ve terakkısine nihayet yoktur. Ve bu nâmütenahi deryanın makamatı âliye ve mukaddesesi nihayetsizdir. Seferi ma'rifet işte bu nihayetsiz deryada matlûbı hakka yürümektir. Bu seyrin yegâne gemisi nefis, ve yegâne dümeni zikrullahdır. Gafleti külliyye hatarı mutlak, ve her gaflet lâhzası bile bir hatarı muhtemildir.

206. « SECDE AYETİDİR » ﴿اِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ﴾ Her halde rabbının huzurundakiler «وَتَرَى الْمَلٰٓئِكَةَ حَآفِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ»-lâikei mukarrebîn, melei a'lâ

﴿لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ﴾﴿سجده﴾

ona ıbadetten istikbar etmez ve ona tesbih eyler ve hepsi onadır ki secde ederler.- Binaenaleyh sen de öyle yap. Bu ma'nâ hasabiyledir ki bu âyet kıraet edilince secdei tilâvet meşru' kılınmıştır. Aleyhıssalâtü vesselâmdan öyle merviydir ki Âdem oğlu secde âyetini okuyub da secde ettiği zaman Şeytan ağlıyarak çekilir. Vay! der, bu, secde ile emrolundu secde etti ona Cennet var, ben secde ile emredildim ısyan ettim bana da ateş var». - Demek ki bu zikr-ü ıbadet ve secde ile dir ki a'raftan Cennete yol açılacak ve Cennet ganîmetlerine oradan irilecektir.